

TÜRK SİYASİ HAYATINDA MUSTAFA NECATİ BEY

Ceylan TÜRK
Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Ahmet EDİ

AĞRI - 2020
(Her Hakkı Saklıdır)

T.C
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Ceylan TÜRK

TÜRK SİYASİ HAYATINDA MUSTAFA NECATİ BEY
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Ahmet EDİ

AĞRI - 2020

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK SİYASİ HAYATINDA MUSTAFA NECATİ BEY

Ceylan TÜRK

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Ahmet EDİ

Jüri: Doç. Dr. Ahmet EDİ

Doç. Dr. Yakup KARATAŞ

Doç. Dr. Cengiz ATLI

Bu tez çalışmasında, Mustafa Necati Bey'in siyasi hayatının yanı sıra görev yapmış olduğu çeşitli vekâletler de ele alınmıştır. Mustafa Necati Bey, Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra ülkenin İtilaf Devletlerince işgal edildiği bir dönemde özellikle İzmir'in işgali sırasında her vatansever aydın gibi işgal kuvvetleri ile mücadele etmiş, yazmış olduğu yazılarla halkı işgale karşı bilinçlendirmeye çalışmıştır. İzmir'de Yahudi Maşatlık denen yerde bir miting yaparak ülkenin kurtuluşu için halkı birlik ve beraberliğe çağırmıştır. Mustafa Necati Bey, düşman kuvvetlerinin yıkımlarının başlaması üzere İzmir'den İstanbul'a oradan da Balıkesir'e geçmiştir. Balıkesir'de olduğu dönemde Balıkesir Kuva-yı Millîyesine katılarak ülke savunmasını buradan devam ettirmiştir. Sonraki süreçte Milli Mücadele döneminde çeşitli bölgelerde İstiklal Mahkemelerine başkanlık etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Türkiye ve Yunanistan arasında nüfus mübadelesi sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorunun çözümü için Mustafa Necati Bey başkanlığında Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur. Halkın, adalet sistemine duyduğu güvenin azalması ve hâkimlerin görevlerini kötüye kullanmaları sonucunda Adliye Vekâletinde düzenlemeler yapılmıştır. Bu vekâletin yönetimine Mustafa Necati Bey atanmıştır. Mustafa Necati Bey, hayatının son yıllarında Maarif Vekâletinde de görev yapmıştır. Var olan eğitim

sistemiyle çağın ihtiyaçlarına cevap verilemeyeceğini anlayan Mustafa Necati Bey, daha modern bir eğitim sistemi oluşturmaya çalışmıştır.

Döneme ilişkin konuların araştırılıp incelenmesinde; Meclis Zabıt Cerideleri, Resmi Gazete Arşivi, Cumhuriyet Arşiv; dönemin yerel ve ulusal basını, hatıratlar, kitaplar ile konuyla ilgili dergiler ve makalelerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Necati Bey, Mütareke Dönemi, Maarif Vekâleti, Nüfus Mübadele.

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
MUSTAFA NECATI BEY IN TURKISH POLITICAL LIFE
Ceylan TÜRK

Manager of the Thesis: Assoc. Prof. Ahmet EDİ

Jury: Assoc. Prof. Ahmet EDİ

Assoc. Prof. Yakup KARATAŞ

Assoc. Prof. Cengiz ATLI

In this thesis, the political life of Mustafa Necati Bey, as well as the various ministries that he served, are discussed. At a time when the country was occupied by the Entente States after the signing of the Armistice of Mondros by the Ottoman Empire, Mustafa Necati Bey struggled with the occupation forces and tried to raise awareness of the people against the occupation with his writings especially during the occupation of Izmir, like every patriotic intellectual,. In Izmir, he held a rally in a place called Jewish Mashatlik, calling on the people to unite and solidarity for the liberation of the country. Mustafa Necati Bey moved from Izmir to Istanbul and from there to Balıkesir upon the beginning of the destruction of the enemy forces. While he was in Balıkesir, he joined the Balıkesir Kuva-yı Milliye and continued the defense of the country from there. In the following period, he presided over the Independence courts in various regions during the War of Independence. After the foundation of the Republic of Turkey, the problem of population exchange arose between Turkey and Greece. For the solution of this problem, the Ministry of Exchange, Development and Settlement was established under the presidency of Mustafa Necati Bey. As a result of the decrease in the trust of the people in the justice system and the abuse of the judges' duties, regulations were made in the Ministry of Justice. Mustafa Necati Bey was appointed to manage this ministry. Mustafa Necati Bey also served in the ministry of Education in the last years of his life. Realizing that the existing education system cannot be met with the needs of the era, Mustafa Necati Bey tried to create a more modern education system.

In researching and examining the issues related to the period; The minutes of the assembly, Official Gazette Archive, Republic Archive; The local and national press of the period, memoirs, books, journals and articles on the subject were used.

Keywords: Mustafa Necati Bey, Armistice Period, Ministry of Education, Population Exchange.

ÖNSÖZ

Mustafa Necati Bey'in Mütareke dönemi ve Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki yıllarda üstelendiği görevlerinin ele alındığı bu çalışmada, Onun idari ve siyasi faaliyetlerinin kronolojik olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Türk siyasi hayatında önemli bir yer edinen Mustafa Necati Bey hakkında yapılan akademik çalışmaların eksik olması ve web sitelerinde paylaşılan yanlış bilgilerden dolayı konunun araştırılması önemli bir neden olarak görülmüştür.

Birinci Dünya Harbi sonrası ve Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yılları Türkiye için oldukça zorlu bir dönem olmuştur. Bu dönemde milliyetçi aydın kitle ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel çıkarları için çalışmıştır. Bu dönem yaptığı önemli faaliyetlerle Türk siyasi hayatına adını yazdıran Mustafa Necati Bey, 1914-1929 yılları arasında Türk siyasi hayatında tanınan önemli isimlerden olmuştur. Dönemin arşiv, meclis zabıtları ve gazetelerinden sıklıkla faydalanılan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Mustafa Necati Bey'in biyografisinin işlendiği birinci bölümde aile hayatından, kişiliğinden eğitim hayatından, memuriyetinden, mebusluğundan bahsedilerek ölümüyle ilgili hususlar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Mustafa Necati Bey'in Mütareke Döneminde (1918-1922) yapmış olduğu faaliyetler ve siyasi mücadelesi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, Adliye Vekâleti ve Maarif Vekâletinde yapmış olduğu resmi görevleri ortaya konulmuştur.

Çalışmada temel kaynak olarak; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, meclis zabıtları, İzmir'e Doğru Gazetesi, Fikirler Dergisi, Hayat Dergisi, dönemin gazeteleri ve resmi gazete yayınları kullanılmıştır. Çalışmayı oluştururken süreli yayınlar ile basından geniş ölçüde yararlanılmıştır. Bu ana kaynaklara ek olarak konuyu ele alan çeşitli araştırma inceleme eserler ile lisansüstü tezlerine de çalışmada istifade edilmiştir

Çalışmamda öncelikle bana dualarıyla destek olan anneme ve aileme, arkadaşlarıma, yardımlarını esirgemeyen Saadet Budak'a, Şenay Kocadağ'a, Banu Yıldırım'a, Hilmi Keyhıdır'a, Yaşar Aladağ'a, Ömer Fetullahoğlu'na, Sadık Özen'e ve Cemil Gülseren'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Konu belirleme aşamasından yazım aşamasına kadar bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, özveriyle yönlendiren

değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ahmet Edi'ye, tez savunmama katılarak beni onure eden kıymetli hocalarım Sayın Doç. Dr. Yakup Karataş'a ve Doç. Dr. Cengiz Atlı'ya şükranlarımı sunarım.

Ağrı 2020

Ceylan TÜRK

KISALTMALAR

ZFWT: Zeitschrift Für Die Welt Der Türken / Journal Of World Of Turks

KEBİKEÇ: İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırma Dergisi

ÇTTAD: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TED: Türk Eğitim Derneği

SS: Sayfa Sayısı

BKZ: Bakınız

S: Sayı

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR	IX
İÇİNDEKİLER.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA NECATİ BEY'İN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1. Mustafa Necati Bey'in Hayatı	6
1.1. Ailesi	6
1.2. Kişiliği ve Çocukluğu	8
1.3. Eğitimi	11
1.4. Memuriyeti	11

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA NECATİ BEY'İN MÜTAREKE DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

2. Mütareke Döneminde Mustafa Necati Bey	14
2. 1. Mustafa Necati Bey'in Mütareke Dönemi Gazete Yazıları	16
2. 2. Mustafa Necati Bey'in Mütareke Dönemi Sonrası Yaptığı Faaliyetler ...	19
2. 2. 1. Mustafa Necati Bey'in İzmir'deki Faaliyetleri	19
2. 2. 1. 1. İzmir Türk Ocağının Kurulmasındaki Rolü	22
2. 2. 1. 2. Spor Kulübünün Kurulmasındaki Rolü	26
2. 2. 1. 3. İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyetinin kurulması.....	27

2. 2. 1. 4. İzmir Demiryolları İslam Memurin-i Teavün Cemiyeti.....	31
2. 2. 2. Mustafa Necati Bey'in Balıkesir'deki Faaliyetleri	33
2. 2. 2. 1. Kuva-yı Milliye Katılması.....	33
2. 2. 2. 2. İzmir'e Doğru Gazetesinin Çıkartılması.....	40
2. 2. 2. 3. Balıkesir Barosu'nun Kuruluşundaki Rolü	45
2. 3. Mustafa Necati Bey'in 1920-1923 Yılları Arası Türkiye Büyük Millet Meclisinde Yapmış Olduğu Faaliyetler	46
2. 3. 1. İstiklal Mahkemeleri ve Mustafa Necati Bey'in Görev Aldığı Mahkemeler.....	46
2. 3. 1. 1. Mustafa Necati Bey'in Sivas İstiklal Mahkemesindeki Çalışmaları.....	50
2. 3. 1. 2. Mustafa Necati Bey'in Kastamonu İstiklal Mahkemesindeki Çalışmaları.....	52
2. 3. 1. 2. 1. Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'da Yapmış Olduğu Diğer Çalışmalar.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA NECATİ BEY'İN CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

3. Mustafa Necati Bey'in Vekâletler Dönemi.....	62
3. 1. Mustafa Necati Bey'in Görev Aldığı Vekâletler.....	62
3. 1. 1. Mübadele İskân ve İmar Vekâletinin Kuruluşundaki Rolü ve İskân Kanunu	62
3. 1. 1. 1. İskân Bölgelerinin Tespit Edilmesi ve Göçmenlerin İskânı	68
3. 1. 1. 2. Göçmenlerin Nakilleri	71
3. 1. 1. 3. Göçmenlerin İaşe ve Barınma Sorunları.....	75
3. 1. 1. 4. Göçmenlere Yapılan Yardımlar	79

3. 1. 1. 4. 1. Hilal-i Ahmer Yardımları	79
3. 1. 1. 4. 2. TBMM'nin Yardımları	83
3. 1. 2. Mustafa Necati Bey'in Adliye Vekâletine Getirilmesi ve Faaliyetleri	84
3. 1. 2. 1. Mustafa Necati Bey'in Adalet Vekâletinde Yaptığı Çalışmalar...	88
3. 1. 2. 1. 1. Alt Komisyonların Kurulması	88
3. 1. 2. 1. 2. Mahkemelerle İlgili Düzenlemeler.....	89
3. 1. 2. 1. 3. Tevsi-i Muhakemat Kanunu'nun Çıkarılması.....	91
3. 1. 2. 1. 4. Hâkimlerin Sicilleri İle İlgili Düzenlemeler	93
3. 1. 2. 3. Mustafa Necati Bey'in Adliye Vekâletindeki Diğer Faaliyetler ...	94
3. 1. 3. Maarif Vekâleti.....	103
3. 1. 3. 1. Muallimler Birliği Cemiyeti'nin Başkanlığına Seçilmesi	106
3. 1. 3. 2. Mustafa Necati Bey'in Maarif Vekâletinde Yapmış Olduğu Faaliyetler.....	107
3. 1. 3. 2. 1. Maarif Vekâleti Merkez ve Taşra Örgütündeki Düzenlemeler	114
3. 1. 3. 3. Mustafa Necati Bey'in Örgün ve Yaygın Eğitim Kurumları Alanında Yaptığı Çalışmalar	120
3. 1. 3. 3. 1. Öğretmen Yetiştirme ve Öğretmen okulları.....	131
3. 1. 4. Ölümü Hakkındaki Görüşler	140
SONUÇ.....	149
KAYNAKÇA.....	153
EKLER.....	173
ÖZGEÇMİŞ	183

GİRİŞ

18. yy'da Avrupa coğrafyasındaki siyasal gelişmeler, önce İngiltere'de, daha sonra Almanya'da başlayan Sanayi İnkılabı ile hız kazanmıştır. Sanayi İnkılabı beraberinde ham madde ve pazar arayışı mücadelesini getirmiştir. Osmanlı toprakları, özellikle Almanya ve İngiltere'nin hammadde ve pazar ihtiyacını karşılamak için büyük önem taşımıştır. Böylece ortaya çıkan rekabet sonucunda Avrupa'da devletlerarası bloklaşmalar oluşmuştur. Almanya ve İngiltere arasındaki bu rekabet, 28 Temmuz 1914 tarihinde Birinci Cihan Harbinin başlamasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti, İngiltere'nin bulunduğu İtilaf Blokuna yönelik bir siyaset izlemeye çalışmış fakat İngiltere, Osmanlı topraklarına sahip olma düşüncesinde olduğu için buna izin vermemiştir. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Almanya'nın başını çektiği İttifak Blokunun yanında yer almıştır. Osmanlı Devleti dış politikada bunları yaşarken, iç politikada ise devleti kurtarma çabaları ile ve muhalefet hareketleriyle uğraşmıştır¹. Devleti kurtarmak adına ortaya atılan fikir akımları beklenen sonucu elde edememiştir. Balkan Savaşı ve Birinci Cihan Harbi, Osmanlı Devletinin gücünü büyük oranda kırmıştır; üç kıtaya hâkim olan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Mütarekesiyle fiilen tarihe karışmıştır

Mondros Mütarekesiyle birlikte ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için arayışlar başlamıştır. Bu sırada Mustafa Kemal, Adana'dan İstanbul'a gelmiş ve buradan da umudun başladığı yer olan Samsun'a, 19 Mayıs 1919 tarihinde IX. Ordu Müfettişi sıfatıyla ayak basmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelleri atılmaya başlanmıştır. 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kurulmuş, 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanat kaldırılmış, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiş, 3 Mart 1924 tarihinde Halifelik kaldırılmış ve Tevhidi Tedrisat Kanunu çıkartılmıştır. 1 Kasım 1928 tarihinde ise Harf inkılabı yapılmıştır. Milli Mücadele bittikten sonra yeni devleti çağdaş medeniyetler seviyesine getirme yolunda yukarıda bahsedilen gelişmeler

¹ Sadık Sarısaman, *Birinci Dünya Savaşında Türk Cephelelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1999, ss. 17-32.; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. III, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2002, ss. 1-5.

yaşanmıştır². Mustafa Kemal'in çevresindeki kadro cesur, inançlı, vatan sevgisini tam manasıyla yüreğinde taşıyan ve gerektiğinde gözü kapalı ölüme giden kişilerden oluşmuştur. Bunlardan biri de Mustafa Necati Bey'dir.

Mustafa Necati Bey, 1894'te İzmir'de doğmuştur. İlköğretim ve ortaöğretimini İzmir'de, Yükseköğretimini ise İstanbul Hukuk Mektebinde tamamlamıştır. Yükseköğretimini bitirdikten sonra İzmir'e gelen Mustafa Necati Bey, avukatlık ve çeşitli eğitim kurumlarında öğretmenlik yapmıştır. Aydın-Kasaba Demiryollarında Hukuk Müşavirliği yapmıştır.

Mustafa Necati Bey, Mütareke Döneminde öğretmen, avukat, Kuva-yı Milliyeci ve İstiklal Mahkemesi Başkanı olarak çeşitli görevlerde bulunmuştur. Ayrıca gazetecilik mesleğini de sürdürmüştür³. Mustafa Necati Bey, Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra halkı direnişe çağırmış ve gazetelerde bu doğrultuda yazılar yazmıştır. Ülkesinin, o çok sevdiği, doğup büyüdüğü İzmir'inin, işgalci kuvvetler tarafından saldırıya uğraması üzerine, halkı milli bir ruhla bilinçlendirecek yazılar yazmış, ülkede yaşananlar hakkında kısa fakat kalbe işleyecek bilgilendirmeler vermiş, çeşitli toplantılar yaparak halkı işgalcilere karşı birlik ve beraberliğe çağırmıştır. Fakat 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir, Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Bunun üzerine İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da kendisine verilen görev neticesinde Balıkesir'e gönderilmiştir. Mustafa Necati Bey, burada gördüklerini objektif bir şekilde İstanbul Hükümetine bildirmiş fakat gereken ilgi ve hassasiyeti görmediği için Balıkesir'de kalarak Kuvayı Milliye hareketine katılmıştır. Burada Arkadaşı Vasıf Çınar ile "İzmir'e Doğru" gazetesini çıkarmıştır. Gazetede yazmış olduğu yazılarla halkı birlik ve beraberlik içerisinde düşman kuvvetlerine karşı mücadeleye davet etmiştir. 23 Nisan 1920 tarihinde yapılan seçimde Saruhan mebusu seçilmiş ve Balıkesir'den ayrılmıştır. Bu dönemde Kastamonu ve Samsun bölgelerinde İstiklal Mahkemesi başkanlığını yapmıştır. İstiklal mahkemesi Başkanı iken adaleti ile halkın güvenini kazanmıştır⁴. Kastamonu'daki halk ile iyi bağlar kurmuş, askerden kaçanları cezalandırmak yerine

² Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri I*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2001, ss. 55-67.; Cezmi Eraslan, "Siyasal Alanda Yeniden Yapılandırma", *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2005, ss. 167-189.

³ T.B.M.M. Albümü (1920-2010), C. I, T.B.M.M. Genel Sekreterliği Yayını, Ankara, 2010, ss. 55.

⁴ Oktay Gökdemir, *İzmir'e Doğru Gazetesi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2010, ss. 1-12.

onları kazanmaya çalışmış ve yaptığı konuşmalarla onları ikna edip cepheye göndermiştir. Açıkgöz gazetesinde coşkulu yazılar yazmış, şehrin gelişmesi için desteklerde bulunmuş, belediye hizmetlerine destek vermiştir. Yapmış olduğu hizmetler, halk tarafından takdirle karşılanmış ve kendisine 25 Nisan 1922 tarihinde Fahri Hemşehrilik unvanı verilmiştir. Mustafa Necati Bey, aldığı bütün görevleri layığıyla yerine getirmiş ve onun genç yaşta milli bilinç içerisinde sorumluluklarını yerine getirmesi, ilerde yapacağı görevlerinin de teminatını oluşturmuştur⁵.

Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'ni sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik anlamda modern dünyanın seviyesine getirmek istemiş ve bu doğrultuda çeşitli inkılaplar yapma düşüncesinde olmuştur. Düşüncelerini gerçekleştirecek, bilgili ve yetenekli kişilerin hükümetin önemli kadrolarında görev almasına dikkat etmiştir. Mustafa Necati Bey, çalışkanlığı ve insan ilişkilerindeki başarısıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Mustafa Kemal, Mustafa Necati Bey'i dönemin hassas bakanlıklarına vekil olarak atamıştır. Mustafa Necati Bey, aldığı görevleri layığıyla üstesinden gelerek, Mustafa Kemal'in kendisine duyduğu güvene layık olmaya çalışmıştır. Dönemin hassas olaylarından biri Anadolu'daki Rumlar ve Trakya'daki Türklerin mübadeleleri konusudur. Türkiye'ye gelecek göçmenleri güvenli bir şekilde getirmek, onlara yer bulmak gerekmiştir. Bu durum problemlerin oluşmasına yol açmıştır. Bu duruma çözüm bulmak için Mübadele İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur. Vekâletin başına 20 Ekim 1923 tarihinde Mustafa Necati Bey getirilmiştir. Bu görevinde yaklaşık 5 ay kalmıştır. 6 Mart 1924 tarihinde Mustafa Necati Bey Adliye Vekâletine vekil olarak atanmıştır. Halkın adalet sistemine olan güvensizliğini gidermeye çalışmıştır. Halk, mahkemeleri için merkeze gelmek zorunda kalmış ve bu durum çok sıkıntı yaşamalarına sebep olmuştur. Mustafa Necati Bey, mahkemeleri halkın yaşadığı yere götürmüştür. Adliye sistemine dair düzenlemeler yapmıştır. Mahkemeler, kanunlarla ilgili düzenlemeler ve yeni kanunlar çıkartmıştır. Adliye Meslek Okulları açarak, adli hizmetlerini hızlandırmak istemiştir. Bu dönemde Muallimler Birliğinin genel başkanlığına da seçilmiştir. 22 Kasım 1924 tarihinde Adliye Vekâletinden ayrılmıştır⁶.

⁵ Kastamonu Gazetesi, Erişim Tarihi: 29.08.2020

⁶ Mustafa Eski, Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, ss. 1-6.

Mustafa Necati Bey, 21 Aralık 1925 tarihinde Maarif Vekâletine vekil olarak atanmıştır. Mustafa Necati'nin Maarif Vekâletine atanmasını Mustafa Kemal, Öğretmenler ve kamuoyu destek vermişlerdir. Mustafa Necati Bey, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretime öğretmen yetiştirmeye önem vermiştir. Mustafa Necati Bey'in vekilliği döneminde, öğretmenlik mesleğinin önemi artmıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde olmasından dolayı köy öğretmeni yetiştirmeye önem vermiş ve köylerde okullar açmıştır. Çünkü Mustafa Necati Bey, Cumhuriyetin getirmiş olduğu modernleşme düşüncelerini köylere de yaymak istemiştir. Yurt dışından uzmanlar getirilerek eğitim sistemi üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Harf İnkılabı ile eğitim sistemine önemli değişiklikler getirmiştir. 1 Eylül 1928 tarihinden itibaren yeni harflerin öğretilmesi için kurslar açılmış ve bütün öğretmenlerin bu harfleri öğrenmelerini istemiştir. Yeni harfleri memleketin her yerine yaymak ve öğretmek için Millet Mektepleri açılmıştır. Böylece okuma yazma bilmeyen kimse kalmayacaktır. Mustafa Necati Bey, eğitimi milli ve laik temellere dayandırmıştır. Mustafa Kemal'in en büyük destekçisi ve yardımcısı olmuştur⁷.

Mustafa Necati Bey, yapmış olduğu bütün çalışmalarında inancı, samimiyeti, bilgisi, yeteneği ve inancını yayma konusundaki başarısıyla takdir kazanmıştır. Mustafa Necati Bey, geçirdiği apandisit ameliyattan sonra 1 Ocak 1929 tarihinde, Millet Mekteplerinin açıldığı gün ölmüştür. Onun başarısı ölünden sonra, kendisi için yazılan yazılarda vurgulanmıştır⁸.

Mustafa Necati Bey, 35 yıllık ömrünü dolu dolu geçirmiş bir siyaset adamıdır. Bu kısacık ömrüne büyük işler, başarılar, yenilikler sığdırmış ve özellikle ülkenin karanlık yüzünü tıpkı Mustafa Kemal gibi eğitim ışığıyla aydınlanabilmesi için büyük fedakârlıklar göstermiştir. Mustafa Necati Bey'in babası Halit Bey dindar bir aileden geldiği için çocuklarına da dini özellikler ile büyötmüştür. İzmir'in işgal edildiği sırada Mustafa Necati Bey İstanbul'a gitmek zorunda kalmış ve babası Halit Bey kendisine küçük bir Kur'an vermiştir. Evladını dualarla uğurlamıştır. Web sitelerinde çıkan Mustafa Necati Bey din düşmanıdır, Kur'an'ı kaldırdı gibi haberler asılsız olduğu yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Kendisi İslam'ı ve

⁷ Mustafa Albayrak, "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. X, S. 29, 1994, ss. 471-483.

⁸ Vakıf Gazetesi, 1 Kânunusani 1929.; Ali Haydar, "Zavallı Necati Bey", *Hayat Dergisi*, C. V, S. 111, 1929, ss. 1-22.

İslam onurunu kurtarmak için gayret sarf etmiştir. Gerçek olan ise Eski Harflerin kaldırılması ve yerine Yeni Harflerin getirilmesi; Mustafa Necati Bey'in cumhuriyetçiliği, devrimciliği ve yapmış olduğu hizmetlerde göstermiş olduğu kararlılıktan dolayı Cumhuriyet karşıtı kişilerin ortaya attıkları asılsız haberlerdir.

Mustafa Necati Bey Mütareke Dönemi, Milli Mücadele Dönemi ve Kurtuluş Savaşının başlangıcından itibaren ölümüne kadar vermiş olduğu mücadele ve yapmış olduğu çalışmalarıyla döneminin çoban yıldızı olmuştur. İlerici adımlar atan, Mustafa Kemal'in çok şey beklediği ve yakın olduğu, dönemin önemli düşünce ve devlet adamı olan Mustafa Necati Bey yeterince tanınmamaktadır. Bunun nedeni ise Mustafa Necati Bey'in genç yaşta ölmesi, akademik camianın Mustafa Necati Bey gibi önemli işlere imza atmış devlet adamlarıyla ilgili yeterli çalışmalar yapmamaları ve yeterince milletimize anlatılmamış olmasından dolayı Mustafa Necati Bey gibi nice kahramanlar fazla tanınmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA NECATİ BEY'İN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1. Mustafa Necati Bey'in Hayatı

1.1. Ailesi

Mustafa Necati Bey'in ataları, İran'ın Horasan eyaletinden Anadolu'ya gelip, Malatya'nın Darende ilçesine yerleşmişlerdir. Bilinen ilk atası, Ahmet Han'dır. Ahmet Han'ı sırasıyla “Yusuf Ziyaettin Han, Hacı Hüseyin Paşa, Yusuf Paşa, İbrahim Paşa, Hüseyin Bey, Abdullah Bey ve Memiş Bey ”takip etmiştir. Atalarından Memiş Bey'in, Reşit ve Abdullah isimli iki çocuğu olmuştur. Abdullah Bey'in ise dört çocuğu olmuştur. Bunların en büyüğü, Mustafa Necati Bey'in babası Halit Bey'dir. Halit Bey, ilk evliliğini Darende'de yapmış ve Fuat adında bir oğlu olmuştur. Bir süre sonra İzmir'e gidip oraya yerleşen Halit Bey, Elbistanlı bir tüccar olan Mustafa Necati'nin kızı Naciye Hanım ile evlenerek ikinci evliliğini yapmıştır. Bu evlilikten iki kız ve iki erkek çocuk dünyaya gelmiştir⁹. Hüseyin Paşa Vakfı Başkanı olan Darendeli Halit Bey, ananevi Türk aile yapısını sürdürmüş ve zahirecilik yapmıştır. Halit Bey, İzmir'de bulunan Türklere, dedesinin ismiyle kurduğu vakıf aracılığıyla yardım etmiş ve onları desteklemiştir. Böylece kentte, sevilen ve saygı duyulan biri olarak tanınmıştır. Halit Bey, *Halveti Tarikatına*¹⁰ bağlı, dindar bir kişi olarak yaşamını sürdürmüştür¹¹.

Mustafa Necati Bey'in büyük kardeşi Ahmet Fuat Uğural, ailesinin kütüğünü şöyle açıklamaktadır: “*Babamız Mehmet Halit Bey, Darende Kazasında, İbrahim Paşa Mahallesiinde mukim Hüseyin Paşa oğullarından Abdullah Faik Beyin oğludur. Babamız 1308 Tarihinde İzmir'e gelerek Mütevellisi bulunduğu Hüseyin Paşa vakfının Ermeniler tarafından gasp ve zapt edilmesi dolayısıyla Mahkemelerde*

⁹ Mustafa Eski, *Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, ss. 8-9.; Mustafa Yazıcı, *Tanzimat'tan Bu Yana Milli Eğitim Bakanları Başbakanları ve Atatürk*, Emel Matbaacılık San. Ltd. Sti, Ankara, 1973, ss. 122.

¹⁰ Nefsin kötülükten ve Günaylardan arındırılmasıdır. Bunu yapmanın yolu da dille, kalple, ruhla yapılan zikirlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, C. 15, ss. 393-395.

¹¹ Cumhuriyet Utku, *Devrimin Çoban Yıldızı*, Gürer Yayınları, İstanbul, 2010, ss.17-18.

uğraşmakta bulunduğu sırasında Eşref Paşa mevkiinde ikamet etmekte olan meyan kökü memuru Mustafa Necati Efendinin Kerimesi Naciye Hanımla izdivaç etmiş ve Hicri 1310 tarihinde Necati dünyaya gelmiştir. Dedem Mustafa Necati Efendi, Necati dünyaya gelmeden iki üç ay evvel vefat etmiş olduğundan ismi torunu olan Mustafa Necati 'ye verilmiştir. Merhum Necati 'nin ana dedesi asıl Elbistanlı olup, ilk Mülkiye Mektebi mezunlarındandır. Mülkiyeyi ikmalen sonra Darende 'ye Kaymakam olarak gelmiş ve orada az bir zaman kaldıktan sonra Darende 'den ayrılarak İstanbul 'a dönmüş ve orada Gümrük memuriyetine tayin edilerek muhtelif yerlerde hizmet gördükten sonra İzmir 'e gelmiş, meyan kökü memuru olmuştur. Mumaileyhin vefatı üzerine meyan kökü memurluğuna Pederimiz Mehmet Halit Bey tayin olunmuştur. Meşrutiyete kadar bu vazifede bulunmuş ve ihtiyarlığı dolayısıyla kendisine mükâfat verilerek memuriyetinden infıkak etmiştir. Babamız Frenk Mahallesinde Vamyan Agupla 18 yıl mahkemelerde uğraşarak gasp ettiği vakıf arsaya yaptırdığı ebniyeyi yıktırılmış ve yerine on sekiz parça mağaza ve yazıhane yaptırmıştır. Babamız memuriyeti esnasında hepimizi okutmuştur. Kendisi de çok kuvvetli iradeye sahipti.

Kardeşimiz Mustafa Necati her ne kadar İzmir 'de doğmuş ise de o da bizim gibi Darenelidir çünkü ecdadımız oralıdır. Ve şunlardır: Dört yüz sene kadar evvel Darende 'ye Türkistan 'dan gelmiş Ahmet Han, Darende de yerleşmiş ve orada ikamet etmiştir. Oğlu Yusuf Zıyaettin 'dir ve bu zatın oğlu da Ağa Hüseyin Paşadır. Bu zat Urfa 'da Valilik eden Damat Ali Paşanın damadıdır. Hüseyin Paşanın da iki oğlu olmuş bunun biri Yusuf diğeri Mehmet Bey 'dir. Paşanın büyük oğlu olan Yusuf bilahare Paşalığa kadar yükselmiştir. Müşarünileyhin oğlu Deli İbrahim Paşa adıyla maruf ve meşhurdur. Onun oğlu da Urfa mutasarrıfı olan Ahmet Bey 'dir. Ahmet Bey 'in de oğlu Deli İbrahim Bey 'dir. İbrahim Bey 'in oğlu yoktur yalnız Ema Hanım adında bir kızı olmuştur.

Hüseyin Paşanın küçük oğlu Mehmet Bey mühim hizmetlerde bulunmuş ise de Paşa olmamıştır. Mehmet Beyin oğlu büyük Abdullah Bey 'dir. Abdullah Beyin oğlu ise Mehmet Bey 'dir. Mehmet Beyin oğlu Memiş Bey 'dir. Memiş Beyin oğulları Halit, Reşit, Abdullah Faik Beylerdir. Halit Bey bilavelet vefat etmiş, Abdullah Faik Beyin oğulları Mehmet Halit, Namık, Nuri Beylerdir. Reşit Beyin oğlu Memiş Beydir. Memiş Beyin oğulları Esat, Hüseyin, Ali Yusuf Beylerdir. Mehmet Halit Beyin

oğulları Ahmet Fuat, Mustafa Necati ve Hüsnü Beylerdir”. Fuat Beyin, Ahmet Ertem’e yollamış olduğu bu mektup ile Mustafa Necati Bey’in İzmirli mi yoksa Darendeli mi olduğu tartışmalarına da bir netlik kazandırılmıştır¹².

Mustafa Necati Bey ve kardeşi Sabiha evlenmemiş, kardeşi Advieye ise Binbaşı Halit Bey’le evlenmiştir. Kardeşlerden Fuat Bey İzmir’de, Hüsnü İstanbul’da, Emine Darendede’de ve kendisi ise Ankara’da yaşamışlardır. Mustafa Necati Bey, 1926’da babasının vefatı üzerine annesi, kız kardeşleri ve eniştesini Ankara’ya getirmiş ve Keçiören’de bulunan bir köşkte birlikte yaşamaya başlamışlardır. Mustafa Necati Bey’in eniştesi askerlik görevinden ayrılıp, ticaretle uğraşmak istediğini dile getirmiş fakat Mustafa Necati Bey net bir ifadeyle, vekil ve mebus olduğu sürece eniştesinin ticaretle uğraşmasına rızasının olmadığını dile getirmiştir. Eniştesi Halit Bey, Mustafa Necati Bey’in 1929’da vefat etmesinden sonra askerlik görevinden ayrılmış ve milletvekili seçilmiştir. Bu görevini 1950’li yıllara kadar sürdürmüş ve sonra bu görevden ayrılarak ticaretle uğraşmıştır¹³.

1.2. Kişiliği ve Çocukluğu

Milli mücadelenin önemli merkezlerinden biri olan İzmir’in Eşref paşa semtinde, 1894 yılında doğan Mustafa Necati, ikisi kız ve biri erkek olan üç çocuklu bir ailenin bireyidir. Halit Bey, eşi Naciye Hanımın babasının vefatı üzerine oğluna Mustafa Necati ismini vermiştir. Baba Halit Bey, rüyasında; göbeğinden bir ağaç çıktığını ve hızla büyüdüğünü fakat birden çıkan bir fırtınanın bu ağacı söküp götürdüğünü görmüştür. Halit Bey görmüş olduğu bu rüyayı: Mustafa Necati’nin şöhretinin hızla yayılacağını ve adından söz ettireceğini; fakat ağacın fırtınadan söküp götürmesini ise Mustafa Necati’nin ömrünün kısa olacağı, şeklinde yorumlamıştır¹⁴.

Mustafa Necati’nin doğup büyüdüğü, çocukluğunun geçtiği İzmir, Osmanlı Devletinin önemli ticaret merkezlerinden biri ve batı dünyası ile ilişkiler bakımından önemli şehirlerden idi. Tüccarların büyük çoğunluğu Rumlar, Ermeniler ve Musevilerden oluşmaktaydı. Gayrimüslimler, İzmir’in iktisadi yapısına hâkim

¹² Ahmet Ertem, *Necati Bey*, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, 1943, ss. 11-13.

¹³ Hüseyin Ragıp Uğural, *Mustafa Necati Anma Toplantısı*, TED, Ankara, 1995, ss. 26-27.

¹⁴ Zeki Arıkan, “Milli Mücadelenin Bir Öncüsü: Mustafa Necati”, *Çağdaş Türk Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, İzmir, 1992, ss. 51-85.

olmuşlardır. Şehrin önemli merkezlerine yerleşerek rahat bir yaşam sürmüşler ve şehrin asıl sahipleri olan Türkleri horlamışlardır. Böyle bir ortamda çocukluğunu yaşayan Mustafa Necati'nin, bu ortamda edindiği deneyim onun kişilik gelişiminde önemli rol oynamış ve yüreğindeki Türkçülük duygusunun da ilk adımlarını oluşturmuştur¹⁵. Türk milletinin ve Türk yurdunun birlik bütünlüğüne olan inancı çocukluk döneminden başlamış ve gençlik döneminde daha da derinleşmiştir¹⁶.

Çocukluk ve gençlik yıllarını İzmir'de geçiren Halil Ziya Uşaklıgil, İzmir'in içinde bulunduğu ortamı; İzmir'in mozaik bir yapısının olduğu, her millettten kişilerin bir arada yaşadıklarını, ancak Türk milletinin kendi memleketinde fazla iş imkânına sahip olmadığını dile getirmiştir¹⁷.

Nusret Kaygusuz ise İzmir'de Türk halkının içinde bulunduğu durumu şöyle ifade etmiştir: “Türk milletinin düştüğü sefaleti hatırladıkça içim sızlar, şimdiki gençler o zamanki hayalimizi tahayyül dahi edemezler. İzmir bir yabancı şehri idi ve her şey onların elinde bulunuyordu”. Kaygusuz, Türk milleti haricinde, diğer millettten olan kişilerin ülkemizde daha refah ve bolluk içinde yaşadıklarını belirtmiştir¹⁸.

Cumhur Utku Mustafa Necati hakkında şu ifadelerde bulunmuştur. Hareketli, ele avuca sığmayan bir kişiliğe sahipti. Mahallenin yaramaz çocuğu olarak çeteler kurar, savaşlar çıkartır ve diğer çocukları da peşlerine takardı. Mahalledeki çocukların önderliğini yapmıştır. Mahalle ve okuldaki arkadaşları tarafından her zaman sevilen, güvenilen ve sayılan bir çocuk olduğunu söylemiştir¹⁹.

Halide Nusret Zorlutuna²⁰, Mustafa Necati ile ilgili çocukluk anısı hakkında “Bir Devrin Romanı” adlı eserinde: “*Ben تنها, sade, sessiz bir hayata alışkıktım.*

¹⁵ Eski, s. 9-10; Ferhat Oğuz, “Mustafa Necati'nin Yaşamı ve Hizmetlerine Toplu Bir Bakış”, *Mustafa Necati'yi Anma Toplantısı*, Ankara, 1995, ss. 6.

¹⁶ Battal Aslan, “Mustafa Necati ve Türk Ulusal Birliği”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ankara, 1991, ss. 74.

¹⁷ Halid Ziya Uşaklıgil, *İzmir Hikâyeleri*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 183-185.

¹⁸ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2002, İzmir, ss. 153-155.

¹⁹ Utku, ss.18.

²⁰ Mustafa Necati'nin sözlüsüdür. bkz: Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.120; “*Efendim, ben dünyaya geldiğim zaman, Necati ağabeyim yedi-sekiz yaşlarında zeki, akıllı, yakışıklı bir ilkokul öğrencisi imiş... Benim dünyaya gelişimin müjdesi İzmir'e ulaşınca, rahmetli amcacığım hemen babama bir mektup yazıp bir veya iki aylık kızının “Dest-i izdivacına talip” olmuş; yani bu yeni doğan kızın Mustafa Necati ile evlendirmek üzere “söz*

Kaldı ki ağabeyler biri on, biri o üç yaşında hareketli çocuklardı, kız kardeşleri de onlara uymuştu, gürültülü erkek oyunları oynarlar, benimde bu oyunlara katılmamı isterlerdi. Ben onlara ayak uyduramazdım. Rahmetli Necati ağabeyim “Nazlı bebek!” derdi, galiba için için de kızardı: çünkü bir fırsatını buldu mu beni hırpalamaktan geri kalmazdı. Mesela top gibi havaya atar, tutar, ben feryadı basınca da bırakır kaçardı.”²¹. Mahmut Esat ise, “Mustafa Necati çocukluğun rüzgârı içinde sanki vızlayarak dolaşan bir arıydı. O kadar canlı, o kadar kanlıydı.”²² İfadelerini kullanmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığında merkez müfettişliğini yapan bir genç, Mustafa Necati Bey’in kişilik özelliklerini şöyle tarif etmiştir: “Çocuklara özgü sevinçli iki çift göz ve neşeli bir yüz ifadesi, yakınlık duyulan ve insanın hemen ısındığı bir dış görünüşü, yürüyüş ve hareketlerinde aceleci olduğundan sporcu bir duruşu vardır. “Kardeş” ya da “Kardeşim” hitaplarını sıkça kullanır, teke tek konuşmayı ve konuşurken kolunu dostunun omzuna atmayı severdi. Örnek aldığı Mustafa Kemal Paşa gibi kıyafetinde titizdi. Ümit dolu sesi devamlı gür çıkardı. Çabuk kavrar, yapılacak hizmetin de iyi kavranmasını ve hemen yapılmasını isterdi. Pürüzsüz bir zekâyâ, art niyetsiz bir ruha sahipti. En büyük zevki Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın doğrudan kendisine verdiği emirleri hızla ve en doğru biçimde uygulamaktı. Buna rağmen hiç kimse hiçbir zaman dalkavukça davranışlarına şahit olmamıştı. Temiz vicdanlıydı. Kindar değildi. Kimseyi korkutmadığı gibi kimseden korkmazdı da. Yapmacık sevgilerden ve gülüşlerden uzaktı. Alçak gönüllü, gösterişsiz ve sıcak davranışlıydı. Rütbe ve makamını ileri sürdüğü görülmemişti. Karşısındakini dinlerken mutlaka gözünün içine bakar ve can kulağıyla dinlerdi. O, yetkin bir öğretmen, bilinçli bir eğitici, devrimci bir önder, ulusunu seven bir yönetici, tam halk aydını ve yurtsever bir dosttur.”²³. Abidin Daver ise, Mustafa Necati’nin temiz yüreğinden coşkulu sesi, bir şelale gibi öze dolduğunu, anasından samimi, civanmert ve kibirsiz doğduğunu söylemiştir²⁴.

kesilmesini (!)” istemiş... İki baba, böylece almışlar, vermişler, sözleşmişler. Bu sözleşmeden, babalarla annelerden başka kimsenin haberi yoktu”.

²¹ Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, ss. 7.

²² M. Esat, “Sevgili Necati”, *Fikirler Dergisi* C. 2, S. 32, 1 Şubat 1929, ss. 6.

²³ M. Rauf İnan, *Mustafa Necati*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1980, ss. 43.

²⁴ Cumhuriyet, 4 Ocak 1925

1.3. Eğitimi

Mustafa Necati, ilköğrenimini Gayret Mektebinde 1900-1904 yılları arasında tamamlamıştır. Sonra 1904-1906 yılları arasında Burhan-ül Maarif Rüştîyesi'ni tamamlamıştır. İzmir idadisinde ortaöğretimini tamamladıktan sonra darülfünunu İstanbul Hukuk Mektebinde 1910-1914 yılları arasında tamamlamıştır. Darülfünunu tamamladıktan sonra 1914'te İzmir'e geri dönmüştür²⁵. Mustafa Necati, Osmanlı İmparatorluğunun siyasal ve kültürel olarak içinde bulunduğu kargaşaya rağmen iyi bir eğitim sürecinden geçmiştir. Mustafa Necati 1914'te avukatlık mesleğini yaparken bir taraftan ise öğretmenlik mesleğini icra etmeye çalışmıştır. Avukatlık mesleğinde başarılı olan Mustafa Necati, her zaman takdir gören ve çevresi tarafından çok sevilen biri olmuştur²⁶.

Mustafa Necati, İzmir İdadisinde son sınıftayken arkadaşlarıyla teneffüse çıktıklarında bir araya gelerek okulda büyük gürültü çıkmasına sebep olurlardı. “*Eşref paşalıyız, asarız, keseriz*” adında bir de marşları vardı ve hep birlikte söylerlerdi. Diğer öğrencilerin de kendi etraflarında toplanmalarını sağlardı. Mustafa Necati, okul hayatında oldukça hareketli bir dönem geçirmiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemde son sınıfta okuyan Mustafa Necati, dönemin özgürlük düşüncelerinin hâkim olduğu ortama uygun, okulda bir gazete çıkarmıştır. Atılgan, yiğit ve korkusuz bu genç okul yöneticilerinde dikkatini çekmiştir. Mustafa Necati, okuldaki etkinliklere yapmış olduğu katkı ve düşünce özgürlüğüne sahip olduğunu okul müdürü ve diğer yönetici kadrolarına göstermiştir. Bunun karşılığını ise okulu bitirdiğinde İzmir Darülmuaallimatında edebiyat öğretmeni olarak göreve başlamasıyla almıştır²⁷.

1.4. Memuriyeti

Mustafa Necati Bey, dönemin okullarının gelişen ve ilerleyen çağa ayak uydurmadıklarını görünce; Hüseyin Vasıf Çınar'la 1915'te “*Özel Şark Mektebi İdadisi*” adında özel bir şark lisesi kurmuşlardır. 1915-1918 yılları arasında Mustafa

²⁵ M. Rauf İnan, *Mustafa Necati*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980, ss. 11.

²⁶ Eski, ss. 45.

²⁷ Mustafa Eski, *Mahalli Kaynaklara Göre İstiklal Mahkemesi Başkanı Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'daki Faaliyetleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990, s. 14-15.; Mahmut Esat, “Sevgili Necati”, *Fikirler Dergisi*, C. 2, S. 32, İzmir, 1929, ss. 6.

Necati Bey bu okulun müdürlüğü ve edebiyat öğretmenliği görevlerini üstlenirken, yakın dostu Hüseyin Vasıf Çınar da okulun müdür yardımcılığı ve tarih öğretmenliği görevlerini yürütmüştür. Mustafa Necati Bey Aydın-Kasaba Demiryolları'nda Hukuk Müşavirliği görevini de kısa bir süreliğine yapmıştır²⁸.

23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmış ve Mustafa Necati Bey, Manisa-Saruhan mebusluğuna seçilmiştir. TBMM, asker kaçakların artması, işgalci kuvvetlerle işbirlikçilik ve casusluk olaylarının artması üzerine İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına karar vermiştir. Mustafa Necati Bey, Sivas İstiklal Mahkemesi, Kastamonu İstiklal Mahkemesi, Amasya İstiklal Mahkemesi ve Samsun İstiklal Mahkemesinde görev yapmıştır.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması önemli sorunları beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan sorunlardan biri Türkiye-Yunanistan arasındaki mübadele sorunu idi. Bu sorunu çözmek için 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuş ve bu vekâletin başına Mustafa Necati Bey getirilmiştir. 6 Mart 1924 tarihinde Adliye Vekâletine vekil olarak atanmıştır. Mustafa Necati Bey, 24 Ağustos 1924 tarihinde Türk Muallimler Birliği'nin genel başkanlığını yapmış ve 21 Aralık 1925 tarihinde ise Maarif Vekâletinde vekil olarak göreve başlamıştır²⁹.

Mustafa Necati Bey, Milli Mücadelenin zaferle neticelenmesinden sonra, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılmış olan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisinden, 1929'un başlarına kadar 9 yıl mebusluk hizmetinde bulunmuştur. Mustafa Necati Bey, 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin birinci dönem Saruhan mebusu olarak mecliste yerini almıştır.

İstanbul'un 12 Mart 1920 tarihinde işgali ve Meclis-i Mebusan'ın İngilizler tarafından basılmasının neticesinde işgal altında olmayan bölgelerde seçimler yapılmıştır. Seçimlerin başladığı yerlerden bir tanesi de Saruhan (Manisa) idi. Adaylar olarak “*Akhisar Cephe Komutanı Mahmut Celalettin Bey, Mustafa Necati (Uğural) ve Hüseyin Vasıf (Çınar) Beyler*” düşünülmüştür. Mustafa Necati Bey ve

²⁸ Niyazi Altunya, *Milli Eğitimde Mustafa Necati Dönemi*, Uygun Basım, Ankara, 2009, ss. 17.; Fuat Özer, “Mustafa Necati Bey (1894-1 Ocak 1929)”, *Sosyal Bilgiler Dergisi*, Balıkesir, ss. 165-188.

²⁹ Mehmet Emiralioğlu, *Unutulmayan Eğitim Bakanı Mustafa Necati*, Emel Yayınları, Ankara, 1967, ss.13-15.

Mahmut Celalettin Bayar seçilmişlerdir³⁰. İzmir’e Doğru gazetesi Mustafa Necati Bey’in Saruhan mebusluğunu şöyle haber vermiştir: “*Meclis-i Milli için Saruhan sancağında intihabat neticelenmiştir. Gazetemizin sermuharri Mustafa Necati Bey intihap olunmuştur*”³¹. Mustafa Necati Bey, birinci dönem Saruhan Mebusluğu esnasında Sivas, Kastamonu, Samsun ve Amasya İstiklal Mahkemelerinde başkanlık yapmıştır. Karadeniz bölgesindeki Pontus Rumlarının yapmış oldukları faaliyet ve eylemlerini incelemek, soruşturmakla görevlendirilmiştir³².

Mustafa Necati, TBMM’nin ikinci dönem seçimlerine katılmıştır. 10 Temmuz 1923 tarihinde yapılan seçimlerde 805 oy almış ve İzmir mebusu seçilmiştir. 11 Ağustos 1923 tarihinde meclise katılmış ve 12 Ağustos 1923 tarihinde ise mazbatasını onaylanmıştır³³. İzmir mebusluğu sırasında, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti ve Adliye Vekâletinin başına atanmıştır. Mustafa Necati Bey, TBMM’nin üçüncü dönem seçimlerine de katılmıştır. Yapılan seçimlerde 1102 oy alarak ikinci kez İzmir mebusu seçilmiştir. 5 Eylül 1927 tarihinde mazbatasını almış, 1 Kasım 1927 tarihinde meclise katılmış ve 14 Kasım 1927 tarihinde ise mazbatasını onaylanmıştır³⁴. Bu dönemde Maarif Vekâletinin başına getirilmiştir. Böylece Mustafa Necati Bey, memleketin üzerinde kara bulutların gezdiği yıllardan beri milletin hakkını savunmuş ve hakkını savunduğu milletin temsilcisi olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yerini almıştır.

³⁰ M. Rauf İnan, *Mustafa Necati*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980, ss. 11.; Hayrettin Karan, “Ege’de İstiklal Meşalesi-İstiklal Harbinde Atılan İlk Kurşun”, *Türk Dili Gazetesi*, 20 Haziran 1951, ss. 10

³¹ İzmir’e Doğru, 18 Nisan 1336 (1920), Numara:54.

³² Ahmet Nedim, *Ankara İstiklal Mahkeme Zabıtları-1926*, İşaret Yayınları, Ankara, 1993, ss. 20.

³³ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi-TBMM 2. Dönem (1923-1927)*, C. 3, TBMM Vakıf Yayınları, No:3, Ankara, 1993, ss. 441.

³⁴ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi-TBMM 3. Dönem (1927-1931)*, C. 3, TBMM Vakıf Yayınları No: 10, Ankara, 1993, ss. 343.

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA NECATİ BEY'İN MÜTAREKE DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

2. Mütareke Döneminde Mustafa Necati Bey

Osmanlı Devleti, Birinci Cihan Harbinden istediği neticeyi alamamış ve müttefikleriyle birlikte İtilaf Devletlerine mütareke teklifinde bulunmuştur. Osmanlı Devletinin mütareke teklifinde bulunmasının önemli etkenlerinden biri 8 Ocak 1918 tarihinde ilan edilen Wilson İlkeleri olmuştur³⁵. Özellikle Wilson ilkelerinin, “Osmanlı İmparatorluğu’nun, nüfus çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölümlerinde Türk egemenliği güvence altına alınmalı; İmparatorluk sınırları içindeki diğer ulusların yaşam güvenlikleri ve özerk gelişimleri sağlanmalıdır.” şeklindeki 12. maddesi, Osmanlı Devleti için önemliydi. Bu madde ile Osmanlı topraklarında Türklerin fazla olduğu bölgelerin Türk milletine verilmesi öngörülmüştür³⁶.

Vehbi Bey³⁷, İzmir için toplanan mitingde; “Dört senelik vahim bir savaştan sonra silahlarımızı bırakmıştık. Fakat silahlarımızı bırakmadan önce savaştan galip çıkan devletler tarafından Wilson Prensipleri vaat edilmişti. Bu ilkelerden 12. madde Anadolu’da Türk çoğunluğunun olduğu yerlerin bize verileceğini vadeliyordu. Buna inandık fakat hata yaptık.”³⁸ şeklinde işgallere tepki göstermiştir. Mustafa Necati Bey ise uzun süren savaşın vermiş olduğu yorgunluk ve yıkımların durulduğu bir dönemde Paris’te yapılan Barış Konferansının umut verici olduğunu söylemiştir. Sabırsızlıkla Paris’ten gelecek haberi beklerken, meclisin dağıldığı söylenmişti. Umutlar sönmüştü çünkü meclisin bir meveddet-i beşer

³⁵ İsmail Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. XVIII.; Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1908-1923), Çağdaş Türkiye (1908-1980), Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, ss. 69.

³⁶ Asena Boztaş, “Wilson İlkeleri’nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif, *Gazi Akademik Bakış*, C. 7, S. 14, Ankara, 2014, ss. 163-176.

³⁷ Vehbi Bey, 18 Mayıs 1882 tarihinde Balıkesir’de doğmuştur. Osmanlı Meclisi Mebusanı’na Karesi mebusu seçilmiştir. 1920’de ilk TBMM’ye karesi milletvekili seçilmiştir. 3. İcra Vekilleri ve 4. İcra Vekilleri heyetlerinde Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır... bkn: Aydın Bolak, “Bolak, Mehmet Vehbi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, C. 6, ss. 274-275.

³⁸ İzmir’e Doğru, “Sevgili İzmir’imiz İçin Miting”, 30 Teşrinisani 335, Numara:5.

sağlanacağı düşünülüyordu. Böyle düşünülmesini sağlayan Wilson Prensipleri idi. Ezeli kuvvete sahip olanlar, ulusların mutluluğuna engel olmuştur. Böylece yenilen bütün ulusların saltanat, hâkimiyet ve kolunu kanadını kırmak istemişlerdir. Galip Devletler, yenilen devletlerin topraklarını paylaşmadıkları, gizli görüşmeler neticesinde kararlar alındığı duyulmaya başlamıştı. Wilson Prensiplerine dayanarak silahlarını terk etmeyi kabul eden Türk Ulusu da medeniyet dışı istilalar altında ezilmeye başlamıştı. Beşeri amaçlarla başlayan barış görüşmeleri sonuçta yıkım, ölüm ve kargaşa doğurmaya başlamıştı. Barış ortamının oluşması gerekirken, Dünya daha da kötü bir hal almaya doğru gitmiştir³⁹. Wilson Prensiplerinin Dünya barışını sağlayacağı ve özellikle yenilen devletlerin kurtuluşu olarak görülmüştür. Fakat Wilson Prensiplerine rağmen İtilaf Devletleri, gizli görüşmelerle işgallerine ve amaçlarından vazgeçmediklerini, devam ettiklerini göstermiştir.

Dönemin padişahı VI. Mehmed Vahideddin ve hükümeti ise Ahmet İzzet Paşa Hükümeti idi. 14 Ekim 1918 tarihinde kurulan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti Bahriye Nazırı Rauf Orbay, Hariciye Nazırı Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, Kurmay Yarbey Sadullah Bey, Mabeyn Baş Kâtibi Ali Fuat'an oluşan bir heyet Rauf Bey başkanlığında⁴⁰ mütareke görüşmelerine katılmıştır. İtilaf devletleri adına ise İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthrope'un başında bulunduğu bir heyet katılmıştır. İki heyet arasında 27 Ekim 1918 tarihinde Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda demirli Agamemnon zırhlısı üzerinde başlayan mütareke görüşmeleri üç gün sürmüştür. Yapılan görüşmeler neticesinde 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devletini yok sayan ve İtilaf Devletlerinin sömürgesi haline getiren 25 maddeden oluşan Mondros Mütarekesi İmzalanmıştır⁴¹.

30 Ekim 1918 tarihinde kabul edilen Mondros Mütarekesi, Türk tarihinin önemli bir kırılma noktalarından biri oluşturmuştur. Kabul edilen bu mütareke ile Osmanlı Devletinden kalmış dönemin kapıları kapanmış ve yepyeni bir dönemin kapıları açılmıştır. Türk milleti, Mondros Mütarekesinden 30 Ağustos 1922 tarihli

³⁹ “Sulh-ı Âlem Yine Tehlikede mi?”, 11 Kânunuevvel 335, Numara: 8.

⁴⁰ Sabahattin Selek, *Anadolu'nun Sesi*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1987, ss. 42-43.

⁴¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, ss. 240.; Süleyman Beyoğlu, “Milli Mücadele'nin Örgütlenmesi ve Kuva-yı Milliye”, (Edt: Cemil Öztürk) *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarih*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2005, ss. 103-104.; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi 1918-1922)*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, ss.7-9.

Büyük Taarruzun bitimine kadar geçen süre zarfında çok zor bir süreçten geçmiştir. İmzalanan Mondros Mütarekesi Osmanlı Devletinin, İtilaf Devletlerine koşulsuz teslim olduğunu gösteren bir belge hükmü taşımıştır. Bu mütareke, huzur, barış, kargaşa ve Türk milletinin acılarını saracak yeni bir dönemi başlatmamış aksine daha zor günlerin yaşanacağını göstermiştir⁴².

Mondros Mütarekesinin imzalanması İzmir’de ilk başlarda heyecan ve umutla karşılanmıştır. Sebebi ise uzun süre devam eden savaşın bitmesi idi. İlk başlarda heyecan veren bu mütareke zamanla karamsar bir havanın oluşmasına yol açmıştır. İtilaf Devletleri Mütarekenin maddelerini çığnıyor ve İzmir’deki gayrimüslimler sorun çıkartıyor, bu sorunlar önü alınamaz hale gelmeye başlamıştı. İzmir üzerinde kara bulutlar oluşmaya başlamış ve böyle bir ortamda Mustafa Necati Bey, gençleri ikaz etmiş, İzmir halkını yaklaşan tehlikeler karşısında güçlü ve dirençli olmaya çağırmıştır. “*Milli Vazifeler*” başlıklı yazısında savaşın bıraktığı acıları şöyle dile getirmiştir: “*Harp birçok facialar, sefaletler bırakarak tarihe intikal ettiği şu günlerde ölüm ve felaket susarken, ümid-i saadet dilenen çehrelerde yine elemin siyah izlerini yaşıyor. Her masumun yaralanan kalbinden kan yine bütün kuvvetiyle akıyor, her zavallının zehirlenen mevcudiyetinden her gün yine birisi kopuyor. Ne garip cilve-i tali, ne kanlı mukadderat-ı tarihiyemiz var*”⁴³. Mustafa Necati Bey, çok zor günler yaşadıklarını dile getirmiştir. Yazılarıyla birlikte Mütareke döneminde Mustafa Necati Bey, İzmir’de avukat, müdür, öğretmen olarak görev yapmış ve Milli Mücadeleye destek olmuştur.

2. 1. Mustafa Necati Bey’in Mütareke Dönemi Gazete Yazıları

Gazeteler, gelişen ve ilerleyen dünyada meydana gelen olaylardan halkı haberdar etmek ve bilinçlendirmenin yanı sıra örgütlemek için de her dönemde önemli bir yere sahip olmuştur. Milli Mücadele döneminde çıkan yayınlar da halka Milli Mücadele ruhunu aşılama ve Milli Mücadele lehine kamuoyu oluşturmak adına büyük öneme sahip olmuştur. Gazetelerin önemine inananlardan biri de Mustafa Necati Bey idi. Çünkü kendisi yazmış olduğu yazılarla halkı aydınlatmış, bu

⁴² Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya kadar*, C. I, İstanbul, 1991, ss. 23-26.; Lewis, s. 239-241.; Ahmet Ağaoğlu, *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2010, ss. 7-8.

⁴³ Mustafa Necati, “*Milli Vazifeler*”, Ahenk, 29 Teşrinisani 1334.

kutlu süreçte birlik olmanın gerekliliğini vurgulamış bir vatanseverdir. Mustafa Necati Bey'in yazmış olduğu yazılardan bazıları şunlardır:

Ahenk gazetesindeki “*Şehidzadelerimiz*” başlıklı yazısında, savaşların çok büyük felaketlere yol açtığını fakat bu yıkımları bırakarak sebat ve ümit ile geleceği hazırlamak, geleceğin yetişkinleri olan bugünün küçüklerini düşünmek zorunda olduğumuz bir süreçle karşı karşıya kaldıklarını, yüreklerimize acımasızlığın mührünü vurmadan, vatani için cengâverce savaşıma giden babaların, döndüklerinde emanet ettiği yavrularını boynu bükük görmeden onlara karşı görevlerimizi yerine getirmek hepimizin birer borcu olduğunu vurgulamıştır. Geride kalan yavruları, anneleri, kardeşleri; bizim mutluluğumuz için, huzurlu bir şekilde yaşamamız için sınır boylarında hasım (düşman) oduyla yüreği yanan babaların bize yadigârlarıdır. Hep birlik geleceğin büyükleri olan bu yavrulara gerçek vatan duygusu ve millet sevgisini aşlamak gerektiğini ifade etmiştir. Geleceğin yetişkinleri için önemli yollar ve çalışmalar yapılması gerektiği üzerinde durmuştur. Bunun içinde yüreğimizdeki kızgınlığı ve öç alma duyguları yerine, biraz da beşeriyet duygularıyla doldurma zamanı olduğuna vurgu yapmıştır; “*Yabancı nazarlar, yabancı kuvvetler ortasında mevcudiyetimizi kurtaracak yegâne kuvvet, biricik vasıta: hakiki yollarda yürümek, yarını iyi hazırlamak için bugünün küçüklerini yetiştirmektir*”. Mustafa Necati Bey, yabancı güçler karşısında varlığımızı kurtaracak önemli gücün doğru yolda ilerlemek olduğunu söylemiştir⁴⁴.

“*Bir Hitap Gençlere*” başlıklı yazısında gençlere seslenmiştir. Beşeriyetin taze bir hayat çağına girdiği şu an-ı tarih de gençlerin görevlerini yerine getirmesi bir şart-ı hayati iken, ama sükûnetin hâkimiyeti ile bekleniyor idi. Milletlerin tekâmül çağından, beşeriyetin yaşadığı acılardan bihaber kalarak yaşıyoruz. Türk milletinin genç evlatları hiçbir şey yapmadan, tevekkül ile beklemeleri halinde gelecek yıkımlar karşısında, “*Gençler; şeref ve şan, haysiyet ve vekar için asırlarca uğraşan ecdadın menakıb-ı tarihini hatırlarsak, kafalarımızı eğerek düşünmeğe bir mecburiyet-i vicdaniye duyarız. Büyük kıtaların namütenahi diyarlarında koparıla koparıla elimizde kalan parçası içinde, dün esir ve mahkûm yaşayan kavimlerin mağrur ve hâkim bir vaziyetle dirilerek bu yer bizim, bu toprak bizim dedikleri bir devirde her*

⁴⁴ Mustafa Necati, “*Şehidzadelerimiz*”, Ahenk, 29 Teşrinievvel 1334 (1918).

Türk, her genç; imanını bırakarak mütevekkil yaşarsa korkarım ki gözlerimizin önünde açılan mavi ve beyaz bandıralar hilalin ateşin rengini solduracak?” bu sözleriyle gençleri uyarmıştır. Her şey sonsuzluğa uçar ve ölür fakat ölmeyen tek şey millettir. Bütün insanlık silahlı güçleriyle saldırırsa dahi korkmadan biz varız diyerek vatan için mücadele etmelerini, hep birlikte güzel günlerin temellerini atmak için umutlu, cesur ve azimkâr olmaları gerektiğini dile getirmiştir⁴⁵.

“Zavallı Milletim” başlıklı yazısında da asırlar boyunca Türk milletinin yaşadığı acıları ve düşmana karşı verdiği mücadelelerden bahsetmiştir. *“Asırlar boyunca yaşamak için mücadele verdin, Allah’a güvenerek kararlı bir şekilde milletin yaşasın diye milletini öldürenlerin ruhuna hançerler saplayarak öldürdün. Dinim yaşasın diye şehit olmayı önemli bir görev bildin. Bu uğurda öldün ve öldürüldün. Yıllarca farklı din ve milletten olanları kendi bayrağının himayesi altında barındırdın, besledin. Senin himayende neşeli ve güven içinde yaşadılar. Zamanla kuvvetlenerek senin hâkimiyetinden çıkarak sana ihanet ettiler, sana meydan okudular. Onlara hadlerini bildirmeye giderken tekrar memleketin için öldün, öldürüldün. Her şeyini kaybettiğin halde sen neler gördün zavallı milletim... Girit’in yırtıcı kartalları binlerce Müslümanın kalbini parçalarken hiçbir ağızdan bir himaye sesi çıkmadı. Şimdi bütün cihan bağılıyor, bütün cihan haykırıyor, bütün varlıklarıyla, bütün kuvvetleriyle hesap isteriz diyor. Bizim milyonlarca öldürülen kardeşlerimizin hesabını sormaya hakkımız yok iken dört katilin yaptığını, cinayetin faili sen oluyorsun. Zavallı milletim yüksel ve bil ki hakkını bildirmeye muktedir olduğun gün her kuvvet önünde eğilecektir.”* Menfaatin hüküm sürdüğü bu çağda milleti için umutsuzluğu kapılmadan çalışmanın önemini ve Türk milletini çeşitli oyunlarla parçalayamadıklarını, her türlü felakete, acıya rağmen milleti için ölenlerin onurlu evlatları olduğunun öneminden bahsetmiştir. Mustafa Necati Bey gençlere şöyle demektedir: *“Ölmeyen bir milletin evladısınız.”*⁴⁶.

Mustafa Necati Bey, yazılarıyla memleketin içinde bulunduğu durumu, yaşanan yıkımları ve bunlara çare bulmak için yapılması gerekenleri, gençlerden beklentilerini dile getirmiştir. Milli duygularla hareket etmenin, yaşanan savaşların, işgallerin Türk milletini ümitsizliğe sevk etmemesini, bunların bir milleti yok

⁴⁵ Mustafa Necati, “Bir Hitap Gençlere”, Ahenk, 4 Kânunuevvel 1334 (1918).

⁴⁶ Mustafa Necati, “Zavallı Milletim”, Ahenk, 1 Kânunusani 1335 (1919).

edeceği anlamına gelmediğini, tarihimizin şanlı zaferlerle dolu olduğunu, bu felaket ortamından top yekûn bir mücadeleyle çıkacaklarını ve Türk milletinin boş bir heves uğruna evlatlarını feda etmediğini, tam aksine milleti ve vatanı için evlatlarını feda ettiklerini dile getirmiştir. Sadece gençlere ve halka seslenmemiştir. Çeşitli kurum ve kuruluşların oluşmasına da destek olmuştur. Bu kurumların bazen nasıl çalışılması gerektiğine dair önerilerde de bulunmuştur. Mustafa Necati Bey, yazılarıyla Milli Mücadeleyi oluşturacak yapıya sağlam bir alt yapının temellerini atmış ve halkı da bir nevi buna hazırlamıştır.

2. 2. Mustafa Necati Bey'in Mütareke Dönemi Sonrası Yaptığı Faaliyetler

Mustafa Necati Bey, Mütareke Dönemi sonrasında ülkesinin içinde bulunduğu zorlu sürece yapmış olduğu çeşitli faaliyetlerle destek olmuştur. Bu faaliyetler özellikle Batı Anadolu'nun önemli şehirlerinden İzmir, Bergama, Soma, Balıkesir ve ayrıca Kastamonu'da gerçekleştirmiştir.

2. 2. 1. Mustafa Necati Bey'in İzmir'deki Faaliyetleri

Yunanlılar, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesinin özellikle 7. ve 24. maddelerine dayanarak İzmir'e asker çıkartmıştır. Türk milletini sarsan ve derin acılar bırakan bu olay, milli mücadelenin bütün halk tarafından desteklenmesinde çok önemli faktör olmuştur. Birinci Cihan Harbi yenilgiyle neticelenince ülkenin genelinde özellikle Doğu ve Batı kesimindeki Türk milleti endişeye kapılmıştır. Doğu kesiminde bulunan Ermeniler ve Batı kesiminde bulunan Rumlar, Yunanlıların savaşı kazanacaklarına dair umutları yüksek olduğu için toprak alma hevesine kapılmışlardır. Yunanlılar da “*Megali İdea*⁴⁷”sını gerçekleştirmek istiyorlardı. Yunan Başkanı Venizelos, 18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı'nın 3-4 Şubat tarihli toplantılarında Anadolu üzerindeki emellerini ve istekleri açıklamıştır. Toplantıda İtalyanlar, Yunanlıların istedikleri Anadolu bölgesini 6 Nisan 1915 tarihli Londra ve 17 Nisan 1917 St. Jean de Maurienne gizli

⁴⁷Megali İdea, Yunanlıların geçmişte yaşamış oldukları iddia edilen toprakları, başta başkent Konstantinopolis (İstanbul) olmak üzere ele geçirilip Bizans'ı diriltmek ve iki kıtalı, beş denizli bir Yunanistan kurmak idealidir. Büyük Yunanistan fikri anlamındadır. bkz: Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988, ss. 17.; Zekeriya Türkmen, *Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016, ss. 20.

antlaşmalarıyla kendilerine verildiğini iddia etmiştir. Buna karşılık İngilizler, İtalya'ya sadece Antalya'nın verileceği vaat ettiklerini dile getirmiştir⁴⁸. Zaferle çıktıkları bu savaşta Yunanlılar, İzmir ve civarını istemişlerdir. Fakat Yunanlıların istekleri, Wilson İlkelerinde yer alan “*Bir Toprak Üzerinde yaşayan insanlar kendi düşünce ve isteğine göre bir idare şekli kabul edecektir*” prensibine uymamaktadır⁴⁹. İtilaf Devletleri, Yunanlara vermiş oldukları sözü yerine getirmek ve İzmir işgalini dünya kamuoyuna haklı göstermek için sebepler aramaya çalışmışlardır⁵⁰. Türk milleti; Ermeni, Rum ve Yunanlıların emellerini bildiği için tüm gücüyle milli mücadeleye destek vererek onların bu emellerini gerçekleştirmelerini engellemeye çalışmıştır⁵¹.

İtilaf Devletleri arasında bu tür sorunlar yaşanırken İstanbul Hükümeti İzmir işgalinin haberleriyle sarsılmıştır. Çünkü işgalden önce İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, dönemin Sadrazamı Ferit Paşa'ya, İşgalin olmayacağına dair söz vermiştir. Fakat verilen söz tutulmamış ve 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir; İngiltere, Fransa, ABD olmak üzere İtilaf Devletlerin almış olduğu ortak bir karar ile Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. İzmir halkı haberlerin doğru olup olmadığını öğrenmek için Vali İzzet Paşa'nın yanına gitmiştir. “*Kambur İzzet*” lakabıyla bilinen vali, İstanbul Hükümetinin söylediği her şeyi yerine getirmesiyle ün kazanmış ve işgalin duyurulmasını istemediği için halkı yatıştırmaya çalışmıştır. Fakat işgal haberi hızla şehrin her tarafına yayılmıştır. İzmir Türk Ocakları, yurtsever aydınların toplanma yeri olmuş ve burada toplantılar yapılarak nasıl önlemler alabilecekleri üzerinde durulmuştur. İzmir'in genç avukatlarından Mustafa Necati Bey başta olmak üzere binlerce yurtsever, artık silahlı direnişten başka çarenin olmadığını, söylenecek sözün kalmadığını ve harekete başlanması gerekliliğinden dem vuruyorlardı. Mustafa Necati Bey, silahlı direniş üzerinde durduğunu ifade etmiş gerekli desteği görmediği için yapılan toplantılara katılmayacağını

⁴⁸ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, C. I, Ankara, 1982, ss. 7-8.; İzmir'e Doğru Gazetesi, 16 Teşrinisani 1335 (16 Kasım 1919).; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014, ss. 152-154.

⁴⁹ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, ss. 106-107.

⁵⁰ Mustafa Turan, “İzmir'in İşgali Üzerine”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, S. 36, 1996, s. 739-753.; Rauf Orbay, *Cehennem Değirmenleri*, cilt.1. , İstanbul, 1993, ss. 146.

⁵¹ Tuncer Baykara, “İzmir'in Yunanlılarca İşgalinin Türk Milli Mücadelesindeki Yeri Ve Önemi”, *Kurtuluş ve Kuruluşunun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, ss. 19.

belirtmiştir⁵². Onun gibi düşünenlerden biride Hukuk-u Beşer gazetesinin sahibi Hasan Tahsin idi. Hasan Tahsin yazmış olduğu yazısında, “*Korkmuyoruz gelsinler. Hatta Masum Türk’e kastı olan bütün dünya gelsin. Süngüleriyle zaten kanayan yaramızı deşsinler. Toplarıyla evlerimizi, kuvvetlerimizi yıksınlar, alt üst etsinler, parçalasınlar! Ama asla unutmamızın ki Türk ölmedi, yaşıyor. Hatta silahlarımız olmasa bile, direnen ruhumuzla, coşkun kanlarımızla, dökülmeyen dişlerimizle bile bu ülkeyi savunacağız.*” şeklindeki sözleriyle Türk milletinin, silahı olmadan da vatanını canı pahasına savunacağını vurgulamıştır⁵³.

İzmir halkı, işgale tepkisini göstermek için İzmir Sultanisinde toplanarak bir bildiri hazırlamıştır. Reddi İlhak Cemiyeti adına hazırlanan bildiri Mustafa Necati Bey, Moralızade Halit ve Ragıp Nurettin Beyler tarafından basılarak Türk mahallelerine dağıtılmıştır⁵⁴. Karamsar bir ortam oluşmasına rağmen, Yunanların işgal hamlelerine karşı protesto mitingi düzenlenmesi ve Anadolu’nun geneline telgraflarla işgalin haberdar edilmesi kararlaştırılmıştır. Mustafa Necati Bey halkı direnişe çağırmıştır. Mustafa Necati Bey, Haydar Rüştü Bey’in sahibi olduğu Anadolu Matbaası’nda “*Ey Bedbaht Türk...*” adıyla başlayan bildiri ile halkı “*Yahudi Maşatlığında*” yapılacak mitinge davet etmiştir. Bildirinin içeriği ile İzmir’in Türk milletine ait olduğu ve bütün dünya kamuoyuna İzmir’de halkın büyük çoğunluğunun Türk nüfusunu oluşturduğu gösterilmek istenmiştir. Türk gençleri, “*vatanını seven Yahudi Maşatlığına gelsin*” çağrılıyla 14 Mayıs 1919 tarihinde binlerce Türk, Yahudi Maşatlığında toplanmıştır⁵⁵. Böylece Mustafa Necati Bey, önceden mezarlık olan fakat bugün “*Bahri Baba Parkı*” olarak adlandırılan yere İzmirli toplatarak 15 Mayıs 1919 tarihinde başlayacak olan Yunan işgaline karşı halkı mücadeleye çağırmıştır. Haydar Rüştü Bey anılarında İzmir’in işgal edileceği o günü ve Mustafa Necati Bey ile hissettiklerini şöyle ifade eder: “*Biz iki arkadaş, melal ve sükûti içinde inleyen bu sesleri, çırpınan bu halkı, kanlı ve maceralı bir sabaha doğru ilerleyen karanlık bir geceyi temaşa eyledik. Bahri Baba’daki kalabalık azalınca, yanan ateşler kalplerdeki ümitler gibi sönmeye zeval bulmaya yüz*

⁵² İzmir’e Doğru Gazetesi, 16 Teşrinisani 1335.; Gönübol, ss. 8.; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, ss.153.

⁵³ Hukuk-u Beşer, 19 Şubat 1919

⁵⁴ Lewis, ss. 241-242.

⁵⁵ Osman Akandere, “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgaline Tepki Olarak Konya Merkezinden ve İlçelerinden Gönderilen Protesto Telgrafları”, *Tarih Dergisi*, S. 47., İstanbul, 2009, ss.141-182.

tutunca, bağıran çağırışan halkın gümbürdeyen sesleri sükûta münkali olunca bizde oturduğumuz kayadan kalkıp yavaş yavaş Necati'nin Yukarı Mahallede İzmir Körfezi'ne hâkim olan evine doğru yürümeye başladık.”⁵⁶. Mustafa Necati Bey, Eşref Paşa mahallesinde bulunan ve denize bakan evinden İzmir'in işgaline ve işgalin bütün yıkımlarına tanık olmuştur. On beş günlük zorlu bir süreçten sonra Mustafa Necati, İstanbul'a varmış ve burada kaldığı süre zarfında İzmir işgalinin oluşturduğu acı tabloyu ve bu işgale karşı nasıl bir mücadele programı oluşturulabileceği üzerine çalışmıştır. İzmir'e Doğru gazetesinde yer alan “Biz hakkımıza iman etmiş ve bunu müdafaaya azmetmişizdir ve birimiz kalıncaya kadar Türk İzmir, Yunan olmayacaktır. İzmir'in içinden semalara yükselen yüzlerce minare, ay-yıldızlı hilalin sayesinde ebediyen kalacaktır. Yunan düşmanlığı Türk kalbinde layemuttur. Garbın cebin zalimi affetmedim seni, Türküm ve düşmanım sana kalsam da bir kişi” sözleri; İzmir'in Türk milleti ve milli mücadelenin önemli noktalarından biri olduğunu ve Türk milletinin öz yurdu olan bir şehrin düşmana teslim etmeyecek kararlılıkta olduğunu göstermiştir⁵⁷.

2. 2. 1. 1. İzmir Türk Ocağının Kurulmasındaki Rolü

23 Temmuz 1908 tarihinde ilan edilen II. Meşrutiyet'in ardından kurulan cemiyetlerden biri de Türk Ocakları'dır. Türk Ocağı'nın kuruluş çalışmaları, Askeri Tıbbiye Mektebi'nin Öğrencileri tarafından başlatılmıştır. Jön Türk gazetesi ve Celal Nuri (İleri) tarafından ortaya atılan; “siyasete girmeden sosyal, kültürel ve ekonomik seviyelerinin yükselmesine ihtimam edebilecek gerçek bir milletçi dernek kurma düşüncesi” Askeri Tıbbiye öğrencileri tarafından benimsenmiştir⁵⁸. Bu öğrenciler, 190 Tıbbiyeli Türk Evladı adına program hazırlamış ve programı, destek olabilecek bazı aydın, şair ve yazarlara göndermişlerdir. Programın ana çerçevesi şu konular üzerinde yoğunlaşmaktadır: “Tıbbiyeliler arasında birliği kuvvetlendirmek, amaçlarından sapmamak için siyasetten uzak durmak, ülke içerisinde köklü bir İslamlık ve Osmanlılık siyaseti hâkimken umumi efkâr milliyetperverlik cereyanını açmak doğru olup olmadığını ülkenin ileri gelen fikir adamlarına sorulacak,

⁵⁶ Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve işgal Anıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, ss. 76.

⁵⁷ İzmir'e Doğru Gazetesi, 23 Teşrinisani 335 (23 Kasım 1919).

⁵⁸ Yusuf Sarımay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 121-122.

Donanma Cemiyeti gibi bir teşkilat yapılarak, mektep açmak için para toplanacak, bu hususta sağlam adımlarla yürümek için ülkenin tanınmış kişilerinin destekleri rica olunacaktır". Destek istedikleri aydınlardan biri Yusuf Akçura olmuştur ve kendisine 11 Mayıs 1911 tarihinde bir mektup yollamışlardır. Öğrencilerin yardım isteklerine olumlu cevap verilmiş ve 20 Haziran 1327 (1911) tarihinde toplantı yapmışlardır. Tıbbiyeli öğrenciler adına "*Hüseyin Fikret ve Remzi Osman Beyler; Mehmet Emin Yurdakul, Rıza Tevfik, Yusuf Akçura, Ahmet Ferit Tek, Hüseyin Cahit Yalçın, Fuat Sabit Bey, Emin Bülent Serdaroğlu, Ahmet Ağaoğlu*" dönemin aydın ve yazarlarının yapmış oldukları toplantı sonucunda milliyet düşüncesine dayalı bir cemiyetin kurulmasına karar vermişlerdir. Fuat Sabit Bey'in önerisi üzerine kurulacak cemiyete Türk Ocakları adı verilmiştir. Türk Ocakları fiilen 20 Haziran 1327 (1911) tarihinde, resmi olarak da 25 Mart 1912 tarihinde kurulmuştur⁵⁹.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk Ocaklarının görevlerini şöyle açıklamaktadır: "*...Türk Ocaklarının en kutsi vazifelerinden bir, Türk Ocakları, inkılabımızın bekçisidirler... Türk Ocağı, kurulduğu günden beri sadık kaldığı millet ve milliyet siyasetine ve onun yeni bir ifadesi olan millet hâkimiyetine sadık kalacak ve vatanın her köşesinde bu esasların müdafî olacaktır...*"⁶⁰.

Türk Ocakları'nın milliyetçilik anlayışının ana yapısında, milli duygular içerisinde birlik beraberliği sağlamak ve milli kültür oluşturarak seçkin bir millet oluşturmaktır. Türk Ocakları, milliyetçilik, toplumsal modernleşme, anaerki Türk kültüründe kadının önemli bir yeri olduğunu belirtmiş ve kadınların toplumsal hayata daha fazla söz sahibi olmasını savunmuştur⁶¹. Bu doğrultuda faaliyetlerine başlayan Türk Ocakları, ülkenin çeşitli merkezlerinde şubelerini kurarak faaliyete başlamıştır. Şubelerden biri İzmir Türk Ocağı'dır. 1912'de kurulan İzmir Türk Ocağı, İttihat ve Terakki Partisi ile etkileşime girmiş ve böylece kültürel faaliyetlerde söz hakkına sahip olmuş bir yapılandırmadır. Savaş döneminde Yunan kuvvetlerinin kapatılmasına sebep olduğu İzmir Türk Ocağı, Manisa milletvekili Vasıf Çınar ve

⁵⁹ Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulusa-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 51-55.; Eren Akçiçek-Mehmet Karayaman, *Atatürk'ün Türk Ocaklarını Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmalar*, Türk Ocakları Yayınevi, İzmir, 2008, ss. 11-12.

⁶⁰ Hamdullah Subhi Tanrıöver, *Dağ Yolu 1*, (Hazırlayan: Fethi Tevetoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, ss. 108-118.

⁶¹ François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, (çeviren: Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları İstanbul, 2006, ss. 50-52.; Eren Akçiçek-Mehmet Karayaman, *Atatürk'ün Türk Ocakları'nı Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmalar*, Türk Ocakları Yayınları, Ankara, 2008, ss. 51-70.

İzmir milletvekili Mustafa Necati Bey'in destekleriyle 15 Ekim 1922 tarihinde tekrar açılmış ve faaliyetlerine devam etmiştir. Savaş sonrasında İzmir de diğer Anadolu şehirleri gibi viran olmuştur. Tekrar faaliyete geçen Ocak, İzmir'i harap halinden kurtarmak için çalışmalar yapmıştır⁶².

Büyük Millet Meclisi'nin ikinci seçimi 1923'te yapılmış ve İzmir Türk Ocağı'nın üyelerinden Mustafa Necati Bey, Şükrü Saraçoğlu, Haydar Rüştü, Celal Bey, Bergamalı Rahmi, Ali Hikmet, İzzet Paşa ve Şükrü Kaya mebus olarak seçilmiştir. Bu olayı İzmir Türk Ocağı "*Milli mefkûrenin bir zaferi*" olarak nitelendirmiştir⁶³. Ocak çalışmalarına Kordon'da Naim Palas Otelinin karşısındaki 444 numaralı binada başlamıştır. Mustafa Necati Bey, Ankara ile iletişime geçmiş ve İzmir Türk Ocağı'nı Kemeraltı'na yakın bir yere taşımak istediklerini dile getirmiştir. Hükümet bunun üzerine Ocağa, Olston Tütün Kumpanyasının yer aldığı büyük binayı vermiştir; fakat binada bazı sorunların olması sebebiyle Bahri Baba parkının yer aldığı alanda bir bina yapılmasına karar verilmiştir. 1927 Ekiminde bina tamamlanmış ve İzmir Türk Ocağının hizmetine sunulmuştur⁶⁴.

Mustafa Necati Bey, İzmir Türk Ocağı'nın etkin üyelerindendir. Ocakta ve Milli Kütüphanede yapılan kongrelerle, İzmir'in yurtsever halkıyla birlikte işgaller karşısında nasıl çözümler üretilmesine ve ne gibi tedbirler alınması gerektiğine dair arayışlar içine girmiştir. Mustafa Necati Bey'in amacı, Türk milletini oluşacak tehlikelere karşı uyarmak ve oluşacak bu zorlu süreci tek kuvvet halinde atlatmaktır. Ocak, 14 Mayıs 1919 tarihinde son büyük toplantısını yapmıştır. Mustafa Necati Bey, bu toplantıda Rumların silahlanmasına karşılık ilk kez silahlı direnişten söz etmiştir. Rumların silahlanmasının, Türkleri ortadan kaldırmaya kadar gideceğini; buna karşılık Türklerin de bu gerçeği görmelerinin; buna konferanslarla, toplantılarla, derneklerle karşı çıkmanın önemli olduğunu fakat yeterli olmadığını ifade etmiştir. Rumların silahlı örgütlenmesinin, Türk kıyımıyla sonuçlanmaması için Türklerin silahlı örgütlenmeye gitmesi ve Türklere yönelik kıyıma karşı önlem

⁶² Günver Güneş, "Kurtuluştan Sonra İzmir'in yeniden Kuruluşunda İzmir Türk Ocağı Ve Faaliyetleri (1922-1931)", *Kurtuluş Ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, ss. 381-384.

⁶³ Ezgi Tuna, *Batı Anadolu Türk Ocakları 1923-1932*, (Yüksek Lisan Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2015, ss. 83-84.

⁶⁴ Öktem, ss. 58-60.

alınması gerektiğini ifade etmiştir⁶⁵. Haydar Rüştü Öktem anılarında bu durumu şöyle ele almıştır: *“Ateşin Necati diyordu ki: Tehlike yaklaştı. Rumlar harıl harıl silahlanıyor ve bir şeyler bekliyorlar. Biz ise kalemle, muhtıra ve nutuklarla nümayiş ve alayişle iş görmeye çalışıyoruz. Bu doğru değildir. Her ihtimale karşı bütün Türklüğün silahlanması icap eder. Ona göre teşkilat yapmalıyız.”* Ocak’ta Mustafa Necati Bey’in bu düşüncesine karşı çıkanların yanı sıra destek verenler de vardı. Mustafa Necati Bey, Ocağın yönetim kurulunda, düşüncelerini kabul ettiremeyeceğini anlayınca, yönetim kurulundan istifa etmiştir⁶⁶.

Yönetim kadrosundan ayrılan Mustafa Necati Bey, arkadaşları Moralızade Halit ve Ragıp Nurettin Beyler, *“Reddi İlhak Cemiyeti”* adına bir beyanname hazırlamış ve bu beyannameyi matbaada basmışlardır. Beyannamede halka şöyle seslenilmektedir:

“Ey bedbaht Türk!...

Wilson Prensipleri unvan-ı insaniyetkaranesi altında senin hakkın gasp ve namusun hetkediliyor (yırtilıyor, yarılıyor).

Buralarda Rumun çok olduğu ve Türklerin Yunana iltihakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi ve bunun neticesi olarak güzel memleket Yunan’a verildi.

Şimdi sana soruyoruz,

Rum senden daha mı çoktur?

Artık kendini göster. Tekmil kardeşlerin maşatlıktadır. Oraya yüzbinlerle toplan. Ve kaahir ekseriyetini orada bütün dünyaya göster. İlan ve ispat et... Burada zengin, fakir, âlim, cahil yok. Fakat Yunan hâkimiyetini istemeyen mir kitle-i kaabire vardır. Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma! Hüsrân ve nekbet fayda vermez. Binlerle, yüzbinlerle Maşatlık’a koş ve Heyet-i Milliye’nin emrine itaat et”. Böylelikle 8 Ocak 1918 tarihinde yayınlan Wilson İlkeleri’nin amacı dışında olayların geliştiğini, bu ilkelerin altında milletimizin hakkını gasp ettiklerini, Türk yurdunun Yunanlılara verileceğini, bu hadiseler karşısında Yahudi Maşatlığı denilen

⁶⁵ <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1608>, E.T. 05.02.2020.; Öktem, ss. 55.

⁶⁶ Öktem, ss. 59-63.

yerde toplanıp, bütün dünya ya haklılığımızı ispat etmek gerektiğinin önemine vurgu yapmışlardır⁶⁷.

İzmir'in işgal edilmesi üzerinde Mustafa Necati Bey, İzmir'den ayrılıp İstanbul'a gitmiştir. Mustafa Necati Bey'in İstanbul'a gelişini Halide Nusret Zorlutuna şöyle anlatmaktadır: “ *Bir akşam kapımızın zili çalındı ve pencereden bakan annem koşar adımlarla kapıyı açmaya koştu. Necati'm sen sağ mıydın? Allah'a şükürler olsun! Diye ağlıyordu. Onu, babamın ölümünde sonra oturma odası olarak kullandığımız selamlık odasına aldı. Ben de konuştuklarını dinlemek için kulağımı kapıya verdim. O zamanlar kaç-göç vardı ya, ben de Necati ağabeyimden kaçıyordum. O gün kapı arkasından dinlediğim konuşmasında anneme şöyle anlatıyordu:*

Yengeciğim, sahiden de bir mucize eseri olarak sağ bulunuyorum. Yunanlılar beni bucak bucak arıyorlardı. Yazıhanemin zemin tahtalarına kadar sökmüşler, evde her gün bir baskın bekliyorduk. Nihayet babam:

*Kaç, İstanbul'a git, seni Allah muhafaza eder, dedi. Üstiime okudu, üfledi; şu küçük Kur'an'ı Kerim'i, bir de mürşidinin şu emanetini göğsüme koydu, arkamı sıvadı.”*⁶⁸. Mustafa Necati Bey, daha sonra Balıkesir'e geçerek Kuva-yı Milliye'nin bir eri olarak Milli Mücadeleye katılmıştır.

2. 2. 1. 2. Spor Kulübünün Kurulmasındaki Rolü

Altay Spor Kulübü, 16 Ocak 1914 tarihinde kurulmuştur⁶⁹. Kulübe “Altay” adının verilmesinin sebebini Mustafa Necati Bey şöyle açıklamıştır: “...*Adı Altay! Altay Spor Kulübü! Adını Orta Asya'daki Altay dağlarından aldık. Renkleri ise Siyah-Beyazdır*”⁷⁰. Kulübün kurucularından bazıları şunlardır: “*Mustafa Necati Bey, Vasıf Çınar, Şükrü Saraçoğlu, Esat Çınar*”. Altay Spor Kulübü hemen sportif çalışmalarına başlamış ve yabancı takımlarla yaptığı maçlardan galibiyetle çıkmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Altay Kulübündeki gençleri izlemiş ve onları korumak

⁶⁷ Celal Bayar, *Ben De Yazdım*, Sabah Kitapçılık, İstanbul, 1997, ss. 41.; Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler (1923-1938)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2008, ss. 321.

⁶⁸ Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, Ankara, 1986, ss.124-126.

⁶⁹ <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/6386/izmirin-yuz-yillik-cinari-altay>; <https://www.altay.org.tr/tarihce>
Erişim Tarihi: 25 Şubat 2020.

⁷⁰ Utku, ss.33.

adına İzmir mebusu Celal Bayar'ı İzmir'e göndermiştir. Celal Bayar, İttihat ve Terakki Cemiyetinin İzmir'deki binasında Altay Kulübüne yer tahsis etmiştir.

Altay Kulübü'nün kurulduktan sonraki dönemlerde, ülke çok zor günler yaşamıştır. Özellikle 1919 yılına gelindiğinde Yunanlılar, İzmir'e yaklaşmış ve İzmir'i işgal etmeye başlamıştır. Milli duyguların yoğun olduğu bu dönemde gençler, Türkçülük hareketini spor sahalarında da başlatmış ve buralarda mücadeleye girmişlerdir. Maçlara, Askeri Bando eşlik etmiş ve bu atmosfer içerisinde mücadele eden gençler önemli skorlar elde etmişlerdir. “9 Kasım 1914 tarihinde Paser (İngiliz takımı)'i 4-3, Kasım 1914'de Amerikan Kolejini 3-0 yendiler. 6 ve 13 Aralık'ta Paniainios ve Karşıyaka Rum takımı ile berabere kalan Altay, 27 Aralık 1914 günü Paniainios-Apollon karmasını 2-0” yenerek büyük bir başarıya imza atmıştır⁷¹.

2. 2. 1. 3. İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyetinin kurulması

Osmanlı Devleti, İttifak Devletlerinin blokunda Birinci Cihan Harbi'ne girdiğinde bu blok askeri kuvvet bakımından güçlü bir yapıya sahip değildi. Osmanlı Devleti, askerlerinin Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında daha da yıprandıkları için ve gerekli eksiklikleri gidermek amacıyla düzenlemeler yapmıştır. İlk düzenlemelerden biri askere alınacak erlerle ilgi olmuştur. Alınacak erlerle ilgili düzenlemeler yapılırken bir taraftan da ordunun takviyesi için savaşa girdikten sonra “İhtiyat Zabitanı (Yedek Subay) Kanunu” çıkartılmıştır. Birinci Cihan Harbi neticesinde İhtiyat Zabıtında bulunan gençler memleketlerine dönmüşlerdir. Bu gençler yaşadıkları bölgeye döndüklerinde farklı amaçlarla tek çatı altında toplanmışlar ve “İhtiyat Zabıtları” cemiyetini ülkenin farklı merkezlerinde teşkil etmişlerdir⁷².

İhtiyat Zabıtlarının ilk girişim yerleri İstanbul olmuştur. Bu gençlerin çoğu üniversite öğrencisi olarak savaşa katılmıştır. Savaş neticesinde İstanbul'un işgal altında olması ve şehrin çöküntü içinde bulunmasından dolayı mağdur olan bu

⁷¹ <https://www.altay.org.tr/tarihce>, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2020)

⁷² Mehmet Beşikçi, “İhtiyat Zabıtından Yedek Subay'a”: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Subaylık ve Yedek Subaylar (1891-1930) ”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, S. 13, İstanbul, 2011, ss. 45-89.

gençler ilk basamakta basın-yayın yoluyla seslerini duyurmaya çalışmışlardır. 30 Aralık 1918 tarihinde “*İhtiyat Zabıtları Postası*” adında bir dergi çıkarmışlar ve düşüncelerini tek elden gerçekleştirmek adına 11 Ocak 1919 tarihinde “*İhtiyatı Zabıtları Teavün Cemiyeti (Yedek Subaylar Yardımlaşma Cemiyeti)*” hükümetten izin alınarak resmi bir şekilde kurulmuştur⁷³. Yapılan toplantılarda; mektebi yarıda kalan gençlerin mekteplerine devamı, öğretmenlik seviyesine ulaşmış gençlerin atamalarını sağlamak gibi dokuz maddelik bir karar listesi hazırlanmıştır. Cemiyet ilk kongresini Darülfünun Konferans Salonu’nda, İdare Heyeti Başkanı Ragıp Nurettin Bey başkanlığında yapmıştır. İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti’nin başkanlığına Burhanettin Bey ve ikinci başkanlığına ise Bahattin Tefvîk Bey seçilmiştir. 17 Ocak 1919’da ise “*İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti*”, Darülfünun Toplantı Salonunda ikinci konferansını yapmıştır⁷⁴. İzmir’de kurulan “*İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyetinden*” sonra Bursa Mümtaz Şükrü Eğilmez önderliğinde İzmir’deki cemiyetin tüzüğünü getirerek bu ilkeler doğrultusunda hareket edeceklerini belirtmiştir.

Mustafa Necati Bey, savaş döneminde işinden gücünden kopartılıp savaşa götürülen gençleri savaşın sona ermesinden sonra “*Yorulan dimağı ve vücutlarıyla içimizde dalgın ve ümitsiz*” bu şekilde tarif etmiştir. Böyle bir durum içerisinde olduklarını ifade ettiği gençleri, içinde bulundukları bu durumdan kurtarmanın milli bir görev olduğunu dile getirmiştir. Mustafa Necati Bey, bu doğrultuda “*İhtiyat Zabitanı Himaye Yurdu*” adında bir dernek kurmayı önermiş ve bu konuda bütün kurumlara yardım çağrısında bulunmuştur. Mustafa Necati Bey, zor durumda kalmış olan bu gençlere köklü çözüm bulmaya çalışmış ve yarıda bırakmış oldukları tahsillerini tamamlamaları için gerekli ortamı hazırlamaya çalışmıştır. İhtiyatı Zabitanı Teavün Cemiyeti, Mustafa Necati Bey’in gayretleri neticesinde kurulmuştur. Kendisi, derneğin fahri başkanlığını da yapmıştır⁷⁵.

⁷³ Ali Servet Öncü, “İstanbul’da Mütareke Dönemi Yedek Subay Teşkilatlanmaları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40, 2009, ss. 341-356.

⁷⁴ Ali Servet Öncü, “İstanbul’da Mütareke Dönemi Yedek Subay Teşkilatlanmaları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 40, Erzurum, 2009, ss. 341-356.

⁷⁵ Kazım Özalp, *Milli Mücadele*, Ankara, 1995, ss. 7-9.; Mustafa Eski, *Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, ss. 12.; M. Rauf İnan, *Mustafa Necati*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980, ss. 11.

Mustafa Necati Bey, Ahenk gazetesinde İhtiyatı Zabitanı ve onların terhisıyla ilgili şunları kaleme almıştır: “Memleketimiz dört seneden beri koşan, çalışan, uğraşan mütefekkir ve münevver bir zümreden mahrumdur. Ümit ve emel taşıyan kalpler, hudutların yalçın ve siyah kayalıklarında dört sene zulmet ve felaket içinde yalnız ölmek, öldürmek için beklediler. Taşkın dimağlar, buzlu dağların soğuk ve dondurucu zirvelerinde kar ve fırtına içinde uyuştular, dondular. Ateşin gözler, kızgın çöllerin ot bitmeyen beyabanında hayat ve hareket görmeden tam dört sene yaşadılar. Top ve tüfek sadaları, barut ve ölüm kokuları bütün genç ve zinde ruhların ümit ve emellerini soldurdu. İşte şimdi içimizde gördüğümüz sırmalı, memleket evlatları, o azgın çöllerde, yalçın dağlardan, kar ve fırtınadan, ölüm ve ateşten tahlis-i hayat edip gelen ihtiyat zabitleridir. Memleketleri, kardeşleri uğruna kimisi Mektebinden, kimisi medresesinden, kimisi ticaretgâhından, kimisi fabrikasından koparılıp götürülen bu gençlerimiz; dört seneden beri yorulan dimağ ve vücutlarıyla içimizde dalgın ve ümitsiz dolaşıyorlar. Giderken taşıdıkları hayal ve ümitlerinin ölen hatıralarıyla sersemleşen, ümitsizleşen bu gençler için hükümetin tedbirler kurmak için çalıştığı bir hengâmda, her ferdin bu hususta düşünmesi, ibraz-ı fedakârı eylemesi bir mecburiyet-i vicdaniye, bir vazife-i vataniye ve milliyedir. Bilhassa milli müessesat ile siyasi, resmi heyetlerin en ziyade iştigal edeceği vazife, bence bu ve bunun emsali olan hayati mesaildir”.

İhtiyat zabitleri olan gençlerin durumu, servet-i fikrîye ve ekonomileri, meslekleri bakımından sınıflandırılırsa altı kısma ayırmak gerekir. İhtiyat zabitlerin izin vermeleri gerekçesiyle; Mekatib-i aliye mezunları, Mekatib-i taliye mezunları, Bilumum ali ve tali mekatib müdavimini, Medrese mezunları ve müdavimini, Memurin-i hükümet, Meslek erbabı (Avukat, tüccar, sanatkâr, muallimler) bu altı kısım erbab-ı meslek ya takib-i meslek edilecek bir servete maliktirler yahut değildirler. Çünkü servet-i fikrîye ve ekonomik bakımından aralarında büyük farklar olduğu için hepsini ayrı ayrı düşünmek gerekir. Mekatib-i Aliye (yüksekokullar) mezunları, hükümetin gösterdiği kolaylık ve manevi kıymetlerden dolayı bir süreliğine kendilerini kurtarabilecek konumdadırlar. Diğer beş kısım ise yaşamak ve hayatlarını devam edebilmeleri için koruma ve paraya muhtaçtırlar. Gençlerin bireysel faaliyetleri ve kararlı çalışma ve gayretleri, kendileri için esas güç olmalıdır. Onları kendi başlarına bırakmak gerektiğini söyleyenler olacağı için ilk olarak onlara

cevap vermek isterim. Evet, gençler sadece kendi çalışma ve gayretlerine kendi kişisel varlığına yaslanmalıdır. Bunu istemeyecek kimse yoktur. *Fakat böyle bir “terbiye-i muhitiye ve aileviye almamış, henüz dimağı tamamıyla inkişaf-ı hakikisini bulmamış, servet-i fikrîye ve kabiliyet-i hak itibariyle zayıf olanlara kendiniz çalışınız demek, hangi taş katı ise başınızı ona vurunuz” demektir.*

Mekteplerinden alınan, dört sene ailesiz, hocasız ölüm ve yıkım içinde memleketinde koşan bu gençlere para ve himaye gereklidir. Bu iki ana güce sahip olmazlarsa, hayatları için tekrar yıkım ve sıkıntı çeken bir muhitte ölümle müsademeye mecbur kalacaklardır. İlme, erdeme ve gence ihtiyaç duyulan memleketimiz için, elimizdekilere böyle hengâme ve ölümlü bir yol göstermek vicdana uygun olur mu ve bunu kabullenmek olur mu? Sanmam, bu kadar özveri ve çabadan sonra memleketlerine dönmüş bu genç zümreye, sizi korumayacağız diyelim. Bundan dolayı ben *“memleketin müessesat-ı siyasiye ve aliyesine, müessesat-ı maliye ve içtimaiyesine”* bu konuda da seslenmek isterim. İhtiyat zabitlerinin rahat yaşamaları ve mutlulukları demek memleketin geleceği ve umudu demek olduğundan herkesin milli bir aşk ile bu konuyu takip edeceği düşüncesindeyim. İhmalkâr ve dikkatsizliğe feda edilmiş olan bir memlekette bu gibi *“sada-yı vicdaninin boşa gitmek”* olasılığını memleketin mutlu hayatı için anımsamak istemediğini dile getirmiştir.

“İhtiyat zabitanı için yapacağımız işlerden birincisi mesleklerine avdet edebilecekleri meslekleriyle alakadar etmek yani mektebe devamı hahişker olup ta serveti itibariyle devamı gayr-i kabil olanları tahsillerine devam ettirmek ve bunun için de (İhtiyat Zabitanı Himaye Yurdu) namıyla bir cemiyet-i Hayriye küşadıyla para tedariki ve mevcut şirket ve müesseselerden ve zenginler bu hususta mukannen hisse-i iştirak temin etmek lazımdır, çünkü okuyanlara çok muhtaç olan cahil bir memlekette böyle hahişker ilim ve irfanı öldürmek bir cinayet olur.

İkincisi: İş tedarik edecek müesseseler küşadı: Birçok yazıhaneler, şirketler mevcut ki memur bulamıyor. Nitekim hemşerilerimin hemen pek çoğunu tanıdığım halde yazıhanem için bir kâtip bulmakta müşkülata duçar oldum. (Müdafaa-ı Milliye Heyeti) memur arayanlar ile iş arayanlar için bir şube küşad etse ve bilumum banka, şirket ve müesseseler ile yazıhanelere umumi bir beyanname ile keyfiyet tebliğ edilse

öyle zannederim ki birçok iş arayanlara müstevfi maaşlarla ve haysiyet-i mevkileriyle mütenasip işler bulunmuş olur.

Üçüncüsü birçok meslek erbabı mevcuttur ki doktor, avukat, sanatkâr, tüccar erbabı bunlar yaşamak için bir yazıhane, bir tedavihane küşadına bir iş evi açmağa mecburdurlar”. Böylelikle Mustafa Necati Bey, vatan savunmasına katılan gençler, işleri bırakıp gittiklerini, savaş sonrasında geri döndüklerinde dört yıldır işsiz olduklarını, gençlerin ümitlerini kırmamak için onlara yardım etmek gerektiğini, öğrenci olanlar okullarına devam etmelerini sağlamak; işi olmayanlara, iş bulmak; meslekleri olanlara ise iş yerleri açmalarında onlara yardım etmek gerektiğini vurgulamıştır⁷⁶.

2. 2. 1. 4. İzmir Demiryolları İslam Memurin-i Teavün Cemiyeti

Mustafa Necati Bey'in, İzmir'de yapmış olduğu faaliyetlerden biri de kurulmasında rol oynadığı ve hukuk danışmanlığını üstlendiği *“İzmir Demiryolları İslam Memurini Teavün Cemiyeti*'dir. Milli Mücadeleden sonra İzmir-Kasaba, İzmir-Aydın demiryollarında ve körfez vapurlarında çalışmakta olan Türk işçilerinin görevlerine son verilmiştir. Mustafa Necati Bey, görevlerine son verilen bu işçilerin kendi haklarını aramaları ve aralarında bir birlik oluşturmaları için elinden geleni yapmıştır. Bu cemiyetin 19 Mart 1919 tarihinde yayınlamış olduğu bir muhtıradan, savaş ve işgalin çıkmasından dolayı demiryollarına el koyulmak zorunda kalındığı, demiryollarında çalışan Türk işçilerin, görevlerini bütün zorluklara rağmen layıkıyla yerine getirdiği dile getirilmiştir. Muhtıranın içeriğinde şunlar yer almıştır: *“İzmir Demiryolları İslam Memurini Teavün Cemiyeti düvel-i fahime-i mü'telife askeri murakebe heyetine bervech-izir mevaddı arz ile kes b-i şeref eyler.*

1914 yılında Devlet-i Aliye-i Osmaniye ile düvel-i fahime-i mü'telife arasında hal-i harp hudus edince her yerde olduğu gibi İzmir şimendiferleri de hükümet-i askeriye tarafından taht-ı teftiş ve murakabeye alınmıştı. Memleketin askeriyetini teşkil eden Türk ve İslam unsurunun bir nispet-i adilane dâhilinde müessesat-ı nafiaya iştiraki hükümet-i Osmaniye tarafından nazar-ı dikkate alınarak anasır-ı gayr-i müslimenin hukuk-ı müktebesesine irası zarar etmeyerek sanatkâr işçilerle muktedir şimendifer memurları yetiştirilmiş, Müslim ve gayrimüslim evlad-ı

⁷⁶ Ahenk, 23 Kânunuevvel 1334.

vatanın aynı idare-i uhuvvet ve samimiyet içinde çalışmaları taht-ı temine alınmış idi. Dilvel-i fahime-i mü'telif murakabe heyeti tarafından İzmir şimendiferlerine vaz'ı yed edildiği vakit bu hakikatin kendilerine tezahür ettiğine ve Türk unsurunun diğer anasır zararına olacak hiçbir icraatta bulunmadığı teyakkun edildiğine kaniyiz. Dört harp senesi içinde denizlerin serbestisi tahdid edilmiş ve şimendiferlere lüzumu olan malzeme ve devletin hariçten tedariki gayr-i kabil bulunmuş olduğuna rağmen bütün Kuvayı askeriye ve koca İzmir vilayetinin milyonlarca tonilatoya balığ olan mahsulat-ı arziye ve sinaiyesinin nakli bütün hatlı şimendiferlere arz-ı iftikar eylemişti. Böyle mahrumiyetler içinde puyan olan Müslim ve gayrimüslim bilumum sanatkâr ile memurin-i muvazzafa fevkalbeşer kuvvet sarf ederek hututun kabiliyet-i azamiyesini muhafaza eyledikleri ve edevat-ı mahreke ve müteharrikenin alakadrü'l imkân hüsn-i muhafazası ve nakliyat-ı askeriye ve ticariyenin temini için her türlü gayret ve fedakarlıkta eser-i müsamaha ve tekasül göstermedikleri gibi salifü'z-zikr her türlü nakliyatın tamamiyle icra edildiği vazıhan anlaşılmıştır. Şimendiferlere devlet-i fahime-i mü'telide tarafından vaz'ı yed edildiği vakit fedakarane çalışan Türk ve islam gençlerinin vazifelerinde ibka olunan diğer anasıra mensup memurin müstahdemin gibi mahzar-ı taltif ve terfi olunacağı memul iken aksi halin zuhuru işin içinde suitefehhüm bulunduğu zaman tevlid ediyor: bu sebeple her türlü uhud hilafına olarak bu memleketin yerli ahalisini teşk,l eyleyen Türk gençlerinin işten çıkarılması onların hukuk-ı şahsiyet-i müktesebini ihlal edemez mütalaasındayız. Binanaleyh eser-i zühul olarak icra edildiği zannında bulunduğumuz terkin-i kayd muamelelerinin hukuk-ı düvel ve milel desatiri üzerine dünyaya bir şekl-i idare vermek için adalet ve hakkaniyeti rehber-i hareket ittihaz eden düveli Fahime-i mü'telif murakabe heyeti tarafından geri alınmasına intizar ve bu vaziyetten mütevellid teessüfatımızı iblağ eyleriz.”⁷⁷.

Cemiyet, İzmir-Aydın demiryollarında çalışan Türk işçilerinin hiçbir neden gösterilmeden işten çıkarılıp, yerine Rum ve Ermeni işçilerin alınmaları neticesine tepki göstermek için kurulmuştur. Mustafa Necati Bey, nedensiz işlerine son verilen Türk çalışanların haklarını korumak ve tekrar işlerine alınmaları için bu derneğin

⁷⁷ Tülay Alim Baran, *Mustafa Necati'nin Söyledikleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, ss. 5.

kurulmasına yardımcı olmuş ve avukat olduğu için hukuksal meselelerde çalışanlara danışmanlık yapmıştır⁷⁸.

2. 2. 2. Mustafa Necati Bey'in Balıkesir'deki Faaliyetleri

Kuva-yı Milliye oluşumuna kısaca değinildikten sonra, Balıkesir'de oluşan Kuva-yı Milliye ve milli duygular içinde ülkesine bağlı olan, ülkesinin selameti için çözümler arayan ve çeşitli derneklerin açılmasına önayak olan Mustafa Necati Bey'in Kuva-yı Milliye'ye katılmasına, Kuva-yı Milliye ile ilgili düşüncelerine ve Balıkesir'de yapmış olduğu faaliyetlere değinilecektir. Mustafa Necati Bey, yaklaşık olarak yedi ay Balıkesir'de kalmıştır. Sonra, Saruhan Milletvekili seçilmesi üzerine 29 Nisan 1920 tarihinde Balıkesir'den ayrılmıştır⁷⁹.

2. 2. 2. 1. Kuva-yı Milliye Katılması

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'ni fiilen bitiren mütareke olmuştur. Mütarekenin uygulanmasıyla ülke savunmasız bir şekilde yıkılmaya mahkûm edilmiş ve böylece İtilaf kuvvetlerinin çemberi içine girmiştir. Bunun üzerine Türk halkı, ülkesini kendi olanaklarıyla korumaya ve işgalci kuvvetlere karşı direnmeye çalışmıştır. Ülkenin işgale uğrayan bölgelerini savunan ve oralarda bulunan Türk halkının hayatlarını koruma görevini Kuvayı Milliye üstlenmiştir. Böylece Anadolu'daki milli direniş hareketi “*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” emri ile Kuva-yı Milliye tarafından başlatılmıştır⁸⁰.

Kuva-yı Milliye, düzenli emir-komutası olmayan silahlı kuvvetlerdir fakat her kesimden her meslekten kişilerin yer aldığı bu düzensiz birlik, ülkesini içinde bulunduğu kötü durumdan koruyan ve ülkesine karşı oluşabilecek her türlü saldırıya karşı birlik ve beraberlik içerisinde ülkesini, halkını savunan milli bir kuvvettir. Kuva-yı Milliye'ye mensup olanlar, düşmanlarına ateş püskürten cengâver, halkçı ve

⁷⁸ Oktay Gökdemir, “Mustafa Necati'nin Yaşam Çizgisinde İzmir ve İzmirlik”, *Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, İzmir, 2010, ss. 133.

⁷⁹ Eski, ss.18.

⁸⁰ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, ss.165-166.; Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 22-23.

milliyetçi; vatanın istiklali için yaşamını hiçe sayan, büyük bir davaya hizmet için başını koymuş vatanseverler olarak değerlendirilmiştir⁸¹.

Mustafa Necati Bey, ülkesinin zifiri karanlık içinde olduğu günlerde bile umutsuzluğa, karamsarlığa bürünmemiştir. Çünkü kendisi, yaşanan tüm felaketlere rağmen gelecek günlerin mutluluk getireceğine inanan Türk milletine inanmıştır⁸². Mustafa Necati Bey, yüreğimizde ümidi yok etmemek ve ulusal görevimize büyük bir çabayla sarılmak gerektiğini, yüreğimizde bu ümit var oldukça mutlu olacağımızın kesin olduğunu, bu ümitvar duygunun yeşermesinde Kuva-yı Milliye ruhunun da olduğunu ve Kuva-yı Milliye etrafında toplanmanın temel bir görev olduğunu ifade etmiştir⁸³. Mustafa Necati Bey de ülkesinin kurtuluşu için mücadelesine Balıkesir'e gidip orada Kuva-yı Milliye kuvvetlerine katılarak devam etmiştir.

İzmir'in işgali üzerine, İzmir'e yakın illerde Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye kurulmuş ve en önemli merkezlerinden biri de Balıkesir olmuştur. Balıkesir Kuva-yı Milliye, sarihlerin liderliğinde örgütlenmiş bir gönüllülük hareketidir. İzmir'in işgali üzerine, Balıkesir'de toplantılar başlamış ve sonucunda teşkilatlanma başlamıştır. 19 Mayıs 1919 Pazartesi günü Alaca Mescitte bir toplantı yapılmış ve 41 kişilik bir heyet seçilmiştir. Toplantıda Mehmet Vehbi Bey, İzmir ve İzmir halkının yaşadığı zulümden bahsettikten sonra konuşmasını şöyle tamamlamıştır: *"Bu faciaların Balıkesir'in başına gelmesi yakındır. Bu iş yazışma, protesto ile engellenemez. Yapılacak ilhak il fiilen reddetmek için, bir Reddi-i İlhak Heyeti kuralım. Bu cemiyete girmek her Müslümanın borcudur. Bizim atacağımız her kurşun, Şark ve İslam Âleminin ebedi kurtuluşuna, yoksa maazallah ebedi esaretine sebep olacaktır."* 20 Mayıs 1919 tarihinde Balıkesir Reddi İlhak Cemiyeti kurulmuştur. Balıkesir, ülkesinin kurtuluşu için teşkilatlanırken, Kazım Bey'in 61.Tümen Kumandanlığına tayin edilmesi, Bekir Sami Bey'in 17. Kolordu Kumandanı olarak bölgeye gelmesi ve eski Karasi Mutasarrıfı Hacim Bey'in de bölgeye gelişi ile teşkilatlanma çalışmaları hızlanmıştır. Bu teşkilatlanmadan kısa bir

⁸¹ Metin Aydoğan, *Ülkeye Adanmış Bir Yaşam Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı*, Umay Yayınları, İzmir, 2005, ss. 224.

⁸² Mustafa Necati, "Sevgili Ülke", İzmir'e Doğru, 13 Kânunuevvel 1335, Numara: 9.

⁸³ Mustafa Necati, "Asya'da Hâkimiyet ve Hak Mücadelesi", İzmir'e Doğru, 20 Kânunuevvel 1335, Numara: 11.

süre sonra 4 Haziran 1919 tarihinde Kuva-yı Milliye kuvvetleri oluşturularak Akhisar Cephesi açılmıştır⁸⁴. Yapılan toplantılar neticesinde Balıkesir ve çevresindeki kazalardan çok sayıda delegenin katılması ile teşkilatlanma genişlemiştir. Bunun neticesinde Balıkesir’de toplam beş kongre düzenlenmiştir. 28 Haziran 1919 tarihinde Birinci Balıkesir Kongresi Darül Nafia Medresesinde toplanmıştır. Kongre, 12 Temmuz 1919 tarihine kadar devam etmiştir. Kongrede, ülke menfaatini ilgilendiren kararlar alınmıştır. Kararlardan biri Balıkesir’de yeni bir Heyeti Merkeziye’nin kurulması gerektiğidir. Bu Heyeti Merkeziye’de kazalar ve cepheler ayrı ayrı temsil edilmiştir. Bu heyetin başkanlığına Hacim Muhittin Bey seçilmiştir⁸⁵. İstanbul Hükümeti, Balıkesir’de bir kongrenin toplandığı haberini almış ve bu kongrenin toplanmaması için Damat Ferit Paşa talimat vermiştir. Çok uğraşmalarına rağmen muvaffak olunamamıştır⁸⁶. İkinci Balıkesir Kongresi 26 Temmuz 1919 tarihinde Mektebi Sultanide toplanmıştır. İstanbul Hükümeti, kongrenin toplanmasını ve sonraki süreçte Sivas kongresiyle birleşmesini engellemeye çalışmıştır⁸⁷.

Hükümet ve Balıkesir arasındaki ilişkileri, dönemin Dâhiliye Nazırı Ali Bey sağlamaya çalışmıştır. Bu durum için Mustafa Necati Bey görevlendirilmiş ve Balıkesir’e gönderilmiştir. Ali Bey, Balıkesir’e göndereceği memurlardan Mustafa Necati ve Fatih Beylere, *“Kuva-yı Milliye’yi bu milletin kurtarılması için münci telakki ettiğini... Kuva-yı Milliye’yi doğrudan doğruya Yunanlıların İşledikleri zulüm ve facialardan doğan haklı bir müdafaa telakki ettiğini”* söyleyerek asıl amacını gizlemiş ve Kuva-yı Milliye taraftarıymış gibi görünmüştür. Asıl amacı, Batı Anadolu’nun Sivas’la birleşmesini engellemektir. Mustafa Necati Bey, Balıkesir’de gördüklerini İstanbul’a bildirmiş fakat İstanbul Hükümetinin vermiş olduğu alaycı cevaba karşılık, İstanbul’a dönmemiştir. Balıkesir’de kalarak tıpkı İzmir’de vermiş olduğu vatan mücadelesine burada da devam etmiştir. Böylece Mustafa Necati Bey, 19 Eylül 1919 tarihinde Cuma günü İstanbul’dan bir memur olarak geldiği Balıkesir’de asıl görevini bırakarak kalmış ve Balıkesir Kuvayı Milliye’ye

⁸⁴ Mücteba İlgürel, *Milli Mücadele’de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999, ss. 68-73.; Bayar, s. 113.; <https://balikesir.ktb.gov.tr/>, Erişim Tarihi 11.02.2020

⁸⁵ İlgürel, ss. 96.; <https://balikesir.ktb.gov.tr/>, Erişim Tarihi 11.02.2020.

⁸⁶ Mustafa Albayrak, *Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, ss. 125-126.; Özalp, ss. 38.

⁸⁷ İlgürel, s. 101.; Eski, ss.16.

katılmıştır. Burada, yakın dostu Hüseyin Vasıf ve Hacim Muhittin Beyler aracılığıyla Balıkesir Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin ileri gelenleriyle tanıştırılmış ve İkinci Balıkesir kongresine katılmıştır⁸⁸. Mustafa Necati Bey, Kuva-yı Milliye hareketinin Bursa'ya doğru ilerlemesi ve genişletilmesi konusunda çaba sarf etmiş, bu konuda yapılan özel toplantılara katılmıştır. Kuva-yı Milliye karargâhında çalışmış, burada memleketlisi Bulgurcu Mehmet Efe ve Yüzbaşı Halit Bayrak'la birlikte Soma, Bergama cephelerinde silahlarıyla savaşmıştır. Mustafa Necati Bey, Anzavur'a karşı düzenlenen Balıkesir Takip Müfrezesinde, Müfreze Kumandanı olarak görev almıştır⁸⁹. Milli Mücadelenin önemli kahramanlarından Balıkesir Savaştepe yöresinde yaşayan Milis Binbaşı Darendeli Bulgurcu Mehmet Efe, Müfreze Kumandanıyken Mustafa Necati Bey ile ilgili hatıralarını şöyle anlatmaktadır: *“Müfrezemle Kepsut nahiyesinde bulunuyordum. Necati Bey, Vasıf Beyle beraber yanıma geldiler. Necati Bey, efe senin benim hemşehrim olduğunu haber aldım ve görüşmeye geldim. Ben de Darendeli Hüseyin Paşazade Halit Bey'in oğlu Mustafa Necati'yim. Balıkesir'de Vasıf Beyle beraber “İzmir'e Doğru” adında bir gazete çıkartıyoruz. Bununla beraber senin gibi bir hemşehri efenin canla başla Kuvayı Milliye'de vatanımız uğruna dövüşmesi göğsümü kabarttı. İşte bunun için ben de seninle beraber çalışmayı muvafık buldum. Ben de buna karşı dedim ki: Senin gibi efe yapılı cesur, yüksek bir hemşerinin yanında efece vatan uğrunda dövüşmeyi benim için bir mutluluk bilirim. Bu sözün üzerine Necati Bey boynuma sarıldı sırtımı sıvazladı. Vasıf Beye dönerek böyle tunç yürekli hemşehrisiyle kim övünmez dedi. Bundan sonra birçok baskına beraberce gittik. Anzavur muharebelerinde, gâvur imamın takibinde Necati Beyin kolunda müfrezemle kavgalara girdik. Kendi de korku bilmez gözü pek bir efe gibi hiçbir şeyden yılmadan bizimle yan yana düşmana atılırdı. Çok iyi silah kullanırdı, kendini çekemeyen bazı kimseler de vardı. Bunları da bildiği halde aldırış etmezdi. Amma benim kafam bazı kızardı da kendisine şu seni çekemeyen kimselere sen aldırış etmiyorsun bırak da ben onlara bir şeyler diyeyim derdim. O da onlar beni bugün çekemeseler de yarın kardeş olurlar, biz düşmanı yok etmeye çalışalım derdi. Hiçbir Türk'ü kötü göstermezdi fakat vatan haini olanları da asla Türk saymaz kusurunu bağışlamazdı. Bununla beraber ben gene kendini*

⁸⁸ İzmir'e Doğru, 28 Nisan 1336 (1920).

⁸⁹ Özalp, ss. 98.; Fuat Özer, “Milli Mücadele'de Balıkesir ve Mustafa Necati”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ayyıldızı Matbaası, Ankara, 1991, ss. 214.

çekemeyenleri bilir müfrezemden güvendiğim adamlardan haberi olmadan gözetleyici gönderir bunlara kuşkulandığım kimselerin adını söyler onlardan korumalarını sıkıca tembihlerdim. Arada bir beş on gün görünmezdi, gittiği yerden geldiği vakit yanıma gelir yahut haber gönderir beni çağırırdı. Görüşürken nerelere gittiğini sorardım. O İzmir'e, Bursa'ya ve İstanbul'a gidip geldiğini, vatana yararlı işler gördüğünü söylerdi. Ben de çok sevinirdim. Artık Kuvayı milliyetçilik, çeteciliğin yerini ordu almıştı. Kazım Paşa da orduda kumandan olmuştu. Bu sıralarda Necati Bey beni istemiş, yanına geldiğim vakit yine boynuma sarıldı. Öpüştükten sonra hemşehrim ben İstiklal Mahkemesi'nde vazife aldım, gidiyorum. Seni hiçbir vakit unutmam inşallah. Yakında yine görüşürüz dedi ve vedalaşarak ayrıldık.”⁹⁰.

Mustafa Necati Bey, Kuvayı Milliye'de basın-yayın yoluyla mücadelesine devam etmiştir. Mustafa Necati, Kuva-yı Milliye'nin resmi yayın organı olarak çalışan İzmir'e Doğru gazetesinin 21 Nisan 1336 (21 Nisan 1920) tarihli “Kuva-yı Milliye'nin Azimet-i Önünde” başlıklı yazısında Kuva-yı Milliye ile ilgili şunları dile getirmiştir: “Bütün İslam mukadderatının taayyün ve takarrür edeceği bu hengâm-ı keşmekeşte Anadolu evlatlarının uhde-i besalet ve hamasetlerine birçok vazifeler terettüp ettiği içindir ki mütarekenin akabinde İslam haysiyet ve şerefine vuku bulan tecavüz ve tahkikat önünde Anadolu evlatları silahlarına istinat ederek şeref-i tarihi ve haysiyet-i dinilerini müdafaaaya karar verdiler. İzmir'in işgaliyle başlayan fecayi-i müessife karşısında bütün Avrupa'nın sükûnet-i amiki İslam ve Türk için müdafaa-i hayat ve namus yolunda fedakârlıktan başka çare-i felahı olmadığını gösteriyordu. Binaenaleyh namus, hayat ve şeref ezen Yunan Efsunlarının silahları altında hemşerilerinin namuslarını kurtarmak ve bir seyl-i felaket gibi Anadolu'ya akmağa çalışan Yunan vahşet ve zulmüne mukavemet etmek her İslam için hayati bir vazife, vatani bir borç olmuştu. Onun üzerinedir ki milletin kalbinden kopan bir aşkla Kuva-yı Milliye teşekkül ve Anadolu'nun mukadderatına hâkim olmağa başladı. Ve çok şükür ki tarih-i teşekkülünden beri Yunan barbarları bir adım ilerleyemedikleri gibi birçok telefât vererek bugün hacil ve zelil bir mevkide kaldılar.

⁹⁰ Ahmet Ertem, Necati Bey, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, 1943, ss. 14.

Üç sancak halkı bir devletin resmi ordusu önünde her türlü muavenet ve silahtan mahrum iken mukavemet etmiş ve Yunan ordularını birer birer ezmişti. Çünkü avn ve inayet-i Rabbaniyeye istinat eden İslam ve Türkler Muhafaz-i hayat ve namus müdafaa-i şeref ve vakar için çarpışıyorlardı. Aynı zamanda Kuva-yı Milliye'nin zir-i hâkiminde kalan her yerde bütün anasır-ı ecnebiye ve Hristiyanıye büyük bir refah ve saadetle imrar-ı hayat etmiş ve etmekte bulunmuşlardır. Fakat işgal ordularının mesaha-i harekâtında kalan bilcümle İslamların hukuk ve şerefleri ezilmiş, servetleri yağma edilmiş her tarafta kan dökülmüştü. Kuvayı Milliye'nin ise adilane harekâtına karşı memleketimizi ziyaret eden bilcümle ecnebler bile takdirhan olmuşlardı.

Binaenaleyh Kuva-yı Milliye milletin namusunu kurtarmış, Yunan vahşetini mukavemet etmiş memleketin esasiyet-i mutlakasını temin eylemiş İslamiyet'in şerefini muhafaza etmiş iken ve etmeğe ahd ü Peyman eylemiş bulunurken İslam namını taşıyan beş on serseri milletin bu azim ve celadeti önünde İngiliz altınlarıyla ceplerini doldurarak İslam kalbine zehir akıtmağa, Kuvayımilliye'nin kudret ve şehametini ezmeğe çalıştılar. Ve İngilizlerin pek adice vuku bulan taaruz ve tazyikleriyle millet meclisini dağıtmağa ve milletin büyüklerini birer birer mahv ve infa etmeğe Fuat Paşa gibi millet babası ihtiyar bir müşiri hapis ve tevkif etmeğe ve Esad Paşa gibi sıfat-ı namı cihanda büyük bir haysiyet ve şöhret kazanan bir üstadı da mahveylemeye başladılar. Ve zannettiler ki İngiliz tazyiki altında bu millet susacak ve Anadolu halkı din ve vatan namına başladıkları mücadeleden vazgeçecek.

Bu zavallılar bilmiyorlar ki; Kuva-yı Milliye İslam ve Türk namusunun muhafız ve müdafisidir. Ve milletin kabiliyet ve kudret-i amikasının muhassalasından mürekkep bir kuvve-i aliye'dir. Onun için Anzavur gibi şimdiye kadar öldürdüğü binlerce Müslüman'ın ah ve feryadı henüz kulaklardan gitmeyen ve bugün ağlaşan yetimlerin enin-i tazallüm ve şikâyeti bütün muhiti yeis ve eleme gark eden ve birbirinin kabiliyet-i vahşiyanesine istinat ederek Kuva-yı Milliye'nin hayat ve kudretini ezmeğe yeltendiler. Fakat Anadolu'nun her tarafından kopup gelen azametli bir ordusu önünde bu adi ve alçak herif bütün istinatlarına rağmen bir gün mukavemet edemeyerek utanmadan ar-ı firarı irtikâp etti. Ve milletin azim ve celadeti önünde hiçbir kuvvetin hakk-ı hayatı olmadığına pek açık bir delil olan bu vaka bütün düşmanlarımıza Kuva-yı Milliye'nin kudretini tekrara gösterdi. Ne kadar

sefil kuvvetlere istinat ederse etsim, bugün milletin azim ve kararı layetegayyerdir. O da Türk İzmir içinde Yunan kaldıkça her Türk olan yerin üzerinde bayrağımızın sallanmasına müsaade edilmedikçe, tamamı-i hukukumuz tasdik edilmedikçe Kuvayı Milliye dağılmayacaktır. Buna her Kuvayı Milliye İslam ve Türk muarızı olan hainler iman etmelidirler. Kuva-yı Milliye İslam ve Türk hukukunun bitamamiha tasdik edildiğini görmedikçe silahını bırakmaz ve ona hiçbir kuvvet silahını bırak, Yunana esir ol diyemez.

Allah'tan korkan, peygamberden hayâ eden hiçbir Müslüman düşünülemez ki: Ey millet; sen silahı bırak, Yunan vahşilerinin memlekete girerek namusuna, hukukuna göz yum diyebilsin. Kuva-yı Milliye'nin dağılmasını istemek doğrudan doğruya namusunu Yunan'a teslim etmek demektir ki buna hiçbir Müslüman razı olamaz. Ve Anzavur ve hempaları, Ferid Paşa ve yaranının millete Yunan esiri olacaksın diye haber etmeye de salahiyet ve hakkı olamaz. Ferid Paşa ve yaranı bu millet içinde bir lekedir, bu milletin hayatını zehirleyen hain bir kuvvettir. Yunan kadar milletin namusuna, izzet-i nefesine, saltanatına, dinine düşmandır. Çünkü millete silahını bırakmayı, namus ve servetini Yunana teslim etmek teklifini ancak düşmanlar yapar. Müslüman için yegâne şart, namusu ve dini uğrunda ölmektir. Onun için Ferid Paşa ve yaranı İslamiyet'in hukuk ve şeraitine taarruz etmekle birer hain-i vatan ve dindir.

Elbette adalet-i ilahiye din ve vatan için Yunan'a karşı silahına dayanan Müslümanların intikamını bu hainlerden alacaktır. Kuva-yı Milliye hakların bütün azamet ve şanın cihana gösterecek ve cihan Anadolu'nun bu kuvveti önünde hayretlere düşecektir”⁹¹. Mustafa Necati Bey, Kuva-yı Milliye'ye karşı başlatılan kara çalma propaganda kampanyasına karşı çıkmış ve iktidardan yapılan bu karalama propagandaların önüne geçilmesini isteyerek bunun milli bir vazife olduğunu dile getirmiştir⁹². O, Kuva-yı Milliye'yi, “Anadolu evlatlarının tarihsel onurlarını savunmaya karar vermeleri sonucunda ortaya çıkmış bir hareket” olarak değerlendirmiştir. Kuva-yı Milliye, ulusun onurunu kurtarmış ve işgalci kuvvetlere karşı cengâverce savaşmıştır. Bu durum bazı kişileri ve yandaşlarını rahatsız etmiştir.

⁹¹ İzmir'e Doğru Gazetesi, 21 Nisan 1336 (1920), Numara 55.

⁹² Mustafa Necati, “Mebuslarımızdan İstediklerimiz”, İzmir'e Doğru, 8 Şubat 1336 (1920), Numara: 27.

Bunlar tüm baskılara rağmen yapılan baskılar sonucunda milletin susacağını ve milli mücadelelerine son vereceklerini sanmışlar fakat yanılmışlardır. Bu konuda milletin kararı nettir⁹³.

Mustafa Necati Bey, sadece silahıyla değil, kalemiyle de ülkesi için mücadelesini vermiştir. Milletine vatan sevgisini, düşman kuvvetlerine karşı birlik ve beraberlik içinde mücadele etmenin önemini “İzmir’e Doğru” gazetesinde yazmış olduğu yazılarda vurgulamıştır. Mustafa Necati Bey, Balıkesir’de Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadele’nin içinde aktif olarak görev almış ve desteğini yazılarıyla sağlamıştır. Türk Milleti, vatanının her karış toprağını korumaya her zaman duyarlı olmuştur. Söz konusu vatan savunması olduğunda, tüm imkânsız ve olumsuzluklar içinde hiç kimseye boyun eğmeden mücadelelerini sürdürmüştür. Çünkü “Yaşamı ve bağımsızlığı için kendini adamayı göze alan bir ulus yenilemez, yenilgi ulusun ölümü demektir”⁹⁴.

2. 2. 2. 2. İzmir’e Doğru Gazetesinin Çıkartılması

Kuvayı milliye, Milli Mücadelenin başlangıcı niteliğinde olmuştur. Kuva-yı Milliye’nin amacı, dağınık haldeki kuvvetlerle, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde bölgesel direniş çalışmaları yaparak, işgal güçleri karşısında başarı göstermektir. Bölgesel olarak varlık gösteren kuvvetler, basın-yayın organlarını propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Milli Mücadele döneminde, Türklerin haklı davasını kamuoyuna ve dünyaya duyurmak için basın-yayın organlarının önemi ortaya çıkmıştır. Basın-yayın organları, halka hem Kuva-yı Milliye’yi hem de Milli Mücadeleyi tanıtmak bakımından önemli bir yere sahip olmuştur.

Milli Mücadelede basın-yayın organlarının önemini Mustafa Necati Bey şöyle ifade etmektedir: “Yunanlılar, muharebeye başlamadan evvel propagandaya başlamışlar ve cephelerde en büyük muvaffakiyeti propagandalar sayesinde temin etmişlerdir. Biz de cephelerimizde makabil kuvvetlerle propaganda yapar, onların fikirlerini, kanaatlerini değiştirmeye çalışırsak en büyük saik-i muvaffakiyetimiz propaganda olur. Binaenaleyh memleketimizin bu vaziyeti karşısında on beş bin lira değil, bir milyon lira verilse yine bir propaganda için azdır. Fakat bütçemizin

⁹³ Mustafa Necati, “Kuvayı Milliye’nin Azameti Önünde”, İzmir’e Doğru, 21 Nisan 1336 (1920), Numara: 55.

⁹⁴ Lord Kinross, *Atatürk*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, ss. 230

vaziyeti nispetinde fedakârlık yaparak irşat teşkilatını tanzim etmek, propaganda heyetleri tertip etmek, muntazam teşkilat yaparak Avrupa'nın fikrini anlamak ve onlara karşı lazım gelen efkârı hazırlamak herhalde şarttır ve cephelerdeki kuvvet kadar propagandalar da mühim bir kuvvettir. Biz henüz dâhil de bile kendi vaziyetimizi, vaziyet-i siyasiyemizi anlatamadık. Köyler hatta kazalar ve vilayetler Kuva-yı Milliye teşkilatının esasatından bihaberdirler. Öyle zannedirim ki bugün cephelerde kuvvetlerin nasıl vücuda geldiğini, nasıl çalıştığını bile bilmiyorlar. Bunları anlatmak, bunları bildirmek herhalde kuvvetlerimizi tazif etmek demektir". Mustafa Necati Bey, düşman güçlerinin harp alanına gelmeden basın-yayın yoluyla yapmış oldukları propagandalar sayesinde başarılı olduklarını dile getirmiş, "Biz de cephelerimizde basın-yayın yoluyla düşünceleri değiştirebiliriz." sözleriyle basın-yayın organlarının insanlar üzerindeki etkisini vurgulamıştır⁹⁵.

Milli Mücadele döneminde, basın-yayın organlarının önemli bir bölümünün toplandığı İstanbul'da bazıları Milli Mücadele'yi destekler ve bu yönden yazılar yazarken; bazıları ise Milli Mücadele aleyhinde faaliyetlerde bulunmuştur. Fakat Anadolu'da yayın hayatına başlayan gazetelerin çoğunluğu, Milli Mücadele'yi desteklemiş ve o yönde yayın yapmışlardır. Anadolu'daki bu gazetelerden biri de Balıkesir'de yayın hayatına başlayan İzmir'e Doğru Gazetesidir⁹⁶. İzmir'e Doğru Gazetesi yayın hayatına, 22 Eylül 1919 tarihinde üçüncü Balıkesir Kongresi'nin sonunda, Kuva-yı Milli konusunda halkı ve kamuoyunu aydınlatacak bir yayın organının çıkarılmasının kararlaştırılması sonucunda başlamıştır⁹⁷. Mücteba İlgürel, İzmir'e Doğru Gazetesi'nin ortaya çıkışını şöyle anlatmaktadır: "*Balıkesir'de Kuva-yı Milliye'nin sesini bütün yurda hatta yurt dışına duyuracak bir gazetenin yayını düşünüldü. Bu görevi Vasıf Çınar ve Esat Çınar büyük bir şevk ve heyecanla üstlendiler. Henüz Balıkesir'e gelmiş bulunan bu vatansever gençler yayın hazırlıklarını memnuniyetle yerine getirdiler. Daha sonra Mustafa Necati de onlara katıldı. Esat Çınar'ın hatıralarından nakleden Hayrettin Karan; "Kuva-yı Milliye'nin naşir-i efkârı olmak üzere" bir gazete çıkarılmasına karar verildiğini söylemektedir. Heyet-i merkeziye önce yüz liralık bir tesis sermayesi ayırdı. Gazete, İzmir'in*

⁹⁵ Baran, s.175.

⁹⁶ Yaşar Özüçetin, "Anadolu Gazetelerinden Biri Olan "İzmir'e Doğru" Ve Pierre Loti'nin Gazetede ki Yazıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 18, 2011, ss. 264-273.

⁹⁷ Tülay Alim Baran, *Vasıf Çınar ve İzmir'e Doğru Gazetesi Yazıları*, İstanbul, 2001, ss. 43.

*kurtuluşu için çalışan Kuva-yı Milliye'nin sesi olacağından, adının "İzmir'e Doğru" olması kararlaştırıldı."*⁹⁸. Kazım Özalp ise gazetenin ortaya çıkışını şöyle ifade etmektedir: *"Kuva-yı Milliye'nin gayesini bütün dünyaya ilan etmek ve meşru emelimizi bütün memlekete anlatmak düşüncesiyle Balıkesir'de bir gazete neşretmeyi faydalı gördük. Mustafa Necati Bey'in idaresi altında, Vasıf Bey ve kardeşi Esat Bey tarafından bu görüşe hizmet için Balıkesir'de "İzmir'e Doğru" gazetesi 16.11.1919 tarihinden itibaren çıkarılmaya başlandı. Bu gazetenin o zaman bizlere çok hizmetleri ve faydası oldu. Her şeyden evvel müdafaa hareketinin içinde çalışanlar bütün mevcudiyetleriyle hissettikleri vatani heyecanı etrafa yayıyorlardı. Ayrıca cephedeki çarpışmalar ve diğer hadiseler de muntazam yayınlanarak halkı vaziyetten günü gününe haberdar etmek imkânı oluyordu. Bu sebeple İzmir'e Doğru'nun nüshaları herkes tarafından aranıyor ve heyecanla okunuyordu. Gazetenin İzmir'e sokulması Yunanlılar tarafından yasaklanmıştı. Bununla beraber İzmir'deki Türkler bu gazeteyi arıyor ve bir nüshasına çok fazla bedel vererek temin ediyorlardı. Bu suretle gittikçe yayılan milli hareketten haber alıyor ve ileriye güvenle bakmak kuvvetini buluyorlardı"*⁹⁹.

İzmir'e Doğru gazetesi, Milli Mücadele ve Kuva-yı Milliye'ye destek vermek, Milli Mücadele'nin haklılığını dünyaya duyurmak, ülkede ve cephelerde gelişen tüm gelişmeleri halka duyurmak amacıyla çıkarılmıştır¹⁰⁰. Gazetenin sahipliğini Esat Bey, sorumlu müdürlüğünü Vasıf Bey, başyazarlığını ise Mustafa Necati Bey yürütmüştür. Gazetenin ilk sayısı 16 Kasım 1919 tarihinde çıkmış ve 27 Haziran 1920 tarihine kadar toplam 74 nüsha olarak Balıkesir'de yayımlanmıştır. Gazete, Pazar ve Çarşamba olmak üzere haftanın iki günü olarak yayına başlamıştır. 28 Ocak 1919 tarihinde ise Cuma, Çarşamba ve Pazar olmak üzere haftanın üç günü yayımlanmıştır. Gazetenin ilk sayfasında, başlığın hemen altında, *"Hareket-i Milliye'nin hadim ve mürevvicidir"* cümlesiyle gazetenin takip edeceği yol, *"Amel-i Milliye'yi müdafaa edecek yazılar kabul edilir"* cümlesiyle de gazetenin yayımlanma amacı net bir şekilde ortaya konmuştur. İzmir'e Doğru gazetesinin

⁹⁸ İlgürel, ss.150.

⁹⁹ Oktay Gökdemir, *İzmir'e Doğru Gazetesi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2010, ss. 7-12.; Özalp, ss.71.

¹⁰⁰ Özalp, ss.71.

iletişim adresi “*Balıkesir: Kuva-yı Milliye Karargâhında Daire-i Mahsusa*” şeklinde verilmiřtir¹⁰¹.

Mustafa Necati Bey, başyazarlığını yaptığı İzmir’e Doğru Gazetesi’nde, toplam 22 makale yazmıştır. Mustafa Necati Bey, müfreze kumandanı olarak cepheye gittiği dönemlerde, gazetenin başyazarlığını Vasıf Bey yapmıştır. Mustafa Necati Bey’in yazmış olduğu konuların büyük kısmı, Wilson İlkelerine rağmen, Anadolu’da yapılan haksız işgallere karşı Avrupa Devletlerinin ses çıkartmaması ve işgallere müsaade etmeleri neticesinde oluşan hayal kırıklığı; Birinci Cihan Harbi ilgili genel durumlardır. Mustafa Necati Bey, Yunanlıların yapmış olduğu katliamları anlatarak, Anadolu’nun koşulsuz Türk yurdu olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Mustafa Necati Bey, dışarda Türk Milleti lehine bir kamuoyu oluşturma savaşı vermiřtir¹⁰².

Mustafa Necati Bey’in İzmir’e Doğru Gazetesinde ülkesinin içinde bulunduğu durumu ve Milli Mücadeleye vermiş olduğu desteği anlatan yazılarından bazıları şunlardır: “*Zulmetli semadan yıldırımlar düşecek gibi görünüyor. Fırtınanın başlangıcında bulunuyoruz. Bütün iman ve kudretimizle zulüm ve vahşete karşı hazırlanmak bir vazife-i milliyedir. Asil ve fedakâr milletim! şimdiye kadar yaşamak için çırpıştın bundan sonra da yine hayatını, şerefini kurtarmak için ölecek, öldüreceksin. Elbette hakikat yükselecek ve hak yaşayacaktır. Zalimlerin cezasını verecek bir Allah var. İntikam-ı ilahi her zalim için muhakkaktır. Onun için imanlı kalbinin bütün varlığıyla Allah’ından yarın için saadet isterken kuvvetli ve azimkâr olmak da bir vazifedir. Yunan zulüm ve vahşeti altında titreyen, ölen kardeşleri kurtarmak, istikbal hazırlamak için HAYDİ KARDEşLER VAZİFE BAşINA!*.”¹⁰³.

“*Anadolu Türkleri Harb-i Umumi’de bu büyük imparatorluğun hukukunu muhafaza için senelerce çarpışmışlar ve fakat neticede mukaddes emellerine kavuşamayarak öz vatanlarının hudutlarına çekilmişlerdir. Anadolu’nun yeniliğe doğru olan gayret ve himmeti faaliyet ve samimiyetini istikbali hazırlıyor. Düşmanlarımız Türk’ü uyuyor zannediyorlarsa aldanyorlar. Erzurum’un bir ucundan İzmir’in kenarına kadar Anadolu bir elektrik bataryası gibi düğmeye*

¹⁰¹ İzmir’e Doğru Gazetesi, 16 Teşrinisani 1335 (16 Kasım 1919).

¹⁰² Oktay Gökdemir, *İzmir’e Doğru Gazetesi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2010, ss. 10.

¹⁰³ “Sulh-ı Âlem Yine Tehlikede mi?”, İzmir’e Doğru, II Kânunuevvel 1335 (11 Aralık 1919).

merbuttur. Bu keşmekeş devrinde, böyle müttehit bir kitle görülemez. Bu ittihat ve varlığı vücuda getiren bir millet tabii çok kuvvetlerle mücehhezdir. Avrupa hükmünü verirken bunu düşünmelidir. Türk'ün kanaat ve imanı her türlü vaziyet karşısında da aynı iman ve kanaattir. Bu değişmez ve değiştirilemez. Cihan için saadet ve refah hazırlamayı vadeden Avrupa devletleri eğer istirahat-i ammeyi arzu ediyor ve sulh-ı cihan temin etmeyi kendileri için bir vazife telakki ediyorlarsa İslamiyet'in hadim-i hakikisi ve istinatgâhı olan Türk saltanatını takviye etmelidirler. Aksi takdirde Asya'da kopacak fırtına pek müthiş olacaktır.”¹⁰⁴.

“Türk Milleti için muayyen bir siyaset, muayyen bir hareket vardır. Türk Milleti riyakâr bir siyaset takip eden, her şeye boyun eğen, her haksızlığı kabul eden kuvvetlerin esiri olamaz. Onların idaresine geçemez. Bu siyaset artık iflas etmiştir. Bundan sonra Türk için yalnız bir gaye vardır. O da hak ve hakikat uğrunda sonuna kadar ihtiyar-ı fedakârı etmektir. Türk Milleti hakkı tasdik etmeyen hiçbir kuvvet önünde boyun eğmeyecektir. Türk için bundan sonra açık ve kati bir siyaset vardır. o da ölünceye kadar hak ve hakikat uğrunda çalışmaktadır. Bunu bilmeyenler öğrenmelidirler”¹⁰⁵.

“Avrupa: Eğer cihanın asayiş ve sükûnetini istiyorsa; Türk'ün haklı feryadına bir nihayet vermelidir. Yoksa bundan sonra bizim mukaddesatımıza tecavüze tahammülümüz yoktur. Şerefli bir ölümü tercih ederek Avrupa'nın insaniyet ve medeniyeti karşısında ölünceye kadar harp edeceğiz”¹⁰⁶.

“...Mademki milletlerin hakk-ı tabiiyeleri kabul ediliyor, mademki: Wilson Prensipleri esas tutularak bir mütareke imza edilmiştir, niçin barbar bir milletin Anadolu'nun göz bebeğinde hâkimiyet temin etmesi için döküldüğü kanlara, ezdiği namus ve hayatlara bir netice verilmiyor. İnsaniyetin kabul edemeyeceği bu teklif önünde biz tekrar Avrupa milletlerinden hakkımızı tasdikini istiyoruz. Ve diyoruz ki İzmir, bütün hayat-ı mazisi, bütün servet-i umumiyesi, Cami'yi, medresesi, mektebi, hastanesi, her şeyi itibarıyla Türk'tür”¹⁰⁷.

¹⁰⁴ Mustafa Necati, “Anadolu İnkılabı”, İzmir’e Doğru, 24 Kânunusani 1336 (24 Ocak 1920), No:21.

¹⁰⁵ Mustafa Necati, “İflas Eden Siyaset”, İzmir’e Doğru, 11 Şubat 1336 (1920), No: 28.

¹⁰⁶ Mustafa Necati, “Yunan Vahşetleri ve Venizelosun Seyanati”, İzmir’e Doğru, 13 Şubat 1336 (1920), No: 29.

¹⁰⁷ Mustafa Necati, “Neticesiz Sulh”, İzmir’e Doğru, 12 Mart 1336 (1920), No:41.

Mustafa Necati Bey, yazılarıyla Milli Mücadelede alınan kararları yorumlamış, İstanbul Hükümeti ve işgal devletlerin politikalarını eleştirmiş, millete cesaret verici yazılar yazmıştır. Ülkenin, zorlu bir süreçten geçtiği bir dönemde yazılarıyla halkı birlik-beraberlik içinde tutmuş ve işgal kuvvetlerine karşı mücadele veren Kuva-yı Milliye etrafında toplamıştır. Bunu yaparken de sıklıkla millet, istiklal, hürriyet, namus, adalet ve hak kavramlarını kullanmıştır. Mustafa Necati Bey ve arkadaşlarının çıkartmış olduğu İzmir'e Doğru gazetesi, kuruluş amacından daha geniş bir basın-yayın organı olarak hareket etmiştir. İlk başta bölgesel nitelikli bir yayın olan gazete, İstanbul Hükümetinin olaylar karşısında etkili çözümler bulmamasını eleştirmiş ve İstanbul Hükümetine iletilecek kadar etkili bir yayın organı haline gelmiştir.

2. 2. 2. 3. Balıkesir Barosu'nun Kuruluşundaki Rolü

Mustafa Necati Bey, Milli Mücadele ile ilgi faaliyetlerinden geri kalan zamanını, asıl mesleği olan avukatlık mesleğini yapmakla geçirmiştir. Balıkesir'de arkadaşlarıyla Hükümet Caddesi üzerinde bir yazıhane açmıştır.

Ülkesini kurtarmak için mücadele eden Kuva-yı Milliye avukatları, yaşanan dönemin gergin ortamına rağmen hukuk ile ilgili çalışmalarını bırakmamış ve Balıkesir'de bir Baro açmışlardır. Bunun öncülüğünü de Mustafa Necati Bey yapmıştır. Baro, Balıkesir'de faaliyet gösteren avukat ve davavekillerinin iştiraki ile ilk kongresini yapmıştır. Yapılan seçimler sonucunda; Baro Başkanlığına Süleyman Sadi, ikinci Başkanlığa Mustafa Necati Bey, Kâtipliğe Mehmet Sait; üyeler İbrahim Ethem, Bahri ve Mehmet Esat Bey seçilmişlerdir. 28 Ocak 1920 tarihinde Balıkesir Barosu'nun kuruluşu tamamlanmıştır¹⁰⁸. İzmir'e Doğru Gazetesi konuyla ilgili şunları yazmıştır: *“Şehrimizde icra-yı vekâlet eden vükela-yı deavi tarafından geçen Pazar günü bir içtima akdedilmiş ve mesail-i meslekiye hakkında devir ve diraz-ı münakaşat cereyan edildikten sonra reis ve heyet-i idare intihabatına ibtidar olunarak riyaset-i evveliyeye Süleyman Sadi, riyaset-i saniyeye Mustafa Necati, kitabete Mehmed Seyyid Beyler ve heyet-i idare azalıklarına mumaileyhuma ile*

¹⁰⁸ İzmir'e Doğru, 8 Şubat 1336 (1920), No: 27.

*Mehmet Said, İbrahim Edhem, Behur ve Mehmet Esad Beyler ekseriye-i ara ile intihap edilmişlerdir. Heyetin muvaffakiyetini temenni ederiz”.*¹⁰⁹.

2. 3. Mustafa Necati Bey’in 1920-1923 Yılları Arası Türkiye Büyük Millet Meclisinde Yapmış Olduğu Faaliyetler

İstanbul’un 16 Mart 1920 tarihinde işgal edilmesi, Mebuslar Meclisi’nin 11 Nisan 1920 tarihinde dağıtılması, aydınların ve mebusların tutuklanması Osmanlı Devleti’nin fiilen sonra erdiğini göstermiştir. Yaşanılan bu olaylardan sonra, Mustafa Kemal, her kesimden kişilerin onun etrafında toplanacağını tahmin etmiştir ve milli duyguları yüksek olan herkes onun etrafında toplanmıştır. İstanbul’dan Ankara’ya doğru yoğun bir akın başlamıştır. Bunun neticesinde Mustafa Kemal, kuracağı devletin temel organlarını oluşturacak yeni bir meclisin toplanması için çalışmalarına başlamıştır. 17 Mart 1920 tarihinde bütün ordu komutanlarına bir genelge göndermiş ve meclisin Ankara’da toplanması gerektiğini bildirmiştir. Seçilen milletvekillerinin Ankara’ya ulaşmasından sonra, 23 Nisan 1920 tarihinde meclis ilk toplantısını yapmıştır¹¹⁰.

Meclis açıldıktan kısa bir süre sonra, 18 Eylül 1920 tarihinde İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemelerin kurulma sebepleri, Milli Mücadele döneminde, ayaklanmalar çıkaranlar, orduya ait silah ve malzemeleri çalanlar, saltanatçıların çalışmalarına destek olanlar, asker kaçakları ve milli mücadelenin bağımsızlık hareketini engellemek için propagandalar yapanları cezalandırmaktır¹¹¹. Mustafa Necati Bey’in mebus olduğu dönemde, İstiklal Mahkemeleri kurulmuş, Mustafa Necati Bey, çeşitli illerde kurulan bu mahkemelerin üyeliğini veya başkanlığını yapmıştır..

2. 3. 1. İstiklal Mahkemeleri ve Mustafa Necati Bey’in Görev Aldığı Mahkemeler

İstiklal Mahkemeleri, Cumhuriyetin kuruluşundan önce, Milli Mücadele döneminde, I. Meclis tarafından kanunla tatbik edilmiş olan ve Cumhuriyetin

¹⁰⁹“Baro İnzihaları”, İzmir’e Doğru, 29 Kânunusani 1336 (1920), No:23

¹¹⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 269-315.; *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C. I., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 9-10.

¹¹¹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis*, Cumhuriyet, İstanbul, 1999, ss. 60-61.

kurulmasından sonra da varlığını sürdüren mahkemelerdir. 29 Nisan 1920 tarihinde çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile İstiklal Mahkemelerinin alt yapısı hazırlanmış, 11 Eylül 1920 tarihinde çıkarılmış olan 21 numaralı Firariler Hakkında Kanun ile tamamlanmıştır.

Hıyanet-i Vataniye Kanunu için teklif önerisini meclise, Karahisar-ı Sahib Mebusu Mehmet Şükrü Bey tarafından sunulmuştur. Verilen teklif önerisinde, Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş amacına ulaşması için tüm Osmanlı halkının verilecek mücadeleye uymaları gerektiğini, uymayanların ise vatan haini olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kanunda, mahkemelerin askeri firarlarla ilgili hükümler vereceği ve verilen hükümlerin asla temyiz yolunun bulunmadığı belirtilmiştir. 28 Nisan tarihinde önerilen kanun teklifinin müzakeresi devam etmiş ve 29 Nisan 1920 tarihinde eklenen yeni maddeler görüşülmüş, oylama sonucunda 14 maddelik kanun teklifi kabul edilmiştir¹¹².

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Milli Mücadele döneminde güvenlik, asker kaçakları ve asayiş alanlarında önemli problemler yaşanmıştır. Ülkenin uzun yıllar savaş içerisinde olması ve askerlerin de cepheden cepheye koşturmaları, firar olaylarının artmasına sebep olmuştur. Bu duruma çözüm için alınan tedbirlerle firarilerin önüne geçilememiştir. 29 Nisan 1920 tarihinde çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu, ülkede uygulanmış fakat ülkede güvenliği sağlama konusunda önemli bir yol alınamamıştır. Ülkenin çeşitli bölgelerinde isyanlar çıkması üzerine yeni tedbirler alınmaya ihtiyaç duyulmuştur. Hükümet bu konuyla ilgili çalışmalar başlatmış ve Firariler Hakkında Kanun tasarısını hazırlatmıştır. Bu tasarı Müdafaa-i Milliye Encümeni Reisi ve Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey tarafından meclise sunulmuştur. Bu tasarının gerekçesini Fevzi Paşa şöyle açıklamıştır: “*Asker Kaçaklarının çokluğu yüzünden kurtuluşun ve bağımsızlığın tehlikeli boyutlara ulaştığını ifade etmiş ve tasarının yasallaştırmasını istemiştir.*”¹¹³. Bu öneri teklifinin bazı maddeleri Milli Müdafaa Encümenleri tarafından sert bulunmuştur. Maddelerin biraz daha yumuşatılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Sert olan bu kanun maddelerinin kimler tarafından uygulanacağı ise tartışma konusu

¹¹² *İstiklal Mahkemeleri*, Cilt 1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.; A. Turan Alkan, *İstiklal Mahkemeleri*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993, ss. 7-8.

¹¹³ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ayaç Kitapevi, Ankara, 2009, ss. 123.; TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, ss. 84-89.

olmuştur. Tartışmalar neticesinde Milli Müdafaa Encümeni, Meclis'ten seçilecek üç mebus tarafından uygulanmasını istemiştir. Mustafa Necati Bey, Milli Müdafaa Encümeni adına konuşarak bu mahkemelere “İstiklal Mahkemesi” denilmesini istemiştir¹¹⁴ Mustafa Necati Bey, “Firariler Hakkında Kanun” ile ilgili görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“Cephelerdeki son vaziyet üzerine böyle bir kanun tanzimini Hükümet düşünmüş ve kaleme alınmıştır. Malumu aliniz eskilerden firar edenler hakkında askeri ceza kanununun kabul ettiği esaset tatbik olunurdu ve bu suretle firar edenler hakkında gayet hafif cezalar veriliyordu. Mesela üç ay, altı ay prangabent kalması gibi veya hapis kalması gibi. Bu, efrakdan daha ziyade firarinin saiki oluyordu. Çünkü cepheden ziyade gelip hapishanede kalacak ve bu suretle istirahat edecekti. Binaenaleyh, Hükümet bu vaziyet karşısında cephede topladığı efrada tutmak için böyle bir kanun teklifine mecbur kalmıştır. Şu bir ay zarfında cephede vuku bulunan firar o kadar çoktur ki bu mesele hakikaten mucibi endişe bir dereceye gelmiştir. Mesela Sivas havalisinde bazı taburların miktarı mevcudu seksen, yüz iken bu gün bu üç dört nefere tenezzül etmiştir.”.

“Gerek efradın firarını himaye ve teşvik edenlerin ve gerek efradın firarlarını ihbar etmeyenlerin ayrı ayrı tecziye edilmeleri isteniyor. Yine burada iki esas kabul edilmiştir. Birisi efradın silahlı olarak isyanıdır. Mesela bazı efrat silahlı kaçıyor ve dağa çıkıyor, şekavet yapıyor, bunu idam etmekten başka çare yoktur. Fakat silahsız olan efrat için daha başka çare düşünülmüştür. O da efradın mal ve emlak mevaşisinin zaptından ibarettir. Tabiidir ki idam hükmü ağır bir ceza olduğundan bu gibi efrada tatbik edilmemiş ve bunların emvali zapt edilmekle yetinilmiştir. Diğer bir efrat için, yani silahla, hayvanla kaçanlara idam cezası kabul edilmiştir.”.

Mustafa Necati Bey, cephedeki vaziyetin etkili hale gelmesi için kaçak ve firarilerin önüne geçilmesi gerektiğinden söz etmiştir. Birinci Cihan Harbiyle ilgili bir hatırasını anlatarak, şunları söylemiştir: *“Bir Hukukçu olduğum halde duvara yapıştırılan seferberlik ilanını görünce titremiştim. Çünkü üç gün zarfında, beş günlük erzakıyla kıtalarına iltihak etmeyenler idam olunacak diyordu. Hukukçu*

¹¹⁴ Aybars, ss. 47-49.; Falih Rıfkı Atay, *Çankaya I*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 641.

zihnime sığmadığı halde bile, bir ahz-ı asker kalemine müracaat ettim, orada üç beklemeye mecbur kaldım. Çabuk doldurayım ve müddet kaçmasın diye. Binaenaleyh bu gibi konuların yapacakları tesirler, ani yapacakları tesirlerdir. Bu tesirlerle kaçan ve saklanan efrat toplanır.”¹¹⁵.

Yapılan görüşmelerden sonra 11 Eylül 1920 tarihinde dokuz maddelik “Firariler Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. Mahkemelerin yasal dayanağı sağladıktan sonra geride çözülmesi gereken konu, İstiklal Mahkemelerinin nerelerde, nasıl ve kaç tane kurulacağı idi. Bu sorunu çözmek için İstanbul Mebusu Salahattin Bey ve on arkadaşı TBMM’ye 16 Eylül’de bir önerge sunmuşlardır. Konular hakkında Vekiller Heyetinin görüşleri önemli olduğu için Vehbi Efendi tarafından yönerge Vekiller Heyeti’ne teslim edilmiştir¹¹⁶. İsmet Bey’in meclise sunduğu tezkereye göre; İstiklal Mahkemeleri yurdun genelini kapsayacak şekilde on dört ayrı bölgeye ayrılmıştır. İsmet Bey, on dört ayrı bölgelerde kurulacak mahkemelerin yedisinin acil olarak kurulması gerektiğini, yedisinin ise dönemin koşullarına göre sonradan kurulabileceğini belirtmiş ve üye seçimlerinin yapılmasını istemiştir¹¹⁷. On beş üye için 22 Eylül’de ikinci kez seçimler yapılmış fakat mebuslar gerekli oyu alamadığından dolayı üçüncü oylamaya gidilmiştir. Üçüncü seçimde en çok oy alan on beş üye belirlenmiştir. Bu üyeler şunlardır: “Rasih Efendi 65 oy, Kılıç Ali Bey 58 oy, Osman Nuri Bey 57 oy, Mustafa Necati Bey 56 oy, Emin Bey 55 oy, Tevfik Rüştü Bey 45 oy, İhsan Bey 45 oy, Hüseyin Bey 41 oy, Atıf Bey 37 oy, Fikret Bey 37 oy, Zekai Bey 35 oy, Besim Bey 34 oy ve Hacı Tahir Efendi 31 oy” almıştır. Üçüncü oylamadan sonra bazı üyeler aldıkları oylar, çekimser sayısının yarısından az olduğunu, bundan dolayı böyle bir görevin sorumluluğunu kabul etmeyeceklerini bildirip istifa etmişlerdir. Hamdullah Suphi Bey, çekimser davrananlarının sayısının çok olduğunu, meclisin bu kanunu benimsemediğini dile getirmiştir. Uzun münazaradan sonra Vekiller Heyetinin isteği üzerine konuyla ilgili görüşmeler 25 Eylül’e ertelenmiştir¹¹⁸.

¹¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 4, ss. 26.; Eski, ss. 44-45.

¹¹⁶ TBMM, Kanunlar Dergisi, C. 4, ss. 156-159.

¹¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 4, ss. 192-209.

¹¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 4, ss. 260-302.; Salhadin Gök, “Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin TBMM’deki Yansımaları”, *İstiklal Mahkemeleri Sempozyumu*, Ankara, 2016, ss. 58-66.

Mustafa Kemal, üye seçimlerinin uzaması üzerine 26 Eylül 1920 tarihindeki meclis oturumuna katılmıştır. Antalya mebusu Rasih Bey'in teklif ettiği "İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun birinci maddesine ek olmak üzere" önergesi kabul edilmiştir. Sadece vatan hainliği, casusluk, memleketin maddi-manevi gücünü, asker kaçaklarını yargılamakla sınırlı olan mahkemelerin görev alanı biçiminde genişletilmiştir¹¹⁹. Yapılan tüm çalışmalardan sonra, İstiklal Mahkemeleri 1920 Ekiminin başlarında faaliyetlerine başlamıştır. Yapılan üye seçimlerinde Mustafa Necati Bey, 89 oyla Sivas İstiklal Mahkemesi üyeliğine atanmıştır¹²⁰.

2. 3. 1. 1. Mustafa Necati Bey'in Sivas İstiklal Mahkemesindeki Çalışmaları

Sivas İstiklal Mahkemesi ile ilgili meclis arşivlerinde yeterli bilgi mevcut değildir. Mahkeme davaları genellikle asker kaçağı, soygunculuk, casusluk olmak üzere belli suçların yanı sıra, bölgede kendinin hissettiren Pontuşçuluk hakkında olmuştur. 17 Şubat 1921 tarihinde Sivas İstiklal Mahkemesinin çalışmalarına son verilmiştir. Böylece, Pantuşçuluk davaları ikinci dönem İstiklal Mahkemelerinden "Samsun İstiklal Mahkemesine" bırakılmıştır¹²¹.

Mustafa Necati Bey, meclis toplantısında mahkemenin çalışmalarından ve bölgeye geldiğinde nelerle karşılaştıklarından şöyle bahsetmiştir: "... *Malumu alinizdir ki, merkezi Anadolu'da muhtelif şahısların idare ettiği siyasi çeteler ve amali milliyemizi yıkmak için İstanbul'dan akıp gelen bir cereyanın mühim amilleri vardır. Bunlar şimdiye kadar safahatı milliyemizde isimleri geçen zevatın riyasetinde idare olunuyordu. Çapanoğulları, Aynacıoğulları, Çerkez Hasan, Postacı Nazım ve rüfekası. Henüz mıntıklarımıza vasıl olduğumuz zaman bunların mühim faaliyetleri görülüüyordu. Bilhassa Aynacıoğulları Tokat ve civarında hakikaten tüyleri ürpertecek mezalim ika ediyor ve İstanbul'un sefih emeline vasıta oluyorlardı. Bir taraftan da Samsun civarında Rum çeteleri memleketin asayişini yıkmak ve bu suretle bizi emellerimize kavuşturmamak planlarını takip etmek için harekete başlamıştı. Binaenaleyh memleketin bu vaziyeti karşısında uhdemize terettüp eden vazifeyi mühimmeyi ifa için halk ile temasa gelmek ve halka hakikati anlatmak lazım*

¹¹⁹ Aybars, ss. 53-54.

¹²⁰ Alkan, ss. 8.; Aybars, ss. 47.

¹²¹ Aybars, ss. 86.

geliyordu. Halkın o vakte kadar kanaati umumiyesi muayyen değildi efendiler. Binaenaleyh, Büyük Millet Meclisinin vaziyeti umumiyesini ve onun memlekete olan fevaidin, görüyorlar ve Milli Ordunun hakikaten fedakâr amilleri olmaya gayret ediyorlardı. Fakat bir tarafta Rumların tesirâtı, bir taraftan da Aynacıoğullarının ve sair eşhasın tesirâtı halkın hissiyatında tahavvüller husule getirmişti ve bu saiktir ki, memleketimizde şimdiye kadar tarihimizde vuku bulmayan bir surette irtikâba saik olmuştu. Onun için halka vaziyeti anlatmak ve hakikatı göstermek icap ediyordu.

İlk işimiz beyannamemizi ilan ederek vaziyeti umumiyeyi, giriştiğimiz mücadelenin azametini, cephelerde vuku bulan fedakârlıkları anlatmak oldu ve sonra kaza kaza, köy köy, dolaşarak mütemadiyen halkı ikaz ettik ve efendiler şunu kemali şerefle söylüyorum ki: Milletimiz kendi ulviyet ve necabetine yakışacak surette davetimize icabet etmiş, her vakit göstermiş olduğu büyüklüğü göstermiştir. Yani Efendiler; bu mühim ve asayişî oldukça muhtel olan mıntıkada bugün firar yoktur. Bu sırf halka hakikatin anlatılmasından ve hakikatin ulviyetini halkın görmesinden tevelliüt etmiştir.

Aynı zamanda halkın bazı mühim mesailden müşteki bulunuyordu. Bunların başında, en mühim şikâyet ettikleri keyfiyet, mütegalibenin tesirâtı, memurinin suistimalatı idi. Binaenaleyh halkla uğraşmazdan evvel, asker firarisi meselesine başlamadan evvel bunun saiki olan esbabı aramak ve onları izale etmek en mühim vazifemiz oluyordu.

Bölgede bulunduğumuz dört ay iki gün zarfında köylü tarafından bize 1800 istida verilmiştir. Bugün 1800 istidada zavallı köylü hep mütegalibeden şikayet etmiştir. Ve öyle mütegalibe ki, köyün varidatını almış, köyü esir etmiştir. Biz bunlarla da uğraştık ve bunların bir kısmını tecziye ettik ve bu tecziyeden sonra köylü kendisini takibeden, kendisinin hissiyatını anlayan ve kendisine fenalık etmek isteyenleri şiddetle tecziye etmek isteyen bir varlık gördü ve ismimize üçler mahkemesi dediler.”¹²².

Mustafa Necati Bey, alınan tedbirler sonucunda, bölgede huzurun sağladığını, halkın TBMM’ye güven duymaya başladığını, maaş alamayan memur ve subayların maaşlarının verildiğini, halkın vergisini ödediğini ifade etmiştir. İdam

¹²² TBMM Zabıt Ceridesi, C. 9, ss.154-156.

edilenlerin eşkıyalık yaptıklarını, adam öldürdüklerini, huzur ve güveni bozan kişiler olduklarını, bunların içlerinde Postacı Nazım ve Ali Hafız'ın da yer aldığını ifade etmiştir. Mustafa Necati Bey, meclisteki konuşmasının sonunda Pontus meselesine değinmiş ve bu tehlikenin ortaya çıkabileceğini söylemiştir¹²³. Bu arada Sivas İstiklal Mahkemesi, Amasya'da çalışmalar yürüttüğü için ismi resmi kayıtlarda "Amasya İstiklal Mahkemesi" olarak geçmiştir¹²⁴.

2. 3. 1. 2. Mustafa Necati Bey'in Kastamonu İstiklal Mahkemesindeki Çalışmaları

Mahkeme heyeti, 10 Ekim 1920 tarihinde Ankara'dan yola çıkmış ve 13 Ekim 1920 tarihinde Çankırı'ya gelmiştir. Heyet, Çankırı'da gerekli incelemelerde bulunmuş ve beyannameler dağıtmıştır. Çankırı, asker kaçakları ve soygun olaylarının en yoğun yaşandığı yer olması sebebiyle mahkeme köylere kadar gitmiştir. Kastamonu İstiklal Mahkemesi, Çankırı'da faaliyetlerini tamamladıktan sonra 6 Kasım 1920 tarihinde asıl merkez olan Kastamonu'ya geçmiştir. Mahkeme binası olarak vilayet binasının yanında bulunan konak hazırlanmıştır. Gençler Kulübü binası, Kastamonu İstiklal Mahkemesinin yargılama yeri olarak kullanılmıştır. Mahkeme, firarilerin teslim olmaları için 15 gün süre vermiştir. Kastamonu İstiklal Mahkemesi, idam cezaları başta olmak üzere çeşitli cezalar vermiştir. 244 dava neticelenmiş, 420 kişiye çeşitli cezalar verilmiş ve içlerinden 11 kişi idam edilmiştir¹²⁵. Birinci dönem diye öne sürülen İstiklal Mahkemeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 17 Şubat 1921 tarihindeki kararı ile faaliyetlerini durdurmuş ve eldeki mevcut davaları ilgili mahkemelere tahvil vereceklerini bildirmiştir. Devir-teslim çalışmaları tamamladıktan sonra Kastamonu İstiklal Mahkemesi heyeti, Ankara'ya 2 Mart 1921 tarihinde hareket etmiştir¹²⁶.

Cephelerdeki firar olaylarının artması ve olayların cephe gerisinde sorunlar yaratmaya başlaması, ordunun cephe gerisine çekildiğine dair çeşitli söylentilerin artması ile bu sorunlarla ilgili alınan hiçbir tedbir ve çözüm netice vermemiştir. Düşmanın Ankara'ya yaklaşması endişelerin artmasına sebep olmuş ve İstiklal

¹²³ TBMM Zabıt Ceridesi, C. .9, ss.155.; Eski, ss.49.

¹²⁴ Aybars, s. 87.

¹²⁵ Cumhuriyet Utku, *Devrimin Çoban Yıldızı*, Güner Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 121-122.; Aybars, ss. 88.

¹²⁶ Eski, ss. 21-23.

Mahkemelerinin tekrar kurulması kararı alınmıştır. Kastamonu, Samsun ve Konya’da İstiklal Mahkemeleri kurulmuş; 30 Temmuz 1921 tarihindeki toplantıda üyelerin seçimi yapılmıştır. Kastamonu İstiklal Mahkemesinin üyeliğine Mustafa Necati Bey, Neşat Bey, Hamdi Bey ve Mahmut Esat Bey seçilmiştir¹²⁷.

Kastamonu İstiklal Mahkemesi heyeti, görev alanı olan yerlere on dört maddelik bir talimatname göndermiştir. Talimatnamede, asker firarilerinin teslim olmaları için belli bir süre verdiklerini, bu süre zarfında gelip teslim olmalarını ve teslim olanların yargılanmayacaklarını belirtmişlerdir. Mahkeme ayrıca, 7-8 Ağustos 1921 tarihinde yayınlamış olan “*Tekâlif-i Milliye Emirleri*” ne karşı gelenlerin cezalandırılacağını da belirtilmiştir. Kastamonu İstiklal Mahkeme Heyeti, buradaki çalışmalarını yaptıktan sonra 2 Eylül 1921 tarihinde İnebolu’ya gitmiş ve burada yargılamalar yapmıştır. Mustafa Necati Bey, İnebolu’daki Yeni Cami Meydanı’nda toplanmış olan halka ülkenin içinde bulunduğu zor durumu anlatmış ve Milli Mücadelenin önemini vurgulamıştır¹²⁸.

2. 3. 1. 2. 1. Mustafa Necati Bey’in Kastamonu’da Yapmış Olduğu Diğer Çalışmalar

İnebolu, Milli Mücadele içerisinde önemli bir noktayı teşkil etmiştir. Mustafa Kemal’de İnebolu’nun önemini; “*Gözüm cephede, kulağım İnebolu’da*” şeklinde belirtmiştir. İnebolu, cephe, askeri ve sivil personel sevkiyatı için önemli bir lojistik üs olarak tarihteki yerini almıştır. İstanbul, Buhara, Azerbaycan ve Rusya’dan gelenlerin geçtikleri nokta İnebolu idi ve buradan Küre, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı yoluyla Ankara’ya geçiş yapılmaktaydı. Bu yol güzergâhına “*İstiklal Yolu*”¹²⁹ denilmiştir. Bu yol, cephaneye götürülecek malzemeler içinde önemli bir

¹²⁷ *İstiklal Mahkemeleri*, C. 1, ss. 20, 27.

¹²⁸ Mustafa Eski, “Mustafa Necati’nin Kastamonu’daki Çalışmalarına Genel Bir Bakış”, *Mustafa Necati Anma Toplantısı*, TED Yayınları, Ankara, 1995, ss. 82.

¹²⁹ bkz; Mehmet Serhat Yılmaz, “Milli Mücadele Döneminde Kamuoyunu Faaliyetleri, Lojistik İkmal, Askeri ve Sivil Personel sevkiyatı Bakımından Kastamonu’nun Yeri”, *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz’de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, ss. 590; “...Milli Mücadele harekâtı için birçok cemiyetin yanı sıra çok büyük öneme sahip irili ufaklı direniş merkezleri kurulmuş, halk Milli Mücadele ve direniş için harekete geçmiştir. Bunun en önemli örneği İnebolu-Kastamonu-Ankara hattı üzerindeki İstiklal Yolunda Yaşamıştır. Bugün adına İstiklal Yolu dediğimiz bu güzergâh, cephedeki askerin eli kolu olmuş, elinde ki silah, ayağındaki çorap olmuştur. Ankara’nın Dünyaya açılan İstiklal yolu güzergâhının başlangıç noktası Karadeniz bölgesinde küçük bir liman olan İnebolu’dan başlamaktadır. Bu liman İstiklal savaşımızın can damarı olmuş ve İstiklal savaşında Ankara’nın kalbi olma özelliğini

stratejik nokta olmuştur. Deniz yolu aracılığıyla gelen cephane malzemeleri İnebolu'ya çıkartılıyor, buradan da iç kesimlere nakledilerek cephanelere ulaştırılıyordu. Dolayısıyla önemli bir konumda olan İnebolu'ya ve onun güvenliğine büyük önem verilmiştir. Ayrıca Kastamonu-İnebolu limanı, bölgenin denize açılan güzergâhı olduğu için dışarıya da bakan tek pencere idi¹³⁰.

Mustafa Necati Bey ve heyeti Kastamonu'da bir süre kaldıktan sonra, İnebolu'da eşkıya faaliyetleri yoğunlaşmış ve İstiklal Mahkemesinin yeniden oraya gitmesi gerekmiştir. Böylelikle İstiklal Mahkemesi, 2 Eylül 1921 tarihinde İnebolu'ya hareket etmiştir. Mahkeme ilk yargılamasını 5 Eylül 1921 tarihinde yapmıştır. Mahkeme, yargılama sonrasında eşkıya Kel Raif, Cıva Hüseyin ve Vasil'in idamlarına karar vermiştir. Mahkeme ayrıca, Küreli 3 çete mensubunun da idam edilmesine, bunlara yardım ve yataklık edenlere 5 ila 15 yıl arası hapis cezası, görevini suiistimal eden ve kötüye kullanan nüfus görevlisine 6 ay hapis ve memuriyetten çıkarma cezası, eşkıya çetelerine yardım eden muhtarlara 100'er lira para cezası vermiştir.

Baki Kurtoğlu, o günlerle ilgili şunları söylemiştir: *“Necati Bey'i gördüm, yakışıklı, otoriter ve beyaz tenli bir insandı. Bir söylediğini bir daha söylemeyen bir karakter yapısına sahipti. İnebolu'ya geldiğinde sahildeki Şeref otelinde ikamet etti. İstiklal Mahkemesi, burada yanan Hükümet Konağında kuruldu. Kel Raif, Cıva Hüseyin ve Kosti'nin (Vasil) mahkemelerinde bulundum ve dinledim. Ayrıca Hamit Köylü katil Süleyman'ın mahkemesi de aynı zamanda yapıldı. Kel Raif'i mahkeme gelmeden 3 gün önce yakalamışlar ve kamyonla getirmişler. Kendisi beni bir araba ile getirdiler; ne öküzü var, ne atı var, demiş. Kel Raif 50 kg ağırlığında, maskara bir*

taşımıştır. Bu yol, Katamonu-İnebolu limanından başlayarak Küre, Ecevit, Seydiler, Devrekani, Halkacılar, Şeker Köprü, Katamonu, Beşdeğirmenler, Ilgaz Dibi, Ilgaz Çamarın, Yenice Köy, Kazancı, İn köy, Gündoğdu, Çankırı, Çandır Kızılkaya, Kalecik ve Ankara uzanan 340 km'lik yoldur.”; Hacer Koç, “İstiklal Yolu Bibliyografyası Deneme”, *Milli Mücadelede Cephe Gerisi ve İstiklal Yolu Gençlik Sempozyumu Bildirileri*, Çankırı, 2019, ss. 669-680.

¹³⁰ Eski, ss. 28.; Refik Turan, “Milli Mücadele'de İnebolu-Kastamonu-Ankara Hattı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.15, s. 44, 1999, ss. 693-699.; Mehmet Serhat Yılmaz, “Milli Mücadele Döneminde Kamuoyunu Faaliyetleri, Lojistik İkmal, Askeri ve Sivil Personel sevkiyatı Bakımından Kastamonu'nun Yeri”, *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, ss.590-591.

heriffti. Katil Süleyman askerden kaçıp gelirken Kel Raif'in çetesine zorla dahil edilmiş; yakışıklı, 1,80 boyunda, gürbüz bir kişi idi. Yedi gün birlikte kalmışlar."¹³¹.

İnebolu'da İstiklal Mahkemesinde yargılananlar arasında kısa boylu sıska görünüşlü eşkıya Kel Raif, arkadaşı Cıva Hüseyin, Katil Süleyman ve Pontusçu Rumlardan Vasil vardı. Kel Raif ve Mustafa Necati Bey arasında şöyle mizahi bir diyalog geçmiştir:

"Mustafa Necati Bey, Kel Raif'e sordu:

"Çuha dağındaki kırk subay ailesini soymuşsunuz. Nasıl oldu bu hepsini birden mi soydunuz? Anlat bakalım Kel Raif!

Kel Raif safça yanıtladı:

"Yok, be beyim, beşer beşer soyduk!" şeklindeki cevabına Mustafa Necati Bey gülmek için kendini zor tutmuştu. Yargılama sonrasında 7 Eylül 1921 tarihinde Katil Süleyman yüz bir yıl ceza alarak idamdan kurtulmuş ve geri kalanlardan Kel Raif Yahya Paşa Camii önünde, arkadaşı Cıva Hüseyin Şadırvanlı Meydan'da, Pontusçu Vasili ise yakılan minarenin dibinde asıldılar¹³².

İstiklal Mahkemesi heyeti, İnebolu'daki faaliyetlerini tamamladıktan sonra 10 Eylül 1921 tarihinde tekrar Kastamonu'ya dönmüştür. Mahkeme 11 Eylül 1921 tarihinde Kastamonu'da tekrar faaliyetlerine başlamıştır. Mustafa Necati Bey'in, başkanlığını yapmış olduğu mahkemeler, adil kararlar almış ve halk bu kararları memnuniyet içerisinde karşılamıştır. Mustafa Necati Bey'in ülke severliği, hümanistliği ve en önemlisi hukukçu olması alınan kararlarda etkili olmuştur. Asker kaçaklarına iyi davranmış, ülkenin içinde bulunduğu kritik günlerde, idam yerine, onları kazanarak cepheye göndermek için çözüm yolları aramıştır¹³³. Mustafa Necati Bey'in Kastamonu İstiklal Mahkemesinin başkanı iken yaşadığı hadiselerden birkaçı şunlardır:

Sakarya Savaşının yaşandığı dönemlerde askerden kaçanlar vardı ve bunlar sayıca fazlaydı. Mustafa Necati Bey, sayıca kalabalık olan bu insanları idam etmek

¹³¹ Eski, ss. 29.

¹³² Utku, ss. 130-131.; Eski, ss. 82.

¹³³ Rahmi Çiçek, "Mustafa Necati Bey'in Kastamonu İstiklal Mahkemesinin Faaliyeti ile ilgili TBMM ve Mustafa Kemal'e Gönderdiği Raporlar", *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ankara, 1991, ss. 43.

istemiyordu. Şehrin ileri gelenlerinden birkaç kişiyi çağırması ve onlara Nasrullah Köprüsünün başında bu kalabalığın idam edileceğini söylemiştir. Kendilerinden de yarın sabah orada olmalarını istemiştir. Siz sabah oraya gidin fakat onları asmayın, şefaati isteyin; ben de ricanızı kırmam gelirim demiştir. Ertesi gün idam edilecek kalabalık prangalara bağlı olarak köprüünün başına getirilmiş ve idam sehpalılarında ipler boyunlarına geçirilmiştir. Şehrin ileri gelenleri, Mustafa Necati Bey'in vermiş olduğu talimat doğrultusunda, tekbirler içerisinde idam mahkûmlarının yanına gelmişler ve Mustafa Necati Bey'in gelmesini rica etmişler. Bunun üzerine Mustafa Necati Bey, Terzi Mehmet Emin Ağa'nın konağından çıkarak, kalabalığın idam edileceği Nasrullah Köprüsü başına gelmiş ve halkın isteklerini dinlemiştir. Halkın isteklerini uygun bulmuş ve idam kararından vazgeçmiştir. İdamlık kalabalığa hitaben de şöyle bir konuşma yapmıştır:

“Ey ölümün eşiğinde olan delikanlılar! Henüz baharınızda iken bu suçu işlediniz. Hangi yüzle huzur-ı İlahiye çıkacaksınız? Orada da sizin yeriniz yok, çünkü düşmandan yüz çevirdiniz. Türk düşmandan hiç kaçarmı? Kardeşleriniz şahadet mertebesine yükselirken, sen korkak, hain ve kaçak oldun. Kimden kaçırıyorsun? Siz, ondan kaçarsanız o, sizi bacılarınızın koynunda kesecektir. Köyler, kasabalar yanıyor, kanlar dökülüyor, mallar yağma ediliyor. Devletin, temelinden yıkılıyor. Sen ise vicdanın sızlamadan bütün milli duygulardan mahrum bir insan olarak kaçak ve alçak oluyorsun. Bunu cehaletin sana işletti. Şehrin büyükleri şefaate geldiler, onların hürmetine sizi affediyorum. Tanrıdan af dileyin. Sonra da al bayrağın ardından cepheye gidip ya gazi, ya şehit olunuz!”. Mustafa Necati Bey'in bu coşkulu sözleri üzerine idamlıklar ve orada bulunan halk gözyaşlarını tutamamış, zincirleri sökülmiş olan mahkûmlar, Sakarya Cephesine gönderilmiştir¹³⁴. Buna benzer bir hadise Bolu'da yaşanmıştır. Mustafa Necati Bey, 200 asker kaçığına tek tek “Bir daha kaçacak mısınız? “ diye üçer defa sormuş fakat mahkûmlardan cevap gelmeyince mahkûmlar idam cezasına çarptırılmış ve idam için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Bolu'nun ileri gelenleri ve Milli Eğitim Müdürü Talat Onay, mahkemeden bu gençler için şefaati dilemeye gelmişlerdi. Mustafa Necati Bey, gelenlerin isteklerini kabul etmiş ve bu 200 kişiyi tekrar yargılamıştır. Daha önce kendilerine yöneltilen “Bir daha kaçacak mısınız?” sorusuna hep birlikte

¹³⁴ Eski, ss. 52.

“kaçmayacağız” diye karşılık vermişlerdir. 200 kişi tekrar cepheye gönderilmiş, giden 200 kişiden hiç kimse geri gelmemiş ve hepsi şehit düşmüştür¹³⁵.

Mustafa Necati Bey, Kastamonu’da bulunduğu süre zarfında İstiklal Mahkemesi başkanlığı haricinde çeşitli faaliyetlerde de bulunmuştur. Açık göz gazetesinde çeşitli yazılar yazmış, çeşitli kurumları, dernekleri desteklemiş ve toplumsal faaliyetlerde bulunmuştur. Açık göz Gazetesinde “*Kılıçarslan*” mahlasıyla yazılar yazmıştır. Mustafa Necati Bey’in yazmış olduğu yazıların ana teması milleti bilinçlendirmeye ve Milli Mücadele konusunda milletin desteğini almaya yönelik idi. Mustafa Necati Bey’in, Kastamonu ile ilgili yazdığı yazılardan bazıları şunlardır:

Mustafa Necati Bey, “*İzmir Aşkı*” başlıklı yazısında, şehrin güzelliklerinden, orada yaşayan halkın kalbinden taşan memleket sevgisinden, bu sevginin hiçbir kuvvetin yönlendirmesiyle yüreklerine mühürlenmediğinden, İzmir’in öyküsünü öğrenen, duyan bütün Anadolu çocuklarının ona sevdalandığından bahsetmektedir. “*Bir köy odasına uğrarsanız, eski hatıralar taşıyan ihtiyar babalarla çok genç torunlar, daha eskiden tanıdıkları bir aşına-yı ruh imiş gibi etrafınızı sararlar, sizi candan bir hürmet-i kalbiye ve muhabbetle sarılırlar*”. Ayrıca hepsinin kendilerine göre önemli dertleri olduğunu ve onları anlatmak istediklerini, yüreklerinin cenkte şehit olan kardeşlerinin acılarıyla dolu olduğunu, İzmir ve orada yaşayan Türk milletin çektiği acının izlerinin derin olduğunu, yaşlı bir dedenin İzmir’i görmediği halde, duyduklarından yola çıkarak anlattıklarının yürek dağladığını belirtmiştir. Hiçbir ulus yurtsever evlatları, Anadolu ulusu kadar bağrında yaşatmamıştır. Bütün işgalci kuvvetler gelse de Anadolu’nun hiçbir evladı senin için mücadele etmekten ve sana yardıma koşmaktan hiçbir zaman vazgeçmeyecektir. Seni bu kadar sevdiğimi bana “*her gün hasretle senden bahseden ihtiyar babalar, Ilgaz’ın karlı tepelerinden aşarak cephe taşıyan, karlar üzerinde yalınayak cepheye doğru koşan, ihtiyar ve genç Anadolu kadınları, çocuğunun birisi Sakarya’da, birisi İnönü’de şehit düşen analar, babasını muharebede kaybetmiş öksüzlerin yaşlı şarkıları, dağda koyunları otlatan çobanın yanık kavalları*” anlatan önemli hatıralar olduğunu ifade etmiştir¹³⁶.

¹³⁵ Eski, ss. 53.

¹³⁶ “İzmir Aşkı”, Hâkimiyeti Milliye, 14 Aralık 1921.

“*Mehmet Onbaşı*” adlı yazısında yaşadığı köyde bir kıza sevdalanmış olan Mehmet, askere gitmiş fakat sevdiği kızın hasretine dayanamayarak askerden kaçmış ve köye gelmiştir. Bir süre köyünde kalan Mehmet Onbaşı, sonra teslim olmuştur. Mustafa Necati Bey ve mahkeme üyeleri değişik sorular sorarak, Mehmet Onbaşı’nın kaçmasındaki sebebi öğrenmeye çalışmışlardır. Kaçma sebebi olarak, 6 yıldır sevdiği kıızı görmediğini ve dayanamayıp kaçtığını belirtmiş fakat mahkeme inandırıcı bulmadığı için ilkin idama mahkûm edilmiş fakat sonra değnek cezası verilmiştir. Mehmet Onbaşı, değnek cezasını sevdiği kızın duyacağından çekinmiş ve ilk verilen idam cezasını verilmesini istemiştir. Mehmet Onbaşı’nın bu beklenmedik tavrı karşısında hem şaşırان hem de etkilenen Mustafa Necati Bey ve Mahkeme Heyeti, kısa sürelik tereddütten sonra kararlarını vermişlerdir. Kararı Mustafa Necati Bey şöyle bildirmiştir: “*Sanık Rıza oğlu Mehmet’in suçunu kabullendiğinden ve yargılanması esnasındaki soylu davranışlarından dolayı beraatına karar verilmiş olup, evlenerek kıtasına katılacağından on günlük izinli sayılması için birlik komutanlığına, düğün yardımı için de Gerede Kaymakamlığı’na yazı yazılmasına karar verilmiştir.*”¹³⁷.

“*Sevgili ve Değerli (Aziz) Ülke*” başlıklı yazısında Anadolu’nun o muhteşem coğrafyasına gitmeden, o acının vücut bulduğu beldelerde yaşayan insanlarla birlikte yanık türküler söylemeden, özlem anılarıyla kavalını üfleyen çobanla dertleşmeden, Anadolu’nun insana huzur veren ovalarına inmeden, soğuk sularından içmeden insanların, bağımsızlık savaşında yüreklerinde taşıdıkları gücü ve kaynağını anlayamayacaklarını dile getirmiştir. Anadolu, hasret ve hicran acılarıyla anaların yavrularını bağrında barındıran ve kahramanların at oynattığı eşsiz güzelliklerle dolu olan sevgili ve değerli ülke. Özgürlük uğruna canını vefa edenlerin kanlarıyla bağrını süsleyen Anadolu’da cansız bir eşkâl olmadığı, aksine nar rengiyle gözleri yaktığını, Anadolu’da her evde geçmişin kahramanlarının isimlerinin, derin acı ve saygıyla her zaman anıldığı, bu yüce kahramanların öykülerini ve kahramanlık duygularını küçüklerin yüreğine bıraktıklarını söylemiştir. Bundan dolayı “*her evde yaşayan küçük yüreklerin içinde büyüklükler vardır.*”. Geçmiş tarihe bakıldığında, hiçbir dönemde böylesine çıdamlı (sabırlı) bir millete rastlanmamıştır. Anadolu’nun

¹³⁷ 5 Kânunusani 1338 (5 Ocak 1922).; Utku, ss. 138.

gözü pek evlatlarının, gözü kapalı girdikleri tüm savaşlardan zaferle döndüklerini yazmıştır¹³⁸.

Mustafa Necati Bey, “*Anadolu ve Milli Aşk, İnebolu, Mütevazı Kahraman, Anadolu Köylüsü, Mukaddes Kafileler, Ali Çavuş*¹³⁹, *Anadolu Halkı-İstiklali Mili*¹⁴⁰, *Zulüm ve Felaket*¹⁴¹, ” gibi çeşitli başlıklar altında Kastamonu, Ilgaz, Taşköprü ve İnebolu’da kaldığı süre içerisinde yaşadıklarını, gördüklerini, hatıralarını yüreğe işleyecek duygularla, cümlelerle kaleme almıştır.¹⁴²

Trablusgarp, Balkan ve Birinci Cihan Harbi’de savaşmak için giden çoğu kişi geri dönmemiş bunun üzerine dönemin padişahı II. Abdülhamit, savaştan dönmeyen kişilerin geride kalan kimsesiz çocuklarının gereksinimlerini karşılamak, iş, ekmek sağlamak üzere “*Dar-ül hayr-ı Ali*” adında bir kurum açmıştır. 22 Ağustos 1909 tarihinde bu kurumun işlevine son verilmiştir. “*Dar’ül Eytam*” adında yeni bir kurum açılmış ve kimsesiz çocukların ihtiyaçları karşılanmaya başlanmıştır¹⁴³. Kimsesiz çocukları korumak için “*Himaye-i Etfal Cemiyeti*” 1908’de Kırklareli’nde kurulmuş ve çalışmaları Balkan Savaşına dek devam etmiştir¹⁴⁴. Kimsesiz çocukların yeterince korunamaması neticesinde daha köklü ve teşkilatlı bir yapının oluşması için çalışmalar yapılmıştır.

Milli Mücadelenin en bunalımlı dönemlerinde bile kimsesiz çocuklar unutulmamış ve 30 Haziran 1921 tarihinde Ankara’da Himaye-i Etfal Cemiyeti tekrar çalışmalarına başlamıştır¹⁴⁵. Cemiyetin kuruluş aşamasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey ve arkadaşlarının görüşü; “*şehit yakınlarına, dul ve yetimlere yardım edecek Hilal-i Ahmer gibi güçlü bir cemiyetin*” kurulması idi. Diğer bir görüş ise “*memleketimizin her memlekette daha fazla bakımsız kalan çocuklarını himaye etmek*” amacıyla bir cemiyet kurulması

¹³⁸ İnan, ss. 244.

¹³⁹ Hayat Dergisi, 02-09-16-23 Aralık 1926.; 06-13-20-27-30 Ocak 1927.

¹⁴⁰ Hâkimiyeti Milliye, 14 Aralık 1921.

¹⁴¹ Açık Göz, 16 Mart 1922.

¹⁴² İnan, ss. 233-249.

¹⁴³ Nadir Özbek, “II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar Darülhayr-ı Ali”, *Tarih ve Toplum*, S. 182, İstanbul, 1919, ss. 75-84.

¹⁴⁴ Hasan Albayrak, “Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Tarih ve Toplum*, S. 52, 1988, ss. 31-34.; Azize Ummanel, “Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Yayınlarından Bir Kartpostalın Çocuk Hakları Bağlamında İncelenmesi”, *Elementary Education Online*, 2017, ss. 245-255.

¹⁴⁵ Burcu Deniz, *Dr. Fuad Umay ve Çocuk Esirgeme Kurumu Faaliyetleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırklareli, 2019, ss.70.

fikriydi. İki farklı görüşün amaçlarını birleştirmesi neticesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyete herkes üye olabilecekti¹⁴⁶. Cemiyetin amacı; *“Birinci Cihan Harbi ve onu izleyen bir sürü çetin ve acıyla dolu savaşın, ülkemizde doğurduğu yıkımlar olmak üzere, şehit çocukları ile bakım ve korunması millete kalan diğer sıkıntılara ve felaketlere uğramış çocukların, milletçe korunması ve yedirilip içirilmesi ve öteki felaket görmüş çocuklar ve bütün memleket çocuklarının hayatlarının korunması, maneviyatlarının güçlendirilmesi, her birinin hayatla savaşıma yatkın ve ülkeye faydası olabilecek düzeyde eğitilmesinin sağlanması, araştırılması ve hazırlanması ve geleceğimizin temeli olan, bu günkü ülke çocuklarının şefkatli bir gözle gözetilmesi ve bunun gerçekleştirilmesi...”*¹⁴⁷ şeklinde belirtilmiştir.

Hâdım-ı Cumhuriyet gazetesinde, bütün kimsesiz çocuklara yardım edileceğini, *“milletin bütün kabiliyetlerinden istiane ve istifade çarelerini arayacağız”* denilerek bu çocuklar için halktan gereken ilgi ve alakanın beklendiğini ifade etmişlerdir¹⁴⁸.

Mustafa Necati Bey, Kastamonu’da bu cemiyetin kurulması yönünde çalışmalar yapmış ve 19 Şubat 1922 tarihinde ilk toplantıyı gerçekleştirmiştir. Cemiyetin amacının yetim kalmış şehit çocuklarına ve kimsesizlere yardım etmek olduğu ifade edilmiştir¹⁴⁹. Mustafa Necati Bey, İzmirli doktorların ve kadınların kimsesiz çocuklar için bir cemiyet kurmalarından duyduğu mutluluğu şöyle ifade etmiştir: *“...Harbin en şedit günlerinde ateş ve ölüm içinde vazifelerini yapan genç doktorlarımız, büyük bir aşkla memleketin geri kalan evlatlarının hayatlarını kurtarmak için gayret ve himmet gösterecekler, bu suretle memlekette bir faaliyet uyanarak, milli mevcudiyetimiz kuvvetlenecektir. Son günlerde muhterem hanımlarımız, kalplerinden kopan bir hisle, öksüz ve kimsesiz çocukları himaye etmek üzere aralarında bir cemiyet teşkil ettiklerini öğrendim. Bu havadis bütün memleketin içinde artık öksüzler düşünülüyor görüşünü getirdi. Onun için bu teşebbüsü meydana koyan yüksek kalpli valide ve hemşirelere ne kadar teşekkür*

¹⁴⁶ Günver Güneş, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ödemiş’in Kimsesiz ve Yoksul Çocukları: Ödemiş Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Kebikeç*, 2005, ss. 141-156.

¹⁴⁷ Makbule Sarıkaya, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, Erzurum, 2007, ss. 321-338.

¹⁴⁸ Hâdım-ı Cumhuriyet, 29 Teşrinisani 1926, Sayıç 15, ss. 3.

¹⁴⁹ Eski, ss.70-74.

edilse azdır”. Cemiyetin kurulması, hakiki memleket sevgisini yüreğinde taşıyan temiz ve nazık bir kadınlar dünyasının olduğunu göstermiştir¹⁵⁰.

¹⁵⁰ Mustafa Necati, “Himaye-i Etfal Cemiyeti Münasebetiyle”, Ahenk, 12 Şubat 1335.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA NECATİ BEY'İN CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

3. Mustafa Necati Bey'in Vekâletler Dönemi

Mustafa Necati Bey, TBMM'nin ikinci ve üçüncü dönem seçimlerinde İzmir mebusu seçildiği sırada Mübadele İmar ve İskân, Adliye ve Maarif Vekâletlerin başına atanmıştır. Bu vekâletlerde köklü ve çağın gereklerine uygun olarak yaptığı düzeltmelerle kendinden sonra gelecek olan vekillere yol göstericisi olmuştur.

3. 1. Mustafa Necati Bey'in Görev Aldığı Vekâletler

Mustafa Necati Bey, Mütareke Döneminde göstermiş olduğu başarılarına, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde de çeşitli görevlerde bulunmuştur. Mübadele ve İmar-İskân Vekâleti, Adliye Vekâleti ve Maarif Vekâletinde hizmetle bulunmuştur. Bu vekâlette bulunduğu süre zarfında önemli ve köklü devrimler yapmıştır. Mustafa Kemal'in, çağdaşlaşma adına düşündüğü ve hayata geçirmek istediği inkılaplarının destekleyicisi, kendisinden çok şey beklenen değerli bir devlet adamı olan Mustafa Necati Bey'in¹⁵¹, Cumhuriyet döneminde yapmış olduğu vekâletler ve bu vekâletler bünyesinde yapmış olduğu faaliyetler bu bölümde ele alınacaktır.

3. 1. 1. Mübadele İskân ve İmar Vekâletinin Kuruluşundaki Rolü ve İskân Kanunu

Osmanlı Devleti döneminde yaşanan Osmanlı-Rus ve Balkan Savaşları sonucunda Türk milletine yapılan tahakküm neticesinde göçler Anadolu'nun iç kesimlerine doğru başlamış ve bu da gelen göçmenlerin gereksinimlerine cevap verecek, onlarla ilgilenecek komisyonların kurulması için farklı kurumların

¹⁵¹ Hasan Pekmezci, "Mustafa Necati Bey: Devrimci Bir Aydın Anısına", *Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi*, Yeni Kuşak Köy Enstitüler Derneği Yayınları, 2010, İzmir, ss. 376.

oluşmasına yol açmıştır¹⁵². İlk olarak 1914'te “*Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiye*”¹⁵³, 1922'de “*Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet*”¹⁵⁴ kurulmuştur. Kalabalık göçler neticesinde yeni, planlı ve bu konuda bilgisi olan bir teşkilata ihtiyaç duyulmuştur. Bunun neticesinde 13 Ekim 1923 tarihinde “*Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti*” adında bir bakanlık kurulmuştur¹⁵⁵.

Yunanistan kurulduktan sonra kendi hudutları içerisinde Yunan dışındaki ulusları çıkarmaya yönelik çalışmalar başlatmış ve Türk ulusuna yönelik zulüm ve baskıları artırmıştır. Türk hudutlarının çatısı altında farklı milletler yaşamış, bunlardan özellikle Rum ve Ermeniler Birinci Cihan Harbinde, yabancı kuvvetlerinin kışkırtmaları sonucunda çatısı altında yaşadığı Türk Ulusuna sadakatsizlik etmişlerdir. Yaşanılan bu hadiselerden dolayı Türkiye, Türk ulusunun nüfusu üzerinde yapılan terör saldırılarına karşılık, Yunanistan'da bulunan Türklerin nakli için harekete geçmiştir. Barış görüşmelerinin başladığı Lozan şehrinde Türk ve Yunan Hükümetleri mübadele konusunu gündeme getirmiş ve yapılan münakaşa sonucunda 30 Ocak 1923 tarihinde “*Türk-Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*” imzalanmıştır. Resmi olarak yürürlüğe girmesi ise 25 Ağustos 1923 tarihinde iki Hükümet tarafından onaylanması¹⁵⁶ ile 19 maddelik¹⁵⁷ sözleşme kabul edilmiştir.

İki Hükümet arasında imzalanan Mübadele Sözleşmesinden sonra, Rumeli'den gelecek olan Türklerin Türkiye'ye getirilmesi ve onların yerleşimlerini sağlamak gerekiyordu. Bu görevi yerine getirecek, yeterli kaynağa sahip, bağımsız bir teşkilat yapısına ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı dönemindeki müesseselerle Rumeli'den gelen göçlerin bir plan ve program dâhilinde ihtiyaçlarının

¹⁵² Yusuf Sarıay, “Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinde Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:27, Sayı:80, 2011, ss. 351-388.

¹⁵³ Ufuk Erdem, “Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi (1913-1922)”, *ZFWT*, Cilt:1, Sayı:1, 2017, s. 57-80 (<http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT>).

¹⁵⁴ Resmi Gazete, 7 Teşrinievvel, 1336.; Süleyman Tekir, “Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti'nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)”, *Belgi Dergisi*, Cilt. 2, Sayı. 18, 2019, ss. 1301-1326.

¹⁵⁵ Zekai Güner, “Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesin de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İskân Politikası”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICENAS*, C. 38, 2007, ss.10-15.

¹⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 1, s. 175.; Burak Boyraz, “1923 Yunanistan-Türkiye Nüfus Mübadelesi, Millileştirme Politikaları ve Güncellenen Türk Resim Sanatı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8, 2016, ss. 2707-2741.

¹⁵⁷ Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler, C. 2, <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/mubadele-sozlesmesi/>; E.T 05.03.2020

karşılanamayacağı görülmüştür. Bu konu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışılmış ve Aksaray Milletvekili Besim Atalay *“imar ve iskân umuruyla herhalde kâğıtçılık ve teşkilat üzerinde değil, daha ziyade iş başında işle yoğrulmuş adamları tavzih etmek yegâne vazifemizdir. Türkün bize Rumeli'den son vediası olan bir avuç halkı burada aç öldürmeyelim”* şeklinde uyarıda bulunmuş ve Osmanlı Devleti dönemindeki göç felaketlerine işaret etmiştir¹⁵⁸.

Mübadele Sözleşmesinin yürürlüğe girmesiyle bazı girişimlerde bulunulmuştur. Ali Fethi Bey başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti 5 Eylül 1923 tarihinde bir toplantı yapmış ve mübadele işleriyle ilgilenecek bir müessesenin kurulması için karar almışlardır. Kararnameye göre İcra Vekilleri Heyeti'ne bağlı müdürlükler kurulmuştur. Dâhiliye, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye, Erkan-ı Harbiye gibi vekâletlerinde, yeri geldiğinde vekil adına söz sahibi olma yetkisine sahip bir memur bulundurulması ve bu durum vekâletlere bildirilmesiyle Müdüriyet-i Umumiye kadrosunun İcra Vekilleri Heyeti tarafından ıslahatı ve tespit edileceği prensip olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁹ Fakat ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmasının müdürlüklerle değil, bir İmar Vekâletinin kurulmasıyla mümkün olabileceği, bazı mebuslar (Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey) tarafından dile getirilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti'nin mübadele işleri için düşünmüş oldukları müdürlükler, uzun tartışmalar sonucunda İmar Vekâletinin kurulması kararıyla sonuçlanmıştır. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin kurulması kararlaştırılmış fakat vekâlete kimin vekil olacağı belirlenmemiştir¹⁶⁰. Yapılan tartışmalar ve görüşmeler neticesinde 13 Ekim 1923 tarihinde kurulan *“Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin”* başına ilk vekil olarak 29 yaşında olan, Mustafa Kemal'e yakınlığıyla bilinen, Milli Mücadele döneminde büyük hadiseler içinde yer alan ve 20 Ekim 1923 tarihinde TBMM' de yapılan mebus seçimi sonucunda 158 oy alarak İzmir Mebusu seçilen Mustafa Necati Bey seçilmiştir¹⁶¹. Mustafa Necati Bey, Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin kurulmasının sebebini şöyle belirtmiştir; Mebuslarımız Mübadele İmar

¹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, ss. 658-659.; Ercan Çelebi, *Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti (Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri)*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 94.

¹⁵⁹ T.C Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon: 030.18.01, Yer: 7.32.1

¹⁶⁰ Hakimiyeti Milliye, 6 Eylül 1339 (1923).; TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 658.

¹⁶¹ Behçet Kemal Yeşilbursa-Ayhan Ateş, “Mübadele İle Kocaeli'ne İskân Edilen Göçmenler Ve Karşılaştıkları Sorunlar (1923-1930)”, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa Ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, Kocaeli, 2016, ss. 2462-2479.

ve İskân işleriyle ilgili yeni bir kuruma gereksinim olduğu söylediler. Bu kurumun, diğer bakanlıklara da etki yapan ve bu konuda uygulama “*tatbiki icabeden mukarreratını serian ittihaz ve icrası ve vilayetlerde memurin-i mülkinin riyaset-i altında bilumum memurinin ve kumandanların muavenet ve muzaheretlerinin temini için*” bu kurumun İcra Vekilleri Riyasetine raptedilmesi uygun görülmüştür¹⁶².

Mübadele İskân ve İmar Vekili olarak ise meclis kürsüsünde konuyla ilgili Mustafa Necati Bey şunları söylemiştir: “*Arkadaşlar, memleketimizin hayat ve saadetini alakadar eden bu en mühim ve azametli işi bana tevdi ettiğinizden dolayı teşekkür ederim. Yüzbinlerce kardeşin hayatını teşkil edecek olan bu iş, hakikaten çok mühimdir. Fakat bundan evvel ifa-yı vazife eden salef-i aliniz Birinci Büyük Millet Meclisi, nasıl bütün düşmanlar karşısında milleti zaferden zafere götürmüş ise size istinada ederek yürüyeceğimiz yol üzerinde İkinci Büyük Millet Meclisi imar işlerinde muzaffer olacak, memleketin imarını temin edecektir. Bendeniz bütün azim ve bütün imanımı buna çalışacağımı bu kürsi-i musalladan arz ve vaat ediyorum. Yegâne istinatgâhım sizlersiniz. İnşallah vazifemde muvaffak olacağım ve muhakkak surette de bu kardeşlerimizin refahını temin etmeye çalışacağım*”¹⁶³.

Mustafa Necati Bey’in Mübadele, İmar ve İskân Vekâletine vekil seçilmesi çoğu kamuoyu tarafından olumlu karşılandığı gibi vekâletin bu önemli ve ağır yükün altından başarıyla çıkabilecek mi endişesi de dile getirilmiştir. Çalışkanlığıyla, kararlılığıyla, mücadelesiyle bilinen Mustafa Necati Bey’in bu önemli sorumluluğun altından kalkabileceğini düşünen, bu göreve kendisinin gelmesini olumlu karşılayan gazetelerden biri Açıksöz’dür ve gazete “*Gayet faal, cevval ve vatansever olan bu genç mebusun bu mühim makama getirilmesinin*”¹⁶⁴ uygun olduğuna dair memnuniyetini ifade etmiştir. Hâkimiyeti Milliye ise hem memnuniyetlerini hem de kaygılarını şöyle dile getirmiştir: “*gençliğine has olan hareket, samimiyet, Necati Beyin işe var kuvvetiyle sarılacağına ve azami faaliyet ibraz etmek isteyeceğine zerre kadar şüphe bırakmıyor*” Mustafa Necati Bey’e duyulan memnuniyet dile getirilmiş; “*muhacirler akın akın gelmekte iken, yeniden teşkil edecek, cihazını kuracak, memurlarını intihab ve dairelerini tanzim eyleyecek olan bu vekâletin iskân ve imar*

¹⁶² Nuran Bağlı-Belma Aktürk, *Hükümetler ve Programları (1920-1960)*, C. 1, Ankara, 1988, ss. 22.

¹⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C. 2, 20 Teşrinievvel 1339, ss. 825.

¹⁶⁴ Açık Söz, 23 Teşrinievvel 1339 (23 Ekim 1923).

gibi pek karışık muzallel bir işi muvaffakiyetle idare edeceğine inanmıyoruz”¹⁶⁵ sözleriyle de Mustafa Necati Bey’in bu görevin üstesinden gelemeyeceğine dair kaygılarını dile getirmiştir. Mustafa Necati Bey’in Mübadele İmar ve İskân Vekâletine vekil seçilmesi, pek çok kişi özellikle de İzmirliiler tarafından sevinçle karşılanmıştır. Çünkü genç, çalışkan, dinamik ve adaletli kişiliği olan, atılımcı bir ruha sahip olan bu vekilin, bu zor görevin de üstesinden kolay bir şekilde geleceğine inanıyorlardı¹⁶⁶

Mustafa Necati Bey, Hâkimiyeti Milliye gazetesine vermiş olduğu röportajda; iskân konusuyla ilgili geçmişe dayalı tecrübelerinin bulunmadığını, yokluk içinde geçmişsel bir arşivi ve tarihi olmadığını bundan dolayı vekâlet kurulmasına rağmen gerekli bir bilgi birikiminin olmadığını ve *“henüz sizde görüyorsunuz ki, kendim için bile oturacak bir yerim yoktur. Şurada, bir müdüriyet odasında, hakikatten bugün için derhal icrası lazım gelen işlerle karşı karşıya bulunuyorum*”¹⁶⁷ sözleriyle Mübadele, İskân ve İmar Vekâleti hakkında bilgiler vermiştir. Mustafa Necati Bey, İmar ve İskân konusunda sabırlı olunması gerektiğini, bu konuda işin ehli uzmanların gerekli olduğunu, imara ihtiyaç duyulan bölgelerde çalışmaların başlanması ve o çalışmaları takip etmek gerektiğini; Mübadele İmar ve İskân işlerinin iş adamları, bütün halkın ve memurların el birliğiyle yapılması gereken önemli bir iş olduğunu belirtmiştir. Böylece yıkık vatanının imarını onarmak ve bu vatana sığınan milyonlarca Türk kardeşlerinin huzuru ve rahatı için çalışmanın hepimizin kutsal görevi olduğunu dile getirmiştir. Sözlerine şöyle devam etmiştir: *“Ben milletimizin müzaheret-ı maneviyesine ve Türkiye devletinin azim memurlarının faaliyetlerine güvenerek bu işe başladım. Günü gününe işleri takip etmek ve kuvvetli bir teşkilatla bu işi tedvir edebilmek için mekanizmamızı kurduktan sonra, cenabı hakkın muavenetinden ümit varım. Herkesin aklı yettiği ve elinden geldiği kadar bana yardım etmesini hürmetle karşılarım. Ve memleket evlatlarını bu Türkiye’nin imar mücadelesine davet ediyorum. Ben bu hayırlı işi başarabilmek için geceli gündüzlü çalışmaktan bir an için ferağ olmayacağım. Siz de kanisinizdir ki, bu millet, bütün düşman orduları karşısında hakkı hayatını kurtarmış bir millettir. Bu*

¹⁶⁵ Hâkimiyeti Milliye, 23 Teşrinievvel 1339.

¹⁶⁶ Kemal Arı, *Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri*, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, 2008, ss. 148.

¹⁶⁷ Hâkimiyeti Milliye, 22 Teşrinievvel 1923.; Utku, ss.192.

milletin, istinad ettikten, samimiyet ve hüsnüniyetle çalıştıktan sonra, muzaffer olmama ihtimali yoktur... İmar, İskân, Mübadele vekâletinin vazifesi, iş olan yerin başında derhal bulunup, onu muntazam bir halde işletmek olmalıdır. Onun içindir ki, ben sabit olmaktan ziyade, seyyar olarak bu işin neticeleneceğini görüyorum”¹⁶⁸.

Mustafa Necati Bey, çıkarttığı talimatnamelerle mübadele uygulamasını kolaylaştırmaya çalışmıştır. İaşe Talimatnamesi, Misafirhaneler Talimatnamesi, İskân ve İmar Komisyonlarının Sureti Şekli Vezaiine Ait Talimatname, Muhacirlerin Kabul, İaşe, Sevk ve İskânları hakkında Talimatname, Mübadillerin İskân Edilecekleri Mıntikalardaki Emvali Metrukede Yapılacak Müstacel Tamiratı Cüziyeye Ait Talimatname, Muhasibi Mes’ullerin Vezaiifi Hakkında Tanzim Kılınan Talimatname, Taziven Verilecek Tohumluk, Çift Hayvanatı ve Alatı Ziraiyenin Sureti Tedarik ve Tevziine Mûteallik Talimatnameler çıkartmıştır¹⁶⁹.

Mustafa Necati Bey, vekilliğini yaptığı bu vekâletin, almış olduğu bu zor sorumluluğun altından hakkıyla çıkmak için büyük bir özveriyle çalışmıştır. Tarihsel bir arşivi olmayan bu yeni kurumda 5 buçuk ay görev almış ve bu süre zarfında, dönemin şartlarına rağmen önemli başarılar sağlamıştır. Mustafa Necati Bey, yeni kurulmuş olan Mübadele, İmar ve İskân Vekâletini etkin bir bürokratik kuruma çevirmek istemiştir. Çünkü vekâlet güçlendiğinde ve gücünün zirveye ulaştığı anda hem şehirde hem de taşrada çok yönlü bir güç odağı oluşacaktı. Böylece göçmenlerin iskân alanları, nakilleri, ihtiyaçlarını belirlemede daha organize ve yardımlaşma içerisinde yapma olanağı olacaktır¹⁷⁰.

Mustafa Necati Bey, Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin kuruluşundan kısa bir süre sonra, vekâletin vazifelerinin ve etkinlik alanlarının neler olduğuna dair “8 Kasım 1923’de 363 nolu Mübadele İmar İskân Kanununu” çıkartmıştır¹⁷¹. Yirmi maddeden oluşan bu kanun ile Vekâlet, anavatana gelecek göçmenlerin beslenme, barınma ve yerleşme ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu tutulmuştur. Terkedilmiş bütün gayrı menkul yapılar vekâletin emrine verilmiş, vekâlet “göçmenler ve işgalci kuvvetler tarafından evi-barkı tahrip edilmiş” yardıma ihtiyaç duyanlar için bu

¹⁶⁸ Hâkimiyeti Milliye, 22 Teşrinievvel 1339 (1923).

¹⁶⁹ *İskân Tarihçesi*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932, ss. 17-28.

¹⁷⁰ Bruce Clark, *İki Kere Yabancı*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 221-222.

¹⁷¹ *İskân Tarihçesi*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932.; Canan Emek İnan, “Türkiye’de İskan Siyaseti: İskana Yönelik Örgütsel Yapı Üzerinden Bir İnceleme”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 22, 2014, ss. 82-102.

yapıları kullanma yetkisine sahip olmuştur. Vekâlete, resmi ve askeri araç gereçleri ihtiyaç duyulduğunda kullanma olanağı verilmiştir. Hazineye vekâlete nakit para ve gereken durumlarda 3 milyon lira kadar avans verme yetkisi de verilmiştir¹⁷².

3. 1. 1. 1. İskân Bölgelerinin Tespit Edilmesi ve Göçmenlerin İskânı

İskân, “özellikle hükümetlerce uygulanan doğrultular sonucunda yerinden, yurdundan, barkından edilen bireylerin ve ailelerin yeni yerleşim yerlerine taşınmaları, oralarda konutlandırılıp, çalışma olanaklarına kavuşturulmaları” şeklinde tanımlanmaktadır. Çeşitli sebeplerden ötürü yapılan yer değişimi yani göç hareketlerinin bir neticesi olarak iskân olayı meydana gelmektedir. İskân kısaca en geniş ifadeyle “beşeri bir yerleşmedir”¹⁷³. İskân edilecek kişilerin şehirsal veya tarımsal iskânları için, yeni yerleşim yerleri belirlenmesi gerekmiştir. Bunu belirlerken göz önünde tutulması gereken konuların başında “sağlık, yerbetimi (topografya), yapıbilimsel (morfolojik) ve yerbilimi (jeoloji)” bakımından gerekli incelemeler yapılması gerekmiştir. Mübadele kapsamında gelecek olan göçmenler ise dönemin şartları gereği Rumların daha önce iskân ettikleri yerlere yerleştirilecektir. İskân alanları belirlenirken, göçmenlerin yerleştirilmesi, yeteneklerine uygun ve gidecekleri yerin iklimine uyum sağlayacaklarına dair önlemleri ilke olarak benimsenmişlerdir. 17 Temmuz 1923 tarihinde İcra Vekilleri tarafından belirlenen yerleşim yerleri belirlenmiş ve Mübadele işleriyle uğraşan bir kurum olan Muavenet-i İctimaiyye Müdürü Doktor Muhiddin Celal Bey’in başkanlığında ilk defa bir kurul toplanarak göçmenlerin iskânı için ülkeyi sekiz iskân bölgesine ayırmıştır. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti kurulmadığı için göçmenler geldikleri yerlerin özelliklerine göre zeytinci, tütüncü, bağcı, çiftçi olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre;

“Drama ve Kavala’dan gelen 30.000 tütüncü, Samsun ve çevresine,

Serez’den gelen 20.000 tütüncü, 15.000 çiftçi ve bağcı ile 5.000 Zeytinci, Adana ve çevresine,

Kozana, Grebene, Naslıç ve Kesriye ahalisinden 2.500 tütüncü, 15.000 çiftçi ve bağcı ile 5.000 zeytinci, Malatya ve çevresine,

¹⁷² Düstur, 3.Tertip, C. 5, Ankara, 1948, ss. 165-167.

¹⁷³ Canan Emek İnan, “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, 2016, ss. 10-33.

Kayalar, Karaferye, Vodine, Katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Gevgilinin'in bazı köyleri, Yenice, Vardar ve Karacaabat ahalisinden 3.000 tütüncü, 25.000 çiftçi ve bağcı ile 15.000 zeytinci, Amasya, Tokat ve Sivas'a,

Zeytinci, Drama, Kavala, Selanik ve ahalisinden 4.000 tütüncü, 20.000 çiftçi ve bağcı ile 40.000 zeytinci, Manisa, İzmir, Menteşe, Denizli ve çevresine,

Kesendire, Poliroz, Sarışaban, Avrethisar, Nevrekop ve ahalisinden 20.000 tütüncü, 55.000 çiftçi ve bağcı, 15.000 zeytincinin Çatalca, Tekirdağ, Karaman, Niğde ve çevresine,

Preveze ve Yanya ahalisinden 15.000 zeytinci, 40.000 çiftçi ve bağcı, Antalya ve Silifke çevresine,

Midilli, Girit ve adalar ahalisinden 30.000 çiftçi ve bağcı ile 20.000 Zeytincinin, Ayvalık, Edremit ve Mersin çevresine" yerleştirilmesi planlanmıştır¹⁷⁴. Daha sonra yoğun göç kalabalığı karşısında Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, iskân alanlarıyla ilgili ihtiyaç dâhilinde değişikliğe gitmiş ve iskân bölgeleri on'a çıkartılmıştır¹⁷⁵. Merkezdeki ve taşradaki teşkilatlandırma gerçekleştirilmiş, göçmenlerin yerleştirilecek bölgelerin sosyal, ekonomi durumları incelenerek bir plan çerçevesi çizilmiş ve buna göre ülkede 10 iskân mıntıka bölgesi belirlenmiştir. Belirlenen iskân mıntıka bölgeleri şunlardır:

"1.Samsun Mıntıka Alanı: Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Trabzon, Amasya, Çorum, Tokat.

2.Trakya Mıntıka Alanı: Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale.

3.Mıntıka Alanı: Balıkesir.

4.Mıntıka Alanı: İzmir.

5.Bursa Mıntıka Alanı: Hüdavendigâr vilayeti.

6.İstanbul Mıntıka Alanı: İstanbul, Çatalca, Zonguldak Vilayetleri.

¹⁷⁴ İskân Tarihçesi, ss. 18.

¹⁷⁵ Murat Aksoy, *Taşfiye Talepnamelerine Göre Kastamonu'ya İskan Edilen Mübadiller*, (Yüksek Lisans), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Kastamonu, 2018, ss. 40-41.

7.İzmit Mıntıka Alanı: İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya Vilayetleri.

8.Antalya Mıntıka Alanı: Antalya, Isparta, Burdur vilayetleri.

9.Mıntıka Alanı: Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir.

10.Adana Mıntıka Alanı: Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Cebel-i Bereket, Ayntab, Maraş vilayetleri”¹⁷⁶.

Mustafa Necati Bey, terkedilmiş malların korunması için bekçilik kurumuna önem verildiklerini ve bundan ötürü iskân mıntıkalarında bekçileri bulundurduklarını belirtmiştir¹⁷⁷. 9 Aralık 1923 tarihinde vekâlet “*Misafîrhane, İaşe, İmar ve İskân Komisyonlarının Teşkili ve Vazifelerine Ait Talimatname*” hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu talimatname ile gelen muhacirlerin hangi limanlara çıkartılacağı, kimlik ve sağlık kontrollerinin nasıl yapılacağı, beslenme ve tedavilerinin nasıl yapılacağı, muhacirler için belirlenmiş evlerin nasıl tamir edileceği, yerleştirilen muhacirlerin üretici konuma getirilmeleri için kendilerine verilecek zeytinlik, çift hayvanları, bağ, tohumluk ve ziraat aletleri hakkında vekâlete bilgi verilmesi gerektiğini açıklanmıştır¹⁷⁸. Mustafa Necati Bey, kısıtlı imkânlar dâhilinde Türkiye’ye getirilen göçmenlere yardım etmiş ve ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Çeşitli ülkelerin yasa ve uygulamalarını detaylı bir şekilde incelemiş ve tamimler çıkartmıştır. Bu doğrultuda bir tamim hazırlamıştır. Tamimin içeriğinde, muhacirlerin barınma, beslenme ve sağlık sorunlarına çözüm yolları hakkında bilgiler yer almıştır. Mustafa Necati Bey, Türkiye’ye gelen Muhacirlerin ana gereksinimlerini karşılayıp, geldikleri yabancı ülkede edinmiş oldukları bilgilerden faydalanarak, ülke üretimine katkıda bulunmalarını sağlamak düşüncesindeydi. Bu düşünceden ötürü, hazırlıkları yakından takip etmiş, çok dikkatlice ve özenle çalışmıştır¹⁷⁹.

¹⁷⁶ Arı, ss. 52-55.; TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. III, ss. 184.

¹⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. VI, ss. 1047-1049.

¹⁷⁸ İskan Tarihçesi, s. 21-23.; TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 7, ss. 1041.

¹⁷⁹ Osman Akandere, “Yunanistan’dan Mübadele ile Türkiye’ye Gelen Göçmenlere Yönelik Gazetelerde Yer Alan Duygusal Mesajlar”, *Geçmişten Günümüze Göç II*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2017, ss .1205-1226.; Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 97-99.

3. 1. 1. 2. Göçmenlerin Nakilleri

Göçmenlerin Türkiye'ye getirilmesi konusunda ilk olarak Yunanistan'ın kıyı kesimlerinden ve zor durumda olan kişilerden başlanması uygun görülmüştür. Çünkü mübadele başlamadan önce, Türkiye'de bulunan Rumların çoğu Yunanistan'a gitmiş ve oradan henüz ayrılmamış olan Türklerin evlerine yerleştirilmişlerdi. Rumların baskılarına dayanamayan Türkler limanlara doğru gitmişlerdi. Dolayısıyla tahriklerin yoğun olduğu bu yerlerde bulunan halkın getirilmesine öncelik verilmiştir. Diğer taraftan göçmenleri taşıyacak araçların belirlenmesi gerekiyordu. Hükümet demiryolları aracılığıyla taşıma işini yapmayı planlamıştır fakat göçmenlerin çoğunun liman merkezlerinde toplanmaları üzerine göçmenleri deniz yoluyla anayurda taşımak zorunda kalmışlardır¹⁸⁰.

Göçmenleri Türkiye'ye getirmek için milli vapur şirketlerinin yetisi yetersizdi ve Sevkiyat Müdüriyeti, tüm milli-yabancı vapur şirketleri arasında ihale açmıştır. Açılan ihaleye “*Türk, İtalyan, Yunan ve Ermeni*” vapurları katılmıştır. İhale sonucunda, göçmenleri taşımaya görevini İtalyan “*Lloyd Triestino*” adında yabancı bir denizcilik şirketi kazanmıştır. Fakat Mustafa Necati Bey, böylesine milli duygularla algılanan bir konuda yabancı vapurların tercih edilmesini onur kırıcı olarak görmüştür. Göçmenleri, yabancı vapurlarla değil, milli vapurlarla getirmeyi istemiştir. Mustafa Necati Bey, göçmenleri taşırken, memleketin sermayesinin dışarıya gitmesini de engellemek istemiştir. Bunun için de göçmen nakliyatı için “*seyr-ü sefain idaresi ve milli şirketlerle*” çalışmak istediğini TBMM'ye iletmiştir¹⁸¹. Meclis'te yapmış olduğu konuşmada bu konuyla ilgili şunları söylemiştir: “*Efendim, Seyr-ü sefain İdaresine 600 bin lira verilmek için teklifatta bulunmuştuk. Bu, Muvazenei Maliye Encümenince kabul edildi. Bugün bunun müstacelen müzakere edilmesini rica edeceğim. Efendim arz edeyim: Seyr-ü sefain İdaresi vapur olmak mecburiyetinde bulunuyor. Mevcut parasına ilaveten gelecek kardeşlerimize sarf olunmak üzere verilen paradan 250 bin lirayı bendeniz vekâlet bütçesinden Seyr-ü sefain İdaresine verdim. 600 bin lira ile vapur almak mecburiyetindedirler. Çünkü sevkiyat ve nakliyat başladığı için müstaceldir ve bunu*

¹⁸⁰ İbrahim Erdal, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss. 133.

¹⁸¹ İsmail Çataklı, “Yunanistan Mübadillerinin Yeni Türkiye'nin İktisadi Hayatına Etkileri (1923-1929)”, *Türk İdare Dergisi*, S. 488, 2019, ss. 175-201.

Seyr-ü sefain İdaresiyle milli şirketlerle yapmak istiyoruz. Onun için bu kanun bugün müzakeresiyle derhal vapur almak hususunun teminini rica ederim”¹⁸². Türkiye’ye gelecek olan göçmenlerin Türk vapur şirketleriyle nakillerine dair istek kabul edilmiş ve bunun için 600.000 lira Seyr-ü Sefain İdaresine yatırılmıştır¹⁸³. Göçmenleri taşıyacak Türk vapurculara, yeni vapur almaları için 50 bin lira öndün (avans) verilmiştir¹⁸⁴.

Mustafa Necati Bey, Rumeli’den Türkiye’ye gelecek olan Türklerin, kendi bayrağımızın dalgalandığı Türk vapurlarıyla geldikleri takdirde vapur sahiplerinin, kendilerine çok iyi davranacaklarını ve daha güvenli bir şekilde Türkiye’ye giriş yapacaklarını ifade etmiştir. Daha önemlisi ise ulusal ekonomimiz gelişim gösterecek ve sahillerde şanlı bayrağımızın gölgesi altında vapurlar görülecektir¹⁸⁵. Mustafa Necati Bey, Mübadele, İmar ve İskân işlerinin ülkenin hayati meselesi olduğunu ifade etmiş ve göçmenlerin nakilleriyle ilgili şunları dile getirmiştir: “*Nakliyatı doğrudan vapurlarımızla yapmaya başladık. Milli vapurlarımızın sahipleri asgari fiyatla taşıma yapacak, çocuklardan ücret almayacak %15 indirim yapacak, yardıma muhtaçları ücretsiz taşıyacaklardır. Ayrıca Hilal-i Ahmer memurlarıyla Vekâlet memurlarından da ücret almayacaktır. Muhacir kardeşlerimiz kendi bayrağımız altında kendi vapurlarımızda gelirken, Müslüman ve Türk vapur sahipleri de kendilerine azami kolaylık göstereceklerdir. Bugün vekâlette 17 kadar Türk vapuru mevcuttur*”. Göçmenlerin nakliye işi, 1923 Kasım’ında başlamıştır. Vekâletin kiraladığı Türk vapurlarıyla göçmenler ücretsiz taşınacaktır. Taşıma yapacak Türk vapurların adları şunlardır: “*Kızzade, Milas, Temah, Bozkurt, Türkiye, Arslan, İnönü, Kartal, Cumhuriyet, Amid, Rumeli, Tanis, Mahmudiye, Trabzon, Canik, Dumlupınar, Sürat, Giresun, Altay, Bahricedit, Altay, Sulh, Ümit, Karabiga, Teşvikiye, Bandırma, Gülcemal Akdeniz*”¹⁸⁶. Anavatana göçmen getiren yabancı bandıralı gemiler ise şunlardır: “*Maryano, Pirenista, General Andon, Arşipogolos, Jenatu, Krason, Klora,*

¹⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 4, ss. 15.

¹⁸³ Ercan Çelebi, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti (Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, Doktora Tezi, 2005, Samsun, ss. 102.

¹⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1.8-50-15

¹⁸⁵ Mesut Çapa, “Cumhuriyetin İlk Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları, Ankara, 1991, ss. 58-70.

¹⁸⁶ Ümmügülüm Candegir, “Lozan Ahali Mübadelesi: Konya Örneği”, *Geçmişten Günümüze Göçler*, (edt:Alaattin Aköz, vd), Cilt II, Konya Ticaret Odası, Konya, 2019, ss. 175-191.; Hakimiyeti Milliye, 29-30 Kanun-i Sani 1924.

Dafenman, Rodanya, Rodina Adriya, Corc, Teytis, Jan, Veladimpo, Prezya”¹⁸⁷. Cumhuriyet gazetesinin “Muhacir Taşıyan Vapurlar Nerede” başlıklı yazısında “Akdeniz Vapuru, Kavala’dan aldığı muhacirleri hamilen Samsun’a muvasalat etmiştir. Giresun vapuru 26 Mayıs’ta muhacirlerini hamilen Kavak Tahaffuzhanesinden Giresun’a hareket etmiştir. Sakarya Vapuru, Tekfur Dağı’ndan Kavala ’ya muhacir almak üzere hareket etmiştir. İnönü Vapuru Selanik’te muhacir almaktadır. Teşvikiye Vapuru Çeşme’de muhacir tahliyesini ikmal etmiştir. Ankara Vapuru dün akşam muhacir almak üzere Kavala ’ya hareket etmiştir. Sulh Vapuru 28 Mayıs’ta Kavala’dan aldığı muhacirini Bandırma’ya çıkarmak üzere Çanakkale’den geçmiştir. Türkiye Vapuru Resmo’dan muhacir almakla meşguldür. Sür ’at Vapuru Selanik’te Mersin’e götürmek için muhacir almaktadır. Trabzon Vapuru muhacir almak üzere Tekfur Dağı’ndan Kavala ’ya hareket etmiştir. Dumlupınar Vapuru Selanik’te, Rıza Vapuru Kavala ’da muhacirin almakla meşguldür. Yeni İstanbul Vapuru 25 Mayıs’ta Kövivek Kuyu’dan muhacir almak üzere Kavala’ ya hareket etmiştir”¹⁸⁸ şeklindeki ifadeleriyle vapurların adları, göçmenleri aldıkları ve götördükleri yerler hakkında bilgi vermiştir. Taşımayı yapacak olan vapurlara taşımanın nasıl yapılacağına dair bir yönetmenlik hazırlanmıştır. Yönetmeliğin bazı maddeleri şunlardır:

“Taşıma ücretini göçmen kendisi verecek, ancak parasını ödeyemeyenlerin taşıma ücretini devlet karşılayacak.

İnsanların dışında hayvan ve eşya için ayrı ücret tarifi uygulanacak.

Taşıma sırasında vapurda göçmenlerin dinlenmesi için gerekli şartlar hazırlanacak.

Vapurlarda tatlı su depoları bulunacak.

Elde edilecek gelirin % 20 si Hila-i Ahmer’e bağışlanacak.

¹⁸⁷ Arı, ss.151.

¹⁸⁸ Cumhuriyet, 28 Mayıs 1924.

8 yaşına kadar olan çocuklardan ve 100 kiloya kadar olan eşyalar için nakliye ücreti alınmayacak”¹⁸⁹.

Gerekli anlaşmalar sağlandıktan sonra Türkiye’ye getirilecek göçmenler Selanik, Kavala, Kandiye ve Resmo limanlarından alınmış; İstanbul, Samsun, İzmir, Mersin ve Antalya limanlarına taşınmıştır. Vekâlet ilk olarak Midillideki 7 bin Türk göçmenlerini iskân etmekle işe başlamıştır. İlk göçlerin Midilliden başlamasının sebebi, yerli Rumların giderek Türkler üzerindeki şiddetli baskılarını artırmaları idi. Göçmenler, hem Türk hem de Yunanlılar tarafından soyguna uğruyorlardı, zorla darp edilerek malları alınıyordu¹⁹⁰. Türkiye’ye gelen göçmenler, onlar için hazırlanmış olan karantinalarda sağlık muayenesinden geçirildikten sonra, kendileri için hazırlanmış misafirhanelere yerleştiriliyordu. Misafirhanelerde ekmek, sıcak yemek, çay veriliyordu. Göçmenler, misafirhanelerde üç gün dinlendikten sonra, daha önceden belirlenmiş ve hazırlanmış yerleşme yerlerine gönderilmiştir. Göçmenlerin gittikleri yerleşim yerlerinde üretici hale geçebilmeleri için çeşitli alet, edevat ayarlanmış ve dağıtımı için o bölgenin mıntika müdürlüklerine talimatnameler gönderilmiştir. Ziraat Bankası aracılığıyla bölge muhasibi mesullerinin emrine 200.000 lira geçmiştir¹⁹¹.

Mustafa Necati Bey, basına Türkiye’ye gelen göçmenlerle ilgili genel bilgiler vermiştir: Selanik, Kavala ve Girit’ten anavatana gelen göçmen sayısının 29.096 olduğunu, 827 kişinin ise mübadeleye dâhil olmadıkları halde geldiklerini ve toplamda 29.923 göçmenin geldiğini ifade etmiştir. Bunlardan 1077’si Samsun’a, 6619’u Trakya’ya, 1952’si Karesi’ye, 7363’ü İzmir’e, 5478’i Bursa’ya, 2245’i İstanbul’a, 3321’i İzmit’e, 2435’i Konya’ya, 343’ü Sivas’a, 126’sı Kastamonu’ya yerleştirilmiştir. Mübadeleye dâhil olmayan fakat sığınmacı olarak gelen 2069 göçmen de iskân edilmiştir. Diğer aylarda nakledilenlerle beraber toplam 60.318 kişi olmuştur. Türkiye’ye gelen göçmenler, titiz bir hazırlık ve çalışma sonucunda getirilmeye çalışılmış, misafirhanelerde ağırlanıp gerekli yiyecek içecek ihtiyaçları karşılanmış, hastalara ve hamilelere özel kamaralar verilmiştir. Yerleşim

¹⁸⁹ <http://www.lozanmubadilleri.org.tr/arastirma/mubadele-gocmenleri-gungor-mazlum/>, E.T.:15.03.2020.

¹⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 9, ss. 70.; Hikmet Öksüz, *Batı Trakya Türkleri (Makaleler)*, Karam Yayıncılık, Çorum, 2006, ss. 40.

¹⁹¹ Selahattin Önder, *Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Eskişehir, 1990, ss.177-178.

bölgelerinde 22804 göçmen barındırılmış ve onlara gerekli tarım ve zirai aletler verilerek üretici duruma getirilmeye çalışılmıştır. Bunun için gerekli talimatlar verilmiş, gıda olarak 6 bin kilo mısır, 1500 kg. arpa, 1100 kg. kuşyemi; Kırklareli ilinden 89240 kg. mısır, 19190 kg. arpa, 670mkg. Darı, 4770 kg. burçak; Edirne ilinden 1935 kg. arpa, 16550 kg. mısır; Gelibolu'dan 100.000 kg. arpa, 36.609 kg. mısır Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından satın alınmıştır. Gelen göçmenlerin 33373 koyun ve keçi, 9456 büyük baş hayvan getirdikleri, 2500 küçükbaş hayvanın ise yolda olduğu söylemiştir¹⁹². Kış mevsiminin de gelmesiyle göçmenleri taşımak daha da zorlaşmıştır. Mustafa Necati Bey, göçmenlerin iskânında ve sorunlarına çözüm için çeşitli kuruluşlardan yardım talebinde bulunmuştur. Bu kuruluşlardan biri Hilal-i Ahmer Cemiyeti idi. Mustafa Necati, 24 Nisan 1923 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyetine bir telgraf yollayarak, yardım istemiştir. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti arasında 6 Mart 1924 tarihinde bir "İtilafname" imzalanmıştır¹⁹³.

Yaşanılan bu zorlu sürece rağmen göçmenlerin Türkiye'ye gelmesi heyecanla karşılanmıştır. Ahenk gazetesi bu hadiseyi "*Artık geliyorlar. Kurtularak, kurtarılarak geliyorlar. Her şeylerini, henüz babalarının, henüz toprağa kaybolmayan şehitlerinin kanlı cesetlerini terk ederek geliyorlar. Onları, hürmetle, muhabbetle, şefkatle karşılayalım. Bağrımıza basalım. Çok acı görmüş ruhlarına teselli olalım. Zalim ve den'i düşmanın kahırlarıyla harap olanların ruhlarına teselli olmak en büyük saadettir. Gelenler din, ırk kardeşlerimizdir*" diyerek gelen göçmenleri sevgiyle kucaklamak gerektiğini ve yaralı olan ruhlarına merhem olmak gerektiğini, dile getirmiştir¹⁹⁴.

3. 1. 1. 3. Göçmenlerin İaşe ve Barınma Sorunları

Türkiye'ye gelen göçmenler, terk etmek zorunda kaldıkları yerlerde işini, malını, mülkünü geride bırakıp gelmişlerdir. Gelenlerin çalışmaya ve üretmeye başlamaları gerekiyordu. Bunun için de ilk iş olarak göçmenlerin iaşe ve barınma sorunlarına çözüm bulunması gerekmiştir.

¹⁹² Önder, ss. 75-178.; Eski, ss. 87-89.; Öksüz, ss. 62.

¹⁹³ *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, Ankara.; Vatan, 9 Teşrinisani 1339 (1924).

¹⁹⁴ Ahenk, 28 Teşrin-i Sani 1923.

25 Kasım 1923 tarihinde “İaşe Talimatnamesi” kabul edilmiş ve talimatnameye göre, karantina yerlerine, misafirhanelere, yerleşme yerlerine gelen göçmenlerin beslenme iaşelerini verme süreleri, cinsi ve miktarları belirlenmiştir. Göçmenlerin geçici olarak barınmaları için 28 Kasım 1923 tarihinde “*Misafirhaneler Talimatnamesi*” kabul edilmiştir. Talimatnameye göre; bir misafirhane görevlisi, bir kâtip, bir ambar görevlisi, Hilal-i Ahmer teşkilatının içinden bir doktor, yemek görevlisi ve Sıhhiye görevlisi bulunacağı belirtilmiştir. Türkiye’ye gelen göçmenler ilk olarak bu misafirhanelere yerleştirilmiş ve sonradan iskân edilecekleri bölgelere götürülmüştür¹⁹⁵.

Göçmenlere tahaffuzhanelerde içecek ve yiyecek verilmiştir. Misafirhanelerin aydınlatılması için 30 gr gaz ve ısıtılması içinde 1 kg. odun verilmiştir. Göçmenlere yerleşim mntıklarında iki aya kadar ekmek, un verilecek, emzikli kadınlara bir kutu şekerli süt verilecektir. Sağlık durumu iyi olmayanların iaşe durumlarını doktorlar belirlemiştir. İaşenin miktarı ise sadece ekmek verildiğinde büyüklere 900 gr, küçük çocuklara ise 450 gr; yemekli ve içecekli verildiğinde büyüklerde ekmeğin gramı 500, küçüklerde ise 250 gr’dır. Göçmenlerin yerleştikleri bölgelerde iki ay içerisinde üretici konuma gelecekleri düşünülmüştür. Ancak bu kısa süre zarfında göçmenlerin, geçimlerini sağlayabilecek bir iş bulmaları zor olduğu için Vekâlet, iki aylık zaman süresinin çiftçilerin hasatlarını toplayıncaya kadar uzatılmasını ve yardıma ihtiyacı olan göçmenlere iaşe yardımı yapılmasını istemiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda iki aylık iaşe sonrası için yapılacak olan masrafların karşılanması için çiftçi gurubunda olanlardan ilk hasatta, esnaf grubunda olanlardan da 6 ay içerisinde tahsil alınması kararı alınmıştır¹⁹⁶.

Vekâletin 1925 yılındaki bütçesi tartışılırken, Mustafa Necati Bey görüşlerini dile getirmiş ve daha çok vekâletin vekilliğini yaptığı dönemin icraatlarından bahsetmiştir. Göçmenleri iskân etmek için terk edilmiş olan yaklaşık 5 bin yapının tamir edildiğini, Samsun’da 15, Antalya ve Adana’da 1 tane olmak üzere farklı yerlerde de toplam 27 köy yapacaklarını söylemiştir. Bu vekâlet ile ilgili tarihi bir arşiv ve planlama olmadığı için kısa süre içerisinde 50-60 kadar talimatname

¹⁹⁵ İskân Tarihçesi, ss. 17-19.

¹⁹⁶ Aksoy, ss. 46-48., Hakimiyeti Milliye, 1 Şubat 1924.; İbrahim Erdal, “Nüfus Değişiminde Mübadillerin Uyum Süreci ve Sosyo-Ekonomik Değişimdeki Roller”, *International Congress of Asian and North African Studies*, 2007, Ankara, ss. 1263-1278.

hazırlamak zorunda kaldıklarını, bazı yerlerde boş kalmış evlere, ihtiyacı olmadığı halde bazı kişiler tarafından zorla el konulduğunu ve vekâletin gereksiz işgal olaylarına karşı gayret sarf ettiğini, yapılan hazırlıkların yetersiz olması ve kış şartlarının başlamasıyla mübadele işini zor şartlar altında en iyi şekilde yürütmeye çalıştıklarını dile getirmiş. Bu zor şartlar altında kurulan bu vekâleti yürütmeye çalıştığını ve buna rağmen eleştirilere maruz kaldığını söylemiştir. Eleştirenlerin başında Rıza Nur, Ferudun Fikri ve Halit Beyler gelmiştir¹⁹⁷. Nüfus antlaşmasında “Müslüman” ibaresi kullanmış ve bu ibareyle Yunanistan’daki Türkler kastedilmiştir. Rıza Nur, meclis konuşmasında “Müslüman” ismi altında Arnavutların da Türkiye’ye geldiğini belirtmiş ve bu konuda şiddetli eleştirileri olmuştur. Bu eleştirileri Mustafa Necati Bey şöyle cevaplamıştır: “...Sonra efendiler bir nokta daha geliyor, hiç Türk yokmuş gibi, bir takım Arnavut getirilmiş, konmuştur. Bunun sebebi ne idi. Ben Türk’ü ve Türkçülüğün ilk mektep hayatı yaşadığım anlarda öğrenmiş bir arkadaşınızım. O günden beri de milletim için bir emel ve mevvat düşünmemiş bir adamım. Fakat efendiler, biz, Türk getirmemişiz de Arnavut getirmişiz. Bir insanın böyle kastı olur mu? Arnavut nereden gelir? İstanbul civarına yerleşen Yanyalıları demektir. Yanyalıları Arnavut olarak kabul etmedik ve etmiyoruz. Binaenaleyh Arnavut’u nereden getirmişiz? Bunu lütfen söylesinler? Güya Hükümet erkânı işini, gücünü bırakmış da Türk yerine Arnavut getirmiş: şimdi burada bilhassa benim şahsıma hitap ederek dediler ki, biliyorsunuz geçen sene genç vekil ne tatlı vaatler yaptı. Acaba o tatlı vaatlerden bir tanesini takip etmiş midir? Bol vaatler yapmışım. Ben hepinizi kandırmışım ve o kabiliyette hepiniz bana kanmışsınız ve nihayet bunların bir tanesi de olmamış. Bu gelen adamlar nereden geldi efendim, kim getirdi?”. Konuşmasına devam eden Mustafa Necati Bey, vatanın tehlikeli yerlerine kendisini yolladıklarında hiçbir sorumluluk düşünmeden gittiğini, Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulduğunda ve 500 bin muhacirin iskân hadisesi ortaya çıktığında herkesin telaşa kapıldığını, vekâlet kurulduğu halde bu soruna köklü bir çözüm bulunamayacağına dair yaygın görüş hâkimken, kendisine “Necati sen bu işi yapacaksın” dendiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda düzeni bozulan ve değişen göçmenleri memnun etmenin çok zor olduğunu, sadece göç deyip geçilmemesi gerektiğini, göçün beraberinden birçok dert ve sorun getirdiğini, iskân

¹⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 7, ss. 1040-143.

edilenlere yemeğin ve harçlığın her gün verilmek zorunda olunduğunu söylemiştir. Devamında ev ve geçimi için çiftini verirsin fakat beğenmezler, sizin yerleştirdiğiniz yerden kaçıp, kendi istediği yere yerleşmeye kalkarlar, verdiklerinizi, geldikleri yerlerle kıyaslarlar, her biriyle uğraşmak zorunda kalırsın diyerek eleştirirken insafsızca eleştirmemeleri gerektiğini ve vekâlete başkanlık yaptığı süre zarfında hiçbir suiistimal yapılmadığını dile getirmiştir¹⁹⁸.

Göçmenler Türkiye'ye göç ettiklerinde, yerleştirildikleri yerler ile geldikleri memlekette uğraştıkları alanlar farklı olunca sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Çünkü geldiği yerde çiftçilik yapan bir aile şehre yerleştirilmiş, zeytincilikle uğraşan bir aile ise zeytinlik olmayan bir yere yerleştirilmiştir. Türkiye'ye gelen göçmenler, kendi kültürlerine yakın bölgelere yerleştirilmedikleri için tarım yapmamışlardır, bu da üretim kaybına sebep olmuştur. Bu durum plan, program dâhilinde düzenli bir iskân politikasının uygulanmadığını göstermiştir. Bütün zor şartlara rağmen yaklaşık olarak 150 bin göçmenin Türkiye'ye getirilmesi kolay olmamıştır. Kısıtlı imkânlar dâhilinde Mustafa Necati Bey ve bakanlık görevlileri büyük bir özveriyle çalışmışlardır. Genel olarak hem Türkiye'den giden göçmenler, hem de Yunanistan'dan gelen göçmenler çok acı çekmişlerdir. Gittikleri yerlerde adaptasyon sorunu yaşamışlardır. Göçmenler kadar, mübadele ve iskân işleriyle uğraşan memurlar da acı çekmiştir. En fazla acı çeken, göçmenlerin kederleriyle yakından ilgilenen, göçmenlerin rahatı, huzuru, güvenliği için geceli gündüzlü çalışan, naif, merhametli ve hassas ruha sahip olan vekâletin başkanı Mustafa Necati Bey idi¹⁹⁹.

Mustafa Necati Bey, Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinde 5 buçuk ay görevde kalmış ve 6 Mart 1924 tarihinde vekâlet görevinden ayrılmıştır. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletindeki görevini 7 Mart 1924 tarihinde Celal Bayar'a devretmiştir. Celal Bayar'ın 6 Temmuz 1924 tarihinde vekâletin başkanlığından istifa etmesinden sonra 17 Temmuz 1924 tarihinde Bursa Mebusu Refet Bey vekâletin başkanlığına getirilmiştir. Vekâlet, 11 Aralık 1924 tarihinde kaldırılmış ve Dâhiliye Vekâletine bağlanmıştır²⁰⁰.

¹⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, Cilt 7.

¹⁹⁹ Utku, ss. 200.

²⁰⁰ Yücel Atila Şehirli, "Türkiye'ye Cumhuriyet Döneminde Yapılan Göçler", *Göç ve Kültür Sempozyumu*, Kibatek Yayınları, Ankara, 2016, ss. 337-364.

3. 1. 1. 4. Göçmenlere Yapılan Yardımlar

Mübadele İmar ve İskân Vekâleti, göçmenlerin Türkiye'ye getirilmesi sırasında ve sonrasında göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda çeşitli yardımlar yapmıştır. Türkiye'ye gelen göçmenlerden tarımla uğraşanlara kendilerine yetebilme ve üretici konuma gelmeleri için çeşitli tarımsal aletler, çift hayvan, tohumluk, bağ, zeytinlik, meyve ağaçları verilmiştir. Çiftçi göçmenlerin tarım alanlarını sürmeleri için pulluk satın almalarına yardımcı olunmuş ve satın almışlardır. Sanatkâr göçmenlere ise mağaza, dükkân, imalathane gibi yerler için sermaye desteği yapılmıştır. Göçmenler, yardım çerçevesinde vergilerden muaf tutulmuş ve kendilerine kredi desteği verilmiştir²⁰¹.

Göçmenlere yapılan yardımların başında Hilal-i Ahmer Cemiyetinin ve TBMM'nin yapmış olduğu yardımlar gelmiştir.

3. 1. 1. 4. 1. Hilal-i Ahmer Yardımları

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Cumhuriyet yönetiminin, Osmanlı Devletinden devraldığı önemli kurumlardan biridir ve cemiyete ihtiyaç duyulduğu zaman, her konuda yardım çalışmalarını yapmıştır. Cemiyetin, Birinci Cihan Harbi yılları ve akabinde o yılları takip eden Milli Mücadele dönemlerinde önemli desteği, yararı olmuştur. Cemiyet'in tecrübelerinden Mübadelenin uygulanılmasında da yararlanılmak istenmiştir. Yoğun göç kalabalığı için düzenli bir iskân politikası yürütmek için Mübadele İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur. Fakat Vekâlet ekonomik olarak yetersiz olması ve yeterli memura sahip olmamasından dolayı, Hilal-i Ahmer Cemiyetiyle işbirliği yoluna gitmiştir. Vekâlet ve Cemiyetin ortak yapmış oldukları toplantıda, işbirliği içerisinde hareket etme kararı alınmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti yetkilileri, mübadele konusunda nasıl bir yol, yöntem izleyeceklerini, yapabilecekleri yardımları tespit etmek ve bu çalışmalarını nasıl yapmaları gerektiğini programlamışlardır. Buna göre:

“1.Yunanistan'daki ihraç kapılarının her birinde her türlü donanımı olan sıhhi ekipler beklemelidir.

²⁰¹ BCA, 30-18-1-1.12-58-11.214-17.; *İskan Tarihçesi*, ss.77-78.

2.Gemilerde olan hastaların tedavi ve beslenmeleri, Hilal-i Ahmer'in Sıhhiye ekipleri tarafından sağlanacaktır.

3.İskelelerde tıbbi gereksinimi olan onar yataklı dispanserler mevcut olacaktır. Muhacirlerin içinde fakir ya da muhtaç-ı muavenet olan varsa, bunlara çamaşır, fanila, çorap, ayakkabı verilecektir.

4.İskelelerden iskân edilmeye götürülecek olan zayıf, yaşlı, malul, kadın ve çocukların sevkleri, İngilizlerden satın alınan kamyonlar ile sağlanacaktır.

5.Hükümetçe gösterilen iskân yerlerinde, İngilizlerden alınan çeşitli büyüklükte olan çadırlardan ve barakalardan istifade edilecektir.

6.İngilizlerden alınan ve Çanakkale'de olan bu barakalar istifade etmesi için hükümete bırakılmıştır.”²⁰². Cemiyet belirlediği plan ve program çerçevesinde, belirlenen liman ve yerleşim alanlarına sağlık heyetlerini göndermiştir.

Vekâletin başında bulunan Mustafa Necati Bey, mübadele işlerinin getireceği yükümlülüğü azda olsa hafifletmek ve bu zorlu süreçte vekâlete yardımcı olmaları için 24 Kasım 1923 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyetine telgraf göndermiştir. Mustafa Necati Bey, telgrafında şunları demiştir:

“Muhacirlerimiz gelmeye başladı. Bu aziz, aynı zamanda mazlum misafirlerimizi hiçbir sıkıntı çektirmeden, hatta izzet ve ikram suretiyle memleketimizin harim-i şefkatinde yerleştirmek ve beslemek vecibe-i milliye ve şiar-ı insaniyettir. O muazzam ve mukaddes işi başarabilmek için Hilal-i Ahmer heyetlerinin azami faaliyete girmeleri lazımdır. Binaenaleyh:

1.Vilayetiniz dâhilindeki Hilal-i Ahmer şubasına cem-i iane hususunda peyrev olmanızı ve geceli gündüzlü Hüda-pesendane mesai ile emr-i hayrın husulüne vakf-ı vücud etmenizi rica ederim.

2.İanatın tamamen ma-vuzia-lehine sarfını temin için her bir sarfiyat mutlaka Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisinin emir ve tensibiyle yapılmalıdır.

3.Müsmir icraatınız netayicine muntazırım.

²⁰² Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, Ankara, 2001, ss. 19.

Mübadele tarikiyle Yunanistan'dan gelen muhacirinin terfihi için celb ve cem edilecek iane hususunda sarf edilecek faaliyete dair vilayat ve muntika müdürlerine yazılan telgrafname sureti balaya nakl edildi. Yunanistan'dan gelen, memleketimizin aguş-ı hayatına atılan dindaşlarımızın muhtaç oldukları derecede tam manasıyla terfih ve ikdar etmek müşkül olduğunu tabii takdir buyuruyorsunuz. Bu itibarla efrad-ı milletin hamiyet ve fedakârlığına müracaat ve her türlü müessesat-ı milliyeden ve bilhassa Hilal-i Ahmer müessesesinden istifade etmek zaruridir. Gelmekte olan kardeşlerimizin terfihine medar olmak üzere memurin-i mülkiye ile teşrik-i mesai ederek iane celb ve cemi hususunda azami derecede sarf-ı gayret ve mesai eylemeleri lüzumunun bilumum Hilal-i Ahmer şubasına tebliğiyle cem edilen ianelerin yekun-ı umumi ve nevi miktarından Vekâlete her hafta muntazaman malumat verilmesini bilhassa rica ederim efendim.”²⁰³. 5 Mart 1924 tarihinde Ankara’da Vekâlet ile Cemiyet ikinci çalışma programını belirlemek üzere toplanmışlardır. Yapılan görüşmeler neticesinde bir itilafname yapılmıştır. Bu itilafnamede, belirtilenler şöyledir: “Gelen muhacirlerin sağlıklarının genel olarak daha kapsamlı incelenmesi ve bunların te’min-i tenviri için Samsun, Trakya, İzmir, Anada, Konya, İzmit muntika müdüriyetleri merkezlerinde, Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi tarafından birer temsilci bulundurulacaktır. Bu temsilcinin görevi, bu muntikalarda bulunan Hilal-ı Ahmer şubelerinin muhacirlere yapacağı azami muavenet ve yardımı sağlamaktır. Ayrıca muhacirler için toplanan ianatu muntika müdürleri ile istişarede bulunarak veya vekâletten verilecek esasat dairesinde bunları iyi işlerde kullanmak için sorumludur.

Muhacirler namına toplanan bu ianatlar, sayılan illerden başka olarak Ankara dâhil edilerek, buraya iskân edilmiş ya da edilecek muhacirlerin ihtiyaçları için kullanılacaktır. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti’nce 1 Mart 340 tarihinden 30 Haziran 1340 akşamın kadar, bu vilayetlerin hâsılatından 40.000 lira Merkez-i Umumi’nin yetkisine verilecektir. Diğer memur gönderilemeyen 37 il ise, Hilal-ı Ahmer Merkez-i Umumiyesi’ne ianatu toplayarak, gönderecektir. Bunlar da muhacirlerin ihtiyaçları için sarf olunacaktır. Muhacirin eşyası (muhtac-ı muavenet), hastagan, zuafa ve ihtiyarlar, çocuğunu emziren anneler, 12 yaşından

²⁰³ Akgün-Uluğtekin, ss.16.; İbrahim Erdal, “Türk Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardım Faaliyetleri”, *Tarih Araştırma Dergileri*, C. 25, S. 40, 2006, ss. 203-214.

küçük çocuklar, Hilal-ı Ahmere ve Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'ne aid eşya, erzak ve levazımat kamyon ve kamyonetlerle nakl olunacaktır.

15.000 battaniye, 10.000 muhtelif yelek, 10.000 ceket, 7.000 pantolon, 10.000 don, 10.000 gömlek, 15.000 çorap, 5.000 fanila, 5.000 karavana, kova, 1000 çarık, 7000 konik çadır, 6 adet iki direkli çadır ve 120 büyük sandık, 360 kilo ve küçük sandıklar içinde 4320 tuvalet sabunu, 1.000 kilo adi sabun, 10.000 kutu kibrit, 300 kilo kakao, 132 kutu süt muhacirinin ihtiyacına verilecektir”²⁰⁴. Böylece Türkiye’ye gelecek olan göçmenlerle yakından ilgilenmek ve iletişimlerini sağlamak için altı iskân bölge merkezlerine Hilal-i Ahmet Cemiyetinin temsilcilerinden birer kişi bulunacağı ve bölgede bulunan cemiyetin diğer şubelerinin de göçmenlere yardım edeceği, göçmenlerin, genel sağlık kontrolünden geçirileceği belirtilmiştir. Cemiyet bünyesindeki 38 otomobili, göçmenleri yerleştirmeleri için vekâletin emrine vermiştir. Cemiyet, göçmenlerin yerleştirildiği iskân bölgelerine doktorlar göndermiş ve buralarda hastaneler açmıştır. Vekâlet ile Cemiyet arasındaki bu itilafname dört aylık bir süre için yapılmıştır²⁰⁵. Fakat Mustafa Necati Bey, cemiyetten bu itilafnamenin tekrar yenilenmesini istemiştir. İtilafname 17 Nisan 1924 tarihinde tekrar yenilenmiştir. Buna göre önceki itilafnamede, altı iskân bölgesine cemiyet delegelerinin gönderilmesi ertelenmiştir. Vekâletin, vermeyi kabul ettiği 40 bin liranın 20 lirasının on gün içerisinde cemiyete verileceği, nakilleri sırasında göçmenlere verilecek olan iaşenin sağlanması için ise cemiyete 30 liralık avans verilmesi kabul edilmiştir. Böylece Hilal-ı Ahmer Cemiyeti, göçmenlerin getirilmesinden iaşesine; barınmadan sağlık sorunlarının çözülmesine kadar birçok alanda göçmenlere büyük yardımlarda bulunmuştur²⁰⁶.

Gerek vekâlet gerekse cemiyet heyetleri gittikleri yerlere sağlık malzemeleri, ilaç, gıda, giysi, çadır malzemeleri götürmüşler ve adilane bir dağıtım olması için de büyük bir çaba harcamışlardır. Ayrıca bu dönemde göçmenlere, ayakkabı, çorap, battaniye, yatak malzemeleri, kamyon-araba, inşaat malzemeleri,

²⁰⁴ *Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası*, No:31, 15 Mart 1924, ss. 223-225.

²⁰⁵ Mesut Çapa, “Mübadelede Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti’nin Rolü”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, 2001, ss. 30-60.

²⁰⁶ Mehmet Çanlı, “Yunanistan’daki Türklerin Anadolu’ya Nakledilmesi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 22, S. 130, 1994, ss. 243-251.

kereste, sac-demir, barakalar, hastane, çeşitli nakdi harcamalar ve mutfak levazımı dağıtılmış ve toplam 1.182.212 lira harcanmıştır²⁰⁷.

3. 1. 1. 4. 2. TBMM'nin Yardımları

TBMM, kıyafet, sağlık, çift hayvan, iâşe gibi çeşitli konularda göçmenlere yardım etmiştir. Bu yardımların yanı sıra mübadele göçmenleri her türlü vergiden muaf tutulmuştur. İmar ve İskân Kanunu'nun 12. ve 14. Maddelerinde;

“12. Madde:

1338 senesinden beri yeniden inşa edilmiş ve edilecek akaarat 1340 senesinden itibaren 1344 ve mesakin 1340 senesinden itibaren 1349 senei maliyeleri nihayetine kadar Emlâk ve Müsakkafat Vergisinden muaftır.

Bu muafiyet Şarki-Anadolu'da düşman tarafından tahribedilen mahallerde 1334 senesinden itibaren yeniden inşa edilen mebaniede şâmindir. İdarei hususiyetlerle belediyelere ait hisse muaf değildir.”

14.madde:

Düşman tarafından tahrip edilen mahallerdeki yıkılan fabrika ve tezgâhların yeniden ihya ve tesisi zımında getirilecek makina ve alet ve edevat Gümrük Resminden muaftır” böylece göçmenler emlak ve makine, alet-edevatlardan alınan vergilerden muaf tutulmuşlardır. Hayvanlarıyla gelmiş veya gelecek olan göçmelere hayvanları için yem verilmiş, zirai araç-gereç, tohumluk; kış mevsimi olduğu için göçmenlerin odun ve kömür yakacak ihtiyaçları karşılanmış, metruk evler tamir edilmiştir²⁰⁸. Göçmenlerin, eşyalarını taşımaları hususunda yardımlar yapılmıştır. Beş nüfuslu aileler için 250 kilo, beş nüfustan çok olanlara için 500 kilo, tek başına nüfus için ise 100 kiloya kadar olanların taşıma ücreti hükümet tarafından ödenmiştir²⁰⁹. Mübadeleden dolayı gelen erkeklerin zorunlu askerlik yapmalarına gerek görülmemiştir. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti, Türkiye'ye gelmiş olan genç

²⁰⁷ Akgün-Uluğtekin, ss. 22-23.; Selahattin Önder, *Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Eskişehir, 1990, ss. 200-2001.

²⁰⁸ Çelebi, ss. 214- 223.

²⁰⁹ Eda Özcan, “Ahali Mübadelesi ve Yardımlarının İstanbul Örneği”, *ÇTTAD*, IX/20-21, 2010, ss. 55-75.

kesimin işsiz kalmamaları için, münhal olan göçmenlerin işleriyle ilgili işlerde çalışmalarını onaylamıştır²¹⁰.

Göçmenlerin Türkiye'ye getirilmesinin maddi ve manevi açıdan büyük bedelleri, zorlukları olmuştur. Geldikleri yere alışmaları zor olmuştur. Fakat bu yeni hayatlarına alışmaları için onlara devlet, kurum ve kuruluşlar ve halk birlikte destek olmuşturlardır. Anavatanlarına gelmiş olan kardeşlerinin yabancılık çekmemeleri için ellerinden gelini yapmışlardır. Bu yeni süreçte, göçmenlerin ülkenin koşullarına adapte olmaları için yardım etmişlerdir²¹¹.

3. 1. 2. Mustafa Necati Bey'in Adliye Vekâletine Getirilmesi ve Faaliyetleri

Mustafa Necati Bey, Mübadele İmar ve İskân Vekâleti görevinden sonra, İsmet İnönü tarafından 6 Mart 1924 tarihinde kurulan İkinci Hükümetin Adliye Vekilliği görevine atanmıştır. Mustafa Necati Bey, Adliye Vekili olmadan önce önemli gelişmeler de meydana gelmiştir. Bunlardan biri 3 Mart 1924 tarihinde kaldırmış olan halifeliktir. Halifelik, Mustafa Kemal'in yapacağı inkılaplar önündeki en büyük engel idi. Halifelik, yeni kurulmuş milli bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin çizmiş olduğu şema ile uyumuyordu.

Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim, 22 Ocak 1517 tarihinde Memluk hükümdarı Tomanbay ile Ridaniye Savaşını yapmış ve savaşı kazanmıştır. Savaş neticesinde Halifelik Osmanlı Devletine geçmiş ve Devletin teokratik gücü kuvvetlenmiştir²¹². Halifelik, genellikle siyasal yönü ağır basan dinsel bir örgüt olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti çöküş dönemine girmiştir. Devleti çöküşten kurtarmak ve tüm Müslümanları birleştirmek için halifelik bir politik sistem haline getirilmiştir. Halk, İslamcılık politikası ve Panislamizm etrafında toplanmaya çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır²¹³. Osmanlı Devletinin parçalanıp tarihe karışmasıyla Milli Mücadele ile bağımsızlığını kazanmış, yepyeni milli bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Mustafa Kemal, sosyal, kültürel ve ekonomik yeniliklerle ülkenin bağımsızlığını güçlendirmek istemiştir. Türk milleti

²¹⁰ İkdâm, 12 Ağustos 1924.

²¹¹ Utku, ss. 185-200.

²¹² Yılmaz Öztuna, *Sultan Yavuz Selim*, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 145.

²¹³ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, ss. 16.

için tam bağımsızlık amaçlamış fakat Halifelik, amaçlanan hedefle uyuşmamıştır. Halife, devlet başkanı gibi hareket etmiş, bu durum da siyasal anlamda iki başlılığa sebebiyet vermiştir. Halifeliğin, İslam dünyasını birleştirme gücünü kaybetmesi, Türkiye Cumhuriyetinin benimsediği çağdaş, laik düşünce sistemine ters düşmesi²¹⁴ diğer taraftan 23 Nisan 1920 tarihinde kurulan meclisin “*Egemenlik, Kayıtsız şartsız Milletindir*” ilkesiyle bağımsızlıktan ödün vermeyeceğini belirtmesiyle halifeliğin kaldırılmasına karar verilmiştir²¹⁵.

Mecliste 25 Şubat 1924 tarihinde bütçe görüşmeleri yapılmış ve bu esnada Halife ve hanedanın ödeneği konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Mecliste görüşülen konuların gazetelerde yayınlanması ve gazetelerin konuyla ilgili yazılar yayınlaması, genel olarak kamuoyunda Halifeliğin kaldırılmasına ortamı hazırlamıştır. Mustafa Kemal, 1 Mart 1340 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmasında özellikle üç konuya dikkat çekmiştir. Vurgulanan konular şunlardır:

“1.Millet, Cumhuriyetin halen ve atiyen bilcümle taarruzattan katiyen ve ebediyen masum bulundurması taleb etmektedir. Milletın talebi, Cumhuriyetin mücerrep ve müspet olan kaffei esasta bir an evvel ve tamamen iptina ettirilmesi suretinde ifade olunabilir.

2.Milletin arayı umumiyesinde tespit olunan terbiye Tedrisatın tevhide umdesinin bila ifatei an tatbiki lüzumunu müşahade ediyoruz.

3.Diyanet-i İslamiyeyi asırlardan beri müteamil (vücut bulduğu) olduğu veçhile bir vasıta-yi siyaset mevkiinden tenzih (ayırarak) ve ila etmek (yükseltmek) elzem olduğu hakikatini de müşahade ediyorum.” Mustafa Kemal’in vurgulamış olduğu konulardan birincisi, saldırılara karşı Cumhuriyeti korumak ve güçlendirmek; ikincisi, eğitim ve öğretimi birleştirme yoluna gitmek; üçüncüsü ise artık İslam dininin siyasal bir araç olmaktan kurtarmaktır²¹⁶.

²¹⁴ Seçil Akgün, “Türkiye Cumhuriyeti ve Halifelik”, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Şubat 1981.; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 127-130.

²¹⁵ <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982.pdf>, Erişim Tarihi: 24.03.2020.

²¹⁶ Yusuf Sert, *Halifeliğin Kaldırılmasının Konya Basını ve Kamuoyundaki Yansıması*, (Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Konya, 1995, ss.150.

Meclis, 2 Mart 1340 (1924) tarihinde Mustafa Kemal'in dikkat çektiği bu üç konu üzerinde tartışmıştır. Bu tartışılan konularla ilgi 3 Mart 1340 tarihinde Meclise üç yasa önerisi sunulmuştur. Bunlar;

“1.Şeriye, Evkaf ve Erkânıharbiye Vekâletinin İlğasına dair Siirt Mebusu Halil Hulki Efendi ve 57 arkadaşının teklifi kanuniyesi.

2.Tevhidi Tedrisat hakkında Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve 57 arkadaşının teklifi kanuniyesi.

3.Hilafetin ilgasını ve Hanedanı Osmaninin Türkiye haricine çıkarılmasına dair Urfa Mebusu Şeyh Saffet ve 53 arkadaşının teklifi kanuniyesi”

Görüşmelerden sonra önerilen kanunlar kabul edilmiştir. 3 Mart 1340 tarihinde Halifeliğin kaldırılmasının yanı sıra Halifelğe bağlı diğer kurumlarda da düzenleme yapılmıştır. Birinci kanun için yapılan oylama sonucunda “Şeriye, Evkaf ve Erkân ı Harbiye” kaldırıldı, Şeriye ve Evkaf Vekâleti yerine “Diyanet İşleri Başkanlığı”, “Erkan-ı Harbiye Vekâleti” yerine ise “Genel Kurmay Başkanlığı” kuruldu. İkinci kanun teklifinden sonra “Tevhidi Tedrisat” kabul edildi, eğitim-öğretim birleştirildi ve tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı. Üçüncü kanun teklifinde ise yapılan uzun tartışmalar sonucunda Halifelik kaldırılmış ve hanedan üyeleri yurt dışına gönderilmiştir²¹⁷.

3 Mart 1924 tarihinde halifeliğin kaldırılması ile Türkiye Cumhuriyeti medeni hukuk düzenine geçmiştir. İsviçre, İtalya, Almanya ve Fransa gibi ülkelerin kanunları incelenmiş ve bu çerçevede Türk hukuk sistemi yeniden düzenlenmiştir. Hazırlıklar yapılmış ve uygulamaya konulmuştur. Yapılan hazırlıkların önemli bir kısmı Mustafa Necati Bey döneminde yapılmıştır. Mustafa Necati Bey'in, yaşanan bu zorlu süreçte bu göreve getirilmesinin sebebi milli mücadele döneminde önemli işler başarması, bir hukukçu olması ve inkılapçı yapıya sahip olması idi²¹⁸.

Zor görevlerin adamı olarak adını tarihe yazdırmış olan Mustafa Necati Bey, gerekli ortamın henüz hazırlanmadığı bir dönemde ve önemli inkılaplara imza atıldığı bir süreçte Adalet Bakanlığı'na getirilmiştir. Mustafa Necati Bey, 3 Mart 1924 tarihide gerçekleşen inkılapların nasıl uygulanacağı, laik bir hukuk sistemi için

²¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 7, ss. 21-28.

²¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 10, ss. 57-58.

neler yapılması gerektiğini şöyle açıklamıştır: Gerçekleşen inkılapları bir an önce uygulamak gerekir. Ulusal değerlerin, çağdaş değerlerle birlikte düşünülmesi gerektiğini ve bunları özümleyen yeni kanunlar çıkarılması gerektiğini dile getirmiştir. Adliye işlerinin uzun sürmesinden dolayı davaların yıllarca sürmesine sebebiyet vermiştir. Bunun için yenilikçi bir sistem getirmeyi hedefleyen Cumhuriyet idaresinin bu yapısını halkın, hayatında görmesi gerektiğini ve bundan dolayı daha hızlı işleyen bir adalet sisteminin kurulması gerekliliğinden bahsetmiştir. Dönemin şartlarından dolayı çoğu nahiyeelerde tam teşekküllü mahkemeler kurulmamıştır. Bu durumda halkın mahkemeleri, kendi nahiyelerine yakın olan nahiyeelerde görülmüştür. Mustafa Necati Bey, halkın bu sıkıntıları çekmemeleri için bütün nahiyeelerde tam teşekküllü mahkemeler kurmayı düşünmüştür. Hak, hukuku savunacak olan hâkim, savcı, avukat ve adliye memurlarının iyi yetiştirilmeleri için okulların açılmasına gereksinim duyulmuştur. Halk, adliye sisteminin yavaş işlemesinden dolayı haklarını çeşitli yollardan aramaya çalışmıştır. Rüşvet olayları çoğalmaya başlamış ve adalet sistemine olan güven azalmıştır. *“Adaletsizlik yolsuzlukları, yolsuzluklar ise yoksulluğu doğuruyordu”*²¹⁹, bu durum karşısında halkın tekrar adliyelere güvenmelerini sağlamak adına hukuk ve adliye alanında düzenleme yoluna gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Mustafa Necati Bey, açıkladığı bu ilkeler doğrultusunda adalet mekanizmasında düzenlemeler yapmaya çalışmıştır. O, Mustafa Kemal’in meclisin açılışında *“Yargı Yetkisi Bağımsız Olmayan Bir Milletin Devlet Oluşu Kabul Edilemez!”*²²⁰ şeklindeki konuşmasından, onun adalet sisteminde nelerin üzerinde önemle durulacağını tahmin etmiştir.

Mustafa Necati Bey, inkılapların getirmiş olduğu yenilikler doğrultusunda adliye sistemi için belirlediği amaçları uygulama yoluna gitmiştir. Bu konuda gazeteye şöyle bir demeç vermiştir: *“Adliyede vasıl olmak istediğimiz ilk hedef büyük inkılabımızın icap ettirdiği teceddüt ve tekâmülü bir an evvel tatbik etmektir. Büyük milletimizin perestîşgahı olduğu adliye müessesesi-i adliyesini, milletimizin arzu ettiği şekilde hâkimlerle, mahkemelerle tam ve kâmil bir hale ifrağ için beni bu mevkie getirenlere, benden beklediklerini temin etmeye çalışacağım. Kendi kurduğum İmar ve İskân Vekâletinden ayrılırken ızdırıp çeken kalbimin acılarını adliyemizde*

²¹⁹ Utku, ss. 203-204.

²²⁰ Mustafa Bıyıklı, *Mustafa kemal Atatürk’ün Dış Politika Konuşmaları*, Hiperlink Yayınları, 2011, İstanbul, ss. 23.

yapmaya çalışacağım. Esaslı teşkilatla onu da bilirim. Yeni kanunlara olan ihtiyaç ne kadar kati ise adliyemizde sürati temin etmekte o kadar şarttır. Arkadaşlarıma yaptığım tamimde de bunu zikrettim. Tatbik ve icra etmeden, düşüncelerimi söylemekte mazurum. İmardeki prensiplerimi pekâlâ bilirsiniz. Evvela esasları, bütün milletin nazar-ı tetkiki önünde arz ederim. Sonra yapar ve icra ederim. Onun için beyanat fazladır. Bizden icraat isteyen milletimizin karaları dâhilinde çalışacağımı...”. Mustafa Necati Bey, yapacaklarını ilk başta düşünme analizinden geçirir, sonra karar verip uygulamaya aşamasına geçerdi. Bir önceki görev yaptığı Mübadele İmar ve İskân Vekâletinde de aynı sistemi uygulamış ve başarılı olmuştur. Adliye vekâletinde de esaslı bir teşkilatlanma ile başarılı olacağını ifade etmiştir²²¹.

3. 1. 2. 1. Mustafa Necati Bey’in Adalet Vekâletinde Yaptığı Çalışmalar

Mustafa Necati Bey, Vekâletin başına getirildikten sonra, Adliye Vekâleti ile ilgili düzenlemeler yapmıştır. Vekâletin eksik olan yönleri üzerine çalışmalar yapmıştır. 1 Mayıs 1924 tarihinde Adalet Reformu, 26 Nisan 1924 tarihinde Tevsi-i Muhakemat Kanunu çıkarılmış; 24 Eylül 1924 tarihinde Adliye Meslek Mektebini kurmuş, hapisaneler, avukatlar, adliye memurları gibi konularda çalışmalar yapmıştır²²². Mustafa Necati Bey, davaların seneler alması, mahkemelerin yozlaşması, halkın adliye sistemine tekrar güvenlerini sağlamak adına ulusalı kötülemeden çağdaş sistem içerisinde Adliye Vekâletinin genel olarak tüm yapılarında düzenlemeler yapmıştır²²³.

3. 1. 2. 1. 1. Alt Komisyonların Kurulması

Mustafa Necati Bey, Adliye Vekâletinde yapılacak çalışmaların planlı bir şekilde yürütülebilmesi için komisyonlar kurmuştur. Bu komisyonlar, “*Kanunları ve Mevzuatı Düzenleme Komisyonu, Hâkimleri Tasfiye Komisyonu, Sicil Komisyonu ve Baroların Tasfiyesi Komisyonu*” gibi komisyonlardır. Komisyonlarda yer alıp 10 Mart 1924 tarihinde göreve başlayan kişiler şunlardır: “*Adalet Bakanlığı Müsteşarı, Komisyon Başkanı - Kenan Bey, Temyiz Mahkemesi Başkanı – İhsan Bey, Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Müdürü – Ömer Lütfü Bey, Temyiz Mahkemesi Başsavcısı –*

²²¹ Yeni Gün, 9 Mart 1924

²²² Eski, ss. 99-117.

²²³ Utku, ss. 203-204.

Nihat Bey, Adalet Bakanlığı Eski Müsteşarı – Tahir Bey, Savcı – Fakih Bey, Bakan Müfettişi – Memduh Bey, Bakan Müfettişi – İhsan Bey, Savcı – Muhittin Bey, Bakan Müfettişi – Kazım Bey, Bakan Müfettişi – Abdullah Bey”. Mustafa Necati Bey, 6 Mart 1924 tarihinde Adliye Vekâleti görevine gelmiş ve hemen komisyonlar kurmuş, bu da düşündüklerini faaliyete hemen geçirmek istediğini ekip hareketi ile göstermiştir²²⁴.

3. 1. 2. 1. 2. Mahkemelerle İlgili Düzenlemeler

3 Mart 1924 tarihinde Şer’iye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasından sonra mahkemeler ve kanunlarla ilgili ıslahatlara gidilmiş ve yapılan ıslahatlar dönemin şartlarına uygun çağdaş hale getirilmeye çalışılmıştır.

Meclise, “*Mahakim-i Şer’iyyenin İlgasına ve Mahakimin Teşkilatına Aid Ahkâmı Muaddil Kanun*” adında iki teklif sunulmuştur. Bu iki teklif birleştirilmiş ve 8 Nisan 1924²²⁵ tarihinde 12 maddelik yeni bir kanun tasarısı oluşturulmuştur. Kanuna göre mahkemeler, “*Mahakim-i Sulhiyye: basit suçlara bakan; Mahakim-i Asliye: İstinaf Mahkemelerin yerine kurulmuş; Mahakim-i Cinaiye ve Mahakim-i Temyiz*”²²⁶ şeklini almıştır.

Mustafa Necati Bey, mecliste önerilen “*Mahakim-i Şer’iyyenin İlgasına ve Mahakimin Teşkilatına Aid Ahkâmı Muaddil Kanun*” tasarısı görüşülürken, bu tasarının adliye örgütünde önemli bir yol ve yöntem açtığını, şimdiye kadar adliye örgütünün intizamlı bir düşünceye dayanmadığını, adliye örgütünde bir kargaşanın olduğunu ve bu kargaşayı biz bir intizam haline getirdik. Kanunun kabul edilme düşünce “*Doğrudan doğruya lağv olunan bir şey yoktur. Kalp ve tevhit olunur. Bir mahkeme vardır ve vahdeti kaza vardır. Dünyanın hiçbir ülkesinde bu çeşitte kanun ve mahkeme görülmemiştir. Bunun için vahdeti kazayı kabul ettik.*”. Bunu yaparken de var olan Şeriye Mahkemelerini, Mahakim-i Asliye ile birleştirilmiştir. Mahkemeye başkan ve azaları seçilirken, konuya vakıf olan kişiler seçilecektir²²⁷.

²²⁴ Yeni Gün, 11 Mart 1924.

²²⁵ bkz: Resmi Ceride, 26 Nisan 1924, S. 69, ss. 5-6.

²²⁶ Cemal Güven, *Anayasalar, Kanunlar ve TBMM Kararları (1876-2016)*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2016, ss. 145-146.

²²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 8, 8 Nisan 1924, ss. 437.

Mehakimi İstinaf ile ilgili, bu mahkemelerden istenilen fayda alınamamış ve Adliye ile ilgili olan İstinaf Mahkemelerinin ise ülke için yararlı olmadığı görülmüştür. Ağır çalıştığını ve bunun sonucunda davalarını istinaf edenler senelerce mahkeme kapılarında beklediklerini, bu sebepten ötürü İstinaf Mahkemesinin lağv edilmesine karar vermişlerdir. Ve bunun yerine kabul edilen temel esas şudur: Hâkimi münferit esası demek, davaların bir hâkim tarafından sonuçlandırılması demektir. Buda mahkeme sonucunda düzenlenen belgelerin yaklaşık olarak %80 uygun olmayan sonuçlar ve nakzedilmiştir. Kararları tek hâkimin eline bırakmak sakıncalı olduğu, bidayet hâkiminin kararını beş kişiye nakzetmektense üç kişilik bir heyetin kararlarını Temyiz Mahkemesinin nakzetmesi veya kabul etmesine bırakılmıştır. İstinaf Mahkemeleri lağv edilmiş fakat adliye örgütü bütün olarak yıkılmamıştır. Aksine daha güçlü bir temel üzerinde, ülkeye yararlı bir şekilde intizam edilmiştir. Mustafa Necati Bey, yeni adliye örgütünü yaparken acele etmediklerini, akıl ve basiretle ölçülü hareket ettiklerini, bu konuda uzman kişilerle düşünce alışverişi yaptıklarını söylemiştir. İstinaf Mahkemelerinin şimdiye kadar lağv edilmediği, fakat kendilerinin köklü ıslahatlar yaparak halkın senelerce mahkeme kapılarında beklememeleri için hızlı karar veren yeni bir intizam kurduklarını ifade etmiştir²²⁸.

Cinayet mahkemeleriyle ilgili konuşulurken, Mustafa Necati Bey, gönül ister ki ülkenin genelinde bağımsız Cinayet Mahkemelerini kurmak, bir başkan ve dört üyeden oluşan bu mahkemeler binden fazla olsun. Bu mümkün olmadığı için ülkenin müstakilen 15 yerinde bu mahkemelerin kurulacağını, davalara bakmak üzere halkın ayağına mahkemelerin götürüleceğini ve böylece davaların daha hızlı görüleceğini, halk davalarını istinaf ederken senelerce beklediği gibi beklemeyeceklerini söylemiştir²²⁹.

Mustafa Necati Bey, Adliye örgütü hizmetlerinde bütçe konusunun söz konusu olmadığını, Adliye için yapılan çalışmalar için bütçeden fazla fedakârlık istemedikleri söylemiştir. Bir yıl mahkemede bulunup sonra başyazman ve icra memuru olan kişiler olduğunu ve ülkenin adaletini bu kişilerin elinde bulundurmayacağını belirtmiştir. Bundan ötürü ülkenin çeşitli yerlerinde sorgu ve

²²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 437.

²²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 438.

icra memurlarını yetiştirecek okullar açacaklarını ve bu okullardan mezun olmuş kişilere adliye mekanizmasının teslim edileceğini ifade etmiştir. Mustafa Necati Bey, geçici mahkemeler kurduklarını fakat asıl amaçlarının nahiyeelerde de mahkemeler kurmak olduğunu şöyle açıklamıştır: *“Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde her yerde, her kazada teşkilatı adliye olacaktır. Hiçbir yerde teşkilatı adliyeyi lağvedemeyiz. Hatta büyük olan nahiyeelerde de mahkeme teşkilatı yapacağız. Halkın ayağına kadar mahkemelerimizi götürmek vazifemizdir. Cumhuriyetimizin vazifesi adaleti mütesaviyen ve muntazaman halkın ayağına kadar giderek tevzi etmektir. Onun için yaptığımız kadroda her kazada ve bazı mühim nahiyeelerde adliye teşkilatı vardır.”*²³⁰ Bütçenin bir kısmı bunların masrafına ait olmuştur.

Mustafa Necati Bey, Temyiz Mahkemesi için ise üyelerin gece gündüz demeden çalıştıklarını, bu mahkemeye bir belge gittiğinde hemen ertesi gün çıktığını ve bu durumun Osmanlı Devleti’nde bile görülmediğini söylemiştir. Temyiz Mahkemelerine verilmiş istinaf belgelerinde 25-30 yıllık davalar bulunmuş, bu davalar görülmüş ve herkesin hakkı verilmiştir. Bu sebeplerden istinafin lağvında fayda vardır²³¹.

3. 1. 2. 1. 3. Tevsi-i Muhakemat Kanunu’nun Çıkartılması

Mecliste, adliye mekanizmasının hızlandırılması için çeşitli düzenlemeler yapmış ve bu amaç doğrultusunda Tevsi-i Muhakemat Konunu tasarısı görüşülmüştür. Yapılan değişiklikler içinde, Sulh Hâkimler Kanunu, Usulü Muhakemei Hukuk Kanunu, İcra Kanunu, Usulü Muhakematı Cezaiye kanunu vardır. Meclise yer alan çoğu aza, değişikliklerin gerekli olduğunu dile getirmiştir.

Mustafa Necati Bey, söz alarak şunları dile getirmiştir: Bu yasa, vatandaşların gereksinimlerinden doğmuş, toplumsal bir zorunluluktur. Gönül isterdi ki, *“bütün usulü muhakematımız tadil oluncaya kadar usulü muhakemelerimiz üzerinde bir tadilat yapmayalım”*. Yıllarca herkesin bildiği mütearife halinde olan bazı gerçekler vardır. Bunlar da halkın gereksinimleri sonucudur. Seçim bölgelerini gezen arkadaşlar, mahkeme kapılarında birçok kişinin beklediğini görmüşlerdir. Bunun sebebi ise bugün burada kaldırmak için görüştüğümüz yargıyla ilgili

²³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 439.

²³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 143

eksikliklerdir. Bundan dolayıdır ki kaldırılması elzem görülen bazı esaslar bu kanunu kaldırıyor ve bundan sonra mahkemelerde davalar daha hızlı bir şekilde görülecek ve adalet sağlanmış olacaktır²³².

“Efendiler! Bir kanun yapıldığında vatandaşların gereksinimleri dikkate alınmalı ve bu gereksinimleri görececek olanlar da Türkiye mütehassıslarıdır. Başka ülkelerin Fransa gibi Almanya gibi kanunlarını alıp uygulamak bir devlet düzeni içerisinde yaşayan kişiler için doğru olmaz. Biz kanunları yaparken, düzenlerken halkın gereksinimlerini göz önünde bulunduran ve halkın ne istediğini öngören deneyimli, uzman kişilerin görüşünü alarak adım attık.” Mustafa Necati Bey, hem Doğu hem de Batı toplumlarının yaşam tarzları göz önünde bulundurmakla birlikte, bunlardan yararlanarak memleketimizin gereksinimlerini gören uzmanların görüşlerini aldıklarını ifade etmiştir. Ülkede hızlı bir adalet mekanizmasını gerçekleştirecek ana etmen, doğrudan halkın gereksinimlerinden doğmuş olan etmenlerdir. Tesri-i Muhakemat Kanunu da bu ihtiyaçtan doğmuştur. Bu kanun gereksinimlere cevap verecektir. Birkaç ay içinde Usulü Muhakematı Cezaiye ve Hukuk mahkemeleri ile ilgili kanunlarda değişiklikler yapacaktır; yıllarca ıslahat gereksinimi olduğu halde ıslahatlara gidilmemiştir. Cumhuriyetin kabul ettiği ilkeler çerçevesinde kanunları düzenleyecektir. Amaç, bir an önce adalete ulaşmayı sağlamaktır. Mustafa Necati Bey, bu nedenlerden dolayı Tesri-i Muhakemat Kanununun hızlı bir şekilde görüşülüp neticelendirmesini dilemiştir²³³.

Mustafa Necati Bey, adliyede yapmış olduğu yeniliklerle ilgili eleştiriler de almıştır. Fakat o, yapmış olduğu yenilikleri savunmuş ve bunların bir mecburiyetten dolayı olduğunu ifade etmiştir. Mecliste yapmış olduğu konuşmada bu konuyla ilgili şunları söylemiştir: *“Efendiler! Devlet idaresinde yapılacak işi biran evvel yapmak katiyen lâzımdır. Bir mahkeme teşkilâtını lâğvediyorsunuz ve bir mahkeme teşkilâtını başka bir şekle kalbediyorsunuz ki aynı zamanda da o mahkemeler ifayı vazife ediyorlar. Bu doğru değildir. Teşkilâtı Adliye Kanununun biran evvel tatbik olunmaması ve bir Mayıs’a kadar tehiri olunması bile zararlı olmuştur. Kendi vazifesinin lâğv olunacağını işiten bir mahkeme reisi ve azası tam ve esaslı ve saf bir karar veremez, bunun emsali görülmüştür. Onun için teşkilâtı derhâl yapmak icap*

²³² TBMM Zabıt Ceridesi, D.II, C. 8, ss. 696.

²³³ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 696-697

etmiştir ve derhâl yapılmıştır. Fakat biraz müşküldür, Bir devletin teşkilâtı adliyesini bir anda kaldırıp başka bir şekle kalbetmek zordur ve buna kolay kolay gidilemez ve hatta burada bulunan eski adliyeciler arkadaşlarımız geldiler, bana dediler ki; Necati, bir Mayısta bunu yapmanın ihtimali yoktur, bunlar zordur. Fakat efendiler, devlet işinde, müşkülât vardır diye tehir etmek cihetine gitmek doğru olamazdı. Onun için, teşkilâtı bir Mayısta yapmak doğru idi ve icap ederdi”. Konuşmasının devamında; adliye teşkilatıyla ilgili ıslahatlar yapılırken hataların olduğunu çünkü bir teşkilattan yeni bir teşkilata geçildiği ve bu hataları düzelteceklerini, bu çalışmalarını yaparken tek başına hareket etmediğini, heyetler topladığını ve onların düşüncelerini aldığını, uzmanlarla koordinasyon halinde hareket ettiklerini ifade etmiştir²³⁴.

3. 1. 2. 1. 4. Hâkimlerin Sicilleri İle İlgili Düzenlemeler

Mustafa Necati Bey’in, adliye teşkilatında yapmış olduğu önemli ıslahatlardan biride Adli Vekâletinin keşmekeş içerisinde olan sicil işleriydi. Adli Vekâletinde hâkimlerin sicilleri tutulmamıştır. Zarfların üzerinde gelişigüzel yazıldığı için hâkimlerin ne yeterlilikte olduğunu saptamak mümkün olamamıştır. Bu konuda nasıl bir yol izleyeceğini şöyle açıklamıştır:

“Efendiler, Adliye Vekâletini deruhte ettiğim zaman ilk iş olmak üzere yeni bir teşkilâtı adliye meydana getirilmiştir. Acaba bu teşkilâtın esasını teşkil edecek olan memurun sicillâtı nedir? Bunu görmek ve buna başlamak icabederdi. Evvelâ buna başladım. Heyeti Âliyenize kanunları tevdi etmezden evvel sicillâtı adliyenin muntazam ve gayri muntazam olup olmadığım ve teşkilâtı tetkik etmekte icap ediyordu. Osmanlı Teşkilâtı Adliyesinin asırlarca devam eden hayatı zamanında maatteessüf devlet teşkilâtı adliyesinin esasını teşkil eden sicil esasatı bile gayri muntazam idi. Bunun bir numunesini Heyeti Âliyenize arz etmekle asırlardan beri devam etmiş olan Osmanlı Devletinin ve sultanlar saltanatının nasıl yaşamış olduğunu isbat edeceğim ve onun için-arz ediyorum. Efendiler! işte Adliye sicili denilen şey, (Bir zarf göstererek) bir zarf derununa konulan beş on kâğıt parçasından ibarettir. Üzerinde isim yazılıdır. Hulusi Efendi, Ahmet Efendi, Mehmet Efendi. Bir kaç Hulusi Efendilerin evrakı bunlara karışır. Bu sicilde masum olan adam mahkûm görünür. Binaenaleyh bu teşkilâtta esas teşkil eden sicilin esaslı bir

²³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 10, ss. 142.

surette kuvvetli bir halde olması için şimdiye kadar bu sicil ile uğraşan ve Adliye Erkânı arasında, bütün adliye memurlarının ve hükkâmın kanaatleri üzerinde hüsni tesiri olan Adliyecileri topladım. Cinayet Mahkemesinden, Mahkemei Temyizden gelen yirmi tane adliyeciyi arkadaşlarım bir ay kadar çalıştılar. Bu sicillere baka baka bana bir kitap yaptılar. Dediler ki şu adam şu tarihte başlamıştır, bu olmuştur. Bu adam şu tarihte başlamıştır, şu olmuştur. Hepsi hakkında birer fikir verdiler ve tasdik ettiler. Binaenaleyh insan olmak itibariyle yapılacak başka bir çare yoktu, sicili muntazam bir hale getirmek için yapılacak tedbir bu idi.”, Kendileri hakkında yanlış yaptıklarını söyleyenler olduğunu, bu kişilerin dosya ve sicillerini gönderdiklerini, yapılan incelemeler sonucunda yanlışlık yapılmış ise tahsis ettiklerini, yıllarca devam eden adli mekanizmanın sicil işlerini altı ay içerisinde yaptıklarını ifade etmiştir²³⁵.

Mustafa Necati Bey, adliye müfettişlerini toplamış, görüşlerini almıştır. Sicil işlerini titizlik içerisinde yürütmüş ve hâkimlerin sicillerini tekrar düzenletmiştir. Uzmanlarla müşterek olarak yürütmüş olduğu çalışma ve aldığı görüşler sonucunda elde etmiş olduğu sağlıklı bilgilerle yeni adliye örgütü 1 Mayıs 1924 tarihinde faaliyete başlamıştır²³⁶.

3. 1. 2. 3. Mustafa Necati Bey’in Adliye Vekâletindeki Diğer Faaliyetler

Adalet sisteminin sağlıklı yürütülebilmesi için yeterli niteliklere sahip hâkim, avukat ve iyi yetişmiş adliye memurlarına ihtiyaç duyulmuştur. Uzun süren davalar, özellikle avukatlık mesleğinin yozlaşması, yolsuzlukların ve rüşvetin çoğalması, halkın adalete olan inancını yitirmesine sebep olmuştur. Halkın adalete, adaleti savunan hâkim ve avukatlara tekrar güvenmelerini sağlamak için bu alanda çeşitli düzenlemeler yapma ihtiyacı duyulmuştur. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda gerekli düzenleme çalışmaları yapılmıştır.

Adli mekanizmanın temel taşı hâkimler ve savcılar oluşturmaktadır. 30 Mayıs 1924’te başlayarak kadroda yer alan 1713 hâkimden 959’u hukuk ve naiplikten gelmiş, geri kalan 754 hâkimin yerine ise meslekte yetişen kişiler

²³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 10, ss. 141-142.

²³⁶ <https://tgb.gen.tr/kultur-sanat/mustafa-necati-ve-millet-mektepleri-25969>, E.T: 09.04.2020.

getirilmiştir. Bunun sonucunda edinilen bilgiler ışığında yetersiz ve sicilleri bozuk olan hâkimler 1 Mayıs 1924 tarihinde tasfiye edilmiştir²³⁷.

Mustafa Necati Bey, Mecliste yapmış olduğu konuşmasında; 1923'te adliye örgütünün 1700 hâkim meydana geldiğini, 300 kişilik boş bir kadro olduğunu ve adliye işlerinin yürütülmesi için 2400 hâkime gereksinim duyulduğunu belirtmiştir. Sözlerine şöyle devam etmiştir: *“Bir mesleğe kuvvet ve kudret vermek için o mesleğin mensupları arasında kalbî rabita tesis etmek, o mesleğin tealisi için yegâne esastır. Ben derhal bu yoldan gittim ve bugün efendiler (2400) kişiden mürekkep olan teşkilâtı adliye tam manası ile olmasa bile kısmen ve ekseriyetle itmam edilmiş ve bugün (130) kişilik münhal kalmıştır. Ve bu vazâifin ekserisi de ihtiyaten kullanılmakta olan aza mülazimlerindedir. Binaenaleyh devlet teşkilâtı adliyesi kurulmuş işliyor ve işleyecektir”*. Böylece Mustafa Necati Bey, Adliye Vekâletinde yepyeni bir dönemin başladığını, hâkimlerin güçlendiğini ifade etmiştir²³⁸.

Mustafa Necati Bey, hâkimlerin mesleki saygınlığını tekrar kazandırmak için 1 Mayıs 1924 tarihinde adliye örgütünde tasfiye yapmış ve yetersiz olan hâkimleri de görevden almıştır. Bir taraftan tasfiye yoluna giderken bir taraftan da hâkimlerin kişilik haklarıyla ilgili iyileştirici düzenlemeler yapmıştır. Yurt dışına hâkimler göndermiş ve özellikle maaşlarının artırılmasını sağlamıştır. Önceden tek hâkimli mahkemelerde hâkimlerin maaşı 10 veya 20 lira arasında değişmiştir. İstinaf mahkemelerinde başbakanlar 25, üyeler 15 ve üye mülazimler de 10 lira maaş almışlardır. Mustafa Necati Bey'in vekillik döneminde Cinayet Mahkemesi başkanı 100, Asliye Mahkemesi başkanları 90 lira maaş almışlardır. En düşük hâkim maaşı bile 20 liranın altına düşmemiştir. O, ödenen bu paraları da yeterli bulmamıştır. Bu konuyla ilgili şunları söylemiştir: Bu miktarların hâkimler için yeterli görülemeyeceğini, fakat savaşıardan dolayı maddi durumu kötü olan halk karşısında, hâkimlerde özverili bir şekilde görevlerini yerine getirdikleri söylenebilir, vekâletin, *“mesleğin temin-i ulviyyeti için meslektaşlarını sıktığı kadar, onların temin-i saadetini de kendine umde ittihaz etmiştir. Milletten hissettiği umumi ihtiyacın müzaheretini ile artan bu maaşlar yine artacaktır. Ta ki maddi ve vicdani mesuliyetler*

²³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 142.; <https://isteaturk.com/g/icerik/Mustafa-Necati/685>, Erişim Tarihi: 09.04.2020.

²³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 143.

içinde çırpınan hükkam da hayatının bir nasib-i saadeti olduğunu görsün. Ve hiçbir zaman, hiçbir meslekten dûn olmayan adalet müntesipleri biraz refah, biraz ümid-i hayat bulsun.”. Böylece yetersiz olan hâkimleri tasfiye ettikten sonra, kalan diğer hâkimlerin ise maaşlarını artırmıştır²³⁹.

Mustafa Necati Bey, 3 Haziran 1924 tarihinde topladığı komisyon görüşmelerinin neticesinde 15 hâkimi yurt dışına gönderme kararı almıştır. Yurt dışına gönderilecek talebeler için 20 bin lira konulduğunu, umuru idare, umuru dâhiliye, umuru istintakiye işleri ile icra usullerini araştırmak, incelemek üzere, Darülfünundan mezun olan, dil bilen kişilerden yurtdışına talebe göndereceklerini dile getirmiştir. Ayrıca yurtdışında eğitim görmüş talebelerden hem mahkemelerin hem de vekâletin çok yararlandığını söylemiştir²⁴⁰.

Hâkimlerin kıyafetleriyle ilgili 3 Nisan 1925 tarihinde “Hükkâm ve Mensubini Adliyenin Kıyafeti Resmîyeler Hakkında Kanun” adlı bir kanun çıkartmıştır. Kanunda:

“1.Esnayı muhakemede hâkimler, müddeiumumiler, muhamiler zabıt kâtipleri ve mübaşirler Adliye Vekâletince tensip ve Heyeti Vekilece tasvip olunacak libas ile ifayı vazireye mecbur ve kıyafeti mahsusayı iksa etmeyen muhamileri mahkemelere kabulden hükkâm memnudur.

2.Maddei sabıka hükmüne muhalif hareket eden hükkam ve memurini adliyenin ilk defasında maaşının nısfı ve tekerrürü halinde tamamı kat olunur.

3.İşbu kanun tarihi neşrinden üç ay sonra muteberdir.

4.İşbu kanunun icrayı ahkâmına Adliye Vekili memurdur.” maddeleri yer almıştır. Bu kanunla adalet mensuplarına vekâletçe belirlenip, hükümetçe onaylanacak olan kılık kıyafeti, yargılama sırasında giyme zorunluğu getirilmiştir. Böylece adalet dağıtımını üstlenen kişiler farklı kılık kıyafetlerle değil, hepsinin resmi kıyafetlerle görev yapmaları gerektiğini ifade edilmiştir²⁴¹.

Hukuk mekanizmasının ayrılmaz ve önemli parçası kuşkusuz savunma kurumudur. Savunma hakkı da çoğunlukla avukatlar aracılığıyla kullanılır. Halk,

²³⁹ Ceride-i Adliye, 1 Ekim 1924.

²⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 8, ss. 808-809.

²⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 8, ss. 293.

avukat kelimesinin yerine önceden koruyucu anlamına gelen “Muhami” sözünü kullanmıştır. Avukatlık yapabilmek için ilk şart hukuk fakültesinden mezun olmaktır. Fakat önceden avukatlar, hukuk fakültesinden mezun oldukları gibi başka meslek gruplarından da öğrenim görmüş olanlar mahkemelerde dava vekili olarak vazife yapabilmıştır. Yapılan düzenlemeler sonucunda her meslek grubundan dava vekilliği yapan çoğu kişiye yasak getirilmiştir²⁴².

Şer’iye mahkemeleri kaldırılmadan önce Avukatlık Kanunu önerisi hazırlanmıştır. Bu konudaki kanun layihası 29 Mart 1924 tarihinde TBMM’ye sunulmuştur. Kanunun gerekçelerinde; halka yardımcı olmak için görev yapan avukatların yeterli donanımına sahip olmaları gerekirken, bazılarının bu özellikleri taşımadıkları ve böylece avukatlık mesleğinin şeref ve haysiyetini ihlal ettikleri bildirilmiştir. Avukatlar hakkında 1292 (1876)’de bir nizamname yayınlanmışsa da bu nizamname, diplomasız bir şekilde ve sınava girmeyip avukatlık hakkı kazanmış kişilerin avukatlık yapmasını engelleyememiştir. Bu nedenle adliye ıslahatı sırasında bu konuda bir düzenleme gerekli görülmüştür. Layihaya bakıldığında avukatlık kurumunda gerekli düzenlemelerin yapılmadığını, niteliksiz kişilerin avukatlık mesleğini yürüttüğünü, bu durumda avukatlık kurumuna verdiği zarar üzerinde durulmuştur²⁴³.

Mecliste yapılan uzun müzakereler neticesinde 3 Nisan 1924 tarihinde Muhamat (Avukatlık) Kanunu kabul edilmiştir. Kanunun maddeleri;

“1.Madde: Bilumum mesaili hukuki yede ashabı müracaata şifahî veya tahrirî itayî rey ve müstediyyat ve levayih ve her nevi evrakı tanzim ve mahkemeler, ve bilcümle daire ve meclisler huzurunda eşhası hakikiye ve hükmiyeye ait hukuku bilvekâlet takip ve dava ve müdafaa etmeyi meslek ittihaz edenlere muhami denir.

2.Madde: Muhami olabilmek için;

1.Türkiye Cumhuriyeti tebaasından olmak,

2.Cinayet ve muhilli namus ve haysiyet bir cünha ile mahkûm veya sui şöhretle maruf ve müştehir olmamış bulunmak,

²⁴² Utku, ss. 211-212.; Eski, ss. 108.

²⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 271-272.

3.Türkiye Darülfünunu Hukuk Fakültesinden mezun olmak veyahut ecnebi bir hukuk fakültesinden mezuniyet rüusunu haiz olup ta hukuk fakültesi programlarına nazaran noksan kalan derslerden bilimtihan ehliyetini müsbit tasdiknameyi hamil bulunmak, 4.İflâs etmişse iadei itibar etmiş olmak,

5.Evvelce memuriyetten azledilmiş ise cevazı istihdam kararı almış bulunmak, 6.Müddeti mülâzemeti ikmal etmiş olmak lâzımdır. Mülâzemet müddeti tarihi müracattan itibaren üç senedir. Bu müddet zarfında mülâzemeti mahsus cinayet mahkemesi bulunan şehir ve kasabalarda bir memuriyeti adliyede istihdam suretiyle ifa ettirilir.”²⁴⁴. Kanunun birinci maddesinde, avukatlığın tanımı yapılmış, ikinci maddesinde ise avukat olmanın şartları belirtilmiştir.

Mustafa Necati Bey’e göre; adliye örgütünde hâkimler ne kadar düzenli çalışırlarsa çalışsınlar, avukatlık mesleğine intisap edenler, erdemli bir şekilde çalışmazlar, müvekkillerinin hukukunu koruyamaz ve davaları ihmale bırakırlar, kazancı için hakkı gözetmezlerse devletin adliye örgütü düzenli bir şekilde çalışmaz. Bütün bu gerekçelerden dolayı adliye örgütünde düzenlemeler yapılırken avukatlık mesleğinde de düzenlemeler yapılma yoluna gidilmiştir²⁴⁵.

Mustafa Necati Bey, 8 Kasım 1340 tarihinde mecliste yaptığı konuşmasında; 1 Mayıs 1924 tarih öncesini kastederek; avukatların yabancı devlet mahkemelerinde dava vekilliğini yaptıklarını, hâkimlerin rüşvet aldıklarını, yabancı kurumlardan para aldıklarını, 5 bin liralık bir dava aldıklarını ve bunu 3 bin lirasını hâkime rüşvet olarak verdiklerini söylemiştir. Konuşmasına şöyle devam etmiştir; Avrupa’da, ecnebi mahfillerde, Türkiye’de adliye işlerinin rüşvetsiz yürütülmediğine kanaat getirmişlerdir. Dünyadaki bütün adliyeler arasında Türk Adliye memurları kadar pak adamlar azdır. Bu kişilerin onurlarıyla oynayanlar avukatlık mesleğinde kalamazlar. Ayrıca yetimlerin hakkını çiğneyenler, gariban adamın davasını uzatmak, onun hakkını çiğnemek için asıl davacı ile işbirliği yapan avukatlar olmuştur. Muhamat Kanunuyla bu tür avukatların meslekten uzaklaştırıldığını söylemiştir²⁴⁶. Bu kanunun 15 yıldır çıkartılmadığını, kendilerine nasip olduğunu ve bununla gurur duyulması gerektiğini belirtmiştir. Tasfiye yapılmadığını ve bunu da

²⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 8, ss. 280-286.

²⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 10, ss. 144.

²⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 10, ss. 144

kendilerinin yaptıklarını, bunu kolay bir şekilde yapmadıklarını, zorlandıklarını şöyle dile getirmiştir: *“Biz; tasfiyeyi de yaptık. Tasfiye yapmak zordur efendiler! Kolay şey midir? Bin tane avukatın ağzından ekmeğini alacaksın ve alınan suişöhret erbabındandır diye damga vuracaksın. Bu kolay şey midir? Bir adamı idama mahkûm etmek kolaydır. Fakat böyle bin kişinin ağzından ekmeğini almak çok güç bir şeydir. Biz; bunda vazifei vicdaniyemizi yaptığımıza kaniiz. Efendiler! Ben; bunları lâalettâyin yapmadım”* Avukatların genel sayıları verilmemiş, fakat verilen bilgiler ışığında o dönemlerde hukuk sisteminin ne kadar kötü bir halde olduğu ve avukatlık mesleğinin gerçek manada yozlaştığı görülmüştür²⁴⁷.

Mustafa Necati Bey, avukatlık mesleğini saygın bir hale getirmek ve namuslu adamlardan bir kütle vücuda getirebilmek için Anadolu’da bu kanunu uygulamaya başladıklarını, kimsenin tepki göstermediğini fakat İstanbul’da uygulamaya başladıklarında büyük bir tepkiyle karşı karşıya kaldıklarını söylemiştir. Anadolu’da tepkiyle karşılanmadığı halde neden İstanbul’da kıyamet kopardıklarını şöyle açıklamıştır: *“Çünkü: İstanbul’da hakikaten çıkarılması lâzım gelenlerin adedi çoktu. Fakat tehlike; ne kadar büyük olursa olsun, bu tarzda yaşayanlar ne kadar çok olursa olsun ellerinden vesikayı almak ve «Sen muhami olamazsın, suişöhret erbabısın» demek lâzımdı. Komisyon teşkil ettim bunlar ifayı vazife ettiler. Bütün dosyaları aldılar, okudular. İcap eden malûmatı devletin diğer şubelerinden sordular. Bununla da kanaat getirmediler. Yirmi dört tane hakim getirdiler. On tane de muhami olmak üzere otuz dört kişiden mürekkep bir (Jüri) Heyeti teşkil ettiler. Bunlar içtima ettiler ve bunlar hakkında da kararlarını verdiler. İlân ettiler”*²⁴⁸. Mustafa Necati Bey, tasfiye işlemlerine hemen başlamamıştır. Tek başına bu önemli işin sorumluluğunu yüklenemeyeceğini, hata yapma ihtimalinin yüksek olduğunu, bunun için de komisyonlar kurulduğunu ve yapılan titiz bir inceleme neticesinde tasfiyelere başladıklarını belirtmiştir. Bu konuyla ilgili mecliste yapmış olduğu konuşmasının devamında şunları söylemiştir: *“Mahkemei Temyiz Heyetinden birkaç zevattan mürekkep olmak üzere ikinci bir istişare heyeti yaptım. Bu heyeti yapmağa mecbur değildim. Fakat hataya gitmeyeyim diye bu heyeti teşkil ettim. Bu evrakı, bu heyetten geçirdim, ondan sonra bunlar hakkındaki kararları tatbik ettim. Muhamat*

²⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 144.

²⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 10, ss. 144.

Kanunu çıkmış, Avukatlar tasfiye edilmiş, Avukatlar muntazam bir hale gelmiş, bu kabahat midir efendiler? Her birinize bunu sorarım. Bundan büyük ve zor iş yoktur. Yapmak lâzım olan bu idi. Bunu yaptım.”²⁴⁹.

Mustafa Necati Bey, 20 Eylül 1924 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında: *“Faziletkarane ve insaniyetkarane çalışan meslektaşlar, aslet-i ruh ve kıymet-i ilmiyelerine mukabil olarak muhami unvanını aldılar. Tasfiye-i muhamatın pek ender olarak tevellüt ettiği haksız velveleler, vaziyetin tevlit ettiği silahlar önünde boğulmaya mahkûmdur. Mazinin her türlü kuyudan azade ve her türlü tezvire müsait olan mesleği, halin en şayan-ı hürmet ilmi ve adli kuvveti haline gelmiştir ve gelecektir.”*²⁵⁰. Mustafa Necati Bey, avukatlık mesleğinin öneminden, savunma mekanizması içerisindeki faziletlerine inanmış biri olmuş ve bu meslekte erdemin her daim ön sıralarda gelmesini istemiştir. Adliye Meslek Mektebinin açılışında yapmış olduğu konuşmada; yeni yapılandırma yapılan her kurumda hataların olabileceğini, hataların her daim düzeltileceğini, fakat en mukaddes bir savunma aracının, ülkenin adaletine saldırmasına kesinlikle izin verilmeyeceğini ve baroların, ortak bir adalete dayanmaları gerektiğini dile getirmiştir. Mustafa Necati Bey’in yapmış olduğu çalışmaları eleştirenler olduğu gibi destekleyip övenler de olmuştur. Bunlardan biri de Ankara barosu adına Adliye Meslek Mektebinin açılış konuşasını yapan avukat Cemal Hazım Bey’dir. Konuşmasında, Adliye örgütünün, yıllarca ıslahat beklediğini, bu konuda Mustafa Necati Bey’in köklü ıslahatlar yaptığını, kendisine çok müteşekkir olduğunu söylemiştir²⁵¹.

Adalet örgütünün hizmetlerinin sağlıklı yürütülmesi için iyi yetişmiş, nitelikli memurlara gereksinim vardı. Zabıt kâtabi, icra memuru ve sorgu yargıcı gibi elamanlar önemliydi ve nitelikli memurlara sahip olunmadan, adalet mekanizması hızlı bir şekilde işleyemezdi. Mustafa Necati Bey, 8 Nisan 1924 tarihinde mecliste yapmış olduğu konuşmasında memur yetiştirme konusuna değinmiş ve şunları söylemiştir: *“Mektepten şahadetname almayan, müstantık olmak için, icra memuru olmak için icra kanununu bilmeyen adamlara memleketin adliyesini teslim edemeyiz. Onun için memleketimizin beş altı yerinde icra memuru yetiştirecek, müstantık*

²⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 144.

²⁵⁰ Eski, ss. 111.; Ceridey-i Adliye, 1 Ekim 1924, S. 27.

²⁵¹ Ceridey-i Adliye, 1 Ekim 1924.

yetiştirecek, mektepler açacağız bu suretle yeni bir tarzda mektepten çıkmış zevat eline adliyesinin makinesini vereceğiz ve yavaş yavaş adliye teşkilâtını bu suretle mektep mezunlarına teslim edeceğiz”²⁵².

17 Nisan 1924 tarihinde mecliste yapmış olduğu konuşmasıyla, hükümetin adliye örgütünü bir düzen altına alabilmek için, kalem heyetini intizamlı bir hale getirmek gerektiğini belirtmiştir. *“Ve şu da muhakkaktır ki lâlelteyin mektep görmemiş mübaşirlikten yetişerek başkâtip olmuş, müstantik olmuş, icra memuru olmuş memurların gerek halk üzerinde, gerek mahkemenin heyeti umumiyesi üzerinde mutlak olarak fena tesirâtı vardır. Onun için bir an evvel müstantik, başkâtip, icra memuru yetiştirmek ihtiyacı karşısında kaldık ve memleketin muhtelif yerlerinde icra memuru yetiştirmek ve müddeti bir seneden ibaret olmak üzere mektepler açacağız. Bunları da tabii idadî ve sultanî mezunlarından alacağız. İcra memuru yapacağız. Bunların müddeti tahsiliyesi bir sene olacaktır. Elde mevcut müstantik ve başkâtipleri de bu mekteplerde altı şar ay, birer sene okutmak suretiyle yetiştireceğiz ve mevcut müstantiklere usulü muhakematı hukukiyeyi, usulü muhakematı cezaiyeyi, icra kanunlarını öğreterek bir an evvel kanunun ne olduğunu ve sureti tatbikiyesinin nasıl olduğunu öğrenip elde edeceklerdir”²⁵³.* Mustafa Necati Bey, bu konuşmasıyla memur yetiştirme alanındaki görüşlerini belirtmiştir. Bu alanlarda memur yetiştirmek üzere Ankara, İstanbul, İzmir ve Erzurum’da okul açmayı planlamıştır. Bu okullara da konuşmasında belirttiği üzere idadi ve sultani mezunlar alınacaktı. Belirlenen yerlerden ilk olarak Ankara’da 20 Eylül 1924 tarihinde Adliye Meslek Mektebi açılmıştır²⁵⁴.

Mustafa Necati Bey, Adliye Vekâletinde yapmış olduğu reform çalışmalarının neticelerini görmeye başlamıştır. Açılıştaki yapmış olduğu konuşmasında, Adliye Vekâletinin 6 Mart 1924 tarihinden önce nasıl bir durumda olduğunu, kendisinin vekâletin başkanlığına getirildikten sonra neler yaptığını, adliye mekanizmasında dünya standartlarında çalışmalar yaptıklarını, adliye kâtipleri teşkilatında imar çalışmaları yaptıklarını söylemiştir. Bu konuşmalarından sonra sözü

²⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 8, ss. 438.

²⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 8, ss. 809.

²⁵⁴ Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslek ve Teknik Eğitim, MEB, Ankara, 2019, ss. 149. (https://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_05/30125511_30093130_mesleki_teknik_egitim_kitap.pdf) .

Adliye Meslek Mektebinin açılışına getirmiş ve Adliye tarihimizde önemli bir gün yaşadıklarını dile getirmiştir. Ameli hızla yetişen zabıt kâtipleri, icra memurları ve sorgu yargıçlarının, 20 Eylül 1924 tarihinden itibaren ilim ve nazariyat alanına girmiş olduğunu, Ankara, İstanbul ve Erzurum’da açılacak olan meslek mekteplerinin, yaklaşık 500 arkadaşımızı kendi alanlarına aldığını söylemiştir. Ve onlara şöyle hitap etmiştir: Adliye mekanizmasının temelini sizler oluşturacaksınız, *“Davanın mahiyeti ve tarz-ı cereyanı muntazam tespit edilmedikçe, verilecek hükmün isabeti temin-i kabil olamaz”*.²⁵⁵ Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde 21 Eylül 1924 tarihinde yayınlanmış olan yazıda, asırlarca adli mekanizmasında hizmetlerin aksadığını, bunların düzeltilmesi için çalışmalar yapıldığını fakat asırlarca ihmal edilmiş olan bu kurumun kısa sürede düzeltilmesinin beklenemeyeceğini, adalet dağıtıcıların halkın hâkimi değil, hadimi olduklarını anlamaları gerektiği söylenmiştir. Yazıda, Mustafa Necati Bey’in de bunu sağlamak istediğini ve Adliye Meslek Mektebini açtığı için kendisine olan memnuniyetlerini dile getirmişlerdir²⁵⁶.

Davaların uzun seneler sürüncemede kalması neticesinde hapishaneler dolmuştur. Hapishaneler, sadece kişisel bir konu değil aynı zamanda toplumsal bir konudur. Çünkü oradakiler geride ailelerini bırakmışlardır. Ayrıca hapishanedeki kişilerin masrafları, ziyaret zorlukları, bu amaçla geliş ve gidişlerde sıkıntılar yarattığı için her zaman sosyo-ekonomik bir konu olmuştur. Mustafa Necati Bey, Adliye Vekilliğine atandığında hapishanelerle ilgili düzenlemeler yapmıştır. Adliye mekanizmasında yapmış olduğu ıslahatlarla davaların hızlı bir şekilde neticelendirilmesini sağlamış ve bunun neticesinde hapishanelerin sayısı azalmıştır. Mustafa Necati Bey, Adliye vekilliğine geldiği zaman yaklaşık 37 bin tutuklu vardı. Tutuklu sayısı, 1924’ün başlarında 10.428 kişiye düşmüştür. 20 Eylül 1924 tarihinde Adliye Meslek Mektebinin açılış konuşmasında, tutuklu sayısının 9 binden az olduğunu söylemiştir. Tutuklu sayısının azalmasında adliye mekanizmasının hızlı çalışması ve 1924’te Mustafa Necati Bey zamanında çıkarılmış olan af yasasının etkili olduğu belirtilmiştir²⁵⁷.

²⁵⁵ Ceride-i Adliye, 1 Ekim 1924, S. 27.; Hâkimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1924, S. 1226.

²⁵⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1924.

²⁵⁷ https://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_05/30125511_30093130_mesleki_teknik_egitim_kitap.pdf, Erişim Tarihi: 15. 04. 2020.; Hâkimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1924.

Mustafa Necati Bey, adli mahkemelerin çalışmalarına yardımcı olan Adli Tıp Müessesesinin sağlıklı bir şekilde çalışmasına büyük önem vermiştir. Bu konuya ilgili 17 Nisan 1924 tarihli meclis konuşmasında şöyle değinmiştir: *“Tıbbı Adlî müessesesi, Devlet teşkilâtı adliyesinin yegâne müessesesidir. Bunu ne kadar takviye edersek o kadar istifade ederiz. İstanbul’daki Tıbbi Adlî müessesesinin hiç vesaiti yoktur. Bir tüpü yoktur, böyle gayri müsait bir tarzda tıp müessesesi yetişemez, onun için bir defaya mahsus olmak üzere 4000 lira kadar bir masraf istedik. Zaten azdır. Tababeti adliye meselesi hakikaten en mühim bir meseledir. Bunu uzun, uzun düşündük. Bu husus için ayrıca projelerimiz vardır. Avrupa’ya gidecek talebe ile beraber bir iki tane de bunlardan göndereceğiz”*. Mustafa Necati Bey, Adli Tıp kurumunun önemini vurgulamış, bu kurum için ayrılan bütçenin az olduğunu ve daha fazla bütçenin ayrılması gerektiğini ifade etmiştir²⁵⁸.

3. 1. 3. Maarif Vekâleti

Mustafa Necati Bey, Cumhuriyetin ilanından sonra Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti ve Adalet Vekâleti görevlerini yaptıktan sonra 3 Mart 1925-1 Kasım 1927 yılları arasında kurulan 3. İnönü Hükümeti ve 1 Kasım 1927-27 Eylül 1930 yılları arasında kurulan 4. İnönü Hükümetinin Maarif Vekâletinin başına atanmıştır. Mustafa Necati Bey, görevine 21 Mart 1925 tarihinde başlamıştır.

Eğitim; insan yetiştirmek, bireyi bilgilerle donatarak yaşadığı toplumla bütünleştirme sürecidir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti de eğitime, eğitim sistemine önem vermiştir. Mustafa Kemal, gelişme ve değişimin insan gücünün yetiştirilmesiyle olabileceğine inanmış ve bundan dolayı eğitim kurumlarının bütün memlekete yayılması ve çağdaş bir seviyeye getirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Mustafa Kemal, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni çağdaş ülkeler seviyesine getirmek, yurtseverlere ulusal bilinç ve bağımsızlık bilinci aşılacak, kendine güvenen, akıllı özgürleştirmek istemiş, bu doğrultuda eğitim sahasında köklü ıslahatların yapılması gerekliliğine inanmıştır. Eğitim sahasında yapmayı düşündüğü ıslahat ve inkılap hareketlerini anlayan; Mustafa Kemal’in düşündüğü eğitim politikalarını hayata geçirecek kişide Mustafa Necati Bey idi. Çünkü Mustafa Necati Bey’in, Milli Mücadele, Kurtuluş Savaşı ve diğer

²⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 8, ss. 810.

bakanlıklarda vekil olarak yapmış olduğu çalışmalar, dönemin inkılapçı kadrolarında yer alması onun Maarif Vekâletine getirilmesinde önemli etkenler olmuştur²⁵⁹.

Eğitim, devletlerin ana işlevlerinden biri olduğu için eğitimdeki gelişmeleri devletin umumi yapısından ayırmak mümkün olmamıştır. Osmanlı Devleti, yabancı devletler karşısında almış olduğu yenilgiler neticesinde, bu durumun üstesinden eğitimde yapılacak olan ıslahatlarla gelebileceğini düşünmüştür. Bu düşünceyle ilk olarak batı tarzı eğitimde sivil ve askeri okullar açmıştır. Öğretmen yetiştirmek için okullar açılmış, Maarif-i Umumiye Nezareti²⁶⁰ kurulmuştur. Eğitim, idari, askeri alanlarda birçok ıslahat yapılmış fakat bu çalışmalar, Osmanlı Devlet yapısını güçlendirmeye yetmemiştir²⁶¹. Balkan, Birinci Cihan Harbi, Mondros Mütarekesinin imzalanması ve Milli Mücadelenin başladığı bir dönemde Milli Eğitim şekillenmiştir. Cumhuriyet ilanından sonra Osmanlı küllerinden yeni bir devlet kurulmuştur. Yeni kurulan devlet ilk yıllarından itibaren eğitime öncelik vermiştir.

Cumhuriyet döneminde saptanan ilkeler, çıkarılan yasalar, açılan okullar eski eğitim kimliğinden sıyrılarak yeni bir görünüm almaya başlamıştır. Çünkü bu dönemde yapılan eğitim faaliyetleri ile Osmanlı Devleti'nden kalan sorunlar ortadan kaldırılmak, modern dünyada eğitim sahasında meydana gelen gelişim ve değişimler yakalamak istenmiştir²⁶². Mustafa Kemal, 14 Temmuz 1921 tarihinde toplanmış olan Maarif Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmasında, şimdiye kadar izlenen tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin geri kalmış olmasının en önemli faktörü olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı milli bir eğitim programından söz ederken, eski dönemin hurafatından ve milli yapımıza uymayan yabancı düşüncelerden, Doğu ve Batı'dan gelebilen bütün etkilere uzak, seciye-i tarihimize uygun bir kültürün gerekliliğinden bahsetmiş ve geçmişteki eğitim sisteminin yetersizliğini dile getirmiştir²⁶³. Mustafa Kemal, yeni devlet kurma sürecinde eğitimin önemini, çağın ve toplumun beklentilerini karşılayacak eğitim anlayışını 27 Ekim 1922 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında şöyle açıklamıştır: “...Görülüyor ki, en önemli ve

²⁵⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 2014, ss. 327-336.; Altunya, s. 26-28.

²⁶⁰ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi için bkz: Faik Reşit Unat, *Türkiye’de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964, ss. 27-28.

²⁶¹ Ülker Akkutay, “Osmanlı Devletinin Son ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Kastamonu, 1991, ss. 95-100.

²⁶² Mustafa Gündüz, *Osmanlı Mirası Cumhuriyet’in İnşası (Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar)*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 57-62.

²⁶³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, ss. 19-20.

verimli görevimiz eğitim işlerimizdir. Eğitim işlerinde mutlaka başarılı olmak gerekir. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu şekilde olur. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek can ve tek fikir olarak ilkeli bir program üzerinde çalışması gereklidir. Bence bu programın temel ilkeleri ikidir: Birincisi, Sosyal hayatımızın ihtiyacına uygun olması; ikincisi ise çağdaş gereklere uygun olması Memleketimizi bir çemberin içine alıp dünya ile ilgisiz yaşayamayız. Tam tersine ilerleyen ve medenileşen bir millet olarak uygarlık sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve milletin her bireyinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur... Her şeyden önce cahilliği yok etmek gereklidir. Bundan dolayı eğitim programımızın, eğitim siyasetimizin temel taşı cahilliğin yok edilmesidir”²⁶⁴. Mustafa Kemal, inkılapların yaşayabilmesinin halkın onları tanınması ve benimsemesiyle olacağını biliyordu. Bunun için de eğitime büyük bir önem veriyordu. Dolayısıyla öğretim birliği, harf devrimi, köye yönelik öğretmen yetiştirme gibi önemli eğitim inkılapları gerçekleştirmiştir.²⁶⁵.

Mustafa Necati Bey, ülkenin sosyal, kültürel, siyasal, askeri ve ekonomik olarak her alanda en kritik süreçlerden geçtiği bu dönemde Maarif Vekâletinin başına getirilmiştir. Bu dönemde İnkılap hareketleri yürütülmüş, 13 Mart 1924 tarihinde medreseler kapatılmış, liselerde karma eğitim sistemine geçileceği belirtilmiş, bunlara tepki gösteren kişiler olmuştur. Ülkenin savaştan çıkmasından ötürü her alanda yoksulluk yaşanmıştır²⁶⁶. Ülkede okul sayısının yetersiz olduğu, öğretmenlerin hem nitel hem de nicel olarak istenilen düzeyin altında olduğu, okul yüzü görmemiş çocukların var olduğu böylesi bir süreçte görev başına gelmiştir. Bu süreçte yapacağı faaliyetlere başlamak zorlaşmıştı. Bütün zorluklara rağmen Mustafa Necati Bey, eğitimde önemli ıslahatların, yatırımların tasarlayıcısı ve başlatıcısı olmuştur. Maarif Vekâletinde kanuni düzenlemeler yapmıştır. Böylece yapacakları çalışmalara kanuni bir zemin hazırlatmıştır. Hem okul çağındaki çocukların hem de çeşitli nedenlerden dolayı okul dışında kalmış kişilerin eğitim almaları için

²⁶⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006, ss. 48-48.

²⁶⁵ Mahmut Adem, “Mustafa Necati'nin Eğitimdeki Devrimciliği”, *Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi*, Yeni Kuşak Köy Enstitüler Derneği Yayınları, İzmir, 2010, ss. 45-51.

²⁶⁶ Mustafa Ergün, “Mustafa Necati'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ankara, 1991, ss. 101-107.

uğraşmıştır. En önemli kültür değişimi olan Harf Devrimi de onun vekâleti döneminde gerçekleşmiştir²⁶⁷.

3. 1. 3. 1. Muallimler Birliği Cemiyeti'nin Başkanlığına Seçilmesi

Anadolu'da işgallere karşı bağımsızlık savaşı yürütülürken Ankara'da Lise Öğretmenleri 1920'de "Muallim ve Muallimler Cemiyeti" isminde bir dernek kurmuştur. Bir yıl sonra dernek "Maarif Kongresi'ni" toplamış ve 1922'de ise dernek "Türkiye Muallime ve Muallimler Cemiyeti" ismini almıştır. Dernek 1924'de büyük bir kongre düzenlemiştir. Kongre, Mustafa Kemal ve eşi, Başbakan İsmet İnönü, eğitim uzmanı John Dewey ve birçok bakanın katılımıyla 22 Ağustos 1924 tarihinde yapılmıştır. Kongre başkanlığına dönemin Adliye Vekili Mustafa Necati Bey seçilmiştir²⁶⁸.

Mustafa Necati Bey başkanlığında Muallim Birliği Kongresi 2-6 Mayıs 1925 tarihleri arasında toplanmıştır. Birliğin Umumi Kongresi 15 Temmuz 1925 tarihinde yapılmış ve "Türkiye Muallimleri ve Muallimleri Dernekleri Birliği" ismini değiştirmiş, yerine "Türkiye Muallimler Birliği" ismini almıştır. Birliğin amacı, Muallimler Birliği yasasının ikinci maddesinde "*Birliğin maksadı tüm muallimlerin hukuk ve menfaatini korumak, muallim mesleğini layık olduğu mevkie çıkartmak, meslektaşların fikri ve içtimai seviyelerini mesleğin kadro haysiyetleriyle uygun bir şekilde ala eylemek, yeni nesli iradeli, cumhuriyetçi yetiştirmektir. Birlik amacına ilmi, içtimai ve iktisadi esaslar dâhilinde temine çalışır*"²⁶⁹ şeklinde belirtilmiştir.

Birliğin isim değiştirmesi neticesinde öğretmenlerin birliğe katılımı artmıştır. Bu katılım karşısında duyulan sevinci Birliğin resmi yayın organı şöyle ifade etmiştir: "*Yüksek, orta ve ilk muallim zümrelerinden mürekkep İstanbul Muallimler Cemiyeti ile İstanbul Mekatib-i iptidaiye Muallimleri Cemiyeti umumi kongrelerinde cemiyetlerini feshederek birliğimize iltihaka karar vermiş ve keyfiyeti umumi merkeze bildirmişlerdir. Türkiye muallim ordusunun mühim bir kısmını teşkil eden. İstanbul'daki muallim ordumuzun bu kararı Umumi merkezle beraber birlik ve maarifle alakadar diğer birçok zevat ve mahful tarafından memnuniyetle*

²⁶⁷ Altunya, ss. 33-36.

²⁶⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1924.

²⁶⁹ Muallimler Birliği, Ağustos 1925, S. 1-2, ss. 80-85

karşılanmıştır. İstanbul muallim ordusunun husule getirdiği bu samimi tesanüt ve vahdeti birliği, mecmuamız büyük bir şükranla kaydeder”²⁷⁰.

Muallimler Birliği Merkez heyeti, Mustafa Necati Bey başkanlığında yurt içi gezileri yapmıştır. Mustafa Necati Bey, gezi sırasında Birliğin şubeleri, maarif daireleri, okullar ve öğretmenlerle doğrudan temasta bulunmuştur. Bu geziden sonra 21 Aralık 1925 tarihinde Maarif Vekili olmuş ve Muallimler Birliğinin başkanlığına da devam etmiştir. Bu durum, öğretmenlerin eğitime daha sıkı sarılmalarını ve vekâlet örgütü ile bütünleşmelerini sağlamıştır. Birliğin 1926’daki kongresi TBMM salonlarında yapılmış ve kongreye 220 üye katılmıştır. Mustafa Necati Bey yapmış olduğu konuşmasında, TBMM salonunda bu kongrenin yapılmasındaki öneminden bahsetmiş, Cumhuriyet ilkelerini en iyi yayan kişilerin öğretmenler olduğunu, her zaman öğretmenlerle olduğunu, onların aralarından ayrılmayacağını ve birlikte yurdun her bireyini ayrı ayrı işleyerek eğiteceğini belirtmiştir²⁷¹.

3. 1. 3. Mustafa Necati Bey’in Maarif Vekâletinde Yapmış Olduğu Faaliyetler

İnönü Hükümetinde Maarif Vekâleti görevini yapan Hamdullah Suphi Bey, kendi isteğiyle vekâletten ayrılmıştır. Bunun neticesinde İsmet İnönü, daha genç, daha dinamik birini vekâletin başına getirmek istemiş ve Mustafa Necati Bey’i seçmiştir. Çünkü Mustafa Necati Bey, hem genç, hem hızlı hareket eden, hem öğretmen hem de Muallimler Birliğinin başkanı idi. Bu karar Mustafa Kemal’e bildirildiğinde *“Elbette uygundur, fevkalade bir seçim olmuştur”* ²⁷² yanıtını vermiştir. Mustafa Kemal, Mustafa Necati Bey’e *“Çocuklarımızı, insanlarımızı okutacaksan iyi okut. İyi okutamazsan bırak kendi haline. Onların kendi halleri az okumuşluktan, kötü okumuşluktan daha iyidir”* demiş ve heyecanlı genç vekilin yeni görevini kutlamıştır²⁷³. Mustafa Kemal;

Takip etmek zorunda olduğumuz eğitim siyasetinin ana hatları, bu memleketin asıl sahibi ve sosyal topluluğumuzun ana unsuru olan, bugüne kadar eğitim ışığından yoksun bırakılan köy ve köylüdeki bilgisizliği gidermektir. Efendiler!

²⁷⁰ Muallimler Birliği, Ağustos 1925, S. 2, ss. 80-86.

²⁷¹ Hakimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1926; Muallimler Birliği, Eylül 1926, Sene 2., S. 15, ss. 676-677.

²⁷² Utku, ss. 223.

²⁷³ Yalçın Kaya, “Eğitimde Mustafa Necati Dönemi”, *Sevgi Dünyası Dergisi*, C. 41, S. 485, ss. 17-22.

Hem bilgisizliği gidereceğiz hem de çocuklarımızı toplumsal ve ekonomik yaşama faal ve faydalı kılabilmek için bilgileri uygulamalı bir şekilde verme yöntemi eğitimimizde temel alınmalıdır, sözleriyle Mustafa Necati Bey'e önemli bir talimat vermiştir²⁷⁴.

Mustafa Necati Bey'in Maarif Vekili olarak atanması, eğitimciler, basın ve kamuoyu tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Muallim Mecmuası, Mustafa Necati Bey'in Maarif Vekâletine atanmasını; *“Sönük ve paslı eğitim ufuklarımızda beklediğimiz günün doğduğuna inandık”*, sözleriyle eğitimde arzu edilen düzeye ve bunun gerçekleşeceği bir dönemin başladığının göstergesi olarak ifade etmiştir²⁷⁵. Cumhuriyet gazetesi; Maarif Vekâletinin başına inkılabımızın en cesur, hareketli ve faal bir kişiliğe sahip olan Mustafa Necati Bey'in geçtiğini belirtmiş, Mustafa Necati Bey'in geçmişte görev yapmış olduğu diğer vekâletlerdeki başarısını vurgulamış, yeni görevinde de başarılı faaliyetlerde bulunacağını, kendisine güven duyduklarını ve tam zamanında Maarif Vekâletinin başına geçtiğini yazmıştır²⁷⁶.

Mustafa Necati Bey, göreve başlama yazısında; öğreti (meslek) arkadaşlarının bilgi ve deneyimlerine, jön(genç) Cumhuriyetimizin terakkisi için çabaladıkları ve bu çabalarının devam edecekleri fedakarane mesaiye güvenerek Maarif Vekâleti görevini deruhte (üzerine almak) ettiğini, halka yeni ufuklar açan önderlerin ortaya koyduğu kurtarıcı temeller içerisinde güçlü bir iradeyle ereklerine (hedeflerine) varmayı amaçladıklarını, yeni nesli, yeni hayatın ve demokrasinin gereklerine göre hazırlamak gerektiğini ifade etmiştir²⁷⁷.

Mustafa Necati Bey, Maarif vekili olduktan sonra eğitim alanında yapılması gereken işleri gruplandırarak çalışmaya başlamıştır. Çalışmalarıyla ilgili bilgi vermek için 9 Şubat 1926 tarihinde basına ilk demecini vermiştir. Demecinde, Maarif Vekâletinin merkezi teşkilatının genel yapısı belirlendikten sonra, yapılacak işleri şöyle sıralamıştır:

“1. Merkez örgütünün takviyesi,

²⁷⁴ Mahmut Adem, “Necati Öğretmen Okulunun Yüzüncü Kuruluş Yılı Dönemi İçin”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Necatibey Eğitim Fakültesi 100. Yıl Özel Sayısı*, C. 12, S. 22, 2010, ss. 10-16.

²⁷⁵ Yalçın Kaya, *Bozkırdan Doğan Uygarlık Köy Enstitüleri “Antigone”den Mızraklı İlmihal’e*, C. 1, Tılgat Matbacılık, İstanbul, 2001, ss. 64-65.

²⁷⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 26.12.1925; 31.12.1925.

²⁷⁷ Hakimiyet-i Milliye, 25 Aralık 1925.; Maarif Vekaleti Tebliğler Mecmuası, S. 1, 15 Şubat 1926.

2. Tebiye-i umumiye heyeti (Genel eğitim kurulu),
3. Lisan heyeti teşkilatı (Dil kurulunun kurulması),
4. Mevcut müesseselerin teksifi (Mevcut kurumların toplanması),
5. Öğretmenlerin terfii,
6. Vekâletin vilayet terbiyesinin tevsi (Bakanlığın il eğitimini yaygınlaştırılması),
7. Genel eğitime etkili olup da şimdiye kadar hükümetin ciddi denetiminden uzak kalmış kurumların ciddi denetimine tabi tutulması,
8. Köy okulları, köy öğretmen okulları, Orta ve yüksek öğretmen okulları kurulması,
9. Mıntika eminliği (Bölge eminliği)²⁷⁸. Ayrıca vekâletin görevinin sadece okul çocuklarıyla ilgilenmek olmadığını, aynı zamanda halka dershaneler, kütüphaneler açmak, konferanslar vs. yaparak rehberlik etmek olduğunu da belirtmiştir²⁷⁹.

Mustafa Necati Bey, 40-50 kişilik bir kadro ile Maarif hizmetlerine başlamıştır. Bu dönemdeki Maarif Vekâletinin merkez örgütü ve bu örgütte görev alanlardan bazıları şunlardır: “*Maarif Vekili, Talim ve Terbiye Dairesi, Teftiş Heyeti, Müsteşar, her biri bir Umum Müdürün yönetimindeki Ana hizmet Birimi (İlk, Orta, Yüksek Tedrisat); Kültür Birimleri (Dil Heyeti, Kütüphaneler Dairesi, Sanayi-i Nefise, Türk Tarih Encümeni), Asarı-ı Atika- Müzeler Dairesi; Yardımcı Hizmet Birimleri (Sicil-Memurin Dairesi, İhsaiyat (İstatistik) Dairesi, Evrak Dairesi, İnşaat Dairesi ve Taşra Birimleri (Maarif Eminlikleri, İl Maarif Müdürlükleri, İlçe Maarif Memurlukları)*” Maarif Vekâleti, merkezi bu şekilde bir örgütsel mekanizmadan oluşmuştur. Mustafa Necati Bey, Maarif Vekâletinin önemli yerlerine memleketin en değerli eğitimcileri olan “*Nafi Atuf Kansu (Müsteşar), Kemal Zaim Sunel (Yüksek Öğretim Genel Müdürü-Müsteşar), Mehmet Emin Erişirgil (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı), Rüştü Uzel (Yükseköğretim Genel Müdürü), Rıdvan Nafiz Edgüer (Teftiş Kurulu Başkanı), Cevat Dursunoğlu (Ortaöğretim Genel Müdürü), Ragıp Nurettin*

²⁷⁸ İsmail Doğan, “Eğitimde İcraat Geleneği ve Mustafa Necati (1864-1929) Örneği”, *Mustafa Necati Sempozyumu 9-11 Mayıs 1991*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1991, ss. 116.

²⁷⁹ Eski, ss. 119.

*Ege (İlköğretim Genel Müdürü), İsmail Hakkı Tonguç (Mektep Müzesi Müdürü), Faik Reşit Unat (Neşriyat Müdürü), Namık İsmail (Güzel Sanatlar Şube Müdürü), Avni Başman – İhsan Sungu (Talim Terbiye Kurulu Üyesi) vd*²⁸⁰ yerleştirmiştir. Mustafa Necati Bey'in başarılı olmasında yetenekli, çalışkan, ileri görüşlülüğünün yanı sıra kadro oluşturmadaki ustalığının da etkisi olmuştur. Mustafa Necati Bey, üst düzey görevlere kâmil (yetkin) kişileri atarken, hiçbir zaman onların geçmiş defterini açmamıştır. Şevket Süreyya Aydemir, bu durumla ilgili, Komünizmden ötürü siyasi mahkûmiyeti olduğunu ve yapılan afla mahkûmiyetinin kalktığını, Yükseköğretim Genel Müdürlüğünde şube müdürlüğüne atandığını, kendisini ilk kez tanıyan Mustafa Necati Bey ile arasındaki diyalogu şöyle anlatmıştır:

“ Elini omuzuma koydu:

-İstediğini yap arkadaş, dedi, ama bizim mektep çocuklarını sakın komünist yapma!

Cevap verdim:

-Mektep çocuklarıyla işim yok Vekil Bey, ama siz kendinizi koruyun...

*Hem kendi güldü, hem de hepimizi güldürdü*²⁸¹. Maarif Vekâletinin nasıl bir ahvalruhiye (hava) içinde çalıştığını ise şöyle ifade etmiştir: Mustafa Necati Bey'in çok müteharrik (hareketli) bir yapıya sahiptir ve ona göre müddetin (zaman) günü (gündüzü) ya da şebi (gece) yoktur. Aydemir, Vekâlette işin, tüm daireler kapılarını kapadığı zaman başladığını, şebi saatlerine kadar günlük işlerle uğraşıldığını, mesai saati geldiğinde dairelerin boşaldığını fakat üst düzey kadronun çalışmalara bu saatten sonra başladığını ve önemli işlerle ilgi kararların bu saatte alındığını söylemiştir. Mustafa Necati Bey'in de bu saatlerde vekâlette bulunduğunu, ona göre ülken (büyük) işlerin yapılması gerektiği fakat bu işlerin ayrıntılarının onu ilgilendirmediğini belirtmiştir. Çünkü kendisinden önemli ve ülken işlerin istenilmesini beklediğini, küçük tedbirlerin onu sıktığını, *“bir güreş meydanında karşısında eş bekleyen bir pehlivan gibi dolaştığını”* söylemiştir. Eski bir öğretmen okulu binası Vekâletin binası haline getirilmiştir. Farklı öğretim, tek öğretim gibi konularda birçok gelişmiş ülkelerde hala tartışmalarını yaptığı cesaretli ve müterakki

²⁸⁰ Altunya, ss. 49-51.

²⁸¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1971, ss. 456.

(ileri) atılımlar, bu gösterişsiz dairelerin insanları tarafından başarılmıştır. Aydemir; devlet işi denildiğinde soğuk bir ortamın hâkim olduğunu düşündüğünü fakat Maarif Vekâletinde gördüğü manzaranın kendisini şaşırttığını, kalbe sevinç ve istek veren bir durum olduğunu söylemiştir²⁸². Aydemir, “Atatürk’ten Bir Anı” başlıklı yazısında, “...Bize bir lokomotif gibi sürükleyici bir kuvvet olan Mustafa Necati’yi kaybetmiştik. Ama Erişirgil, Rıdvan Nafiz, Cevat Dursunoğlu, Hasan Ali, Ragıp Nurettin, İsmail Hakkı Tonguç, Faik Reşit Unat, benim bütün işlerimde bağlı olduğum Rüştü Uzel gibi insanlar o zaman duvar araları boyalı çuvallarla bölünmüş Maarif Vekâletinin çatısı altında sessiz sedasız, fakat mefkureci bir yapıcılığın ustaları olarak, bütün gün, hatta bütün gece, en ileri fikirleri, en cesur hamleleri yoğurup duruyorlardı... Hele vekâletin “Tekke” adı verilen müdürler yemek odası, tekke değil akademiydi. Orada konuşamayacağımız hiçbir şey yoktu. Hem de, akademi vekillere değil, vekiller akademiye bağlıydılar”²⁸³ cümleleriyle Mustafa Necati Bey’in Maarif kadrosunun niteliğini vurgulamıştır.

Mustafa Necati Bey, Maarif Vekili olduktan sonra altı gün içerisinde eğitim ile ilgili sorunları tartışmak amacıyla Ankara’da 27 Aralık 1925 tarihinde Heyet-i İlmiyeyi toplamıştır. Toplantıya katılanlar:

“İstanbul Edebiyat Fakültesi Reisi: Müderris Köprülüzade Fuat, Galatasaray Lisesi Müdürü: Behçet, Darülfünun Ruhیات Müderrislerinden Ali Haydar, İstanbul Kız Muallim Mektebi Müdürü: Emin, İzmir Muallim Mektebi Müdürü: Hikmet, Bursa Türk Ocağı Reisi: İsmail Hakkı, Çamlıca Orta Mektep Müdürü: Mehmet Ali, Adana Erkek Lisesi Müdürü: Ragıp Nurettin Beyler idi”²⁸⁴. Toplantı neticesinde şu konular ele alınmış ve karara bağlanmıştır:

“1. Devlet ve il bütçelerinden Milli Eğitim örgütüne ayrılan ödeneklerin daha yararlı bir şekilde kullanılması,

2. Okullara kayıt için başvuran çocukların tümünün kabul edilmeleri için okul kapasitelerini artırıcı önlemlerin alınması,

²⁸² Aydemir, ss. 454-456.

²⁸³ Şevket Süreyya Aydemir, “Atatürk’ten Bir Anı”, *İmece Dergisi*, C. 2, S. 19, 1962, ss. 7-11.

²⁸⁴ http://ttkb-dot-meb-dot-gov-dot-tr.gateway.web.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf, E.T: 21.04.2020.

3. Liselerin yeniden düzenlenmesi ve belirli merkezlerde kuvvetli liseler açarak yavaş yavaş çoğaltılması,

4. Öğretmen okulları ile diğer meslek okullarının, belirli merkezlerde toplanması, güçlendirilmesi,

5. Gündüzlü ortaokullarda karma eğitim uygulanması,

6. Stajyer öğretmenlere verilecek pedagojik formasyonun esaslarının belirlenmesi,

7. Eğitim ve öğretim işleriyle meşgul olmak üzere bir Talim ve Terbiye Dairesi kurulması”. Bu kararlardan sonra “Bakanlık Teşkilat Kanunu Tasarısı” hazırlanmıştır.

Mustafa Necati Bey, 20 Mart 1926 tarihindeki meclis konuşmasında Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun ile ilgili şu açıklamada bulunmuştur: “*Maarif teşkilâtına dair olan kanun, Devletimizin maarif teşkilâtının umumî kanunu değildir. Bendeniz vekil olduğum vakit memlekette mevcut olan maarif teşkilâtını tetkik ettirdim, bizzat meşgul oldum. Nihayet kanaat ettim ki Maarif işlerini mahdud bir zamanda halletmek imkân dâhilinde değildir. Onun için bunu mütehassıslara yererek, diğer devletlerin maarifi umumiye kanunlarını tetkik ederek yapmak lüzumuna kani oldum. Bu itibarla bir sene zarfında Maarifi Umumiye Kanununu hazırlamak ve Heyeti Âliyenize takdim etmeye karar verdim.*” Bu sözlerinden sonra kanunun bir yıllık gecikmesinin sebebi hakkında devletin ve halkın genel durumunu incelemeden, ihsai malûmata hâkim olmadan verilen kararların doğru olmayacağını, okulların genel durumunu görmeden hazırlanacak bir kanunun başarıya ulaşmasının mümkün olamayacağını söylemiştir²⁸⁵.

22 Mart 1926 tarihinde 789 sayılı “*Maarif Teşkilatına Dair Kanun*” yayımlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Bu kanun ile okul sistemi yeniden düzenlenmiş ve müteazzi (örgün) eğitim kurumları “İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim” olmak üzere üç kademeli olarak sınıflanmıştır²⁸⁶. Mustafa Necati Bey, TBMM’nin 20 Mart 1920 tarihli oturumunda; dilimizi incelemek için ve halka

²⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 23, ss. 267.

²⁸⁶ Erdoğan Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, MEB Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 186.

sözlük hazırlamak için Dil Heyetine ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir. Bu Maarif Teşkilatına Dair Kanunun birinci maddesinde *“Türk dili ve buna müteallik bilcümle ilmî meseleler ile iştigal etmek üzere Maarif vekâletinde bir dil heyeti teşkil edilmiştir. Heyet azalarının ne suretle tayin edecekleri ve vazifelerinin hududu İcra Vekilleri Heyetince yapılacak bir talimatname ile gösterilir.”*²⁸⁷ şeklinde belirtilmiştir. Bu madde ile Telif ve Tercüme Kurulu kaldırılmış ve yerine Dil Kurulu Dairesi kurulmuştur²⁸⁸. Yasanın ikinci maddesi olan *“Münhasıran talim ve terbiye işleriyle iştigal etmek üzere Maarif vekâletinde bir talim ve terbiye dairesi ihdas olunmuştur. Bu daire bir reisin idaresi altındadır. Dairenin şubeleriyle teşkilâtını idare etmek üzere reisten başka azamî on mütehassıs bulunacaktır. Daireye lüzumu kadar memur tayin olunur. Daire reisi, vekâletin; azalar, daire reisinin teklifi ve vekâletin inhasile icra Vekilleri Heyetince tayin olunur. Dairenin teşkilâtı ve vazifesinin hududu icra Vekilleri Heyetince yapılacak bir talimatname ile tespit ve tayin edilir”*²⁸⁹ şeklindeki madde ile sadece eğitim ve öğretim hizmetlerini uygulamak üzere MEB’in yapısı içerisinde bir Talim ve Terbiye Dairesi oluşturulmuştur. Bu dairenin görev ve yetkilerinin ise Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak bir yönetmenlikle belirlenmesi ön görülmüştür. Yasanın üçüncü maddesi olan *“Maarif vekâleti veya diğer bir vekâlet tarafından açılmış veya lüzumuna göre açılacak mekteplerle bilûmum hususî mekteplerin derecelerinin tayini Maarif vekâletine aittir. Diğer vekâletlere merbut orta tedrisat derecesindeki mekteplerin programları alâkadar vekâletle Maarif vekâleti tarafından müştereken yapılır. Yüksek tedrisat mekteplerinin programları Maarif vekâletinin mütalaası alınmak şartıyla ait olduğu vekâlet tarafından tanzim ve Maarif vekâletince tescil olunur.”* şeklindeki madde ile hem Maarif Vekâleti hem de başka vekâletler tarafından açılacak veya açılmış olan okullar ile özel okulların derecelerini belirleyecek karar merciinin Maarif Vekâleti olduğu belirtilmiştir. Yasanın *“Türkiye’de hiç bir mektep Maarif vekâletinin ruhsat ve muvafakati olmaksızın açılmaz. Vekâletler muayyen tahsil dereceleri haricinde kendi memur ve mensupları için muvakkat kurs ve talimgâhlar açabilirler”* şeklinde belirtilen dördüncü maddesi ile okulların

²⁸⁷ Resmi Ceride, 22 Mart 1926.

²⁸⁸ http://ttkb-dot-meb-dot-gov-dot-tr.gateway.web.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf, E.T: 21.04.2020.

²⁸⁹ Resmi Ceride, 22 Mart 1926; TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 23, 20 Mart 1926.

yapılmasıyla ilgili düzenlemeye gidilmiştir. Vekâletten izin alınmadan okul açılmayacağı, diğer vekâletlerin okul açabileceklerini fakat Maarif Vekâletinin gözetiminde açabilecekleri bildirilmiştir. Maarif Teşkilatına Dair Kanun yürürlüğe girdikten sonra bir genelge ile bu maddelerin nasıl uygulanacağına dair ayrı ayrı ayrıntılı biçimde açıklama yapılmış ve bütün illere gönderilmiştir²⁹⁰. Maarif Teşkilatına Dair Kanunun diğer maddelerinde de Köy okulları, Öğretmen okulları, Meslek okulları, İlköğretim, Ortaöğretim, Yükseköğretim okulları, öğretmenlerin görev süresi vs. ilgili kararlar yer almıştır. 1926 yılı Maarif Vekâletinin merkezi teşkilatı ve Türk Milli Eğitimin ilkelerinin belirlendiği bir planlama ve programlama yılı olmuştur²⁹¹.

3. 1. 3. 2. 1. Maarif Vekâleti Merkez ve Taşra Örgütündeki Düzenlemeler

Maarif Vekâleti örgütünün yapısı ilk zamanlar; Program Heyeti, İlk Tedrisat Dairesi, Orta Tedrisat Dairesi, Türk Asar-ı Atıkası Dairesi (eski eserler), Sicil Dairesi ve İhsaiyat (istatistik) Dairesinden oluşuyordu. Sonradan Yüksek Tedrisat Dairesi ve Teftiş Heyeti Dairesi de eklenmiştir. 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun ile Talim-Terbiye ve Dil Heyetleri kurulmuştur. Yapılan Bütçe Kanunu görüşmelerinden sonra ise Mektep Müzesi, Hıfzıssıhha (sağlık işleri) ve İnşaat Dairesi merkez birimlerine katılmıştır. Mustafa Necati, Maarif Vekâletine vekil olarak atandıktan sonra yapmış olduğu basın toplantısında; merkezi birimlerle ilgili bilgiler vermiştir. Maarif Teşkilatına Dair Kanun hakkında görüşmeler yapılırken TBMM’de Maarif teşkilatı, yapısı, birimleri ile ilgili bilgiler de vermiştir²⁹².

Mustafa Necati’nin, eğitim alanında yapılmasına öncelik verdiği konulardan biri Dil Heyeti’nin kurulması idi. Türk dili ile ilgili yeterli çalışmalar yapılmamış ve bu da dilde bir karmaşa oluşmasına sebep olmuş; halkın konuştuğu dil ile aydın zümresinin kullandığı dil farklılaşmıştır. Bu karışıklığa son vermek istenmiştir. Mustafa Necati Bey, Batı ülkelerinde bu konularla akademilerin ilgilendiklerini fakat Vekâletin dönemin şartları içerisinde bu tür bir akademiye kuracak durumda olmadığını ifade etmiştir. Bu konuda basına vermiş olduğu demeçte; “*Sarf, imla,*

²⁹⁰ Cavit Binbaşoğlu, *Türk Eğitim Düşünce Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2005, ss. 71-73.

²⁹¹ Eski, ss. 122.

²⁹² Altunya, ss. 33-34.

lügat ve ıstılah meselelerimizin nasıl bir tesennüd içinde bulunduğu hepimizce malumdur. Bu tesennüdü ilmin irşadıyla” bir netice verilirse beş-on yıl sonra birbirimizi anlamakta zorluk çekeceğimizden korkuluyor. Bu tür konular gelişmiş ülkelerde akademilere bırakılmıştır. Bizde neden bir akademi kurumu oluşturulmuyor diye bir soru gelebilir. Şunu söyleyeyim; Maarif Vekâletinin bir işareti de tevazudur. Yapamayacağımız bir işe girişmek, ilmin “naşiri olmak vazifesini deruhte etmiş olan” Maarif Vekâletine yakışır bir davranış olmaz. Milletlerarası dünyada yetki tanıyacak bir akademi kurumu imkânı bulmuş olsaydılar böyle bir kuruma teşebbüse hiç tereddüt etmezdim. Fransız Akademisi’nin yapmakta olduğu çalışmaları biliyoruz, Rus Akademisi’nin bilim dünyasında önemli bir konumda olduğunu biliyoruz, ancak gücümüzü hesaba katmadan böyle büyük bir işe girişmenin cesaretli bir davranış olacağına kani olmak ve geçmiş yıllarda kurulmuş olan Encümen-i Daniş’in sonunu göz önünde bulundurmamak gerekir²⁹³.

Mustafa Necati Bey, 20 Mart 1926 tarihli meclis konuşmasında dil konusunun önemini vurgulamış ve dilimizi inceleyecek ve halka bir sözlük hazırlayacak bir Dil Heyetine gereksinim olduğunu, var olan uzmanları toplayarak dilimizin ıslahı için yapılması gerekenler hakkında önlemler alınacağını söylemiştir. Latin Harfleri konusunun, devletin siyasal konusu olduğunu, deruhte ettiği konunun başından sonuna kadar gereksinimlerimize uygun olduğuna kanaat hâsıl etmezse ve onun çevresinde incelemeleri yapmazsa o konuyu kabul etmeyeceğini, Dil Heyetinin, Latin harflerine geçme konusunda incelemeler yapacağını ifade etmiştir²⁹⁴.

1928 yılında Dil Heyetinin görevine dair bir yönetmenlik çıkartılmış: *“Millet Mektebi teşkilatına dair tanzim ve şurayı devlet heyeti umumiyesince tetkik ve tadil olunup Şurayı müşarün ileyha riyasetiniz 8. 11. 1928 tarih ve 9III numaralı tezkiresile tevdi edilen merbut talimatnamenin mer’iyete vaz’ı, İcra Vekilleri Heyetinin II. II. 1928 tarih içtimanında tasvip ve kabul olunmuştur.”* şeklinde kararname çıkartılmıştır²⁹⁵.

Kurtuluş Savaşı yıllarında kurulan önemli kurumlardan biri “Telif ve Tercüme Heyeti” idi. Bu kurum Bakanlık Merkezi Teşkilat yapısında 1921’de

²⁹³ Cumhuriyet; Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 9 Şubat 1926.

²⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 23, ss. 267.

²⁹⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Fon 30.18.1.2, Dosya 1.7.7, Yer 147.2.

kurulmuş ve faaliyetlerini 1926'ya kadar sürdürmüştür. 27 Aralık 1925 tarihinde Mustafa Necati başkanlığında toplanan Heyet-i İlmiye karar ile Telif ve Tercüme Heyeti yerini “Milli Talim ve Terbiye Dairesine” bırakmıştır²⁹⁶. Talim ve Terbiye Dairesi, 22 Mart 1926 tarihinde çıkarılan ve 3 Nisan 1923 tarihinde yürürlüğe giren “Maarif Teşkilatına Dair Kanun” ile kurulmuştur. Bu kurum Maarif Vekâletinde, Milli Eğitimin niceliksel gelişimini düzenleyen ve bu doğrultuda plan, program hazırlayan bilimsel bir danışma ve karar organı olmuştur. Maarif Vekâleti mekanizmasında müstesna bir yere sahip olan bu kurum, Mustafa Kemal tarafından “*Memlekette talim ve tedris esaslarını ilmi ve müstakil bir merkezden sevk ve idare maksadıyla tasavvur edilen Talim ve Terbiye Dairesi tesis edilmiştir*”²⁹⁷ sözleriyle duyurulmuştur.

Mustafa Necati Bey, Talim ve Terbiye Dairesi'nin kuruluş amacını şöyle açıklamıştır: “*Maarif teşkilâtımızı ilmi esaslar üzerine kurmak, terbiye ve tedris sistemlerimizi memleketin ihtiyaçlarına ve çağdaş uygarlık gereklerine uygun olarak düzenlemek için en yetkili kişilerle bizim böyle bir teşkilat vücuda getirmemize kâfi ihtiyaç vardır. Maarif Vekâleti için kişilerin değişmesinden müteessir olmayacak maarifin esas şartlarını, programını uzun tetkiklerle ancak böyle bir heyet hazırlayabilir. Bu heyet hakkında Heyet-i Vekile tarafından kabul edilen ve TBMM'ye sevk edilen kanunda özel madde vardır. Bu heyete şahsım namına bir ehemmiyet-i mahsusa vermekte olduğunu söylemeyi zait görmem. Genel eğitimimizde bizi usullerle muayyen hedefe götürecek, ancak böyle kuvvetli bir teşkilatın düşünerek, okuyarak, tetkik ederek vereceği kararlardır*”²⁹⁸.

TBMM'de yaptığı konuşmasında ise; Talim ve Terbiye Heyetini kurduğu zaman bunun kurallarını-tüzüğünü kendisinin yapabildiğini fakat bu kurumun bağımsız olacağı ve önemli konularla meşgul olacağını söylemiştir. Eğer kendisi bu kurumun kurallarını belirlemesi halinde hata yapma ihtimalinin yüksek olduğunu söylemiştir. Talim ve Terbiye Heyeti bağımsız olarak toplandığı zaman kendileri, sınır ve görevlerini tayin etmelerini, “...ilme olan, ihtisasa ait olan işlerde

²⁹⁶ https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf, E.T: 25.04.2020

²⁹⁷ Türk Milli Eğitim Sisteminin Yasal Dayanakları, Milli Eğitim Vakfı, 2014 (<https://www.mev.org.tr/images/kitapciklar/yasaldayanaklar.pdf>), E.T: 25.04.2020.

²⁹⁸ İrfan Erdoğan, “Talim ve Terbiye Kurulu: Türk Milli Eğitim Sisteminin Yasama Organı”, *Türk Araştırma Dergisi*, 2011, ss. 1.

mütehassıslara söz vermek, onları kendi halinde çalıştırmak mecburiyeti ve ihtiyacı vardır...” sözleriyle Talim ve Terbiye kurumunun özerk bir kurum gibi çalışacağını ifade etmiştir²⁹⁹. Mustafa Necati Bey, meclis konuşmasının devamında; devletin maarif hayatının 15-20 yıldır çeşitli devreler geçirdiğini, okul programlarının her yıl değiştiğini, bunları bir düzen ve program haline getirmek gerektiğini fakat bunu bir kişinin yapamayacağını ancak bu konuyla ilgilenecek bir kurumun kurulması gerektiğini belirtmiştir³⁰⁰. John Dewey’in de “*Türkiye Maarifi Hakkında Raporun*”³⁰¹ da böyle yetkili bir kurumdan söz ettiğini dile getirmiştir. Talim ve Terbiye Heyetinin görevi, sadece eğitim ve öğretim ile ilgili plan program değil aynı zamanda halkın ve ülkenin terbiyesine ait genel sorunlarla da uğraşmaktır. Örneğin, kitaplar, sinemalar, tiyatrolar... Bunların ülkeye kontrolsüz girdiğini ve bunları kontrol altına almak gerektiğini söylemiştir³⁰².

Bakanlar Kurulu’nun kararıyla 28 Mart 1926 tarihinde 16 maddelik “*Milli Talim ve Terbiye Dairesi Talimatnamesi*” kabul edilmiştir. Talimatnamede; okullarda kabul edilen ve uygulanacak eğitim-öğretim amaçları, sistem ve usulleri, mezun olma şartları hakkında karar almak; gençleri, Cumhuriyet esaslarına göre hazırlamak ve okullarda milli eğitimi güçlendirecek önlemler almak; halkın eğitimi ve tenviri için önlemler düşünmek; Talim ve Terbiye Dairesi’nin bir başkan, azalardan oluşmuş bir Heyet, Tercüme ve Neşriyat şubeleri, kalem ve kütüphaneden oluştuğuna dair bilgiler içermektedir³⁰³.

Teftiş, kelime anlamı itibariyle kontrol etmek, araştırma, soruşturma, denetlemek, bir vazifenin yolunda gidip gitmediğini anlamak için yapılan denet, bakı, gibi anlamlara gelmektedir³⁰⁴. Teftiş Heyeti ise Denetleme Kurulu³⁰⁵; “*Devlet kuruluşlarında denetim işini yapmakla görevli üyelerin oluşturduğu kurul, heyet*”³⁰⁶ demektir. Talim ve Terbiyenin hedeflerine uygun metotlar bulmak ve yapıtı nicelik-

²⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 23, ss. 268.

³⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 268.

³⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.

³⁰² Cumhuriyet-Hâkimiyet-i Milliye Gazeteleri, 9 Şubat 1926; TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 268.

³⁰³ Maarif Vekâleti Mecmuası, S. 7, 1 Mayıs 1926, ss. 48-52.

³⁰⁴ Hüseyin Başar, *Eğitim Denetçisi*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 1998, ss. 3.

³⁰⁵ <http://tdk.gov.tr/>, E.T: 25.04.2020.

³⁰⁶ Bilal Yücel, “Amaç ve Unsurlar Bakımından Maliye Teftiş Kurulu Uygulamalarında Klasik Anlamda Teftiş”, Maliye Dergisi, S. 157, 2009, ss. 49.

nitelik açısından geliştirmeyi sağlamak adına Teftiş işleri eğitimde mihver bir yere sahip olmuştur³⁰⁷. Mustafa Necati Bey de, modern, bilimsel, laik eğitimi gerçekleştirmek istediği için teftiş çalışmalarına önem vermiştir³⁰⁸.

Teftiş Heyeti, 1 Mayıs 1923 tarihinde kurulmuştur. Heyet, 1 Ekim 1923 tarihine kadar “müdürlük” iken bu tarihten itibaren “Maarif Vekâleti Heyet-i Teftişiyeye Riyaseti” olarak “Başkanlık” unvanını almıştır³⁰⁹. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet’in ilan edilmesinden sonra, okullaşma hızı artmış ve buna paralel olarak teftiş işlerine daha çok önem verilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde “*Tevhidi Tedrisat Kanunu*” ile medreseler kapatılmış ve bütün okul Maarif Vekâletine bağlanmıştır. Bunun neticesinde Heyeti Teftişiyeye Riyasetinin vazifelerinin yeniden değerlendirilmesi gerekmiştir. 20 Mayıs 1925 tarihinde Maarif Müfettişleri Kongresi toplanmıştır. Kongrede “*Maarif Vekâleti Müfettişleri Umumiyelerinin Hukuk Selahiyet ve Vazifelerine Dair Talimatname*” hazırlanmış ve eğitim kurumlarını Maarif Vekili adına kontrol etmek üzere Müfettişi Umumiye ve Muavinleri atanması dikkat etmişlerdir³¹⁰. 1926’da, 789 sayılı Maarif Teşkilatı Kanunu ile Maarif Eminlikleri kurulmuş ve Teftiş Heyeti Başkanlığı kaldırılmıştır. Bakanlık Müfettişleri Talim ve Terbiye Heyetine bağlanmıştır. Merkez Müfettişliği ve Mıntıka Müfettişliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Merkez müfettişleri görev türüne göre üçe ayrılmıştır: “*1.Terbiye ve Tedrisat Müfettişleri, 2.İdare Müfettişleri, 3.Kütüphane, Sanayi-i Nefise ve Müze Müfettişleri*”³¹¹.

Mustafa Necati Bey, maarif mekanizmasının içerisinde teftişin önemli bir konuma sahip olduğunu, vekâletin teftiş hizmetini genel müfettişler aracılığıyla yaptığını, bu müessesenin yavaş yavaş ihtisasa götürülmesini, teftiş örgütünün bir merkeze bağlanmasını ve müfettiş yardımcılıklarının ortaya çıkarılarak bunların belirli bir süre Avrupa’ya gönderilmesi gerektiğini söylemiştir³¹². Ayrıca 22 Nisan

³⁰⁷ Bekir Buluç, “Türk Eğitim Sisteminde Teftiş ve Denetim Alt Sisteminin Gelişim Süreci”, *Bilgi Çağında Eğitim Dergisi*, 1997, ss. 1-10.

³⁰⁸ *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*, C. 1, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1947, ss. 423.

³⁰⁹ M. Feyzi Öz, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Sisteminde Teftiş*, Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2003, ss. 2-7.

³¹⁰ Cevdet Cengiz, *MEB Bakanlık Müfettişlerinin Yetiştirilmesi ve Teftişin Geliştirilmesi*, MEB Basımevi, İstanbul, 1992, ss. 56-57.

³¹¹ Altunya, ss. 38.

³¹² Cumhuriyet-Hâkimiyeti Milliye, 9 Şubat 1926.

1928 tarihinde bütçe müzakeresi yapılırken Mustafa Necati Bey, Maarif Vekâletinin bütçesi hakkında bilgi vermeden önce vekâletin genel durumu hakkında bilgi vermiştir. Konuşmasında teftiş konusuna da değinmiştir. Şunları söylemiştir: Tedrisat ve idare müfettişleri aracılığıyla okullar teftiş edilmiş, sağlık kurumunun aracılığıyla da okulların ahvali sıhhiyesi her zaman kontrol altına alınmıştır. Konuşmasının devamında; 300 den fazla tedrisat müfettişi, 20 den fazla terbiyeyi umumiye müfettişin, 6 tane de talim ve terbiye üyesi müfettişin olduğunu; bunların vazifelerinin ise okulları teftiş etmek, çocukların sağlıklarına bakmak, kitaplara bakmak, okulun hayatı umumiyesini görmek olduğunu, bu konuyla ilgilenenlerin vermiş oldukları raporlarda “mekteplerimizin tekâmül etmekte olduğunu ve çocuklarımızın manen çok yükselmekte olduklarını” yazdığını söylemiştir. Mustafa Necati Bey, yapmış olduğu bu konuşmalarında Vekâlet teftiş meselesinin aktif hale geldiğini göstermiştir³¹³.

Mustafa Necati Bey devrinde kurulan önemli birimlerden biri Mektep Müzesi’dir. 1 Mart 1926 tarihinde, 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanunun kabul edilmesi ile vekâlet merkez birimleri arasında Mektep Müzesi Dairesi de kurulmuştur. Burada modern ders araç-gereçlerini tanıtmak, bunlar içerisinde yapılması mümkün olanları öğretmen ve öğrencilere öğretmek, onların yapmış oldukları eserleri arşivlemek gibi görevler üstlenmiştir³¹⁴. Mustafa Necati Bey, 12 Nisan 1927 tarihindeki, “...Mektep müzesinde mektep levazımat ve vesaiti dersiyesinin en asri ve terbiyevi şekilleri toplandığı gibi ilk çıkan mektep kitaplarından itibaren bugüne kadar neşredilenler koleksiyon halinde toplanarak Türkiye maarifinin canlı bir müzesi meydana gelmiştir. Burada bilumum mekteplerin el işlerini ve bilhassa hayatı-ı umumiyelerini ve tarzı faaliyetlerini gösteren fotoğraflar mevcuttur. Mektep müzesi günden güne tekâmül etmektedir. Henüz başlangıç devrinde olan mektep müzemiz, ati itibariyle cidden ümit bahşır. Terbiye ve talim tarihimizi tespit edecek olan bu müze aynı zamanda milli terbiyemizin tetkikine hasrı vücut edecek olan müteahassıslarımıza ve muallimlerimize -her zaman için kıymetli bir me haz ve merci vazifesini ifa edecektir...” şeklindeki konuşması ile Mektep Müzesi’nin önemini vurgulamıştır. Mustafa Necati Bey, eğitimim verimli

³¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. III, C. III, ss. 164.

³¹⁴ Eski, ss. 132.

olabilmesi için ders araçlarından da büyük ölçüde yararlanılması gerektiğini ifade etmiştir³¹⁵.

Mustafa Necati Bey, eğitim mimarisine önem vermiştir. Bu konuyla ilgili şunları söylemiştir: İnşaat Dairesi kurulmuştur ve bundan sonra eğitim binalarının yapımına yönelik işler ile bu daire ilgilenecektir. Yerli ve yabancı mimarlarla çalışılmıştır³¹⁶. Mustafa Necati Bey, Maarif Vekâletinin kendi memurları hakkında bilgilerin toplanması, onlardan daha fazla yararlanmak için onları tanımak gerektiğini ve bu bilgilerin bir merkezde toplanması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun için de Sicil Dairesi'nin kurulması gerektiğini söylemiştir. Mustafa Necati Bey, mecliste bütçe görüşmeleri yapıldığı sırada yaptığı konuşmada, öğretmenlerin sicillerinin düzeltmeler yapıldığını ve Memurin Kanunu'nun kabul edilmesiyle sicil işlerinin önemi arttığını ifade etmiştir. 1926'da memur ve öğretmenlerin sicil kayıtlarının tutulduğunu ifade etmiştir³¹⁷. 1927'de görüşülen bütçe görüşmelerinde kültür, kütüphane ve müzelerle ilgi konulara değinilmiştir. Güzel sanatlarla yakından ilgilenilmiş, bu işlerle ilgilenecek "*Hars Dairesi ve Sanayi-i Nefise*" şubesi kurulmuştur. Mustafa Necati Bey, öğretmen ve öğrencilerin sağlıklarına önem vermiş ve 1926'da Sağlık Dairesini kurmuştur³¹⁸.

3. 1. 3. 3. Mustafa Necati Bey'in Örgün ve Yaygın Eğitim Kurumları Alanında Yaptığı Çalışmalar

3. 1. 3. 3. 1. Örgün Eğitim

Örgün Eğitim; belirli bir yaş grubundaki kişilere, Milli Eğitim amaçları doğrultusunda hazırlanmış eğitim programlarıyla okul çatısı altında verilen eğitimidir³¹⁹. Mustafa Necati Bey, örgün eğitim kurumları olan Okul Öncesi, İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim kurumları üzerinde çalışmalar yapmıştır.

Okul öncesi eğitim, 0-72 aylık çocukların; bütün tekâmüllerini, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimlerini; çocukların öz denetimini, kendilerini ifade etmesini

³¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 31, ss. 86.

³¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. III, C. III, ss. 207.

³¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 31, ss. 87.

³¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 31, ss. 87-88.

³¹⁹ Semra Güven, "Program Geliştirme", *Öğretimde Planlama Uygulama Değerlendirme*, Üniversite Yayınevi, Elazığ, 2006, ss. 4-5.

ve yeteneklerini ortaya çıkaran sistemli bir eğitim süreci olarak tanımlanmıştır³²⁰. 1926'da Maarif Teşkilatı Kanunu Meclise sunulurken okulöncesi eğitim kurumlarıyla ilgili hiçbir madde yer almamıştır. Kanun müzakere edilirken Kastamonu Mebusu Halit Bey, bu konuya değinmiş ve var olan ana mekteplerin olduğunu, bunların aynı kalacağı veya kapatılıp kapatılmayacağını sormuştur. Bu soruya karşılık Mustafa Necati Bey, Ana mekteplerin ülkemizde mevcut olmadığını ve bunun için anaokulu öğretmenleri yetiştirmek gerektiğini ifade etmiştir. Var olan okulların sıbyan mektepleri olduğunu, Maarif Kanunu yapılırken anaokulları ile ilgili bu konuların dikkate alınacağını söylemiştir. Mustafa Necati Bey, okulöncesi eğitime önem vermiş, Ankara'da “*Ana Muallimler Mektebi*” açmış ve anaokulu öğretmeni yetiştirmek için yurt dışına öğrenci göndererek, bu konuya verdiği önemi göstermiştir³²¹.

İlköğretim, toplumdaki tüm bireylere bilgi, beceri ve davranışların kazandırıldığı aşamadır. Bu aşama vatandaşlık bilincinin geliştirilmeye başlandığı ilk biçimsel ortam olarak tanımlanır³²².

Cumhuriyet döneminde ilköğretim kademesine büyük önem verilmiştir. Mustafa Necati Bey, Maarif Vekili olduktan sonra ilköğretim kademesinde önemli atılımlar yapmıştır. Maarif Teşkilatı Kanunu yayımlanmış ve bu kanun ile ilköğretim konusuna değinilmiştir. Mecliste yapmış olduğu konuşmasında sarfettiği “...*İptidai teşkilat üzerine ilk mekteplere baktığımız zaman elde ettiğimiz istatistike nazaran iptidai mektepleri 350-260 bin arasında vatan evladı okutmaktadır. Devletin deruhte ettiği vazife bir buçuk milyon çocuk okutmaktır. Fakat bugün arz ettiğim 350-360 bin arasında çocuk okutabiliyoruz. Sonra bu 350-360 bin çocuk hakiki tarzda okutulmuş değildir. Bunun içinde hakiki olarak 100 bin tane addolunabilir*” sözleriyle ülkenin içinde bulunduğu durumu dile getirmiştir³²³.

Mustafa Necati Bey, Maarif Teşkilatı Kanunu'nda şehir ilkokullarının eğitim süresini 5 yıl, köy ilkokullarının eğitim süresini 3 yıl olarak belirlemiştir.

³²⁰ <https://ttkb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-suralari/dosya/12>, E.T: 7 Haziran 2020.; Tanju Gürkan, Neden Okul Öncesi Eğitim?, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, ss. 215-219.

³²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 23, ss. 273.

³²² İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 2015, ss. 267.

³²³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 23, ss. 268.

Meclis konuşmasında bu durumla ilgili şunları söylemiştir: Köy çocuklarına ayrı bir eğitim verilmesi gerektir. Çocuklar tarlada çalıştığı ve inekleri sağmaya mecbur olduğu için köy ilkokullarında eğitim süresini 3 yıl yaptıklarını ifade etmiştir. Bu süre zarfında çocuklar, şehirde okuyanlar gibi okuyacaklardır. Bazen 2-3 saat okuyacaklarını, okulların 6 ay tatil olduğu zaman çocukların, atalarının evlerinde kalacağını ve gereksinime göre terbiye vereceklerini söylemiştir. Amaçlarının bunlar olduğunu vurgulamıştır. Konuşmasında Mustafa Necati Bey, her köye bir okul yapmak yerine, merkez köy statüsünde olan köylere yatılı okullar açılıp çoğaltılması gerektiğine de değinmiştir³²⁴. İlköğretim okullarıyla ilgili müzakereler yapılırken kimsesiz çocuklara ve yurtlarına da değinilmiştir. Birinci Cihan Harbi ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde binlerce vatandaş şehit düşmüş ve memleket, sosyal bir çöküntü içerisine düşmüştü. Bunun sonucunda çoğu çocuk annesiz ve babasız kalmıştır. Bu çocuklar, öksüz yurtlarına toplatılmış ve ilkokul çağını bitirmemiş çocukların eğitimlerine devam etmeleri sağlanmıştır. Geri kalan diğer çocuklara ise demircilik, halıcılık, kunduracılık gibi sanat dallarında eğitim verilmiştir. 20 Mart 1920 tarihindeki meclis konuşmasında, yapılan incelemeler neticesinde “öksüz yurdu” kurumunun var olmasının doğru olmadığını dile getirmiştir. Nedenini ise şöyle ifade etmiştir: “Öksüz ve yetim çocukların ayrı bir sınıfta eğitim görmelerinin doğru olmadığını neticesine vardık. Çünkü genel bir eğitim almadıkları için devlet kurumlarında göreve başladıklarında boynu bükük kalıyorlar. Bu çocuklar diğer çocuklarla birlikte, parasız yatılı okuyacaklar.” Böylelikle Öksüz yurtları kaldırılmıştır³²⁵. Mustafa Necati Bey döneminde, ilköğretim programı üzerinde de çalışılmış ve bunun neticesinde “1926 İlkokul Programı” 1926-1927 eğitim-öğretim yılı itibarıyla uygulamaya konulmuştur. Programda, “Hayat Bilgisi, Toplu Tedris ve İş Okulu” kavramlarına yer verilmiştir. Tarih ve Yurt Bilgisi konuları günün şartlarına ve modern eğitim anlayışına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Maarif Vekâleti Bütçe görüşmeleri yapılırken Mustafa Necati Bey, yeni ilkokul programıyla ilgi şu açıklamaları yapmıştır: “...Bu programın gerek ruhu, gerek yapıma tarzı maarifimiz için yepyeni bir iştir. Yalnız şurayı arz ederim ki maarifte ilmî yol, tatbikatı ihmal 'eden mücerret bir tarik olamaz. Her program, her usul bir ilim

³²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 268-270.

³²⁵ İnan, ss. 61; TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 270.

*adamının elinden çıkmışsa muhakkak tatbiki tarzı da düşünülmüş, olacaktır...*³²⁶. Başka bir konuşmasında, “...İlk mekteplerin nazariyattan ziyade amelî tahsil verecek ve çocukları vatanperver, milliyetperver şekilde yetiştirecek surette ıslah etmek lüzumunu görüyoruz...” sözleriyle ilkokul programında yapılan değişikliklerin sebeplerini dile getirmiştir³²⁷.

Ortaöğretim, ilköğretime dayalı ve 4 yıllık öğretim kurumlarından oluşmaktadır. İlköğretimi bitiren tüm çocuklar, ortaöğretime geçme hakkına sahip olur ve bundan yararlanırlar.³²⁸

Mustafa Necati Bey, Maarif Vekâleti görevine başladığı zaman Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde ortaöğretim kurumlarıyla ilgili şu bilgileri vermiştir: Ortaöğretim dairesine bağlı 15’i kız ve 56’sı erkek olmak üzere toplam 71 Orta Mektep, buna bağlı 20 İmam Hatip Mektebi; 4’ü kız, 17’si erkek olmak üzere 21 Lise Mektebi vardır. Orta mekteplerde 1037 kız ve 4761 erkek öğrenci; İmam ve hatip mekteplerinde toplam 11407 öğrenci; lise mekteplerinde ise 1037 kız ve 4761 erkek öğrenci vardır. Mustafa Necati Bey, liselerin de dört kız ve iki erkek mektebi hariç yatılı olduğunu belirtmiştir³²⁹. 1928’deki Bütçe görüşmelerinde, orta öğrenim alanında büyük gelişmeler görüldüğünü, 1923-1924 yıllarında Maarif Bakanlığı yönetiminde olan askerli lise öğrencileri çıkarıldıktan sonra liselerde toplam 2677 öğrenci bulunduğunu ve bu sayının 1927-1928 yıllarında 7386’ya yükseldiğini ifade etmiştir. Konuşmasına; “...Gençlerimizin önlerine konulan meseleleri halletmek için kendilerinde taharri ve tetkik iştiafının uyanması, mektepte ve hariçte hayatın çeşit çeşit hadiselerin muhazesesinde bizzat tesadüf edecekleri meseleleri elde eyleyecekleri vesaitle tahkik ve tecrübe alıştırtılmasına kendilerinde okumak zevkinin, tahlil ve tenkit kabili yetinin inkişafını ve yapılan tedrisatın Türkiye mihveri etrafında cereyanını, umumi ve beşeri meselelerin de Türkiye’yi nasıl alakadar etmekte olduğunu gösteren muayyen ve sabit bilgiler edinmelerini istiyoruz. Hülasa nazari bir tedris usulü yerine faal bir tedris tarzı ikamesi ve şahsi mesaiyi artıran bu usulün kabulü; vekâletin en kati bir terbiye ve tedris hedefidir. Mekteplerimizin bu noktaya doğru gitmesi için elimizden gelen bütün kudreti sarf etmekteyiz...” sözleriyle devam

³²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 31, ss. 85.

³²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 23, ss. 269.

³²⁸ Güven, ss. 284.

³²⁹ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 9 Şubat 1926.

etmiştir. Ortaokul ve Liselerin değerlendirmesini yapmış, öğrencilerin hadiseler üzerinde düşünerek hareket etmelerini sağlayacaklarını söylemiştir³³⁰.

Mustafa Necati Bey, mecliste yaptığı konuşmasında İmam Hatip okullarına, ihtiyaç olduğunu; meslek okulları olarak ayrıldıklarında imam ve hatip okulları şeklinde kalacaklarını, bu okulların genel eğitime ait okullar olmadığını, meslek kurumları olduğunu, mevcut bulunan okulların 9-10 öğrencisi olduğunu ve bu okulları birleştirip daha güçlü bir kurum haline getireceklerini söylemiştir³³¹.

Meslek eğitimi alanında da önemli çalışmalar yapan Mustafa Necati Bey, yabancı uzmanlardan John Dewey, Alfred Kühne, Ömer Buyse gibi uzmanların vermiş oldukları raporlardan yola çıkarak mesleki eğitime önem verilmesi gerektiğini söylemiştir. Meclisteki konuşmasında bu konuyla ilgili şunları söylemiştir: “...20. asır hayatı o hali almıştır ki her demokratik millet terbiye-i umumiye ile beraber her sınıf halkı mesleğe hazırlayacak tertibatı almayı vazife bilmiştir. Bilhassa küçük sanayiin hâkim olduğu memleketimizde işçileri ve ilk-orta tahsilden sonra hayatta bir mesleğe girecek olan kız ve erkek gençleri bir mesleğe hazırlamak ve bütün sanat erbabının millet ve şahsının iktisadi menfaatlarını tamamen müdrik bir hale getirmek Türkiye iktisadi hayatı için en ehemmiyetli bir mesele olduğunu elbette takdir buyurursunuz. İktisadî hayatımız münevver işçiler, münevver sanat adamları sayesinde onların münferit ve müşterek mesaisi sayesinde müşterek mesaisi sayesinde yükselebilecektir. Maarif Vekâletinin mesleki tedrisatta iyi hatvelerle yürümesinin bu gayeyi temin eyleyeceğini şüphesiz addediyorum...”³³².

Mustafa Necat Bey’in Maarif Vekilliğine kadar mesleki ve teknik okullar tek bir kurum tarafından yönetilmemiştir. Mustafa Necati Bey, bu okulları da idaresi altına almak istemiştir. 26 Mayıs 1927 tarihinde, 1052 sayılı “Meslek Mektepleri Hakkında Kanun” kabul edilmiş ve bu okullar Maarif Vekâletinin idaresine verilmiştir. O, bu okulların çok işlevli ve halk eğitimine de rahle olmasını istemiştir. Meslek okullarında sadece kayıtlı öğrencilere ders verilmemesi gerektiğini, bu

³³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. III, C. III, ss. 204.

³³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 23, ss. 275.

³³² TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 31, ss. 89.

liselerin aynı zamanda akşamları da işinden çıkan insanlar ve işçilerin yükselmeleri için rahle olması gerektiğini ifade etmiştir³³³.

Mustafa Necati Bey, Maarif Vekili olduğu zaman, yükseköğretim olarak İstanbul Darülfünun'u ve Ankara'da 1925'te kurulmuş olan Ankara Hukuk Mektebi vardı³³⁴. Mustafa Necati Bey, üniversitelerin bağımsız olması ve siyasetçilerin üniversitelere karışmamaları gerektiğine inanmıştır. 23 Mayıs 1926 tarihinde mecliste yapmış olduğu konuşmasında; Darülfünun'un bağımsız bir kurum olduğunu, halkın tinsel gücünü temsil ettiğini, bu kurumun doğrudan Maarif Vekâletine bağlı olmadığını, birilerinin kalkıp Darülfünun'un işleyişi hakkında şu tarzda veya bu tarzda hareket edin diye emir vermelerinin, "Darülfünun yoktur" demek olduğunu söylemiştir. Mustafa Necati Bey, bir ülkede darülfünunlar bağımsız olursa ve öğretim itibarıyla öğretmenlerin görüşleri alınarak genel hatlar çizilirse, darülfünunların gerçek anlamda verimli olacağını; buna karşın rektörün, üniversite kurulunun ve üniversite meclisinin yapmış olduğu programların, bakan tarafından bozulursa darülfünunların gerçek görevlerini yapmamış olacağını vurgulamıştır³³⁵. 5 Haziran 1926 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında ise Darülfünun'un geçmişte ve günümüzde ülkeye yapmış olduğu hizmetlerin, yetiştirdiği gençlerin ülkenin genel yaşamına yapmış olduğu hizmetlerin hepsinin farkında olduğunu, ancak darülfünun konusunda Türkiye'nin gelişmiş ülkelere göre daha genç olduğunu ve bilim konusunda kat edilmesi gereken uzun bir yolun olduğunu söylemiştir. Geçmişten gelen birikmiş güçlü bir bilim hazinesi olmadığı için Darülfünun'un eksikliklerinin çok olduğunu fakat buna rağmen güçlü bir bilim sevgisiyle Türkiye'yi bu durumdan kurtaracaklarına münevver zümre ile birlikte inandıklarını ifade etmiştir. Konuşmasının devamında; Türkiye'nin girmiş olduğu savaşlarda, zaten gurbüz olmayan münevver zümreyi zayıflattığını, darülfünundan verimlilik alan gençlerin kazanım eyledikleri alanlarda ulusal yaşam için lider olmaları gerektiğini ve

³³³ Resmi Gazete, 9 Haziran 1927, S. 606.; TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. III, ss. 205.

³³⁴ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 182.

³³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 25, ss. 445.

öğretmenlerin bu gençleri özverili olarak yetiştirecekleri için eğitim-öğretimin geleceğine umutla baktığı vurgulanmıştır³³⁶.

3. 1. 3. 3. 2. Yaygın Eğitim

Yaygın eğitim; örgün eğitim sistemine girmemiş veya herhangi bir aşamasında bulunan bireylere gerekli bilgi, beceri, davranış kazandırmak; onların ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda farklı süre ve düzeylerde yaşam boyu yapılan eğitim, öğretim, rehberlik, uygulama faaliyetlerin tamamına denir³³⁷. Yaygın eğitim içerisinde Halk Dershaneleri, Yeni Harflerin Kabulü, Millet Mektepleri, Meslek Kursları vb. yer almaktadır.

Mustafa Necati Bey'in, eğitim yaşını geçirmiş gençlere vatandaşlık görevleriyle ilgili eksik olan bilgileri vermek ve girdikleri meslek için gerekli olan okuma-yazma ve hesap bilgilerini temin amacıyla aldığı önlemlerde de başarılı olduğu addedilebilir. *"Sadece öğrenci yetiştirmekle görevinizi tam yapmış olamazsınız"* diyen Mustafa Necati Bey, en büyük görevin halka okuma yazma öğretmek olduğunu ve bunun bütün ülkeyi kapsayacak şekilde yapılması gerektiğini söylemiştir³³⁸. Gazeteye vermiş olduğu bir demeçte; 550 halk eğitim kursunun var olduğunu ve öğrenci sayısının 220 bine ulaştığını, elifba ve kıraat kitapları bastırılarak ülkenin her yerine dağıtılacağını, kütüphane ve okuma salonlarına bu kitaplar gönderileceğini söylemiştir³³⁹.

Var olan alfabe ile yaygın bir halk eğitimi gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı anlaşılmış ve uzun süre müzakere edilen alfabe değişikliği konusu kamuoyunda gündem olmuştur. Türkler, asırlar boyunca yaşadıkları coğrafyaların ve kültürlerin etkisiyle birçok farklı alfabe kullanmışlardır. 10. yüzyılda kabul edilen Arap alfabesinin uzun yıllar kullanılmasından sonra Osmanlı Devleti'nde özellikle Tanzimat Dönemi'nde bürokratik gereksinimler ve eğitimin yaygınlaştırılmaması sebepleri üzerine dönemin sarıhleri (aydın) arasında bir reform yapılmasına dair münakaşa yapılmıştır. Bu durum Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde de devam etmiş, alfabe ile ilgili münakaşalar artık sarıhlerin değindiği konu olmaktan çıkmış

³³⁶ *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1947, ss. 374-375.

³³⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060214-3.htm>, E.T: 10.06.2020

³³⁸ *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanları.....*, ss. 410-429.

³³⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 20 Ekim 1928.

ve devletin bir eğitim sorunu olarak görülmüştür. 3 Mart 1924 tarihinde Tevhidi Tedrisat ve 20 Mayıs 1928 Uluslararası Rakamların kabulü ile başlayan gelişmeler neticesinde, eğitim probleminin alfabe kapsamına köklü bir çözüm olacak olan Latin alfabesine dayalı Yeni Türk alfabesi 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilmiştir³⁴⁰.

Dönemin önemli sarıhlerinden Hüseyin Cahit Yalçın, ülkede okuma yazması olmayanların sayısını azaltamadıklarını ve bunun sebebinin kullanılan harfler olduğunu, sadece çocukların değil bizlerin de kelimeleri doğru bir şekilde söylediğimizi sav etmediğini, bu harflerin kullanılması için dini bir zorluluk olmadığını, ayrıca bu harflerin ulusal harflerimiz de olmadığını, herkese okuma yazma öğretmek için Latin harflerinin kullanılması gerektiğini dile getirmiştir³⁴¹.

Mustafa Necati Bey, Yeni Harflerin Kabulü ile ilgili şunları söylemiştir; *“Büyük Reiscumhur Hazretleri kendileri için en büyük meşgale olarak yeni harfleri intihap etmektedirler. Kendilerinin yanından yakında ayrıldım. Şimdiye kadar daima eserlerinden icraatından, hayatından feyiz aldığım büyük şahsiyetin büyük iş yapmak için ne tarzda çalıştığını gördüm. Bu benim için yeni bir hayat ve feyiz membaı oldu. Günün hemen kısmı küllisini yeni harflerin esaslarına, kavaidine hasreden ve bütün yakınında ve hizmetinde bulunan arkadaşlara ve insanlara ayrı ayrı yeni harfleri öğretmeyi bir zevk addeden Reiscumhur Hazretlerinin bu vaziyeti karşısında hepimize düşen vazife, aynı aşkla ve aynı faaliyetle biran evvel yeni harflerle yazı yazmayı öğrenmek olmalıdır. Ben bütün meslektaşlara bu hususta faal olmalarını ve tarzı faaliyetlerini yakında bildireceğim. Reiscumhur Hazretlerinden aldığım feyzin mukabilini ifa edersem ve yakın zamanda yeni harflerle bütün meslektaşlarımı ve mektepli evlatlarımı yazar okur görürsem belki bu surette vazifemi ifa etmek zevkini tadabileceğim. Her halde yeni harflerle yazmak ve yeni harfleri öğrenmek vazifesini biran hatırdan çıkarmamak vatanî borcumuzdur...”*³⁴² Konuşmasının devamında Harf inkılabıyla ilgili yapılması gerekenler ve alınması gereken önlemleri şöyle sıralamıştır: Harf inkılabının başladığı gün, önümüzde çeşitli amaçlar bulduk. Bu

³⁴⁰ Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, AKDTUK, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları Ankara, 2010, ss. 194-200.

³⁴¹ Tanin, 27 Şubat 1928; Selami Kılıç, *Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 177.

³⁴² Ersoy Taşdemir, “Harf İnkılabından Millet Mekteplerine”, *Türk Yurdu Dergisi*, S. 262, 2009, ss. 2-107.

amaçlar; Yeni Türk Harflerinin verimli niteliğinden faydalanarak dil yapısına etki etmek ve Türk dilinin bağımsızlığını, genişlemesine bağlı olan bilim çalışmalarına başlamak. Bu amacı elde etmek için şunları yapmak gerekiyordu: Yeni Türk alfabesine göre Türkçe'nin imlasını saptamak ve bir imla sözlüğü yapmak. Türkçe'nin cedit bir öğretici dilbilgisini vücuda getirmek, Türk dilinin bağımsız ve mükemmel kudreti ile dinç bir dil halinde gelişimine bağlı bulunduğu *“lengüistik ve filolojik tedrikatına girişmek ve bu meyanda eski kitaplarda ve halkın dilinde var olan saf Türkçe kelimelerin kullanılmasını telif eden bir dil bülteni neşretmek ve nihayet istilahları tensik ederek ilmi lisanın inkişafı esaslarını hazırlamak ve geniş bir tefekkür ve ilim lisanında ifade edilen bütün mefhumların mukabillerini ihtiva edecek surette bir Türk lügati tanzimine çalışmak ve hutut üzerinde çalışmak üzere selahiyettar zevattan mürekkep bir Dil Heyeti”* teşkil edildi. Dil Heyetine bağlı olarak oluşturduğumuz söz derleme komisyonları Türk sözlüğünün düzenlemesine, dil bülteninin yayımına, lengüistik ve filolojik incelemeleri kolaylaştıracak ve genişletmesine yarayacak malzemenin temini için çalışmalara başlamıştır. Amaçlarından biri de ekim ayında başlayan eğitim-öğretim yılını, yeni ulusal harflerin kullanımıyla başlamasını sağlamaktır. Bu amaçlar doğrultusunda ise eğitim-öğretim yılı başlamadan tüm öğretmenlere yeni harflerin öğretilmesi gerektiğini, bütün olarak Türk okullarında okuyan öğrencilere ders yılının ilk ayında yeni Türk harfleriyle okuma yazma erkine kazandırmaktır. Öğrenim yapacak çocuklara verilen bütün ders ve inceleme kitapları yeni Türk harfleriyle yeniden yayınlamak gerekir, şeklinde sıralamıştır³⁴³.

Yeni Türk harflerinin kabulüyle birlikte en geniş yaygın eğitim icraatını yapan kurumlardan biri *“Millet Mektepleri”* olmuştur. Bu okulların, vatandaşları okuryazar hale getirmek, onlara yaşam için ana bilgileri kazandırmak ve yeni yazıyı vatandaşlara öğretmek amacıyla açılması planlanmıştır. İsmet Paşa, mecliste yapmış olduğu açıklamada, şehir ve köyde okula gitme zamanları olmayan vatandaşlar için seyyar öğretmen örgütü kurulacağını, *“Atatürk'ün Millet Mekteplerinin başkanlığını ve başöğretmenliğini üstlendiğini”*, iki veya dört aylık kursların açılacağını ifade etmiştir³⁴⁴. Böylece 1 Ocak 1929 tarihinde bu okulların açılması planlanmıştır.

³⁴³ Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 20 Ekim 1928.

³⁴⁴ BCA, 490-1-0-0.1-3-12; Cumhuriyet Gazetesi, 1 Kasım 1928.

Mustafa Necati Bey, heyecanını öğretmenlerle paylaşmış ve yeni harflerin öğretilmesi konusunu yazmış olduğu mektupla şöyle ele almıştır:

“ Muallim Arkadaşlar

...Bilhassa bu sene yeni Türk harflerini tamim gibi şerefli bir vazifen vardır. Bütün memleket evlatlarını bir an evvel yeni harflerle okutarak Türkiye’de okuma yazma bilmeyen bir fert bırakmayacak kadar geniş bir azimle çalışmak mecburiyetindesin. Bunun için yeni Türk harflerini çabuk öğren ve hemen herkese öğretmeye başla... Bu hedefe varmak için kürsü, mektep lazım değildir. Her yerde her gördüğün kadın, erkek, fakir, zengin, çiftçi, tüccar, köylü ve şehirli tefrik etmeyerek derhal öğreteceksin. Milletimize yeni bir teali sahası yaratacak olan bu büyük zaferi kısa bir zamanda kazanacağına mutmain olarak vazifelerinde muvaffakiyet diler ve işe mübaşeret haberini intizar eylerim aziz kardeşim...” Necati, bu sözlerle öğretmenleri motive etmeye çalışmıştır³⁴⁵.

Mustafa Necati Bey, Millet Mekteplerinin kurulması ve burada okutulacak ders kitaplarının hazırlanmasıyla kendisi ilgilenmiştir. Ceyhun Atuf Kansu, Mustafa Necati Bey’in Millet Mekteplerinin açılması için göstermiş olduğu çabayı şöyle anlatmıştır: 1 Ocak 1929 tarihinde ülkenin her yerine Millet Mektepleri açıldı. Maarif Vekili Mustafa Necati Bey ve çevresindeki eğitim-öğretim akıncıları gece gündüz demeden aylarca çalışmışlardır. Anadolu’daki öğretmenleri önemli bir görev etrafında birleştirmiştir. Her yaştaki vatandaşlar için her anlamda milli okul olan bu inkılapçı müesseselerin kapıları açtıklarını, söylemiştir³⁴⁶.

Mustafa Necati Bey, Millet Mektepleri tatbikat edilmeden önce, öğretmenlere açılan kurslar aracılığıyla yeni Türk harflerinin öğretilmesi faaliyetlerine başlamış ve öğretmenlere şöyle hitap etmiştir: “.... Bu hareket yürümüştür. Bu hareketle birlikte yürümeyen, onun önünde koşmayan öğretmen iş göremez kalmış, yurt ve meslek ödevini yapmamış demektir. Görev sizi çağırıyor. Her ne zaman olursa olsun, her nerede bulunursanız bulunun, rastlayacağınız her ulus bireyine soracaksınız: yeni Türk harflerini öğrendiniz mi? Öğrenmemişse hemen derse başlayacaksınız, evinize gittiğiniz zaman çocuklarınıza, bütün ailenizin

³⁴⁵ İnan, ss. 211.

³⁴⁶ Devrim Alıcı, “Bir Eğitim Devrimcisi: Mustafa Necati”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 1, 2008, ss. 65-79.

üyelerine, tanıdıklarınıza bu harfleri öğreteceksiniz... ”. Mustafa Necati Bey, Yeni Türk harflerinin yaygınlaşmasında öğretmenlerin rolünün büyük olduğunu, memleketin her köşesine bu harfleri öğretmenin onların en kutsal görevleri olduğunu söylemiştir³⁴⁷.

Millet Mekteplerinin faaliyetleri planlı bir şekilde yürütebilmeleri için 52 maddelik bir talimatname hazırlanmıştır. Talimatname, 11 Kasım 1928 tarihinde kabul edilmiş ve 24 Kasım 1928 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Talimatnamede okulların amacı, öğretim, öğretmen ve örgütte çalışanların görevleri, derslere devam koşulu ve halkın okula devamını sağlamak, derslerin başlangıç ve tamamlanma töreni, bu okullar için harcanacak bütçe için para sağlamak, dersane mezunlarına verilecek olan belge hakkında bilgilere ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Millet Mektepleri A ve B olmak üzere iki dersane sistemini benimsemiştir. A dershanesi; hiç okuma yazma bilmeyenler için ve 4 ay, B dershanesi ise eski yazıyla okuma yazma bilenler için ve 2 ay süreli çalışmıştır. Ayrıca yerleşik ve gezici kurslar da açılmıştır. Kurslar, genellikle tarımsal işlerin yoğun olmadığı kış aylarında yapılmıştır. Böylece kurslara katılım oranını da yükselmiştir³⁴⁸.

Hazırlıklar tamamlanmış ve 1 Ocak 1929 tarihi akşamında Millet Mekteplerinin açılıp derslere başlanması planlanmıştır. Her ilde kurullar oluşturularak bu planın aksaksız işlemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı 1 Ocak'ta bütün okullar süslenmiş ve basın bu günü “*Eğitim Bayramı*” olarak adlandırmıştır. Yapılacak tören, Ankara’da Mustafa Kemal ve Bakanların; İzmir’de Başbakanın; İstanbul’da bazı mebusların, komutanların, taşrada Valiler, Kaymakamlar, Nahiye Müdürleri, Eğitim Müdürleri; köylerde ise muhtar, ihtiyar heyeti ve görevli öğretmenlerin katılımıyla başlayacaktı. Büyük başarılarla imza atmış ve ülkenin hiçbir yerinde okumaya yazma bilmeyen vatandaşın kalmaması için büyük gayret göstermiş olan Mustafa Necati Bey, fikir öncülüğünü yaptığı ve yapısında büyük emek harcadığı Millet Mekteplerinin açılışını görmeden hayata gözlerini yummuştur³⁴⁹.

³⁴⁷ İnan, ss. 192.

³⁴⁸ Resmi Gazete, 24 Kasım 1928. Millet Mektebi Teşkilat Talimatnamesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz BCA, 490-1-0-0.1-2-12; Maarif Vekâleti Mecmuası, Sayı 10, 1927: 102-103.

³⁴⁹ Utku, ss. 301-302.; Arıkan, ss. 311.

3. 1. 3. 3. 1. Öğretmen Yetiştirme ve Öğretmen okulları

Mustafa Necati Bey, öğretmen yetiştirme konusunu ciddi anlamda ele almış ve bu konuda Türk ulusal eğitimine önemli katkıda bulunmuştur.

Milli Mücadele'nin zaferle neticelenmesinden sonra Mustafa Kemal, Türk milletini çağdaş uygarlık seviyesine çıkartmak için köklü inkılaplar yapmıştır. Bu inkılaplardan biri de eğitim alanında yaptığı çalışmalardır. Eğitimin önemli bir parçası olan öğretmen yetiştirme sorunu ciddi bir şekilde ele alınmıştır. Mustafa Kemal, öğretmenlerin, ulusu yetiştirmek gibi çok kutsi bir görev üstlendiğini, bu uğurda yılmadan çalışacaklarını gittiği her yerde, katıldığı her toplantıda dile getirmiştir. Mustafa Kemal, 1 Mart 1922 tarihli meclis toplantısında öğretmenlerden beklentilerini şöyle dile getirmiştir: *“Efendiler, yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize görecekları öğretimin sınırı ne olursa olsun, en önce ve her şeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığına. Kendi benliğine ve ulusal değerlere düşman olan tüm unsurlarla mücadele etme gereği öğretilmelidir. Çünkü böyle bir mücadelenin gerektirdiği bilgi ve değerlere sahip olmayan kişilerden oluşan toplumlara hayat ve bağımsızlık hakkı yoktur”*³⁵⁰. 25 Ağustos 1924 tarihinde Türkiye Muallimler Birliği Kongresi Üyeleri onuruna verilen yemekte; *“Öğretmenler, yeni nesli, Cumhuriyet'in fedakâr öğretmen ve eğitimcileri, sizler yetiştireceksiniz ve yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin beceriniz ve fedakârlığınızın derecesi ile orantılı olacaktır. Cumhuriyet, fıkren ilmen ve bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli muhafızlar ister, yeni nesli bu nitelikte ve yetenekte yetiştirmek sizin elinizdedir. ...Memleket evladı her öğretim kademesinde ekonomik hayatta yapıcı, etkili ve başarılı olacak şekilde donatılmalıdır. Milli ahlakımız, medeni esaslarla ve hür fikirlerle geliştirilmeli ve kuvvetlendirilmelidir. ...Yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığdırdığı askeri, siyasi ve idari devrimler çok büyük, çok önemlidir. Bu devrimler, sizin, sosyal ve fikri devrimlerdeki başarınızla sağlamlaşacaktır. Hiçbir zaman hatırlığınızdan çıkmasın ki Cumhuriyet, sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister”* sözleriyle öğretmenlerin yetiştireceği kişilerin özelliklerini ve insan tipini belirtmiştir.

³⁵⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. I, C. 18, ss. 2.

Mustafa Kemal, 14 Ekim 1925 tarihinde İzmir Erkek Okulu'nda öğretmenlere yapmış olduğu konuşmasında; ulusları kurtaranların öğretmenler olduğunu, öğretmensiz bir ulusun, henüz ulus olma istidadını kazanamadığını, bir kitlenin ulus olabilmesi için mutlaka öğretmenlere ve eğitimcilere gereksinimi olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin, toplulukları ulus haline getiren önemli kişiler olduğunu dile getiren Mustafa Kemal, bu sözleriyle öğretmenlerin önemini bir kez daha vurgulamıştır³⁵¹. Mustafa Kemal, var olan öğretmen kadrolarıyla Cumhuriyet eğitiminin yürütülemeyeceğini anlamış ve yeni bir öğretmen kadrosunun yetiştirilmesi gerekliliğini görmüştür. Maarif Vekilliğine atanan Mustafa Necati Bey, Mustafa Kemal'den almış olduğu talimatlar doğrultusunda harekete geçerek mesleki bilgilerle donanmış öğretmenler yetiştirmeye çalışmıştır.

Mustafa Necati Bey için Maarif Vekâleti demek, öğretmen demektir³⁵². Böylelikle öğretmen yetiştirmek için çalışmaları başlatmıştır. Yeni öğretmen okulları açılmış, var olan öğretmen okullarının kontenjanları artırılmıştır. İlk Mektep Muallim Muavinleri Hakkında Kanununun kabul edilmesiyle değişik mesleklerde çalışanlara kısa süreli eğitim kursları sağlanarak ilkokul öğretmen ihtiyacı karşılanmaya çalışılmış, köy okullarında düzenlemeler yapılmıştır³⁵³. Mustafa Necati Bey'in ilk ele aldığı meselelerden biri öğretmenlik öğretisine yasal statü kazandırmaktır. 1926'da çıkarılan “*Maarif Teşkilatına Dair Kanunun*” 12. maddesinde yer alan “*Maarif hizmetinde asıl olan muallimlik*” ifadesiyle öğretmenlik öğretisine statü ve saygınlık kazandırılmak istenmiştir³⁵⁴.

Mustafa Necati Bey'in, Maarif Vekili olarak başarılı olmasının önemli sebeplerinden biri de öğretmenlerle kurmuş olduğu samimi iletişim bağının güçlü olmasıdır. Öğretmenlere göndermiş olduğu resmi mektuplarda, evraklarda konuşmasına: “*Aziz Arkadaşlar, Genç Namzet, Muallim Arkadaşlar, Yavrum*” ile başlayıp sözlerini “*gözlerinden öperim, şefkatle kucaklarım*” ifadeleri ile bitirirdi. Öğretmenlere olan sevgisini, saygısını, içtenliğini, vermiş olduğu değeri ve onlara

³⁵¹ Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, Milli Eğitim Yayınları, Ankara, 1946, ss. 19-26.

³⁵² Rafet Aydın, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve IX. Milli Eğitim Şurasının Değerlendirilmesi”, *Türk Yurdu Dergisi*, S. 262, 2009, ss. 2-107.; Cumhurbaşkanları, Başbakanlar..., ss. 409.

³⁵³ Tayyip Duman, “Mustafa Necati Döneminde Öğretmen Yetiştirme”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları, Kastamonu, 1991, s. 166-174.

³⁵⁴ Resmi Gazete, 3 Nisan 1926, No: 789, S. 338.

duyduğu güveni; “*Meslek arkadaşlarımla yetkinlik ve tecrübelerine, genç Cumhuriyetimizin yükselmesi için uğrunda çabaladıkları ve daha büyük bir aşkla çapalarına devam edecekleri özverili çalışmalarına güvenerek, Maarif Vekâletinin sorumluluğunu aldım*”³⁵⁵ sözleriyle belirtmiştir.

İçel’de ilkokul öğretmenleri uzun süre maaşlarını alamadıkları için bu durumu Maarif Vekiline iletmışlerdi. Bunun üzerine vekil, Başkan’a öğretmenlerin maaşlarını ödemesi için 24 saat vermiş ve ödemeler yapılmadığı takdirde kendisini görevden alıp, onun yerine bu işi yapabilen birini atayacağını bildirmiştir. Ertesi gün Bakan ve validen öğretmenlere maaşlarının ödendiği haberini alan Mustafa Necati Bey, Dâhiliye Vekâletiyle görüşmüş ve valinin öğretmenlerin maaşlarını ödeyebildiği halde neden geciktirdiğini sormuştur. Öğretmenlere saygısı ve alakası olmayan bir valiyle çalışamayacağını ifade ederek, bu kişinin valilikten alınmasını sağlamıştır. Mustafa Necati Bey’in öğretmenlere vermiş olduğu değer bir örneği de şudur: “Böbrek rahatsızlığından dolayı Ankara’ya Eğitim Bakanlığı’na gelmiş ve arka bahçedeki bir sraya ilışerek sancı çekmekte olan bir öğretmenin yanından geçen iki kişiden biri öğretmene; “*Siz kimsiniz?*” diye sorar. Sancılanan kişi “*Muallimim*” der. Arabadan inip gelen kişi “*Muallim burada oturmaz*” diye karşılık verir. Öğretmen orada oturmanın yasak olduğunu sanarak ayağa kalkmaya çalışır. Bu sırada konuşan kişi “*Hem de hasta muallim*” der ve bu iki kişi öğretmenin kolundan tutarak içeriye götürür ve bir koltuğa oturturlar. Hasta öğretmen, bu kişinin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey olduğunu öğrenir. Mustafa Necati Bey, çay getirdikten sonra Saymanlık Müdürünü çağırarak öğretmene para vermesini ister. Öğretmen parasının olduğunu söylemesine karşın, hasta öğretmene para vermesini sağlamıştır. İstanbul’da Cerrahpaşa Hastanesine gitmesi için demiryollarından yer ayırtmış ve başhekiye hitaben yazdığı mektubu vererek hasta öğretmeni yolcu etmiştir. Hastanede iken de durum ile ilgilenmiştir. Mustafa Necati Bey, hastane dönüşü, öğretmeni kapıda karşılamıştır. Öğretmene tek böbreğinin kaldığı, bu nedenle onu kente almak istediğini söylemiştir. Fakat öğretmen bunu kabul etmeyip ve şöyle demiştir; “*Teşekkür ederim Efendim, sizin idealiniz köydür, benimde idealim köy ve köylü çocuklarıdır. Köyde çalışmayı yeğlerim*”. Bunun Üzerine Mustafa Necati Bey, “*Kentte de yararlı olacağına inanıyorum ben. Öyle ise*

³⁵⁵ Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası, 1926-1928, S. 1-28, ss. 3.

olabilecek ufak bir rahatsızlığın olursa doğruca bana geleceksin” ³⁵⁶ demiştir. Konya Erkek Muallim Mektebi Tarih-Coğrafya Öğretmeni olan Şerafettin Bey’in yurtdışında tedavi olması için izin verilmesi ve 300 lira yardım edilmesini sağlamıştır.

Mustafa Necati Bey, öğretmenlerin acısını, sıkıntısını, üzüntüsünü her zaman yüreğinde duymuştur. O, öğretmenlere verdiği değeri gittiği her ortamda dile getirmiştir. Çünkü onun için öğretmen, toplumun tinsel mimarı olan, insanlığın parlayan ışığı ve bu ışıkla toplumu aydınlatan; ulusun tin ve karakterine şekil veren kutsal görevleri olan kişi demektir³⁵⁷.

Mustafa Necati Bey, öğretmen yetiştirmek için yurtdışına öğrenciler göndermiştir. Orada tahsilini bitirdikten sonra Türkiye’ye geri döndüklerinde onlardan ziyadeyle yararlanabileceklerini, orada edinmiş oldukları eğitim ve bilgiler ışığında önemli gelişmeler kaydedeceklerini söylemiştir. Yurt dışındaki eğitim sisteminin yapısıyla ilgili bilgiler edinmek de istemiştir. Bunun için yurt dışına öğrenci göndermek gerektiğini vurgulamıştır. Bu öğrenciler yurda döndüklerinde çeşitli eğitim müesseselerinde öğretmen olarak görev almışlardır³⁵⁸.

Mustafa Necati Bey, Türkiye’de okumakta olan öğrencilerin sayısının istenen çoklukta olmadığını, 1,5 milyon nüfusu okutmaya çalıştıklarını fakat bunun yarısını bile okutamadıklarını söylemiştir. Bunun nedeni ise öğretmenlerin olmamasıdır. Çözüm olarak da öğretmen yetiştirecek okulları göstermiştir. Eğitim yaşamının ana temellerinden olan okulöncesi, ilkokul, liseye öğretmen yetiştirmek için faaliyetlere başlamıştır³⁵⁹.

Türkiye genelinde liseler az olduğu için öğretmen gereksinimi gündeme gelmemiştir. Öğretmen ihtiyacı Yüksek Öğretmen Okulu ve üniversiteyi bitirenlerden sağlanmaya çalışılmıştır. İlköğretim müessesesini bitirenler yeterlilik belgeleri ile liselere öğretmen olarak atanırdı³⁶⁰. Beden eğitimi öğretmeni yetiştirmek için İstanbul Çapa Kız Muallim Mektebi içerisinde “*Terbiye-i Bedeniye Muallimliği*

³⁵⁶ İnan, ss. 25-27.

³⁵⁷ Recep Özkan, “Birey ve Toplum Gelişiminde Öğretmenlik Mesleğinin Önemi”, *Milli Eğitim Dergisi*, S. 166, 2005, ss. 33-43.

³⁵⁸ Eski, s. 166-1667.

³⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 24, ss. 176.

³⁶⁰ Resmi Gazete, 12 Mart 1964, Kanun No: 439, S. 11654, ss. 3863.

Kursu” açılmıştır. Toplam 40 kişi, tedrisat süreci bir sene olan bu okulda eğitim görmüşlerdir³⁶¹. Müzik öğretmeni yetiştirmek için “*Musiki Muallim Mektebi*” açılmıştır. 1 Eylül 1924 tarihinde açılan bu okulun amacı, universal müziğe dayalı müzik öğretmeni yetiştirmektir. Okulun süresi toplam beş yıl; bir yıl hazırlık, üç yıl eğitim ve bir yıl tatbikat olarak belirlenmiştir. 1925’te yayınlanan talimatnamede ise okulun amacı; “*ortaokul, lise ve bütün öğretmen okullarına musiki öğretmeni yetiştirmek*” şeklinde ifade edilmiştir³⁶². Mustafa Necati Bey, mecliste yapmış olduğu konuşmada; Müzik öğretmen okulunun göstermiş olduğu yükselme ve bu okullarda yetiştirilen gençlerin durumunun takdire şayan olduğunu ifade etmiştir³⁶³.

Osmanlı’da okul sisteminde, okulöncesi eğitime örnek olarak Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulan Sıbyan Mektepleri gösterilebilir. İkinci Meşrutiyet devrinde Mustafa Satı Bey, “*Darülmürebbiyat*” isminde bir “*Okulöncesi Öğretmen Okulu*” açmıştır³⁶⁴. Cumhuriyet devrinde okulöncesi eğitimi için öğretmen yetiştirme konusunu ele alan Mustafa Necati Bey, Ankara’da “*Ana Muallim Mektebini*” açmıştır. Fakat bu okul Mustafa Necati Bey’in ani ölümünden sonra kapatılmıştır. Mecliste Maarif Teşkilatı Kanunu hakkında görüşmeler yapıldığı sırada Kastamonu Milletvekili Halit Bey, okulöncesi okulların olmadığını söylemiştir. Buna karşılık Mustafa Necati Bey, Türkiye’de gerçekten bu okulların olmadığı, bunun için öğretmen yetiştirmek gerektiğini ifade etmiştir³⁶⁵.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle birlikte sosyal, kültürel, ekonomi ve eğitim alanlarda yeni yapılandırmalara gidilmiştir. Bu dönemde eğitimin her kademesinde olduğu gibi ilköğretim kademesinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. İlköğretimi her yere yaymak için okullaşma oranını %100’e çıkartmaya çalışılmıştır. Eğitim mekanizmasının ana temelleri İlkokul öğretmeni yetiştirme üzerine kurulmuştur³⁶⁶.

³⁶¹ Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. III-IV, Eser Kültür Yayınları, İstanbul, 1977, ss. 1546-1547.

³⁶² Ali Uçan, *Gazi Yüksek Öğretmen Okulu Müzik Bölümü Müzik Alan Birinci Yıl Programının Değerlendirilmesi*, Çağrı Matbaası, Ankara, 1982, ss. 196

³⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, D. III, C. 3, ss. 203.

³⁶⁴ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, MEB Yayınları, Ankara, 1964, ss. 6-10.

³⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 23, ss. 265.

³⁶⁶ Cemil Öztürk, *Türkiye’de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, MEB Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 125.

Mustafa Necati Bey, vekilliği döneminde Türk eğitim mekanizmasını baştan yapılandırmak için faaliyetlere başlamıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde köylerin %95’inde öğretmen yoktu ve bu durum karşısında Mustafa Necati Bey; “*Bu gidişle Cumhuriyet, 35 bin öğretmensiz köye 100 sene sonra öğretmen gönderebilecektir*” sözleriyle durumun vehametine vurgu yapmıştır³⁶⁷.

Mustafa Necati Bey, bu soruna kısa planlamalarla çözümler üretmeye başlamıştır. 10 sene içerisinde, her sene 3 bin öğretmen hesabıyla 30 bin öğretmen yetiştirmeyi hedeflemiştir. Var olan öğretmen okullarında ıslahatlar yapılmış, kontenjanlar artırılmış ve yeni öğretmen okulları açılmıştır. Öğretmen okullarını belirli merkezlerde toplanmaya çalışılmış, yetersiz binalar kapatılmıştır³⁶⁸.

Mustafa Necati Bey, mecliste Maarif Teşkilatı Hakkında Kanunla ilgili görüşmeler yapılırken bu konuyla ilgili şunları söylemiştir: “...*Binaenaleyh Muallim Teşkilâtının derhal ıslahı ve tanzimi lâzımdır. Maarif Teşkilâtının ıslahı için evvelâ düşünülecek mesele, muallim yetiştirmek meselesidir. Muallim ordusu, kadrosu yapılmadan, doğrudan doğruya kapılı ve duvarlı binalar yapmak tabiidir ki doğru değildir. Onun içindir ki muallim teşkilâtını takviye etmek ve muallimlerimizi bir an evvel yetiştirmek mecburiyetindeyiz. Bunun üzerine azamî bir surette çalışarak, her sene üç bin muallim yetiştirmeliyiz ki on sene zarfında bir buçuk milyon çocuğumuz okuyabilsin.... Muallim teşkilâtı takviye edildikten ve muallim mekteplerimiz teksif olunarak kuvvetli muallimler idaresinde idare edildikten ve hakiki muallim yetiştikten sonra memleketimizde maarif hayatı başlayacaktır.*” Necati bu sözleriyle okul binaların yapılmasından önce öğretmen yetiştirmenin önemini vurgulamıştır³⁶⁹.

Mustafa Necati Bey, 1913’de Geçici İlköğretim Yasası’nda yer alan “*Muallim Muavinliğini*” yeniden ıslah etmiştir. Yasaya göre, minimum 5 sene öğretmenlik yapanlar, okulöncesi öğretmenliği okulunu bitirenler ve ilköğretim okulunun farklı derslerini verenler “*Asil Öğretmen*” sayılacaktır. Ortaokul mezunu olanlar veya ortaokul mezunu olmayanlar sınavlarda başarılı oldukları takdirde

³⁶⁷ Ali Türer, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve Sorunlar”, *Abece Dergisi*, 2006, ss. 3.

³⁶⁸ Altunya, ss. 119.

³⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 23, ss. 268-269.

“Muallim Muavini” olabileceklerdir ama ilköğretim okullarının mesleğe girişinin temel basamağı olan meslek kursundan geçmeleri gerekmektedir³⁷⁰

Dönemin genel nüfusunun büyük çoğunluğunu köylü nüfusu oluşturmuştur. Şehir ve köy arasında farklılıklar oluşmuş, bu farklılıklar hem eğitim hem de öğretmen yetiştirmeye etki etmiştir. Köylere, Cumhuriyetin getirmiş olduğu yeni fikirleri yayacak, köyü ve köylüyü kalkındıracak öğretmenler yetiştirmek istenmiştir. Bu konuyla ilgili Mustafa Kemal “...İşte memleketin sahibi köylüdür ki, bu güne kadar bu köylü maarifin nurundan mahrum kalmıştır. Öyleyse takip edeceğimiz eğitim politikasında bu cehlini izale etmek için gerekli tedbirleri almalıyız...” sözleri ile yetiştirilen öğretmenlerin köyü bilgisizlikten, cehaletten kurtaracak modelde ve yoğunlukta olması gerektiğini vurgulamıştır³⁷¹.

Amerikalı pedagog John Dewy Türkiye’ye davet edilmiştir. Dewy, köy öğretmenlerini yetiştirirken, köyde karşılaştıkları problemler karşısında çözümler üretecek ve onlardan kaçmayacak tipte yetiştirilmeleri gerektiğini önermiştir³⁷². Dewy’in önerileri, dönemin Maarif Vekili olan Mustafa Necati Bey’i de etkilemiştir. 22 Mart 1926 tarihli ve 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanununda “Köy Muallim Mekteplerinin” de yer almasını sağlamıştır. Bu kanunla birlikte “İlk Muallim Mektepleri ve Köy Muallim Mektepleri” olmak üzere iki tip öğretmen okulu oluşmuştur³⁷³. Bunun sebebini ise 1926’da mecliste yapmış olduğu konuşmada şöyle açıklamıştır: “Köy çocuklarını köyden alıp da şehirde okutmak hatalıdır. Bu sistem tatbik edilmiş, mahzurları görülmüştür. Mektebi bitiren köy çocukları, köyllerine dönmek istememişlerdir. Elimizde böyle çocuklar vardır, onun için köy çocuklarını şehirde değil, köyünde okutacağız. O, köyünde ne gördüyse o hayatı yaşayacaktır. Yani mektebin içinde büyük bir arazi olacak, orada çalışacaklar, hayvan bakmasını öğrenecekler, bu suretle köyllerinden ayrılmayacaklardır. Tabii bunların programlarını Talim ve Terbiye Heyeti tetkik edecek, yapacaktır. Köy muallimlerini getireceğiz, onların şahsi fikirlerini de nazarı dikkate alacağız. Ona göre mektep açacağız, ona göre de program yapacağız. Tahsil bizatihi bir hedef değildir.

³⁷⁰ Resmi Gazete, 29 Haziran 1930, Kanun No: 1702, S. 1532.; Akyüz, ss. 268-270.; Maarif Vekaleti Tebliğler Mecmuası, 1928, S. 1-18, ss. 19.

³⁷¹ *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar...*, ss. 223-224.

³⁷² Dewy, ss. 19.

³⁷³ Resmi Gazete, 3 Nisan 1926, No: 789, S. 338.

Bilakis vatandaşı ilerde yapacağı vazifeye hazırlayan bir vasıtaadır. ... Öğretmenin vazifesi, yalnızca talim ve tedris değildir, herkese vazifesini öğreten bir mürşit olmalıdır."³⁷⁴. Mustafa Necati Bey, köy okullarının köy yaşamıyla ilgili olması gerektiğini savunmuş ve okulların, şehirde ve köyde olmak üzere ikiye ayrıldığını, şehirdeki eğitim sürecinin beş yıl, köylerde ise üç yıl olduğunu belirtmiştir. Köyde okuyan çocuğun eğer kışın ailesine yardım etmesi gerekiyorsa ailesinin yanında bırakıldığını, eğitiminin ise yazın verildiğini; köylüye çocuk gerektiğini, öküzüne baktığını, saban sürdüğünü, üretici bir yapıda olduğunu, boş gördükleri zaman okutacaklarını söylemiştir³⁷⁵.

Mustafa Necati Bey, köye öğretmen yetiştirme için Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinin Zencidere Köyü'nde (1926) ve Denizli'de (1927) süreleri üç sene olan iki Köy Muallim Mektebi açmıştır. Kayseri Gazetesi, okulun açılmasıyla ilgili şunları yazmıştır: *"Maarif Müdüriyetinden; Köy Muallim Mektebi Zincidere'de bir sınıflı olarak açılmıştır. Birinci sınıfta kayıt kabul talebinde bulunan efendiler Hesap ve Türkçe dersinden müsabaka imtihanı olacaklardır. 18 Teşrinisani 1926 tarihinde Perşembe günü öğleden sonra Kayseri Merkezdeki Cumhuriyet Mektebi Binasında müsabaka icra edilecektir. Bu güne kadar sınav için müracaat etmiş olanlarla, henüz sınava müracaat etmemiş olanlar acilen mezkur mektebe müracaat etmeleri ilan olunur"*. Yapılan bu ilan ile okulun açıldığını ve okula girmek için gerekli koşulları duyurmuşlardır³⁷⁶. Bu okulların amacı; köyün sosyal, kültürel, ekonomik seviyesini yükseltmek, aydın kesimi ve halkı bütünleştirmek, böylece Cumhuriyetin getirmiş olduğu ana ilkeleri benimsetmektir³⁷⁷. Köy Muallim Mekteplerine, beş yıllık ilköğretimi bitirmiş şehir ve köy çocukları parasız yatılı olarak alınmışlardır. Programında ise genel kültür derslerinin yanı sıra öğleden sonra da tarım, el işleri dersleri, pratik sağlık bilgileri verilmiş ve müfredatta çevre incelemesi yer almıştır. 19 Teşrinievvel 1926 tarihli Köy Muallim Mektebi Talimatnamesi, sınıfların en çok 40'ar kişilik olduğunu belirtmiştir. Bir üst sınıfa geçmek için alt sınıfın derslerinden geçmek gerekmiştir. Kişilerin köy Muallim Mektebinde tahsilini tamamladıktan

³⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. 23, ss. 273.

³⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, ss. 269-270.

³⁷⁶ Kayseri Gazetesi, 15 Teşrinisani 1926

³⁷⁷ Hüseyin Akyüz, "Köy Muallim Mektepleri ile Alman Kır Eğitim Yurtlarının Kısa Bir Mukayesesi", *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ankara, 1991, ss. 125.

sonra atanacağı köyde en az altı sene zorunlu öğretmenlik görevini yapmaları gerekirdi³⁷⁸.

Mustafa Necati Bey'in ölümünden sonra gerekli önem verilmediği için Köy Muallim Mekteplerinin kapatılması gündeme gelmiştir. Sebebi ise bu okullarda yetiştirilen öğrencilerin genel kültür bakımından düşük olmaları ve köylü kentli ayrımı yapıldığına dair savlardır. Çünkü bu okullara alınan öğrencilerin çoğu kentte ortaokulunu bitirmiş ve kent yaşamına alışmış çocuklar idi. Köy Muallim Mektebinden mezun olduklarında bu öğrenciler, köylere gitmek istememiş, gidenler ise köye uyum sağlayamamıştır. Bu durum hedeflenen ilkelere ulaşmayı engellemiş ve tartışmalara sebebiyet vermiştir. 1 Eylül 1932 tarihinde bu okullar kapatılmıştır³⁷⁹.

Orta Öğretmen Okullarının kurulması, Maarif Teşkilatına Dair Kanunun 789 sayılı yasasının 7. maddesinde yer alan “*Orta muallim mektebi orta mekteplerle ilk ve köy muallim mekteplerinin muallimlerini ve ilk tedrisat müfettişleri ile tatbikat müdürlerini yetiştirir*”³⁸⁰ ifadesiyle vurgulanmış ve bu maddeye göre iki orta öğretmen okulu açılmıştır. Bu Okullar “*Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü ile Balıkesir Orta Öğretmen Okuludur*”³⁸¹.

Mustafa Necati Bey, orta öğretmen okullarına hem kanuni ıslahatlar getirmiş, hem de bir Orta Öğretmen Okulu açmaya karar vermiştir. Ankara’da 1 Mart 1927 tarihinde eğitim-öğretime açılmıştır. Bu okul yatılı ve karma bir yapıya sahipti. Mustafa Necati Bey’in, ilköğretime öğretmen yetiştirilmesinden sonra üzerinde durduğu kademelerden biride ortaokul öğretmen yetiştirme konusu olmuştur. O, Maarif Vekâletini bir bütün olarak görmüş ve eğitimin ana kademesi olan ilköğretimden Üniversiteye doğru bir akışın olması gerektiğini düşünmüştür. Mustafa Necati Bey, Ankara Gazi Orta Öğretmen Okulunu kurma hazırlıklarını sürdürürken Maliye Bakanı, ondan bu okulun kurma hazırlıklarını ertelemesini istemiştir. Bunun üzerine Mustafa Necati Bey şöyle cevap vermiştir: “*Ben maarif vekiliyim, vazifem mektep açmaktır; yapamazsam ayrılırım, yapabilen gelir. Siz maliye vekilisiniz;*

³⁷⁸ Maarif Vekâleti Mecmuası, S. 10, 1927, ss. 104-106.

³⁷⁹ Hüseyin Kıran-Serhat Sürat, “Köy Enstitüleri Öncesi Öğretmen Yetiştirme Denemeleri (Denizli Köy Muallim Mektebi Örneği)”, *Mustafa Necati Ve Cumhuriyet Eğitim Devri*, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, İzmir, 2010, ss. 249-250.

³⁸⁰ Resmi Ceride, 3 Nisan 1926, No: 789, S. 238, ss. 523.

³⁸¹ Nevzat Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşları ve Tarihçeleri*, MEB Basımevi, Ankara, 1948, ss. 348.

vazifeniz para bulmaktır; bulamazsanız siz ayrılırsınız, bulabilen gelir”³⁸² Böylece okullun açılmasıyla ilgili kararlılığını göstermiştir. Mustafa Necati Bey; ...kuvvetli lise öğretmeni sağlamak için maddi durumlarını özendirerek hayatlarını ıslahat yapmak zorunda olduklarını, tedrisat ögelerini takviye etmek için her sene yurt dışına çok fazla öğrenci göndermek gerektiğini, ıslahatını yaptıkları Orta Öğretmen Okulu muavenetiyle okulların tedrisat ögelerini artırmaya ve kuvvetlendirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir³⁸³.

3. 1. 4. Ölümü Hakkındaki Görüşler

1 Ocak 1929 tarihinde Millet Mekteplerin açılış töreni gerçekleştirilecekti. Mustafa Necati Bey, pazartesi günü törende yapacağı konuşmayı hazırlamak amacıyla cumartesi günü Milli Eğitim Bakanlığındaki odasına gitmiştir. Cumartesi günü Maarif Vekâletine gidenler, Mustafa Necati Bey’in 1 Kânunusani (Ocak) için büyük bir şevk ve heyecan ile çalıştığını görmüşlerdir. Mustafa Necati Bey, birkaç gündür karnındaki ağrıdan dolayı acıyla kıvrandığını yanındakilere dile getirmiştir. Yanında bulunan Cemil Bey’in ısrarıyla hastaneye gitmeyi kabul etmiştir. Hastalığına teşhis olarak apandisit konulmuştur. Apandisit iltihap kaptığı için hemen ameliyat edilmesi gerektiğini, yoksa apandisit patlaması sonucunda zehirlenme olayının olabileceği, muayene eden doktor tarafından kendisine açıklanmıştır. Hazırlıklara başlanmış ve İstanbul’dan konuyla ilgili uzmanlar çağırılmıştır. Gelen uzmanlar şunlardır: “*M. Kemal Bey, Neşet Ömer ve Akil Muhtar*”. Bu uzmanlar Mustafa Necati Bey’in ameliyatına yetişememişlerdir; çünkü pazar günü Mustafa Necati Bey’in durumu kötüleşince doktorlar ameliyat yapmak zorunda kalmışlardır. Gece durumu biraz düzelmiş fakat umut tükenmiştir. İsmet Paşa, Mustafa Necati Bey’in hastaneye kaldırıldığını, Mustafa Kemal’e bildirmiştir. Mustafa Kemal, telaşlanmış ve birlikte hastaneye gitmişlerdir. Mustafa Necati Bey, Mustafa Kemal’i ve İsmet Paşa’yı görünce şaşırmış, onlara iyi olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal, Mustafa Necati Bey’in yanına oturmuş ve elini tutarak: “*Tabii önemli bir şeyin yok. Özlediğim için geldim ben. Bu ara öyle çalışıyorsun ki seni görmek mümkün değildi. Ancak burada yakalayabildim. Çabuk iyileş. 1 Ocak’ta*

³⁸² Nejla Günay, *Gazi Terbiye Enstitüsünden Gazi Üniversitesine*, Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 2017, ss. 4.

³⁸³ Suat Anar, “Öğretmen Yetiştirme Probleminin Analizi: Mustafa Necati ve John Dewey”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ankara, 1991, ss. 164.

Millet Mekteplerini birlikte açacağız. Büyük işler başardın Necati.” dedikten sonra onu fazla yormamak için ayrılmışlardır³⁸⁴.

Mustafa Necati Bey, tüm ülkede 1 Ocak 1929 akşamı Millet Mekteplerini açıp, derslere başlanmasını planlamıştır. Her ilde kurullar oluşturarak bu planın aksaksız olarak işlenmesini sağlamaya çalışmıştır. Bundan dolayı 1 Ocak’ta bütün okullar süslenmiş ve basın bu günü “*Eğitim Bayramı*” olarak adlandırmıştır. Yapılacak tören, Ankara’da Mustafa Kemal ve Bakanların; İzmir’de Başbakanın; İstanbul’da bazı mebusların, komutanların, taşrada Valiler, Kaymakamlar, Nahiye Müdürleri, Eğitim Müdürleri; köylerde ise muhtar, ihtiyar heyeti ve görevli öğretmenlerin katılmalarıyla başlayacaktı. Mustafa Kemal, bu önemli gün için hazırlığını yaparken Tefik ve Rüsuhi Beylerin geldiği haberi verilmiştir. Mustafa Kemal, kötü bir hadisenin olduğunu hissetmiş ve gelen konuklar Mustafa Kemal’e, Mustafa Necati Bey’in ölüm haberini vermişlerdir. Mustafa Kemal, yürek burkan bir sesle bağırarak, onun ölümünü kabullenememiştir³⁸⁵. 1 Ocak 1929 tarihinde öğleye doğru Türk inkılabının ve Türk eğitim tarihinin en parlak yıldızı sönmüş ve dünyadan ebedi olarak ayrılmıştır³⁸⁶.

Afet İnan; Mustafa Kemal’in, Mustafa Necati Bey’in ölümünden duyduğu üzüntüyü şöyle ifade etmiştir: Mustafa Kemal, Bilecik mebusu Asaf Özbay’ın kızının düğününe katılmıştır. Düğün töreninde güncel siyasetin yanı sıra, yeni harflerin kabulü ile ilgili konular konuşuluyordu. Memleketin hiçbir yerinde okuma yazma bilmeyen kalmayacak ve bunun için çalışmalar yapılacaktı. Mustafa Kemal’in bu düşüncelerini gerçekleştirecek ve inkılaplarına hayat verecek bakan hastalanmıştı. Mustafa Kemal, yaverlerinden sürekli son gelişmeleri soruyordu. Kendisine, Mustafa Necati Bey’in, apandisit ameliyatı olduğu ve “*Sıhhat Yurdu*” denilen bir klinikte yatırıldığına dair haber verilmişti. Mustafa Kemal, gelen her haber karşısında endişelenip, “*Yazık olur, çok yazık olur kurtulmalı*” diyordu. Mustafa Kemal’in, çok hizmet beklediği Mustafa Necati Bey’in, ameliyat sonrası durumu kötüye gitmiş ve Mustafa Necati Bey yatağa düşmüştü. Davete katılmış olan devletin üst yetkilileri Sıhhat Yurduna gitmişlerdi. Mustafa Necati Bey’in ölüm haberini alan Mustafa

³⁸⁴ Turgut Özakman, *Cumhuriyet II*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2010, ss. 335.

³⁸⁵ Özakman, ss. 336.

³⁸⁶ Utku, ss.301-302.; Zeki Arıkan, “Mustafa Necati’nin Ölümü ve Yankıları”, *Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, İzmir, 2010, ss. 311.

Kemal'in üzüntüsü son noktaya ulaşmıştı ve “Ben ilk ve son defa olarak Mustafa Kemal'in acı duyarak ağladığına şahit oluyordum.”. Mustafa Kemal'in, Mustafa Necati Bey'in ani ölümü karşısında ağlaması kendisinden çok şey beklediği “büyük bir milli değer kaybına duyulan acının” göstergesi idi³⁸⁷. Mustafa Kemal, Mustafa Necati Bey'in cenaze törenine katılmamış, kendisine hizmet eden kişinin odaya girdiğinde “Mustafa Kemal'in gözlerinden yaşlar aktığını ve “vah Necati, vah!” diyerek yüksek sesle ağladığını ” söylemiştir³⁸⁸.

Mustafa Necati, 2 Ekim 1927 tarihinde vefat eden annesinin Cebeci'deki mezarının yanında toprağa verilmiştir. Cenaze ve cenaze alayının sıralanışı şu şekilde olmuştur: “Zabitler, muhafız taburu, 189 uncu alay efradı, jandarma bölüğü, polis müfrezesi riyaseti cumhur mızıkacıları, erkek lisesi izcileri ve izcilerin, halkın, dostların elleri üstünde bayrağımıza sarılmış olduğu halde ilerliyordu. Cenazenin önünde çelenkler gidiyor, etrafında kız lisesi ve muhtelif mekteplerin talebeleri kordon halinde sarıyordu. Cenazeyi müteakip meclis reisi, başvekil, erkânı harbiye-i umumiye reisi, vekiller, sefirler, birinci umumi müfettiş, paşalar, hükümet erkânı yürüyorlardı. Yeni şehre girecek mahaldeki şimendifer köprüsüne varmadan askerler, Jandarmalar safodular, resmi selam ifa ettiler. Alay baş açık olduğu halde aradan geçti. Köprüyü müteakip tabut cenaze otomobiline kondu. Bu otomobili takiben başvekilin otomobili, müteakiben Ankara'daki bütün umumi, hususi otomobiller arabalar hatta birçok otobüsler hareket ettiler. Alay uzun bir vesaiti nakliye kordonu halinde Cebecideki yeni kabristana vardı. Orada askeri bir müfreze resmi selam ifa ediyordu. Cenaze musalla taşına kondu. Herkes müteessirdi. Meclis reisinin kızarmış gözleri, Başvekilin müteellim siması, Milli müdafaa vekilinin, Sıhhiye vekilinin ve birçok mebusların mendillerini mütemadiyen gözlerinde dolaştırarak ağlamalar nazarı dikkati calipti. Şehirdeki Devlet binalarında mekteplerde, müesseselerde alameti matem olmak üzere bayraklar yarım çekilmiştir”³⁸⁹.

Mustafa Necati Bey'in ani ölümü, Türk milletini ve eğitim camiasını yasa boğmuştur. Çeşitli dergi ve gazetelerde onu seven arkadaşları ve yazarlar

³⁸⁷ Afet İnan, “Yeni Harflerin Kabulü ve Millet Mekteplerinin Açılış Esnasında Milli Eğitim Bakanı M. Necati'nin Ölümü”, *Belleten Dergisi*, cilt. XXXII, S. 125, Ankara, 1968, ss. 51-56.

³⁸⁸ Utku, ss. 318.

³⁸⁹ Vakıf, 3 Kânunusani 1929.; Cumhuriyet, 3 Ocak 1929.

üzüntülerini dile getiren şiirler, yazılar yazmıştır. Bu yazılardan birkaçına değinilecek, geri kalan yazılar ekler bölümünde sunulacaktır. Yazılardan birkaçı şunlardır:

İsmet Paşa'nın, Mustafa Necati Bey'in mezarı başında gözyaşlarıyla yaptığı tarihi söylevi şöyleydi: *"Sevgili Arkadaşlarım, Necati'nin ölümünden doğan derin acı üzerine söz söyleyeceğimi düşünemezdim. Bu durum, yaman ve çetin bir durumdur. Memleketin bu temiz ve yiğit evladiyla aynı sorumluluk ve aynı ülküyü paylaşan bir arkadaşı olarak ona karşı duyduğum sevgi ve saygı bu konuşma görevini bana vermektedir. İzmir çocuğu Necati, yükseköğretimini bitirdikten sonra o engin ruhuna uygun olarak büyük özveri isteyen öğretmenlik mesleğini seçmiştir. Başarılı ve değerli okul müdürlüğünü büyük bir zevkle yaparken, bütün vatanın ve vatanseverlerin başına gelen işgal felaketi onu da sarsmıştır. O, yiğitlere yakışan bir sevinçle yarın demeden ve bir gün bile geç kalmadan cepheye koşmuş ve siyasal yaşamı da cephede başlamıştır. İşte bu başlangıç, halk yönetiminin ve devriminin engin ufuklarına taptaze, capcanlı bir yeniden doğuş değildir de nedir? İzmir Milletvekili Necati Bey'i, o günkü yaralı vatanseverlerin yerine, onların fedakârlıklarını ve vatan hasretlerini Birinci Büyük Millet Meclisi kürsüsünden haykırırken dinlemiştik..."*

Necati, sinirlerin devamlı gergin ve düşüncelerin çeşitli etkilerle karmakarışık olduğu günlerde bile şaşmayan bir sadakat, doğru ve açık yüreklilikle daima büyük Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın izinden gitmiştir. Büyük Zafer'den sonraki o kritik günlerde Necati Bey, yorulmak ve bıkmak bilmeyen kişilerden biri olmuş, ilerlemeye ve devrime bütün açıklık ve netlikle kendini adanmıştır. Yüksek yetenekleri onu hızla hükümet üyesi yaptı. Bizler, şimdi acılı ve mahzun olan arkadaşları, onu tanımış, sevmiş ve onunla sorumlulukları paylaştığımız için mutlu olmuştuk. Onun vekâletteki çalışmaları anlatmak zordur ve gereksiz bir çabadır. Devlete verdiği emek, onu ülkü aşkı ve çare buluculuk yeteneğinin çok açık bir sonucudur. Sayısız gereksinimleri sayılı araçlarla gidermek için didinmesiyle geçen son üç yıllık Maarif Vekâleti, şimdi bizim övünç duyacağımız çalışmalar ve yapıtlarla doludur. O milli eğitimde başı dik, gözü yüksekte, temiz ve çetin bir yenileyici olarak çalıştı. Çevresindeki değerli arkadaşlarıyla içten bir çalışma ortamı yaratmak onun özelliklerindendi. Devlet yetişmiş bir adamını, büyük meclis değerli,

başarılı bir üyesini ve vekilini, milli eğitimimiz, eğitim ve öğretimimiz deneyimli bir ustasını, partimiz yerine konulmaz bir ülkücüsünü kaybetti.

Halkımız, bu dünyanın hiçbir yıldızıyla karşılaştırılamayacak kadar parlayan bir yeteneği, onunla ilişkisi olan herkes yürekten sevmesini bilen vefalı bir dostunu kaybetti. Acımızın sınırı yoktur! Necati'nin kirlı bir benek dahi taşımayan varlığını birazdan toprağa vereceğiz. Onunla ilgili anılar, ülkücülerin, ulusçuların ve cumhuriyetçilerin belleklerinde kutsal duygularla yaşayacaktır. İnsan manevi ve ülküsel varlık dışındaki her şeyin boş olduğunu anımsatan şu olağanüstü anda, geleceğe ait düşündüklerimi ve duyduklarımı bir daha söylemeyi, yaşama görevime sadakat, ülkü arkadaşlarıma ise hürmet saydım. Cumhuriyet çocuklarının görevleri, bu vatanın passız bir çelik gibi, dünya uygarlığının gelişimi ve yararlarıyla bezenmiş, ilmin, fennin, kültürün yüksek başarısına ulaşmış insanların yurdu olması için çalışmak, uğraşmak, mücadele etmektir. Bu yolda hiçbir zorluk tanımıyoruz. Bu uğurda hiçbir emeği, hiçbir hayatı, hatta baharına doymadan sönecek hiçbir hayatı bile yine çok görmüyoruz. Özellikle ulusu cahillikten kurtarmak, Türk harfleriyle yeni bir aydınlanma ve kültür hayatına girmek azmimiz, kararımız ve bu konudaki içtenliğimiz ve ısrarımız, sarsılmaz durumdadır. Devrimcilerin ölürken kalanlardan ve yeni yetenlerden bir tek dileği vardır: Cansız bileklerinde sallanan vazife bayrağının kavranıp daha yükseklerde dalgalandırılmasıdır. Necati, Aziz Necati! Dilediğin yerine getirilecektir!''. Milli Mücadelenin önemli komutanlarından biri olan İsmet Paşa, gözyaşlarıyla Mustafa Necati Bey'in yapmış olduğı çalışmaları ele alan bir konuşma yapmıştır. O'nun inkılapçılığından, eğitimciliğinden ve yenilikçiliğinden bahsetmiştir. İsmet Paşa'nın konuşması, cenazeye katılanların hepsini ağlatmıştır³⁹⁰.

Yunus Nadi, 2 Ocak 1929 tarihli "Hayretteyim: Ölüm mü, hayat mı?" başlıklı yazısında üzüntüsünü şöyle dile getirmiştir: "Necati ölmüş, diye bana bir haber söylediler. Başıma yıldırım düşmüş gibi hissettim. Onun ölümüne inanmak istememiştim. Vah zavallı Necati, vah zavallı kardeşim... Ölürken senin yanında bulunamadım, arkadan ne söyleyeyim? Yalnız şundan emin ol ki Necati, beraber uğruna hayat ve mematımızı vakfettiğimiz istiklal ve inkılap saflarında senin yerini

³⁹⁰ Vakıf, 3 Kânunusani 1929.

doldurmak vazifesi dahi bize ve bütün millete terettüp etmiştir. Başka ne diye bilirim? Necati, sen başka hangi lisanı anlarsın ve ben başka hangi lisanı konuşabilirim? Emin ol çocuk, emin ol arkadaş, uğruna çalıştığın vazifeye devam olunacaktır. Ve aramızda herhangi bir sebeple – Allah belasını versin ölüm sebebi ile – olmadığım için ona göre fazla ihtimam, gayret ve hassasiyet gösterilecektir. Ben eminim ki netice daima senin de gördüğün veçhile emniyetbahş olacak, iyi ve parlak çıkacaktır. Fakat ne hasret ki; sen genç çocuk, hakkın olan bu parlak neticeleri görmemiş olacaksın. Rahat ol Necati, biz sana bütün işlerin tekmil haberlerini getiririz. Ah, bütün bu satırları hep kendimi tesliye etmek için yazıyorum. Necati, ölümün ne kadar büyük oldu ki hiçbir şekil ve surette insanın kendisini aldatması kabil değil. Yaşa, ey ebedi zinde çocuk! Bak, ölümün dahi bize heyecan ve hayat oluyor. Yaşa, hatta öldükten sonra yaşa ve ilelebet yaşamakta daim ol. Bize teselli medarı ancak bu ebedi hayatındır. Duçar olduğumuz ziyadan dolayı vatandaşlara tesliyetler arz ederken bütün tesliyet temennilerinin bize teveccüh edeceğini biliyoruz. Kim kimi teselli etsin?

Binaenaleyh şimdilik hepimiz Türk gençliğinin en güzide bir mümessilinin ufulü huzurunda eğilerek kendisine diyelim ki: Necati, inanmakta zorluk çekmekle beraber kabul ediyoruz ki, sen öldün. Fakat bizim içimizde ve milletin kalbinde senin ölmezliğin, yani yok olmazlığın ihtimali yoktur. Sen zahir de yok gibi olsan bile hakikatte varsın ve daima bizimle berabersin. Göreceksin ki takibini beraber azmettiğimiz milli varlık, yükselme yollarında asla şaşmayacağız. Şaştığımız nokta olursa sen bize ihtar et Necati! Ah Necati, ah!” Yunus Nadi, Mustafa Necati’nin ölümüne inanmak istemediğini, yanında olamamanın vermiş olduğu acının büyüklüğünü, yarım kaldığı bütün çalışmalarının tamamlanacağını, her zaman Türk milletinin ve eğitim camiasının yüreğinde yaşayacağını dile getirmiştir³⁹¹.

Ahmet Hikmet Bey, 1 Şubat 1929 tarihli “Necati İçin” yazısında duygularını şöyle dile getirmiştir: “... Onu Anadolu’nun hicra şehirlerinde, İstiklal Mahkemelerinde reis olarak gördüm. Türk askerlerine karşı bir cezacı olmaktan ziyade, bir telkinci, bir terbiyeci ve bir kalp avlayıcısı idi. Vazifesinden kaçmış bazı gafil kardeşler onun sihirkar sözlerini dinledikten sonra yeni birer vicdan

³⁹¹ Cumhuriyet, 2 Kânunusani 1929.

kazanmışlar gibi takipsiz, tenkitsiz cephedeki vazifelerine koşuyorlar ve cepheden Necati'ye gönderdikleri mektuplarda:

-Efendi, artık İzmir'i almadan dönmeyeceğiz, diyorlardı.

Onu Kastamonu'da, Ilgaz eteklerinde hain Pontusçulara, Türkün içtimai vicdanından kopup gelen ateşli sözler söylerken dinledim:

-Türkü öldürmek isteyenler öleceklerdir, diyordu. Onu pek yakında şahsen hasta muvallimler için tedavi müesseseleri açarken görüyoruz. Köylülerin çoğunun cebinde Necati Bey'in mektupları vardır. Anadolu köylüsünden bu kadar çok şahsi dostu olan kimseye rast gelmedim. Bir gün bana yalnız yüz elli köylü nine dede dost ile muhabere ettiğini söylemişti. Aziz Necati, sen yalnız Türkün necatı içindin.” Ahmet Hikmet Bey; Necati, verilen görevden kaçanları, yapmış olduğu etkili konuşmalarıyla tekrar göreve getirdiğini, Türk milletine düşmanca saldıranlar, ona düşmanlık edip ve onu öldürmek isteyenlere karşılık, onların öleceklerini söyleyerek, mili duyguları harekete geçirdiğini, O'nun ölümüyle ilgi yazı yazarken kalem ve yüreği duranlardan olduğunu söylemiştir³⁹².

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kastamonu lisesinde tarih öğretmeniyken, Mustafa Necati Bey de Kastamonu İstiklal Mahkemesi başkanıydı. Kastamonu'da tanışmış ve sonradan ikisi arasında oluşan dostluk bağı devam etmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Aziz Necati” başlıklı yazısında hem Mustafa Necati Bey'i hem de yapmış olduğu faaliyetleri hakkında şunları söylemiştir: “Onu 1337 senesinde ilk defa Ankara'da merkez kıraathanesinin karşısındaki sucunun önünde tanıdım. Herkese karşı mültefit olan Necati, beni elimden tutarak o zamanın en işlek ve temiz kıraathanesi olan merkeze götürdü. Önüne sandalyeler, iskemleler atılmış olan, kahvenin bir tarafına biz de oturduk. Bana ilk sorduğu soru Kütahya cephesinin vaziyetine dairdi. Lazım gelen cevabı verdim, sarsılmaz bir imanla kısaca “Muvaffak olacağız, muvaffak olacağız” dedi. İşte tanışmamıza başlangıç olan bu görüşmeden sonra onunla Kastamonu'da birleştik. Kastamonu hatıralarıyla bizde bıraktığı intibalar pek kıymetlidir. Bir buçuk sene devam eden Kastamonu hayatı aramızdaki tanışmayı samimiyete, kardeşliğe inkılap ettirdi. Merhum, Kastamonu'ya İstiklal Mahkemesi reisi olarak gelmişti, dinlenmeye lüzum görmeden geldiği gün

³⁹² Ahmet Hikmet, “Necati İçin,” *Fikirler Dergisi*, C. 2, S. 32, 1929, ss. 3.

mahkemesini kuran Necati, verdiği kararların isabetiyle az zamanda kendisini halka sevdirmişti. Ahali mahkeme heyetinden korkmuyor, onları ve onu rıyasız ve candan seviyordu. Bilhassa mahkemesinde bulunduğum Mehmet Onbaşı hakkında verdiği karar; adedi yüzleri geçen bütün samimi, coşturmuş, heyecana getirmiş ağlatmıştır; halk bu genç reisi kucaklayıp elini öpmek için birbirini çiğniyordu. Dürüst ve çok temiz hatt-ı hareketiyle Kastamonu halkının kalplerini teshir eden yirmi altı yaşında genç ve ateşli Necati'yi memleket benimsemiş ve onu fahri hemşeri olarak bağrına basmıştır. Necati, Kastamonu'da bulunduğu bir buçuk sene zarfında sahhar telkinleriyle bizleri “Açık Söz” gazetesi etrafında toplayarak durmadan, usanmadan geceleri bile çalışmıştı. Yıldız işareti ve Kılıçarslan nam-ı müstearıyla en ateşli ve heyecanlı makalelerini, ateşin nutuklarını orada yazmıştır.

Necati, inkılabın yoğurup olgun yetiştirdiği pek kıymetli bir vatanperverdir. Onu Milli Mücadelenin daha ilk anlarında sevgili arkadaşı Vasıfla beraber Balıkesir'de cephe kumandanı Miralay Kazım Bey'in yanında Milli davanın en hararetli müdafin olarak görüyoruz. İzmir'e Doğru ismini verdiği gazetesini bin bir mahrumiyet içinde çıkararak milli davayı müdafaa ediyordu. Necati'deki cevheri gören Kazım Paşa, onun elinden tuttu. Büyük gazi kabiliyet ve istidadını takdir ettiği Necati'yi en mühim işlerde kullandı. Nihayet o, İsmet Paşa mektebinde en kıymetli devlet adamı olarak yetiştirildi.

Ameliyattan yarım saat evvel ziyaretine gittim. Yanında Müsteşar Kemal Zaim ve bir-iki kişi daha vardı. Sancının ıstırapı altında bile arkadaşlarına iltifatı unutmayan Necati, beni görünce tebessüm etti, elini uzattı; en son benim öptüğüm o elin sahibi 24 saat sonra aramızdan ayrılmış göreceğimi hiç aklıma getirmemiştim. Bana: “Bak İsmail Hakkı, ben ne oldum?” dedi. Lazım gelen tesellide buldum, ameliyatın ehemmiyetsiz olduğunu söyledim. Ben sözümü bitirince karyolanın ayakucunda başını önüne eğmiş olan Kemal Zaim'e, kulaklarımızın alışkın olduğu gür sesiyle:

“Ne düşünüyorsun Kemal, mukadder neyse olur” dedi. Ben son deminde de metin olan bu yaralı aslanın kükremesinde müteheyyiç olarak odadan fırladım.” İbrahim Hakkı, Mustafa Necati'yi Ankara'da tanıdığını, zamanla kendisiyle dost olduklarını, Kastamonu'ya İstiklal Mahkemesi başkanı olarak geldiği, burada

samimiyeti, dürüstlüğü ve adaletiyle Kastamonu halkının yüreğine girdiğini, hastalandığında bile kendisini ziyarete gelenlere tebessüm ettiğini, kendisinin bu acıya fazla dayanamayıp yanından ayrıldığını ifade etmiştir³⁹³.

Rıfat Necdet, Mustafa Necati Bey'in ölümünden duyduğu acıyı “*Mersiye*” adlı şiirinde; Mustafa Necati Bey'in ölümüyle yetim kaldıklarını, onun gençler için önemli bir rehber olduğunu ve yolun başındayken ölümüyle yarı yolda kaldıklarını, ülkesini seven bir vatansever olduğunu ve sesinin her yerde işitildiğini, İzmir'in parlayan güneşi olduğunu, ölümünün tüm ülkeyi yasa boğduğunu ve çoğunun ölümüne inanmadığını, acısını kalemiyle mısralara döktüğünü dile getirmiştir³⁹⁴.

Faruk Nafiz Çamlıbel, “*Efemin Ölümü*” adlı şiirinde: Yiğit bir insanın ölümü ardında halkın gözyaşlarına boğulduğunu, heybetli bir görünüşe sahip olduğunu, döneminin çoban yıldızı olan büyük çınarın öldüğünü ve geriye büyük uğultuların kaldığını, hüznü bir şekilde dile getirmiştir³⁹⁵.

Mustafa Necati Bey'in beklenmedik ölümü bütün ülkeyi etkilemiştir. İstanbul'daki kitapçıların hepsi Mustafa Necati Bey'in temiz ruhuna saygıdan dolayı kurumlarını kapatmışlardır. Büyük Talebe Birliği, kapısındaki levhasının üzerini siyah bir örtüyle örtmüş ve yas tutmuştur. Darülfünun, Maarif Vekilinin ölümünden sonra üç gün matem ilan etmiştir³⁹⁶. Doğup büyüdüğü İzmir'de Türk Ocakları bir tören düzenlemiştir. Masanın üzerine Mustafa Necati'nin fotoğrafı konmuş ve herkes bu fotoğrafa bakıp ağlamıştır³⁹⁷. Mustafa Necati, 35 yıllık ömrüne ölümsüz başarılar sığdıran, unutulmaz bir devlet adamı olarak tarihimizde yerini almıştır.

³⁹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Aziz Necati”, *Hayat Dergisi*, C. 5, S. 111, Ankara, 1929, ss. 8.

³⁹⁴ Rıfat Necdet, “Mersiye”, *Fikirler Dergisi*, cilt. 2, sayı.32, İzmir, 1929, s.2.

³⁹⁵ Faruk Nafiz Çamlıbel, “Efemin Ölümü”, *Hayat Dergisi*, C.5, S. 111, Ankara, 1929, ss.11.

³⁹⁶ Cumhuriyet, 4-6 Ocak 1929.

³⁹⁷ Hizmet, 1 Ocak 1929.

SONUÇ

XIX. yüzyıldan itibaren çöküş dönemi yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Cihan Harbi sonrası İtilaf Devletleri'nin işgaline maruz kalmıştır. Bu işgallere karşı koymak için birçok vatansever aydın ve genç, milli birlik altında teşkilatlanmaya başlamıştır. Bu aydınlar arasında Mustafa Necati Bey de yer almıştır. Milli Mücadele döneminde vatanın selameti için büyük emekler sarf eden Mustafa Necati Bey, eğitimci, hukukçu, gazeteci, hümanist, milliyetçi ve vatansever kişiliği ile ön planda bulunmuştur. 35 yıllık hayat hikâyesine büyük işler sığdıran Mustafa Necati Bey, Türkiye Cumhuriyeti'nin en hassas dönemlerinde önemli görevleri üstelenmiştir. Cesaret, bilgi, yetenek, merhamet, adalet ve kararlılık gibi önemli vasıflarını, Milli Mücadele dönemi ve sonrası vekilliğini yapmış olduğu vekâletlerde almış olduğu kararlarla göstermiştir. Mustafa Necati Bey, işgaller döneminde gazetede yazdığı yazılarla halkı, yaklaşan tehlikeler karşısında güçlü durmaya ve birlik olmaya çağırmıştır. Savaşların büyük yıkımlara ve acılara sebebiyet verdiğini, bunlara karşı tevekkül içinde beklemek yerine işgalci kuvvetlere karşı mücadele etmenin gerekliliğini vurgulayan konuşmalarıyla gençleri korkusuzca vatan için mücadeleye katılmaya davet etmiştir. Daha çok milli ruhun uyanmasını ve vatanın işgalcilerden temizlenmesini her bir aydın gibi hayatı pahasına isteyen Mustafa Necati Bey, bunu yazıları ve yaptığı faaliyetlerle ortaya koymaya çalışmıştır.

Osmanlının son dönemlerinde faaliyete başlayan ve milli ruhta gençlerin yetişmesi için çalışan İzmir Türk Ocağı, Yunan işgali ile zorunlu olarak kapatılmıştır. Lakin Mustafa Necati Bey, bu Türk Ocağı'nın tekrar faaliyete geçmesi için elinden geleni yapmış ve buna muvaffak olmuştur. Ocağın 1919 yılının Mayıs ayında yapılan toplantısına katılan Mustafa Necati Bey, gençleri ilk kez işgale karşı silahlı direnişe çağırmıştır. Konuşmasında, Türklerin de silahlanmaya gitmesi gerektiğini yoksa Rumların silahlanmasının Türk kıyımıyla sonuçlanacağını vurgulamıştır. Bununla birlikte işgal döneminde Yunanlılar tarafından işlerinden kovulan Türk işçilerin haklarını da savunmuştur. Hatta Mustafa Necati Bey, işini bırakıp savaşa giden gençlerin, savaştan sonra ümitsizliğe kapılmamaları için İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti kurmuştur. Mustafa Necati Bey, bu gençlere yardım etmenin milli bir görev olduğunu söylemiş ve elinden gelen desteği sergilemiştir. Spor hayatına da merakı

olan Mustafa Necati Bey, ülkenin en zor durumunda Altay Spor Kulübü'nü kurmuş ve gençlerin sağlam ve milli ruhla yetişmeleri için her türlü desteği sağlamıştır.

İstanbul Hükümeti tarafından Balıkesir'e gönderilen Mustafa Necati Bey, oradaki ağır durumu görmüş ve hükumete bir mektupla rapor etmek zorunda kalmıştır. Lakin hükümetin ilgisiz tavrını gören Mustafa Necati Bey, görevinden istifa etmiş ve ülkesinin kurtuluşu için Balıkesir Kuva-yı Milliye birliklerine katılmıştır. Kuva-yı Milliye'nin ileri gelen isimleri ile tanışan Mustafa Necati Bey, toplantılara katılmış ve bütün halkı işgale karşı mücadele etmeye çağırmıştır. 1919 yılının mayıs ayında Kuva-yı Milliye'nin düzenlenen toplantısında Balıkesir'i düşman işgalinden korumak için Reddi-i İlhak Cemiyeti'nin kurulması kararı alınmıştır. Bu cemiyetin kurulmasında Mustafa Necati Bey'in de büyük emekleri olmuştur. Mayıs ayından itibaren Mustafa Necati Bey, meydana gelen iç ve dış olayları halka anlatmak için Kuva-yı Milliye'nin yayın organı olan İzmir'e Doğru gazetesini bastırmıştır. Yazılarında Wilson Prensiplerine rağmen Anadolu'da haksız yere yapılan işgallere karşı Avrupa Devletlerinin harekete geçmemelerini, Yunan kuvvetlerinin yapmış olduğu katliamları eleştirmiştir. Halka, cesaret verici yazılar yazmıştır. Mustafa Necati Bey, ayrıca Balıkesir'de baro kurmuş ve başkanlığını üstelenmiştir. Bununla birlikte Mustafa Necati Bey Milli Mücadele döneminde Sivas, Kastamonu, Amasya ve Samsun İstiklal Mahkemelerinde üyelik ve başkanlık vazifelerini yapmıştır. Kastamonu'da kaldığı süre içerisinde sosyal hadiselerle de ilgilenmiştir. Kimsesiz çocuklara yardım etmek amacıyla Himaye-i Eftal Cemiyeti'nin kurulmasına destek vermiştir.

Milli Mücadele döneminden sonra Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve Mustafa Necati Bey meclise İzmir Mebusu olarak seçilmiştir. Anadolu'nun Yunan işgalinden kurtulmasından sonra Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türklerin mübadele sorunu çıkmış ve bu sorunun çözülmesi için 1923 yılında Mübadele İskân ve İmar Vekâleti kurulmuş, vekâletin başına ise İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey getirilmiştir. Mustafa Necati Bey, vekâletin teşkilat yapısıyla ilgili kanun ve çeşitli talimatnameler çıkartmıştır. Mübadele göçmenleri için iskân bölgeleri tespit edilmiş ve ülke 10 iskân bölgesine ayırmıştır. Göçmenlerin nakilleri için yaklaşık olarak 28 Türk vapuru belirlenmiştir. Vapurlara, taşımanın nasıl yapılacağına dair yönetmenlik hazırlanmıştır. Göçmenler İstanbul, İzmir, Mersin, Antalya limanlarına getirilmiş ve

oradan da iskân edilecek bölgelere götürülmüştür. Mustafa Necati Bey, Mübadele İmar ve İskân Vekâletinde 5 ay kalmış ve başarılı olmak için gece gündüz demeden mesai arkadaşlarıyla birlikte çalışmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bir yıl sonra eğitim, hukuk ve sosyal alanlar da birçok gelişmeler yaşanmıştır. Mustafa Necati Bey, Cumhuriyet döneminde yapmış olduğu önemli hizmetlerden biri de Adliye Vekâleti ile ilgili faaliyetleridir. Mustafa Necati Bey, ilk iş olarak hâkimlerin sicil işleriyle ilgilenmiş ve yeteneksiz hâkimleri görevden almıştır. Mahkemesi olanların, günlerce köylerinden yola çıkıp ilçelere gelirken çektikleri acılara son vermiş ve mahkemeleri halkın ayağına götürmüştür. Avukatlık mesleğinde de yozlaşmalar tespit eden Mustafa Necati Bey avukatların çoğunun işine son vermiştir. Adalet örgütünün hizmetlerinin sağlıklı yürütülmesi için iyi yetişmiş kalifiyeli, nitelikli memurlara gereksinim vardı. Bu doğrultuda Ankara'da Adliye Meslek Mektebini açmıştır. Mustafa Necati Bey, adliye mekanizmasında yapmış olduğu düzenlemelerle Cumhuriyet idaresine güveni artırmıştır. Halkın yeniden adliyeye güvenmesini sağlamıştır. Mustafa Necati Bey, yozlaşmış olan Adliye mekanizmasında 8,5 ay içerisinde büyük değişimler ve düzeltmeler yapmıştır.

Mustafa Necati Bey'in, Adliye alanından sonra hizmet yaptığı önemli kurumlardan biri de Maarif Vekâleti olmuştur. Zor işlerin adamı olarak bilinen Mustafa Necati Bey, Maarif Vekâletine getirildiği sırada inkılap hareketleri yürütülmüş, medreseler kapatılmış ve karma eğitim sistemine geçileceği belirtilmiştir. Bu dönemde okul sayısı ve öğretmen yetersizliği, okula hiç gitmemiş çocukların durumu gibi önemli sorunlar mevcuttu. Mustafa Necati Bey ilk iş olarak Maarif Vekâletinde yasal düzenlemeler yapmıştır. Böylece yapacağı faaliyetler için yasal bir zemin oluşturmuştur. Maarif Vekâletinin merkezi örgüt yapısını düzenlemiş ve önemli makamlara memleketin değerli eğitimcilerini yerleştirmiştir. Vekâletin merkez ve taşra örgütünde önemli düzenlemeler yapmıştır. Dil Heyeti kurulmuş aydın zümre ve halk arasındaki dil farklılığı kaldırılmıştır. Talim ve Terbiye Dairesi kurulmuştur. Böylece Maarif Vekâletinin plan-program hazırlayan bilimsel bir danışma ve karar organı oluşmuştur. Çağdaş, bilimsel ve laik eğitimi gerçekleştirmek adına Teftiş Heyeti kurulmuştur. Eğitimin daha verimli olabilmesi için ders araç ve gereçlerine önem verilmiş ve Mektep Müzesi Dairesi kurulmuştur.

Mustafa Necati Bey, Cumhuriyetin getirmiş olduğu yeni düzeni hem şehre hem de köylere götürmek istemiştir. Nüfusun büyük çoğunluğu köylerde olduğu için eğitimi buralara da taşımaya çalışmıştır. Okulöncesi, İlköğretim ve Ortaöğretim alanlarında 10 yıl içinde 30 bin öğretmen yetiştirmeyi hedefleyen Mustafa Necati Bey, mevcut okulları birleştirmiş ve yeni okulların açılması için her türlü desteği sağlamıştır. Mustafa Necati Bey, memlekette okuma yazma bilmeyen kimsenin kalmasını istememiştir. Millet Mektepleri, Halk Dershaneleri, Halk Kursları gibi yaygın eğitim kurumlarını açmıştır. Harf İnkılabından sonra, bütün öğretmenlerin yeni harfleri öğrenmesini ve bunu memleketin dört bir yanına yaymalarını istemiştir. Onun vekilliği döneminde öğretmenlik mesleğine gereken değer verilmiştir. Öğretmenlerle kurmuş olduğu samimi ilişkilerden dolayı, öğretmenler arasında sevilen bir vekil olmuştur. Mustafa Necati Bey, ölümüne kadar toplam 3 yıl Maarif Vekâletinin Vekilliğini yapmış ve eğitim sistemini ciddi anlamda çağdaşlaştırmıştır.

Mustafa Necati Bey, hümanist bir kişiliğe sahip idi. En sert görevlerde bile insani yapısını hep korumuş ve o doğrultuda kararlar almıştır. Fakat ulusal çıkarlara karşı olanlar, cephe gerisinde eşkıyalık yapan ve bozgunculuk yapanlara karşı acımasız davranmıştır. Mustafa Necati Bey, Mustafa Kemal'in yanında her zaman yer almış, onun yapmak istediği inkılapların her zaman destekçisi ve uygulayıcısı olmuştur. Mustafa Necati Bey, en hassas dönemin en zor vekâletlerinde görev almış ve büyük bir başarıyla bunun üstesinden gelmiştir. 35 yıllık kısa bir hayat hikâyesine büyük işler sığdırmaya çalışan Mustafa Necati Bey, her vatansever aydın gibi, ister Milli Mücadele dönemi, isterse de Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki yıllarda hep vatani ve halkının çıkarları için büyük emekler sarf etmiştir.

KAYNAKÇA

1.Arşiv

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi

2.Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Ceride-i Adliye Gazetesi

Resmi Gazete

3.Sürelî Yayınlar

a)Gazeteler

Açık Göz Gazetesi

Ahenk Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Hadım-i Cumhuriyet Gazetesi

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi

Hizmet Gazetesi

Hukuk-u Beşer Gazetesi

İkdam Gazetesi

İzmir'e Doğru Gazetesi

Kayseri Gazetesi

Tanin Gazetesi

Türk Dili Gazetesi

Vakit Gazetesi

Vatan Gazetesi

Yeni Gün Gazetesi

b)Dergiler

Fikirler Dergisi

Hayat Dergisi

Maarif Vekâleti Mecmuası Dergisi

Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası Dergisi

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Muallimler Birliği Dergisi

Türk Yurdu Dergisi

Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası Dergisi

4.Araştırma İnceleme Eserleri

a)Kitaplar

Adem, M., “Mustafa Necati’nin Eğitimdeki Devrimciliği”, *Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi*, Yeni Kuşak Köy Enstitüler Derneği Yayınları, İzmir, 2010.

Ağaoğlu, A., *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2010.

Akandere, O., “Yunanistan’dan Mübadele ile Türkiye’ye Gelen Göçmenlere Yönelik Gazetelerde Yer Alan Duygusal Mesajlar”, *Geçmişten Günümüze Göç II*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2017.

Akçiçek, E., - Karayaman, M., *Atatürk’ün Türk Ocakları’nı Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmalar*, Türk Ocakları Yayınları, Ankara, 2008.

Akçura, Y., *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Akgün, S. K., - Uluğtekin, M., *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, Ankara, 2001.

Akkutay, Ü., “Osmanlı Devletinin Son ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Kastamonu, 1991.

Akşin, S., *Siyasal Tarih (1908-1923), Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2008.

Akyüz, H., “Köy Muallim Mektepleri ile Alman Kır Eğitim Yurtlarının Kısa Bir Mukayesesi”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ankara, 1991.

Akyüz, Y., *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 2014.

Albayrak, M., *Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.

Alkan, A. T., *İstiklal Mahkemeleri*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Altunya, N., *Milli Eğitimde Mustafa Necati Dönemi*, Uygun Basım, Ankara, 2009.

Anar, S., “Öğretmen Yetiştirme Probleminin Analizi: Mustafa Necati ve John Dewey”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ankara, 1991.

Arı, K., *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Arı, K., *Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri*, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, 2008.

Arıkan, Z., “Mustafa Necati'nin Ölümü ve Yankıları”, *Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, İzmir, 2010.

Arıkan, Z., *İzmir Basınından Seçmeler (1923-1938)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2008.

- Aslan, B., “Mustafa Necati ve Türk Ulusal Birliği”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ankara, 1991.
- Atatürk, M. K., *Nutuk*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 269-315.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C. I., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.
- Atay, F. R., *Çankaya I*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999.
- Ayas, N., *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşları ve Tarihçeleri*, MEB Basımevi, Ankara, 1948.
- Aybars, E., *İstiklal Mahkemeleri*, Aytac Kitapevi, Ankara, 2009.
- Aydemir, Ş. S., *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1971.
- Aydoğan, M., *Ülkeye Adanmış Bir Yaşam Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı*, Umay Yayınları, İzmir, 2005.
- Bağlı, N., - Aktürk, B., *Hükümetler ve Programları (1920-1960)*, Cilt. 1, Ankara, 1988.
- Baran, T. A., *Mustafa Necati’nin Söyledikleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008.
- Baran, T. A., *Vasıf Çınar ve İzmir’e Doğru Gazetesi Yazıları*, İstanbul, 2001.
- Başar, B., *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, MEB Yayınları, İstanbul, 2004.
- Başar, H., *Eğitim Denetçisi*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 1998.
- Bayar, C., *Ben De Yazdım*, Sabah Kitapçılık, İstanbul, 1997.

Baykara, T., “İzmir’in Yunanlılarca İşgalinin Türk Milli Mücadelesindeki Yeri Ve Önemi”, *Kurtuluş ve Kuruluşunun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

Beyoğlu, S., “Milli Mücadele’nin Örgütlenmesi ve Kuva-yı Milliye”, (Edt: Cemil Öztürk) *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2005.

Bıyıklı, M., *Mustafa kemal Atatürk’ün Dış Politika Konuşmaları*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011.

Binbaşioğlu, C., *Türk Eğitim Düşünce Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2005.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918, C. III, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2002, s. 1-5.

Candeğer, Ü., “Lozan Ahali Mübadelesi: Konya Örneği”, *Geçmişten Günümüze Göçler*, (Edt:Alaattin Aköz, vd),Cilt II, Konya Ticaret Odası, Konya, 2019.

Cengiz, C., *MEB Bakanlık Müfettişlerinin Yetiştirilmesi ve Teftişin Geliştirilmesi*, MEB Basımevi, İstanbul, 1992.

Cezmi Eraslan, “Siyasal Alanda Yeniden Yapılandırma”, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 167-189.

Clark, B., *İki Kere Yabancı*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2008.

Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, cilt 1, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1947.

Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, Milli Eğitim Yayınları, Ankara, 1946.

Çapa, M., “Cumhuriyetin İlk Mübadele, İmar ve İskan Vekili Mustafa Necati Bey”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları, Ankara, 1991.

Çelebi, E., *Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti (Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri)*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2019.

Çiçek, R., “Mustafa Necati Bey’in Kastamonu İstiklal Mahkemesinin Faaliyeti ile ilgili TBMM ve Mustafa Kemal’e Gönderdiği Raporlar”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ankara, 1991.

Dewey, J., *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.

Doğan, İ., “Eğitimde İcraat Geleneği ve Mustafa Necati (1864-1929) Örneği”, *Mustafa Necati Sempozyumu 9-11 Mayıs 1991*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1991.

Duman, T., “Mustafa Necati Döneminde Öğretmen Yetiştirme”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları, Kastamonu, 1991, s. 166-174.

Düstur, 3.Tertip, cilt 5, Ankara, 1948.

Emirlioğlu, M., *Unutulmayan Eğitim Bakanı Mustafa Necati*, Emel Yayınları, Ankara, 1967.

Enver Ziya Karal, E. Z., *Atatürk'ten Düşünceler*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1991.

Erdal, İ., *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Ergin, O. N., *Türk Maarif Tarihi*, C. III-IV, Eser Kültür Yayınları, İstanbul, 1977.

Ergün, M., “Mustafa Necati’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ankara, 1991.

Ertem, A., *Necati Bey*, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, 1943.

Eski, M., “Mustafa Necati’nin Kastamonu’daki Çalışmalarına Genel Bir Bakış”, *Mustafa Necati Anma Toplantısı*, TED Yayınları, Ankara, 1995.

Eski, M., *Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

Eski, M., *Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslek ve Teknik Eğitim, MEB, Ankara, 2019.

Georgeon, F., *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, (çeviren: Ali Berktaç), Yapı Kredi Yayınları İstanbul, 2006.

Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri I*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2001, s. 55-67.;

Gökdemir, O., *İzmir'e Doğru Gazetesi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2010.

Gökdemir, O., “Mustafa Necati'nin Yaşam Çizgisinde İzmir ve İzmirlilik”, *Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, İzmir, 2010.

Gönlübol, M., - Sar, C., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, C. I, Ankara, 1982.

Günay, N., *Gazi Terbiye Enstitüsünden Gazi Üniversitesine*, Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 2017.

Gündüz, M., *Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası (Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar)*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2010.

Güneş, G., “Kurtuluştan Sonra İzmir'in yeniden Kuruluşunda İzmir Türk Ocağı Ve Faaliyetleri (1922-1931)”, *Kurtuluş Ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s. 381-384.

Güven, C., *Anayasalar, Kanunlar ve TBMM Kararları (1876-2016)*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2016.

Güven, İ., *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 2015.

Hatipoğlu, M., *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988.

Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II, Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği, Ankara, 2001.

Hüseyin Kıran, H. - Sürat, S., “Köy Enstitüleri Öncesi Öğretmen Yetiştirme Denemeleri (Denizli Köy Muallim Mektebi Örneği)”, *Mustafa Necati Ve Cumhuriyet Eğitim Devri*, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, İzmir, 2010.

İlgürel, M., *Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999.

İnan, M. R., *Mustafa Necati*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980.

İnönü, İ., *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.

İskân Tarihçesi, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932.

İsmail Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.

İstiklal Mahkemeleri, Cilt 1, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

Kastamonu Gazetesi, Erişim Tarihi: 29.08.2020

Kaya, Y., *Bozkırdan Doğan Uygarlık Köy Enstitüleri “Antigone'den Mızraklı İlmihal'e,, C. 1*, Tıglat Matbacılık, İstanbul, 2001.

Kaygusuz, B.N., *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2002.

Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Kılıç, S., *Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

- Kinross, L., *Atatürk*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Koç, H., “İstiklal Yolu Bibliyografyası Deneme”, *Milli Mücadelede Cephe Gerisi ve İstiklal Yolu Gençlik Sempozyumu Bildirileri*, Çankırı, 2019, s669-680.
- Lewis, B., *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996..
- Meray, S. L., *Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler*, Cilt. 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.
- Mustafa Eski, Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 1-6.
- Nedim, A., *Ankara İstiklal Mahkeme Zabıtları-1926*, İşaret Yayınları, Ankara, 1993.
- Oğuz, F., “Mustafa Necati'nin Yaşamı ve Hizmetlerine Toplu Bir Bakış”, *Mustafa Necati'yi Anma Toplantısı*, Ankara, 1995.
- Oktay Gökdemir, *İzmir'e Doğru Gazetesi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, 2010, s. 1-12.
- Orbay, R., *Cehennem Değirmenleri*, C.1. , İstanbul, 1993.
- Öksüz, H., *Batı Trakya Türkleri (Makaleler)*, Karam Yayıncılık, Çorum, 2006,. S40.
- Öktem, H. R., *Mütareke ve işgal Anıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
- Öz, M. F., *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Sisteminde Teftiş*, Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2003, s. 2-7.
- Özakman, T., *Cumhuriyet II*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Özalp, K., *Milli Mücadele*, Ankara, 1995.
- Özer, F., “Milli Mücadele’de Balıkesir ve Mustafa Necati”, *Mustafa Necati Sempozyumu*, Ayyıldızı Matbaası, Ankara, 1991
- Öztuna, Y., *Sultan Yavuz Selim*, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

Öztürk, C., *Türkiye’de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, MEB Yayınları, İstanbul, 2005.

Öztürk, K., *Türk Parlamento Tarihi-TBMM 2. Dönem (1923-1927)*, C. 3, TBMM Vakıf Yayınları, No:3, Ankara, 1993.

Öztürk, K., *Türk Parlamento Tarihi-TBMM 3. Dönem (1927-1931)*, C. 3, TBMM Vakıf Yayınları No: 10, Ankara, 1993.

Pekmezci, H., “Mustafa Necati Bey: Devrimci Bir Aydınım Anısına”, *Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi*, Yeni Kuşak Köy Enstitüler Derneği Yayınları, 2010, İzmir.

Sadık Sarısamam, *Birinci Dünya Savaşında Türk Cephelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1999, s.17-32.

Sakaoğlu, N., *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Salhadin Gök, “Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin TBMM’deki Yansımaları”, *İstiklal Mahkemeleri Sempozyumu*, Ankara, 2016.

Sarımay, Y., *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994.

Selek, S., *Anadolu’nun Sesi*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1987.

Semra Güven, S., “Program Geliştirme”, *Öğretimde Planlama Uygulama Değerlendirme*, Üniversite Yayınevi, Elazığ, 2006.

Şehirli, Y. A., “Türkiye’ye Cumhuriyet Döneminde Yapılan Göçler”, *Göç ve Kültür Sempozyumu*, Kibatek Yayınları, Ankara, 2016, s. 337-364.

T.B.M.M. Albümü (1920-2010), C. I, T.B.M.M. Genel Sekreterliği Yayını, Ankara, 2010, s. 55.

Tanrıöver, H. S., *Dağ Yolu I*, (Hazırlayan: Fethi Tevetoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

- Tansel, S., *Mondros'tan Mudanya'ya kadar*, cilt I, İstanbul, 1991.
- Tunaya, T. Z., *Türkiye'de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi 1918-1922)*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014.
- Türkmen, Z., *Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016.
- Uçan, A., *Gazi Yüksek Öğretmen Okulu Müzik Bölümü Müzik Alan Birinci Yıl Programının Değerlendirilmesi*, Çağrı Matbaası, Ankara, 1982.
- Uğural, H. R., *Mustafa Necati Anma Toplantısı*, TED, Ankara, 1995.
- Uluskan, S. B., *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, AKDTUK, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları Ankara, 2010.
- Unat, F. R., *Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.
- Uşaklıgil, H. Z., *İzmir Hikayeleri*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 183-185.
- Utku, C., *Devrimin Çoban Yıldızı*, Gürer Yayınları, İstanbul, 2010.
- Üstel, F., *İmparatorluktan Ulusa-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Velidedeoğlu, H. V., *İlk Meclis*, Cumhuriyet Kitapları Yayınları, İstanbul, 1999.
- Yazıcı, M., *Tanzimat'tan Bu Yana Milli Eğitim Bakanları Başbakanları ve Atatürk*, Emel Matbaacılık San. Ltd. Sti, Ankara, 1973.
- Yeşilbursa, B. K., - Ateş, A., "Mübadele İle Kocaeli'ne İskan Edilen Göçmenler Ve Karşılaştıkları Sorunlar (1923-1930)", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa Ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, Kocaeli, 2016.

Yılmaz, M. S., “Milli Mücadele Döneminde Kamuoyunu Faaliyetleri, Lojistik İkmal, Askeri ve Sivil Personel sevkıyatı Bakımından Kastamonu’nun Yeri”, *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz’de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019.

Zorlutuna, H., N., *Bir Devrin Romanı*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

b)Lisansüstü Tezler

Aksoy, M., *Tasfiye Talepnamelerine Göre Kastamonu’ya İskân Edilen Mübadiller*, (Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Kastamonu, 2018.

Çelebi, E., *Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti (Kuruluşu, Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri)*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun, 2005.

Deniz, B., *Dr. Fuad Umay ve Çocuk Esirgeme Kurumu Faaliyetleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırklareli, 2019.

Eski, M., *Mahalli Kaynaklara Göre İstiklal Mahkemesi Başkanı Mustafa Necati Bey’in Kastamonu’daki Faaliyetleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 1990.

Önder, S., *Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Eskişehir, 1990.

Önder, S., *Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Eskişehir, 1990.

Sert, Y., *Halifeliğin Kaldırılmasının Konya Basını ve Kamuoyundaki Yansıması*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Konya, 1995.

Tuna, E., *Batı Anadolu Türk Ocakları 1923-1932*, (Yüksek Lisan Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2015.

5.Makaleler

“Baro İnzihaları”, *İzmir’e Doğru*, 29 Kânunusani 336 (1920), No:23

Adem, M., “Necati Öğretmen Okulunun Yüzüncü Kuruluş Yıl Dönemi İçin”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Necatibey Eğitim Fakültesi 100. Yıl Özel Sayısı*, C. 12, S. 22, 2010, s. 10-16.

Akandere, O., “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgaline Tepki Olarak Konya Merkezinden ve İlçelerinden Gönderilen Protesto Telgrafları”, *Tarih Dergisi*, S. 47., İstanbul, 2009, s. 141-182.

Akgün, S., “Türkiye Cumhuriyeti ve Halifelik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1981.

Albayrak, H., “Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Tarih ve Toplum*, S. 52, 1988, s. 31 34.

Alıcı, D., “Bir Eğitim Devrimcisi: Mustafa Necati”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, 2008, s. 65-79.

Ali Haydar, “Zavallı Necati Bey”, *Hayat Dergisi*, C.V, S. 111, 1929, ss. 1-22.

Aydın, R., “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve IX. Milli Eğitim Şurasının Değerlendirilmesi”, *Türk Yurdu Dergisi*, S. 262, 2009, s. 2-107.

Beşikçi, M., “İhtiyat Zabitinden Yedek Subay’a”: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Zorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Subaylık ve Yedek Subaylar (1891-1930)”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, S.13, İstanbul, 2011, s. 45-89.

Boyraz, B., “1923 Yunanistan-Türkiye Nüfus Mübadelesi, Millileştirme Politikaları ve Güncellenen Türk Resim Sanatı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 8, 2016, s. 2707-2741.

Boztaş, A., “Wilson İlkeleri’nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif, Gazi Akademik Bakış, C. 7, S. 14, Ankara, 2014, s.163-176.

Buluç, B., “Türk Eğitim Sisteminde Teftiş ve Denetim Alt Sisteminin Gelişim Süreci”, *Bilgi Çağında Eğitim Dergisi*, 1997, s. 1-10.

Çamlıbel, F. N., “Efemin Ölümü”, *Hayat Dergisi*, C.5, S.111, Ankara, 1929, s.11.

Çanlı, M., “Yunanistan’daki Türklerin Anadolu’ya Nakledilmesi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 22, S. 130, 1994, s. 243-251.;

Çapa, M., “Mübadelede Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti’nin Rolü”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, 2001, s. 30-60.

Çataklı, İ., “Yunanistan Mübadillerinin Yeni Türkiye’nin İktisadi Hayatına Etkileri (1923-1929)”, *Türk İdare Dergisi*, S. 488, 2019, s. 175-201.

Çılgin, A. S., “Genç Cumhuriyetin Ütopyası: Gürbüz Türk Çocuğu”, *U. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, Bursa, 2004, s.97-119.

Erdal, İ., “Nüfus Değişiminde Mübadillerin Uyum Süreci ve Sosyo-Ekonomik Değişimdeki Roller”, *International Congress of Asian and North African Studies*, 2007, Ankara, s.1263-1278.

Erdal, İ., “Türk Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardım Faaliyetleri”, *Tarih Araştırma Dergileri*, C. 25, S. 40, 2006, s. 203-214.

Erdem, U., “Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi (1913-1922)”, *ZFWT / Zeitschrift Für Die Welt Der Türken / Journal Of World Of Turks*, C. 1, S. 1, 2017, s. 57-80.

Erdoğan, İ., “Talim ve Terbiye Kurulu: Türk Milli Eğitim Sisteminin Yasama Organı”, *Türk Araştırma Dergisi*, 2011, s. 1.

Günver Güneş, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ödemiş’in Kimsesiz ve Yoksul Çocukları: Ödemiş Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Kebikeç / İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırma Dergisi*, 2005, s. 141-156.

Hayrettin Karan, “Ege’de İstiklal Meşalesi-İstiklal Harbinde Atılan İlk Kurşun”, *Türk Dili Gazetesi*, 20 Haziran 1951, s.10.

Hikmet, A., “Necati İçin,” *Fikirler Dergisi*, C. 2, S. 32, 1929, s. 3.

İnan, C. E., “Türkiye’de İskan Siyaseti: İskana Yönelik Örgütsel Yapı Üzerinden Bir İnceleme”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S. 22, 2014, s. 82-102.

İnan, C.E., “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, 2016, s. 10-33.

İzmir’e Doğru, “Sevgili İzmir’imiz İçin Miting”, 30 Teşrinisani 335, Numara:5.

Kaya, Y., “Eğitimde Mustafa Necati Dönemi”, *Sevgi Dünyası Dergisi*, C. 41, S. 485, s. 17-22.

M. Esat, “Sevgili Necati”, *Fikirler Dergisi*, C. 2, S. 32, İzmir, 1929, s.6.

Mustafa Albayrak, “Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt X, S. 29, 1994, ss. 471-483.

Mustafa Necati, “Anadolu İnkılabı”, *İzmir’e Doğru*, 24 Kânunusani 336 (24 Ocak 1920), No:21.

Mustafa Necati, “Asya’da Hâkimiyet ve Hak Mücadelesi”, *İzmir’e Doğru*, 20 Kânunuevvel 335, Numara: 11.

Mustafa Necati, “Bir Hitap Gençlere”, *Ahenk*, 4 Kânunuevvel 1334.

Mustafa Necati, “Himaye-i Etfal Cemiyeti Münasebetiyle”, *Ahenk*, 12 Şubat 1335.

Mustafa Necati, “İflas Eden Siyaset”, *İzmir’e Doğru*, 11 Şubat 336 (1920), No: 28.

Mustafa Necati, “Kuvayı Milliye’nin Azameti Önünde”, *İzmir’e Doğru*, 21 Nisan 336 (1920), Numara: 55.

Mustafa Necati, “Mebuslarımızdan İstediklerimiz”, *İzmir’e Doğru*, 8 Şubat 336 (1920), Numara: 27.

Mustafa Necati, “Milli Vazifeler”, *Ahenk*, 29 Teşrinisani 1334.

Mustafa Necati, “Neticesiz Sulh”, *İzmir’e Doğru*, 12 Mart 336 (1920), No:41.

Mustafa Necati, “Sevgili Ülke”, *İzmir’e Doğru*, 13 Kânunuevvel 1335, Numara: 9.

Mustafa Necati, “Şehidzadelerimiz”, *Ahenk*, 29 Teşrinievvel 1334 (1918).

Mustafa Necati, “Yunan Vahşetleri ve Venizelosun Seyanati”, *İzmir’e Doğru*, 13 Şubat 336 (1920), No: 29.

Mustafa Necati, “Zavallı Milletim”, *Ahenk*, 1 Kânunusani 1335.

Necdet, R., “Mersiye”, *Fikirler Dergisi*, C. 2, S. 32, İzmir, 1929, s.2.

Öncü, A. S., “İstanbul’da Mütareke Dönemi Yedek Subay Teşkilatlanmaları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40, Erzurum, 2009, s. 341-356.

Özbek, N., “II. Abdülhamid ve Kimsesiz Çocuklar Darülhayr-ı Ali”, *Tarih ve Toplum*, S. 182, İstanbul, 1919, s. 75-84.

Özcan, E., Ahali Mübadelesi ve Yardımlarının İstanbul Örneği, *ÇTTAD*, IX/20-21, 2010, s. 55-75.

Özer, F., “Mustafa Necati Bey (1894-1 Ocak 1929)”, *Sosyal Bilgiler Dergisi*, Balıkesir, 2005, s.165-188.

Özkan, R., “Birey ve Toplum Gelişiminde Öğretmenlik Mesleğinin Önemi”, *Milli Eğitim Dergisi*, S. 166, 2005, s. 33-43.

Özüçetin, Y., “Anadolu Gazetelerinden Biri Olan “İzmir’e Doğru” Ve Pierre Loti’nin Gazetedeki Yazıları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 18, 2011, s. 264-273.

Sarikaya, M., Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, Erzurum, 2007, s. 321-338.

Sarınay, Y., “Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinde Ankara’ya Yapılan Göçler (1923-1990)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:27, S. 80, 2011, s. 351-388.

Sulh-ı Âlem Yine Tehlikede mi, İzmir’e Doğru, II Kânunuevvel 335 (11 Aralık 1919).

Sulh-ı Alem Yine Tehlikede mi?, 11 Kanunuevvel 335, Numara: 8.

Şevket Süreyya Aydemir, “Atatürk’ten Bir Anı”, *İmece Dergisi*, C. 2, S. 19, 1962, s. 7-11.

Tanju Gürkan, Neden Okul Öncesi Eğitim?, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, s. 215-219.

Taşdemir, E., “Harf İnkılabından Millet Mekteplerine”, *Türk Yurdu Dergisi*, S. 262, 2009, s. 2-107.

Tekir, S., “Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâlet’inin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)”, *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 18, 2019, s. 1301-1326.

Turan, M., “İzmir’in İşgali Üzerine”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, S. 36, 1996, s. 739-753.

Turan, R., “Milli Mücadele’de İnebolu-Kastamonu-Ankara Hattı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 15, sayı 44, 1999, s. 693-699.

Türer, A., “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve Sorunlar”, *Abece Dergisi*, 2006, s.3.

Ummanel, A., “Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Yayınlarından Bir Kartpostalın Çocuk Hakları Bağlamında İncelenmesi”, *Elementary Education Online*, 2017, s. 245-255.

Uzunçarşılı, İ. H., “Aziz Necati”, *Hayat Dergisi*, C. 5, S. 111, Ankara, 1929, s. 8.

Yücel, B., “Amaç ve Unsurlar Bakımından Maliye Teftiş Kurulu Uygulamalarında Klasik Anlamda Teftiş”, *Maliye Dergisi*, S. 157, 2009, s. 49.

Zekai Güner, “Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesin de Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin İskân Politikası”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi ICENAS*, C. 38, 2007, s.10-15.

Zeki Arıkan, “Milli Mücadelenin Bir Öncüsü: Mustafa Necati”, *Çağdaş Türk Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, İzmir, 1992, s. 51-85.

6. Web

<http://tdk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 25 Nisan 2020.

http://ttkb-dot-meb-dot-gov-dot-tr.gateway.web.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf, Erişim Tarihi: 21 Nisan 2020.

http://ttkb-dot-meb-dot-gov-dot-tr.gateway.web.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf, Erişim Tarihi: 21 Nisan 2020.

<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982.pdf>, Erişim Tarihi: 15 Şubat 2020.

<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/6386/izmirin-yuz-yillik-cinari-altay;>
<https://www.altay.org.tr/tarihce> Erişim Tarihi: 25 Şubat 2020.

<http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT> , Erişim Tarihi: 12 Mart 2020.

<http://www.lozanmubadilleri.org.tr/arastirma/mubadele-gocmenleri-gungor-mazlum/>, Erişim Tarihi:15 Mart 2020.

<http://www.lozanmubadilleri.org.tr/mubadele-sozlesmesi/>; Erişim Tarihi: 05 Mart 2020

<http://www.turkbilimi.com/cocuklarin-aci-gunu-ve-himaye-i-etfal-cemiyeti-mithat-pasa-1908/>, Erişim Tarihi: 28 şubat 2020.

<https://balikesir.ktb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 11 şubat 2020.

<https://balikesir.ktb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 11 şubat 2020.

<https://isteaturk.com/g/icerik/Mustafa-Necati/685>, Erişim Tarihi: 09 Nisan 2020.

https://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_05/30125511_30093130_mesleki_teknik_egitim_kitap.pdf, Erişim Tarihi: 8 Haziran 2020.

https://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_05/30125511_30093130_mesleki_teknik_egitim_kitap.pdf, Erişim Tarihi: 12 Nisan 2020.

<https://tgb.gen.tr/kultur-sanat/mustafa-necati-ve-millet-mektepleri-25969>, Erişim Tarihi: 09 Nisan 2020.

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf, Erişim Tarihi: 25 Nisan 2020.

<https://ttkb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-suralari/dosya/12>, Erişim Tarihi: 7 Haziran 2020. <https://www.altay.org.tr/tarihce>, Erişim Tarihi: 25 şubat 2020.

<https://www.mev.org.tr/images/kitapciklar/yasaldayanaklar.pdf> , Erişim Tarihi: 25 Nisan 2020.

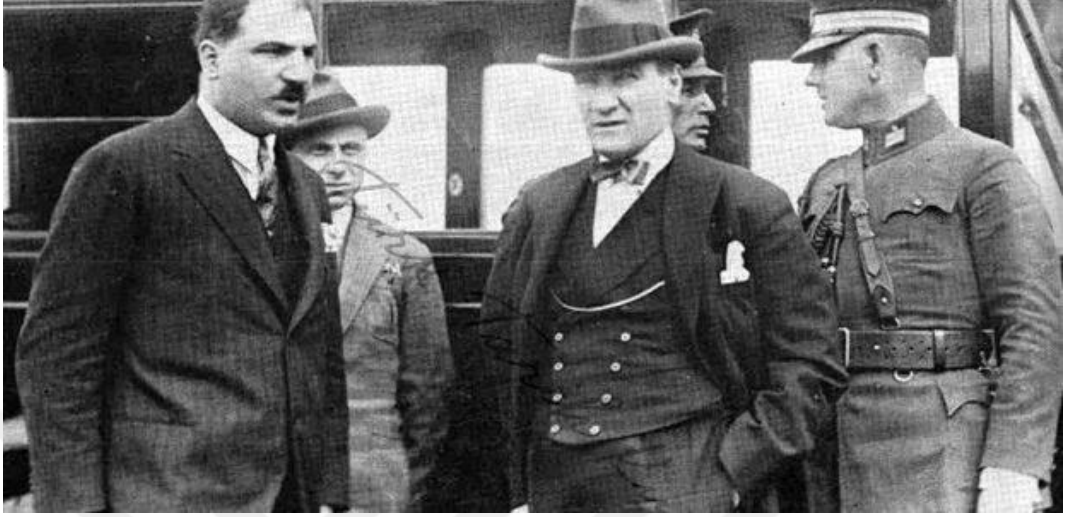
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060214-3.htm>, Erişim Tarihi: 10 Haziran 2020.

<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1608>, Erişim Tarihi: 05 şubat 2020.

EKLER

EK 1 Mustafa Kemal ve Mustafa Necati Bey

EK 2: Mustafa Necati Bey ve Arkadaşları /Kastamonu Gezisi

EK 3: Mustafa Necati Bey Muallim Okuluna Ziyareti

EK 4: Kuva-yı Milliyeci Mustafa Necati Bey ve Arkadaşları

EK 5: Bulgurcu Mehmet Efendi

EK 6: Milli Mücadele Yıllarında Mustafa Necati Bey

EK 7: Mustafa Necati Çankırı Ziyareti

EK 8: Mustafa Necati Bey

EK 9: Mustafa Kemal ve Mustafa Necati Bey'in Jimnastik Şenliklerini Takip Etmeleri

Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Mustafa Necati Bey.
10 Mayıs 1928 Jimnastik şenliklerinde Gazi Hazretleri hareketi takip ederken.

۱۰ مایس ۱۹۲۸ ژیمناستیک شهنلیک لرنده غازی حضرنلری حرکتی تعقیب ایدهلرکن

10 Mayıs 1928 Jimnastik şenliklerinde Gazi Hazretleri hareketi takip ederken.

غازی حضرنلری ۱۰ مایس ۱۹۲۸ ژیمناستیک شهنلیک لرنده حرکتی تعقیب ایدهلرکن

Gazi Hazretleri 10 Mayıs 1928 Jimnastik şenliklerine hareketi takip ederken.

مصطفی کمال
مبارک

İzmir Mebusu,
Mustafa Necati,
Maarif Vekili.

PERŞEMBE

11 MAYIS 1933

8 inci sene No. 2602

NUSHAŞI 5 KURUŞTUR

Milliyet

Sahip ve Başmuharriri

Şiir Meb'usu MAHMUT

Umumi Neşriyat ve Yazı İşleri Müdürü
ETEM İZZET

İKİ MUSTAFA KEMAL VAR...

Gazi diyor ki: "Biri ben, fert olan, fanî olan Mustafa Kemal.. İkinci Mustafa Kemalden ise ancak "Biz,, diye bahsedebilirim. Yani sizler, çalışan köylü, uyanık, münevver, milliyetperver vatandaşlar... İşte o Mustafa Kemal ölmez,

EK 10: Mustafa Necati Bey'in Göreve Başlama Yazısı

1. Mustafa Necati'nin Göreve Başlama Yazısı

28 Kânunuevvel/Aralık 341/1925

Maarif Vekâleti
Kelemin Mahsus
10 623/2 006

Tamim

✱

Meslek arkadaşlarımın vukuf [bilgi] ve tecrübelerine, genç Cumhuriyetimizin yükselmesi uğrunda sarfettikleri ve daha büyük bir aşkla sarfına devam edecekleri fedakârane mesaiye istinaden Maarif Vekâletini deruhte ettim [üstlendim].

Millete yeni ve nurlu ufuklar açan büyük mürşitlerimizin va'z [önderlerimizin ortaya koyup] ve işaret eylemiş oldukları rehakâr [kurtarıcı] esas dahilinde sarsılmaz bir imanla hedefe varmak gayemizdir. Bundan evvel işbaşına gelmiş olan arkadaşlarımın bu yoldaki faaliyetlerini hürmetle yadettim [vazife bilirim].

Yeni nesli bedenlen ve fikren olduğu kadar seciye ve milli heyecan itibariyle de yeni hayatın ve demokrasinin icabatına göre hazırlamak ve bu suretle Türklüğe, dahil bulunduğu medeniyet zümresi içinde yüksek bir mevki teminine çalışmak lazımdır.

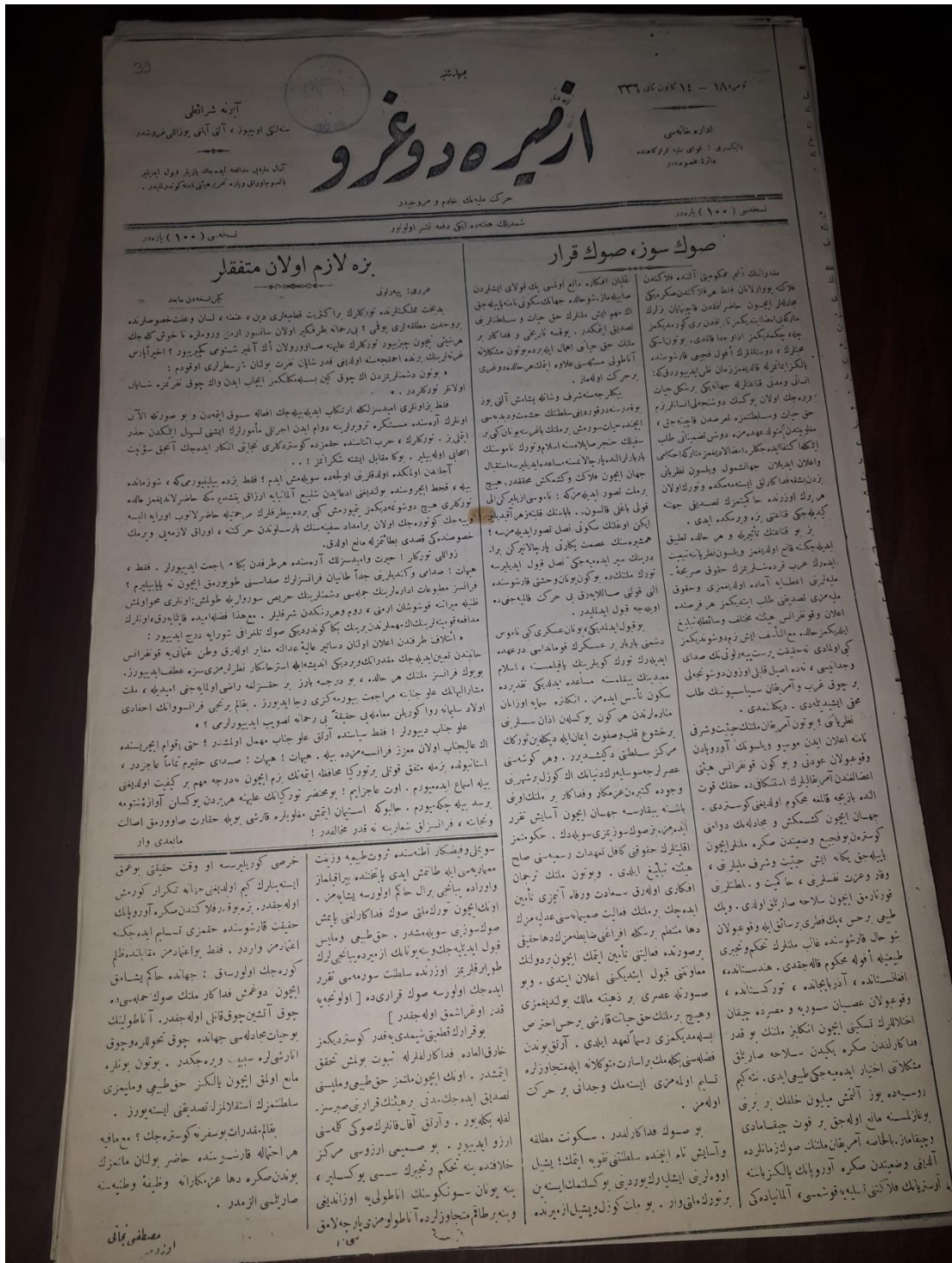
Bu gayeye doğru tam bir intizamla yürüyebilmek, mekteplerde kuvvetli ve şuurlu bir inzibatın ve feyizli bir hava-i maneviye [manevi havanın] hakim olmasına vabestedir [bağlıdır]. Hayati bir ehemmiyeti haiz olan bu esasta, arkadaşlarımın tamamen benimle beraber olduklarına eminim.

Darülfünunumuzun velayeti ilmiyesinin [bilimsel özerkliğinin] takviyesi ve nilletimizin müstesna kudretinin ilim sahasında da tecellisi hususundaki teşebbüslere kuvvetle zahir [yardımcı] olacağım. Cumhuriyetimizin istinat ettiği mukaddes umdeleri tarsin etmek [dayandığı kutsal ilkeleri sağlamlaştırmak] ve halkın seviye-i umumiyesini [kültür düzeyini] yükseltmek için kanunlarla tesbit edilecek esasatı; gerek irfan müesseselerimizde, gerekse bu müessesat haricinde kuvvetle tatbik edeceğim.

Milletimizin talim ve terbiyesinde en müsmir [verimli] ve en müessir [etkili] vazifeyi deruhte [üstlenen] eden meslektaşlarıma ve mesai arkadaşlarıma feyizli muvaffakiyetler dilerim.

Maarif Vekili
Mustafa Necati

(Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası, Sayı 1, 15 Şubat 1926: 3)

EK 13: Altay Spor Kulübü

EK 14: Mustafa Necati Bey'in Evi

EK 15: Mustafa Necati Bey'in Mezarı / Cebeci Asrı Mezarlığı-Ankara

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ceylan TÜRK
Doğum Yeri ve Tarihi	Ergani / 05.11.1989
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı (12.10.2017). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İletişim	
E-posta Adresi	cylnturk@gmail.com
Yüksek Lisans Mezuniyet Tarihi	
27.08.2020	